

246784

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 894.

Dr. Egers

תולדות אנשי השם ופעולתם

בעדת בערלין

מעט הוסדה בשנת ה'א תל"א (1671)
עד שנת תרל"א (1871).

חלק ראשון

סדר הרבנים אשר שמשו כברלין בתואר אב בית דין או ראש בית דין
משנת ה'א תל"א עד ה'א תק"ם

ממני

אליעזר ליזר בר הר"ר מאיר לאנדסהוטא וצ"ל.

בערלין, תרמ"ד.

בדפוס של צבי הירש איטצקאווסקי.

הקדמה.

למן היום אשר עובתי עיר מולדתי ליססא לדרוש חכמה ולחקור בלמודים פה ברלין העיר העליוה מלאה חכמים וסופרים, מעון היתה לי קריה הנאמנה הזאת עד היום הזה בתמידות. שמשתי רבניה, השתעשעתי עם חכמיה, נתחברתי עם סופריה, ראיתי בעיני מפעלות ראשיה, כשרון מנהיגיה, נדבת לב אנשיה, צדקת פרוניה, וממלמדי השכלתי גדולת קרמוניה, ומזקנים התבוננתי כי כמו עתה כן מלפנים מימי קדם בקודש הליכותיה, השתוממתי על המראה ואמרת מה ידמה לך עיר ברלין ומה ישוה לך קריה נאמנה? ומי אלה האנשים אשר יסרו כל אדה? הן זה ב' מאות שנים לוקטו לאחד אחד בני ישראל אל המקום הזה ובאו האובדים בארץ הונגאריא והנרחים בארץ אוסטריא והשתתוו לדוכס בראנ-דענבורג להסותם בצל כנפי הסרו, ויהמול עליהם ויצו אל עמו דאמור: זאת המנוחה הניחו לעיפם וזאת המרגיעה להמגורשים; ועתה מקהלה הקטנה לפנים והצעירה מכל מקהלות חבירותיה היתה לראש פנה ולתל שהכל פונים לו, לעטרת צני ולצפירת תפארה לשאר עמו. — וישב עמי בה בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות. וחשבתי לדעת תולדות וקורות האנשים היקרים האלה אשר על ידם נעשתה כל אלה ומה ישם הרבנים החכמים, הפרנסים והמנהיגים ושאר אנשי השם אשר ברוח חכמתם ובמפעל ידיהם הרימו קרן עדת ברלין מעלה מעלה, אולם לשוא חביתי מענה לשאלתי, לא מצאתי סופר גדולות ותולדות יקירי ברלין לא כולם ולא מקצתם כראוי. —

ושבתי וראיתי כי לכל אחת ואחת מהכנסיות הרבות ושונות זו מזו של הנוצרים בעירנו נמצא סופר קורותיה ומוכיר זכרונותיה מלבד כנסת ישראל שאין זכרון לראשונה ולקרמוניה, והיה כי ישאל איש לאמור מי אלה הם ששמשו בכתר הרבנות, והנהיגו המקהלה הגדולה הזאת באמת ובאמונה, בחכמה בדעת ובתבונה? ומה ישם אנשי חיל פרנסי הדורות שהקדישו עתותם וכחם לתועלת בני קהלתם? ומי אלה הם אשר גדרו ועמדו בפרץ והשליכו נפשם מנגדם לטובת אחיהם ועדתם נגד רשעי הזמן שעמדו למוקש בקרבם? ומי השתדלנים והסניגורים שהסו הקטיגוריים? התדע בשם האנשים הנדיבים שיסרו בממונם בתי חולים לגוף ולנפש? והפרישו מנכסיהם לבתי מדרשות ולתלמוד תורה לבני עניים שמהם תצא תורה? להכנסת כדה, למשענת זקנים, לסמיכות דלים ואביונים, להלביש ערומים ולגידול יתומים? על כל אלה אף אחד מני אלף לא ישיב מענה ויהי כמחויש.

ואני בראותי זאת עלה על לבי מאמר רבותינו במקום שאין איש השתדל להיות איש ומן סיו שנותי שעברו שהחייני וקימני רצון אלהים על האדמה ימי שנותי בעיר העליזה הזאת מ"ו הם ובמשך השנים האלה קבצתי אחת אחת על יקירי ערך האלה כל מה שמצאתי בארכיף של הקהל מפורד ומפורד בין שאר דברים והעתקתי מצבותיהם מבית החיים הישן והחדש והיו לאחדים בידי עם שאר דברים שהעלתי מספרי הרבנים הנדפסים, משאלות ותשובות ומחסכמות ומשאר ספרי זכרונות מהן הנדפסות ומתן בכתבי ידות, והיה חבור הזה כמוס עמי וחתום באוצרותי זה ימים רבים, והיה מקור לדברים רבים אשר נאמרו בשמי ושלא בשמי או בנבנת דעת ובהעלמה בספרים שונים. ועתה קרבו הימים אשר אין בהם הפיץ, כי זקנתי ושבתי וכוחות גופי ונפשי עובוני ונשאתי גלמוד בלא אשה, בלא בנים ולא ידעתי יום מותי, לזאת נתרצתי לאשר בקשוני הרבה מבני התורה והחכמה לסדר הדברים כראוי ולכתוב תולדות גדולי עירנו על לוח ולחקוק אותן בעט ברזל ועופרת ויהיו ליום אחרון לעד, ועד עולם למוכרת להם ולך, וזה פרי עמלי.

אולם הוצאות הדפוס מרובות ולא עלי החוב לגמור המלאכה בפעם אחת, בגלל זה חלקתי הספר לשתי חלקים: בחלק הראשון הזה עליתי גבעת המורים והראיתי משם סדר הרבנים שהורו וישבו על כסא הרבנות בכרליץ בתואר אב בית דין או ראש בית דין מיום הוסדה קהלתנו בשנת התל"א עד שנת תק"ס, ולהנשארים, שהיינו תולדות בן עיר מולדתי ליסא הוא הרב הגאון מהור"ר מאיר ווייל בר שמהה ולתולדות האחרון מגאוני עירנו הוא אדוני מורי ורבי הרב הגאון מהור"ר יעקב יוסף עטטינגער וצוק"ל עשיתי מדור לעצמם בראש חלק השני שיסודרו בו גם תולדות הדיינים, הפרנסים והמנהיגים, הרופאים ושאר יחדי סגולה שהשיבו בתורתם, בהכמתם, בגופם ובממונם לעדת ברליץ.

ברלין יום ה' ט"ו חשוון תרמ"ד (15 November 1883).

אליעזר ליזר בלא"א ה"ר מאיר לאנדסהוטא זצ"ל.

(א) ר' חיים.

כותבי דברי הימים אשר לא מבני עמינו מזכירים רב אחד המכונה מהם Kain לרב הראשון אשר נתמנה מפרדריך ווילהעלם הקורפירשט הגדול על מדינת ניימארק ואשר הורם אחר זה בעשרים לחודש פעברואר 1672 גם לרב ומורה להיהודים שבכל ערי הקוהרמארק בראנדענבורג ותחת שבטו הובאו בהשתדלות הנגיד ר' ישראל בר אהרן המרשלק גם היהודים שנתגרשו בשנת ת"ל מאיסטרייך ובאו להסות תחת כנפי נשרי בראנדענבורג. ואין ספק שנשתבש שם העצמי של הרב הזה ונקרא Kain במקום ר' חיים. מקורות ותולדות הרב הזה לא נודע לנו מאומה. בכל המון הספרים ובפרט בספרי שאלות ותשובות ובהסכמות של רבני זמנו לא נמצא שמו ולא זכרו ולא שום עדות מפורשת או מרומזת שהיה בימים ההם במדינת הקוהרמארק ובפרט בעיר ברלין רב ששמו ר' חיים. גם בין המצבות של בית החיים הישן פה ברלין אשר העתקתי ואשר מספרם עולה לסך 2767 לא מצאתי מצבתו או מצבה אחרת לאחד ממשפחתו. גם קונטרסי הזכרות נשמות של הנפטרים פה קהלתנו מחשים ושמו לא נזכר מהם. וכפי הנראה כסא רבנותו לא היה קבוע בברלין, כי אם באחת מערי הקוהרמארק ואולי בלאנדסבערג דווארשע, אשר שם ישב גם הרב שמלא מקומו אחר פטירתו שהיתה לפי עדות כותבי דברי הימים סביב לשנת 1681—1682. וראה: בעקמאן, היסטארישע בעשרייבונג דער קוהר- אונד מארק בראנדענבורג I, 1753, צד 197. אנאלען דער יודען, (ברלין 1790) צד 98. געשיכטע דער יודען אין ברלין II 1871 צד 7.

(ב) ר' יצחק בנימן וואלף במו"ה אליעזר ליפמן אשכנזי.

כן חתם הרב הזה את שמו ובפי בני דורו היה נקרא: ר' וואלף בר ליפמן. הוא הרב המחבר ס' נחלת בנימן (אמ"ד ברפוס מחותנו אורי סייב הלוי בר אהרן. תמ"ב fol.) ועל שער ספרו מכונה המחבר, "אב"ד מדינת מארק ואגסיה". ובהסכמה הגרפסת שם ואשר נתנה לו ביום ג' כ"ה אייר תמ"א בתועדות עיר חדשה מכונה המחבר: "אב"ד ור"מ דק"ק לאנדס בערג ואגסיה". וכותבי דברי הימים הגידו שבחלה היה שם רב העיר ואח"כ נתרחבה רבנותו וס על מדינת פאמערן וערי המארק ובי"א לחודש מי"א 1685 הורם על כסא הרב ר' חיים (ע' אות א)

ברבנות על היהודים שבכל מדינת הקוהרמארק ושרת בקדש בעיר לאנדסברג עד שנתקבל בשנת 1687 לאב"ד סלוצק בפולין (אנאלען, 103). ובהסכמה בלי יום ושנה הנדפסת בס' מראה יחזקאל קטן (מר' יחזקאל קינדלש) בשנת תנ"ה בפראג כתב עליה המדפיס שהיא מר' וואלף „אב"ד לנצבורג ומדינת מארק בעל נחלת בנימן אח"כ נתמנה לאב"ד ור"מ דק"ק סלוצק". וכן במצבת בתו הינדה מכונה ר' וואלף „הגאון בעל נחלת בנימן אב"ד דק"ק סלוצק והמדינה". — בעיר סלוצק לא ישב ימים רבים כי נתקבל משם לק"ק אליק כנראה מס' בית לחם יהודה שנזכר למטה. — ובס' עיר בנימן דף ל"ט ב' מובא בזה הלשון: „תדע מה שכתב החכם הרב הגדול המנוח בס' נחלת בנימן" ועוד שם דף מ"ו א': „מטעם שכתב החכם השלם המנוח ה"ה בעל נחלת בנימן ד"ל". וס' עיר בנימן נדפס בפ"פ דארד ונשלם ט' ניסן תנ"ח, ולפי זה נפטר הרב בעל נחלת בנימן קודם זה. וכבוד עשו לו במותו כי הוא הרב הראשון הנזכר בקונטרס הישן של הזכרות נשמות של עדתינו בברלין, שהיתה גם כן במספר הקהלות והישובים שנהג בשבט ממשלתו משך שבתו בעיר לאנדסברג בקביעות.

בנעוריו היה ר' וואלף תלמיד הגאון ר' יצחק בר אברהם אב"ד בוויילנא ובפוזנא. ובהסכמה על ספר נחלת בנימן שכתבה רבו בווד עיר חדשה באייר תמ"א העיד על תלמידו המחבר שבעת שמשו לפניו בשיבה „בהוויות דאב"י ורבא זקוקין דנורא וכידודי אש ולהבה יצאו מפיו כחריפי דפומבדיתא" — וספר הזה חברו והדפיסו ר' וואלף בעודו רך בשנים וצעיר לימים כאמור שם בהתימת הקדמתו, והוא ביאור לקמ"ז מצות עשה ולא תעשה ולפעמים אין דמוינו עלה יפה (אוולאי כשם הגדולים II צד 58 מדרס ווילנא). ניסו של ר' וואלף, הוא ר' ניסן במו"ה יהודה ליב (חתן החסיד ר' משה ר' ניסניש) בהגאון ר' אביגדור נכד הגאון ר' משה ר' מענדליש הגיה הספר באמשטרדם. ובשנת תמ"ג נתעורר בין ר' ניסן ובין האב"ד דאשכנזים באמסטרדם הגאון ר' דוד מלידא ריב ומצה בשביל דבה שהוציא עליו, והרבנים הספרדים שבאמסטרדם קנאו לכבוד חביריהם הרב ר' דוד ויעריכו ננד משנאו דבריהם הנדפסים בשו"ת אוהל יעקב מר' יעקב ששפורטש סימן ע"ה וע"ו. והדברים רומזים גם על הרב נחלת בנימן עצמו. —

בשער ובהקדמת נחלת בנימן מזכיר ר' וואלף את שם אחיו ר' יהודה ברלין לטובה בעבור שהפריש הון רב מכיסו להדפסת הספר, והוא ר' יודא הקצין המפורסם פרנס ומנהיג בברלין שכבר דברתי עליו במצבות (צד 54) הנספחות ממני בסוף סדר בקור חולים, מעבר יב, וספר החיים עם חקירות ודרישות ממני, הנדפס בברלין תרכ"ז. ונמצא בירי ספר היחוס שכתבו חמי זקני מו"ה זנוויל ווייל שהיה נאמן ונבאי דת"ת בברלין עד יום מותו ג' אדר ב' תקיע ומצאתי שם שאבי האחים ר' יודא ברלין ור' וואלף בעל נחלת בנימן היה שמו מו"ה אליעזר ליפמן געטטינגען על שם מושבו עיר געטטינגען באשכנז, ולו ב' אחיות, האחת טרייטל היתה אשת מו"ה זנוויל ווייל שנפטר בבוסוויילער במדינת עלזוס וממנו יצאה משפחת ווייל שפרחה מקדם בהאללע ועוד עד היום הזה בברלין, ושם אחותו השנייה לאה, אמו של הקצין והשתדלן המפורסם מו"ה ליפמן כ"ץ בהנובר חמיו של הגאון ר' דוד אופנהיים אב"ד פראג. וזה מסכים עם מה שכתב הח' דאקטאר ווינער בהנובר

במאנאטשריפט של פראנקעל 1864 צד 161, שגם הוא מצא ששם אמו של ר' ליפמן כ"ץ בהגובר היה לאה בת ר' יעקב ואשת ר' יששכר בעערמאן במו"ה יצחק הכהן מעיר באקום. ולפי זה ארץ מולדתם של האחים הרב ר' וואלף ור' יהודא ברלין היה אשכנז. וכן החם הראשון הקדמתו לס' נחלת בנימן: "הק' יצחק בנימן וואלף בא"א המנוח מו"ה אליעזר ליפמן אשכנזי זלה"ה" — וכן מכנתו ר' יוסף בר שלמה דיין בפוזנא בהסכמה שנתן לר' וואלף שאר בשרו לס' נחלת בנימן: "בן המנוח המנהיג הגדול כמו"ה אליעזר ז"ל ממשפחת בן עם רם מיחוסו אשכנזים".

ונזכיר פה גם בן בניו אשר הוליד ר' וואלף עם אשתו אסתר בת מו"ה אהרן ואלה הם:

(1) הרב ר' אליעזר ליפמן אב"ד בקובלענין והמדינה, ששמו כשם וקנו מאביו ר' אליעזר ליפמן געשטינגען הנוכר למעלה. ובקובלענין הסכים בט"ו אלול תפ"ה על הדפסת יפה מראה, ויופי מכלל להרב ר' מיכל חסיד בעל אהותו הינדה. גם בס' יד כל בו נמצאה ממנו הסכמה מטו"ב השון תפ"ו ובראש ס' משנת חיים מר' חיים בר זכריה מהרובשוב (אמסטרדם תצ"א) הסכמתו בלי יום ושנה והתום תחתיה: "אליעזר ליפמן בה"ה מ"ו יצחק בנימן וואלף זצלה"ה בעל ס' נחלת בנימן החונה בק"ק קובלענין".

(2) הרב ר' אהרן, הוא האב"ד בברלין ובפ"פ דאדר שידובר ממנו למטה בשמו. ונקרא על שם אבי אמו אסתר.

(3) הינדא אשת הנאון ר' מיכל חסיד אב"ד ברלין שיבוא זכרו למטה ועל מצבתה בבית החיים בברלין כתוב: פ"ט האשה החשובה הגבירה הרבנית מ' הינדא בת הנאון בעל המחבר נחלת בנימן זצ"ל אב"ד ור"מ דק"ק סלוצק והמדינה, הצנועה והחסודה ביראת י"ו תהללה, אשת היל עטרה היתה לבעלה, הנאון הגדול מ"ו כמוהר"ד יהואל מיכל יצ"ו. יצאה נשמתה ביום ד' יום שני דפסח תפ"ו לפ"ק ובו ביום נקברה. תניצי"בה.

(4) אשת הרב ר' יעקב בר עזריאל מוילנא, ואחיו ר' צבי הירש בר עזריאל מזוכירו בספרו בית לחם יהודה (זאלקווא תצ"ג) בס' פ"ו: "ראיתי כתוב בטורי זהב של אחי הרב המ' הג' מוהר"ר יעקב ז"ל התיך הנאון הגדול מו"ה בנימן בעל המחבר נחלת בנימן אב"ד דק"ק אליק ששכנה לבשל הניס וגו' וראה ג"כ קריה נאמנה להח' פ"ן צד 107.

מלבד ס' נחלת בנימן שנדפס מקצתו בסיועת אחי המחבר ר' יודא ברלין מברלין ובן דודתו ר' ליפמן כ"ץ מהגובר שנדברו יותר משלשה אלפים מארק להדפסתו, חבר ר' יצחק בנימן וואלף עוד איזה ספרים שנשארים בכתב יד הנוכרים בהקדמתו לנחלת בנימן, ורושמי הספרים מזכירים ממנו עוד ס' חדושי בבא מציעא שנדפס בפראנקפורט דאדר תנ"ו. וספרו חדושי תורה מזוכירו החכם צעדנער ברשימת בריטש מוזעאום ע' שם בשם ר' יצחק בנימן וואלף ובשם ר' יוסף בר מרדכי גינצבורג בעל לקט יוסף אשר שלשתם לא ראיתי עוד מימי. — והרב המחבר אורי וישעי (בערלין תע"ד) מביא בדף י"ח שמעתי בזה דבר טוב בשם

הגאון מוהר"ר וואלף וצל"ה אב"ד מדינה שאמר וגו' וכן בזה על הרב נחלת בנימין שהיה נקרא בפי כל ר' וואלף וחתם עצמו בשם יצחק בנימין וואלף.

(ג) ר' שמעיה בר אברהם יששכר בער.

הרב הזה מכונה Simon Berend ונבחר לרב ואב"ד על כל היהודים שבקהרמארק בראנדענבורג בכ"ג לחודש אויגוסט 1687 (אנאלען צד 104). וכפי הנראה מקונטרס הזכרת נשמות שנביא למטה היה כבר בשנת תכ"ט — 1669 רב באחת מהקהלות ישראל. ומדרך חתימת שמו בהסכמותיו על איוה ספרי הדפוס (ע' למטה צד 5 בהערה 1) אפשר לשער שהיה מושבנו ודירתו בתחילה, דהיינו משנת תמ"ז עד תנ"ב (1687—1692) בפראנקפורט דאדר ומשם נהג נשיאתו על כל ערי וישובי גלילות הקוהרמארק בכלל וברלין בפרט, ולאיוה סבה עקר בשנת תנ"ב דירתו משם וקבעה בברלין ולא בא לפראנקפורט עוד רק בעת הצורך ולהשגחת הקהלה ובפרט ביומא דשוקא ובימי היריד ג' פעמים בשנה לישוב שם במשפט לדין ולהורות דיני ממונות ולעסוק שם בעסקי גטין וחליצה, כמו שהיה המנהג גם כן אחריו עד יום מות רבינו הגדול ר' הירש (Hirschel Levin) האב"ד האחרון בברלין. והיה ר' שמעיה אחר מגדולי הוראה שבדורו ותקן תקנות רבות להרים מכשולות ובפרט בעניני שהיטות כמוזכר ממנו בס' ברית מטה משה. ואחד מתלמידיו היה ר' מנחם מענדל בר צבי הירש בעל ס' צנצנת מנחם (ברלין תע"ט — ת"פ) כמבואר שם בהקדמה. — ונמצאת ממנו תשובה שהשיב ר' שמעיה מברלין בשנת תנ"ט לשואלו הגאון ר' אליקים געץ אב"ד בהילדעסהיים ונדפסה בשו"ת אבן השם סימן ג' בין תשובות אחרות על אותו הענין עצמו שהשיבו עליו הגאונים ר' נפתלי הכהן אב"ד דפונא והחכם צבי בשו"ת שלו סי' קכ"ד והשבות יעקב בסי' ע"ז ור' שמואל בר אברהם הלוי אב"ד דמעוריש, שם באבני שהם סי' ד', ועי' שם דברי ר' מאיר מלאסק בנו של המחבר ר' אליקים בסוף תשובה כ'. וכאיוה ספרי לקטות נדפסו דברי תורה ששמעו מחכריהם מפי או בשם ר' שמעיה בין שאר דברים מנאוני זמנו. ור' אברהם בר אליעזר הכהן בס' אורי וישעי שנדפס בברלין תע"ד בהסכמת ר' שמעיה מ"א תשרי תס"ה, מביא בדף י"ח כזה: שמעתי מהמאור הגדול מ"ו הרב הגדול מוהר"ר ישעיה אב"ד מדינה ולה"ה וכו', ושעות הוא ובמקום ישעיה הראוי שמעיה כי בין חכמי ישראל ששמשו משנת תל"א עד היום הזה בברלין והמדינה ברבנות לא נמצא אף אחד ששמו היה ישעיה. ועי' למטה צד 5 הערה 2.

הרב ר' שמעיה עלה אל אלהים ישיש וזקן ושבע ימים ביום אחרון של פסח תס"ט. ועדות נאמנה על חכמתו ותומת לבו הוא נוסח האל מלא רחמים שמצאתיו בקונטרס הישן של בית הכנסת בקהלתינו הגוסר לכבוד הרב הזה ונמנה שם שבחו בדברים האלה: „היה אחד מן חכמי ישראל הזקנים והישישיים, וכשמעיה הסופר היה מושלם במעלות ובמדות יועץ פלא ושר חמישים, ונשוא פנים ועשה משפט וצדקה לרחוקים ולקרובים, ויותר מארבעים שנה היה מתעסק בקדשים,

והורה לעמו משפטים ישרים וצדיקים" — ומצבת קבורתו עומדת עוד היום ערוכה
ושמורה, ועליה הקוקים הטורים האלה:

שמים מי עלה יהי קרבן על מזבח של מעלה.

שאו קינה, מורה וראין דינא, יותר מארבעים שנה, היו ידיו אטונה,
היה מ"ו הרב הגדול מי שמעיה ב"ה יששכר בער ד"ל, אב"ד ור"מ
דקהלתינו והמדינה. הלך לעולמו יום אחרון של פסח ונקבר למחרתו ביום
ד' כ"ג ניסן שנת ז'ק"ן י"ש"ב בישיבה למנינא תנצב"ה.
הפרט עולה ת"ט ובילקוט שמעוני (פ"ט דאדר ת"ט) נזכרת הסכמה שנתנה
ר' שמעיה להרפסיו מחדש ונאמר שם בהדיא על הסכמים: "נתבקש בישיבה של
מעלה שנה זו שנת ת"ט" — ועי' למטה צד 9.

מאשתו של ר' שמעיה לא מצאתי שום רמז, אף זכר שמה ומשפחתה נאבד,
ואפשר שנפטרה בעוד היתה סגורת הרב קבוע בפראנקפורט קודם שנת תנ"ב. גם
מיוצאי הלציהם לא נודע לי כי אם בת אחת הרבנית הענדיל אשת הרב מ"ה
יהודא ליב דרשן מפראג ואב"ד מפילא וגרידץ שנפטרה פה ברלין ד' ניסן תצ"א
אהרי מות בנה הנאון מ"ה מיכל אב"ד ברלין, וקנה ושבעת ימים.

ה ע ר ו ת .

(1) ל"ד 4. הסכמה הראשונה הכודעת לי זכר שמעיה כתובס צפראנקפורט דלזר
ט"ו אלר תנ"ט ותמונה "שמעיה בן לא"ה הר"ר הזרס יססכר צער ז"ל מונה ק"ק פ"ט
דלזר והגליל נדינת תארק" והמדפסס הדפסס עליה: "הסכמת סרז אב"ד ור"ע דק"ק פ"ט
דלזרס והגליל" והיא צראס קשר צית אהסן הסדפסס סס צסנת ת"ן. וציוס א' מ' טנת
ה"א סכז סכמוס על קשר נחלת עזיאל ותוסס: "שמעיה . . מונה סס ק"ק פראנקפורט
והמדניס תארק יל"ו. — אכן צסנת תנ"צ כחז צ' הסכמות, סחס על קשר סנתס
דרגלס סחמוס: "יוס ס' ג' ניסן תנ"צ, שמעיה . . מונה סס ק"ק ברלין והמדניס יל"ו
תארק; והסניס על נדרס רצס דפוס פ"ט דלזר תסנת תנ"צ — חכ"ג ותמונה: יוס ר'
כ"ו ונחס תנ"צ סעניס מונה סס ק"ק פ"ט דאדר והמדניס. אולס צסלר סכמות כנו
בס' נקיר סייס (טוסן פוריס תנ"ס) ובתדרס ס' ונילוז עס יסס ענק (ט"ו סלול תנ"ס)
ונסל"ס דפוס חנ"ד (ט"ז תמוז תנ"ז) ובקינות דפוס דעקיוס (כ' סלול תנ"ז) ונס' לקס
טוב (צ"ס תמוז תנ"א) וצלורי ויסעי (י"א חסרי תנ"ס) ונתרס"ס דפוס צרלין (כ"ק
כסלו תנ"ז) ככילס חסוס ר' שמעיה: מונה סס או מונה ק"ק צרלין. וכן סחינחו בס'
ג' צס"ס אכן סססס סזכרת למעלס כתובס וננוו צרלין כ"ס צנט תנ"ט. וכל זס אסשר
לסער ססנת תנ"צ סעתיק סרז אסלו תספד"ס לצרלין. והסכמוס סניס סוונזס למעלס
תנדרס רצס סכמוס וננוו צפראנקפורט צחודס ונחס תנ"צ אינז ונחגלז לססערחנו, כי
אולי נכתבס צנת היריד ססיס דרכו לססעכז סס לרין ולסורזס צעניני סנפסס כוונז
למעלס. וככר ונחלס סכמוס אחרס וננוו צעין יעקב (דפוס צרלין וננתס תנ"ט) סחמוס:
יוס סס"י כ"צ אלר תנ"ט סס ק"ק פראנקפורט ביומא דשוקא.

(2) ל"ד 4. צמננות וינז ססוליס סססס לודוויג פראנקל צסנת 1855 לאור ל"ד 74
No. 410 נעתיקס ונלזס אחרס חז חולרס: "פ"ט מ"יס לצי היסס בן סרז סגדול מ"יס
ישעיה חנ"ד מנלנין, יוס ד' כ"ס אלר תנ"י לפיק". טעוט דמונז סוף, כי ונעולס לל ס'
י"סכ' מרת י"ה כדובז דח לאנתס תנ"ה לפק שמעיה ז' לא"ה
הר"ר אברהם ישלשכר בער זע"ל ר"ה חז"עיר ברלין והמדניס
מרק יצ"ו וכותב פה קק פראנקפורט צ"ו א"ה דלשוקא

ר' אב"ד
ר' אב"ד
ר' אב"ד

(ד) ר' אהרן בר יצחק בנימן וואלף

אבי הרב הוה הגאון בעל נחלת בנימן נודע לנו כבר ממה שכתבנו עליו בארוכה למעלה בסימן ב'. דוד ר' אהרן מצד אביו היה הקצין המפורסם ר' יודא ברלין במ"ה אליעזר ליפמן והוא המכונה Jost Liebmann. הנגיד הוה ואשתו אסתר בת ר' שמואל שולוהוף היו נחשבים מאוד בעיני הקורפירשט הגדול ובעיני בנו שנתן כתר מלכות בראשו בשנת 1701 הוא פירודריך הראשון מלך פרייסען. ובעשרם יסדו ר' יודא ואשתו אסתר בית המדרש גדול ורחב ידים ונתנו את בתם רייזל לר' אהרן לאשה והרימו אותו לראש הישיבה והספיקו אותו ואת ניסו ר' מיכל חסיד שהיה גם הוא אחד מהמורים בבית מדרשם בכל צרכיהם. ובעת מטו יסודות הבריאות של הרב אב"ד הוקן ר' שמעיה ושמשו החל לבוא, וזה שמשו של ר' אהרן, כי בעשרים להודש פעברואר 1697 (תניז) נתמנה ר' אהרן בהשתדלות חמיו וחמותו, ר' יודא ברלין ואסתר אשתו לרב במחוז ניימארק ופאמערקן, ועל ידי זה הוקל מעט עול הרבנות של האב"ד הישישי ר' שמעיה אשר מצורתו היתה פרוסה על כל ערי וישובי היהודים אשר באלט- מיטטעל- וניימארק ושאר גלילות. בימים ההם עוד לא היה בברלין בית הכנסת קבוע ומוכן לכל העדה כי בעת באו המגורשים מווינא לגור בברלין הותנה עמהם בפקודת הקורפירשט שלא יבנו להם בית תפלה לשם ה' לעברו שם בפרהסיא כמנהג שאר יושבי הארץ, ורק בצנעה בביתם ובחומותם הורשה להם לעשות מנינים להתפלל ולהתחנן שם עם משפחותיהם. אולם בשנת 1697 צלחה ביד אחד מהמגורשים מווינא, הוא ר' קאפל ריו הלוי (ובנו של הרב ר' מאדל) וחתנו של הרב ר' ליפמן בר אהרן דרשן אשר שניהם היו דייני בית דין הגדול של הגאון ר' גרשון בעל שו"ת עבודת הגרשוני ואב"ד בווינא) להטות לב הקורפירשט פירודריך השלישי עליו לטובה ובפקודתו מיין להודש נאוועמבער 1697 נתן לר' קאפל ריו ולבא בכחו, בנו ר' מעבלי ריו הלוי רשיון לבנות בית הכנסת גדול ורחב ידים לכל עדת בני ישראל בברלין ושם לבדו יהיה להם הרשות להתפלל בצבור בתמידות. הפקודה הזאת כמעט יצאה מהשררה, העבירה רוח קנאה על ר' יודא ברלין ואשתו אסתר, ולא שקטו ולא נחו עד שהשיגו גם הם רשיון מהקורפירשט לבנות על הוצאותם בית הכנסת ובני העדה יבחרו באחת משתי הכנסיות האלו לבית תפלתם באין מעצור. שתי

צברלין אב"ד לו כ"ד שמו ישיעה. ואם נעמיד שמעיה תמורת ישיעה ולאחר שהיה ר' לבי היקס הזו בנו של האב"ד ר' שמועיה עוד יסארו קוסיות וזכות שאי אספר לסלקן. וצנעקוס אחר. אחוס דעמי שנלכס זו אין לה שייכות כלל עם צברלין. וכוונתו גם מלכס אחרת צספר הסכר לז No. 166, 28 זה לטוטה: "ס"ט ר' צנימן דוב מברלין צמודס צצט צענת ת"ח ליידיה". סנלכס הזאת נחשדת צעיני כי מלכד זה שאינה נדויקת כלאו ומסר צס יום הפשירה כהסוג, גם צנת פטירתו ת"ח—1648 לא תחלמת אס הנפטר היה מוצרלין, כי צנתת של"ג 1573 נכרסו היסודים מוצרלין ונכל מוצנזתם צמדית סנלכס צכאלנדענצובג ורק כנלס צניס אחר זה סורכס לסס לגור צארץ. ונללס להגיה: צנימן דוב צעכל וטון סנלכרת מלס צברלין היז כלס תיבת נפטר ונצנגת סנעתיק סנעתיק מברלין ללל אמת.

בתי כנסיות הללו נבנו ברחוב אחת הנקראת עוד היום היידערייטערגאססע והיו צרות זו לזו, כת האחת של בית הכנסת ר' קאפל ריו היתה משונאי ר' יודא ברלין ואשתו אסתר, וכת השניה של בית התפלה של ר' יודא ברלין היתה לשמצה בעיני ר' קאפל ריו ובנו ר' טעבלי וסיעתו, ועל ידי זה פרצה מחלוקה גדולה בין היחידים ורבה המשטמה עד שבאו לידי הלול השם.

משתי כתות הללו שהיו מתגרות זו בזו נשתלשלה כת שלישית שכל חפצה ורצונה היה שלום העדה בכללה, וחשבו להשיגו בפריקת עול שתי בתי תפלות של ר' קאפל ושל ר' יודא ובבנין בית הכנסת גדול ומהודר אשר יכלכל כל העדה בתוכו, אנשים נשים וטף. בראש הכת הוו עמד ר' מרדכי בר מנלין ממשפחת ראנבאך הנודע בשם Marcus Magnus והמכונה ר' מרדכי מדעסווא נם ר' מרדכי ווייל שהיה לו אז התעסקות משא ומתן בחצר פרידריך ווילהעלם יורש המלוכה בפרייסען בימים ההם ועל ידו הורם ר' מרדכי מהמלך לפרנס ומנהיג המדינה.

עם ר' מרדכי דעסווא היו בעצה אחת ובאו לעזרתו להוציא מחשבתו הטובה לפועל אנשים חשובים ויקרי ערך והם: ר' אהרן בר אייוק כ"ץ, ר' מיכאל בר אברהם, ר' הירש בר בנימן פרענקל אבי בעל קרבן העדה, הדיין ר' זנוויל בר בענדיט הלברשטט ור' מאיר מרינטל בר יאקב. הם הרחיבו נפש ר' טעבלי ריו ומחל על זכותיו שהיו לו בבית הכנסת שיסד אביו ר' קאפל; אולם הצד שבנגדם: האשה אסתר שנתארמלה בינתיים מבעלה ר' יודא ברלין, ובנם המכונה Jobst Liebmann, הקשו ערפם ולא אבו לסתור או לסגור בית הכנסת שלהם ולהתאחד עם בני הקהל שרצו לבנות בית הכנסת לכל העדה. ומתומכי רצון הגבירה אסתר ברלין היו: ר' אלחנן סופר בר יוסף, ר' אליעזר ליזר בר זעליג ננו ביישיץ מפראנ והמחוקק הוקן ר' מיכאל בר אברהם. אמנם כל הימים אשר היה המלך פרידריך I בחיים יד הגבירה אסתר היתה על העליונה ובהשתדלותה הפירה מחשבות יועצי המלוכה אשר גם הם חשבו שיהיה לטובת העדה בכללה אם יבנה מקדש מעט ויבטלו כל המנינים וכל בתי כנסיות הקטנים. גם בן אחי בעלה וחתנה הרב ר' אהרן שנתעלה על ידה בפקודת המלך בשמונה לחודש אפריל 1709 במקום ר' שמעיה לאב"ד בברלין ולרב על כל הקהלות והישובים של היהודים במדינת אלט, מיטטעל. וניימארק, גם הוא נטה אחרי עצת חמותו וסיעתה וישטמיהו רוב בני עדתו בגלל הדבר הזה ולא יכלו דברו לשלום. ויהי ברבות הימים אחרי פטירת פרידריך הראשון (בפברואר 1713) ובנו פרידריך ווילהעלם I ישב על כסאו, שקעה שמשו של הגבירה אסתר ותרד פלאים כי המלך החדש תכלית שנאה שנא אותה ואת כל משפחתה ויקח מרכושה הון רב ויגרש אותה מברלין ומעצבון רוח הלכה לעולמה א' ר"ח אייר תע"ד.

ביום משלחה של חמותו הגבירה סר צלו של הרב ר' אהרן מעליו כי הוסב על ידי זה ביטול בית מדרשה אשר שם למד דעת את העם להבדיל בין טמא לטהור בין איסור והיתר ולחייב או לזכות כפי משפט התורה. כי כל הימים אשר היתה אסתר באשרה. ובעשרה היתה לו לאם ופרנסה אותו ואת ביתו וכפיה פרשה לתלמידיו ביישיבתו והחזיקה ידי לומדי תורה בחבורת מתיבתא שלו, וכעת אחרי אשר פנה הודה זיוה והדרה ומטה ידה נתפררה החבילה ומחסרון המחיה והכלכלה תלמידיו

יצאו מן העיר לשיבות אחרות. — גם שונאיו מקרם על אשר התמכר לעשות הרע בעיניהם ותמך ידי חמותו במניעות בנין בית תפלה, גם המה הוסיפו מורת רוחו, ומתנדריו אנשי מרי נפש היו, עוים וקשים. וירא ר' אהרן כי לא יכול להם זימה ויעזוב את עיר המלוכה ויבחר להסתופף בצל חסדי נדיבי עיר פראנקפורט דארד אשר קבלתו לרב העיר והמדינה, ועל מקומו נתמנה ניסר ר' מיכל חסיד לאב"ד בברלין ב"ו לחודש מייא 1714.

מהרב ר' אהרן המכונה Arnd Benjamin Wolff נמצאו הסכמות הרבה בספרים שונים והאחרונה ביותר הנודעת לי מימי רבנותו בברלין היא הנדפסת בראש ספר עז לאלהים מרי נחמיה חי"א חיון מצפת, שהתנורר בשנת תע"ג בברלין והדפיס שם בשנה זו ספרו הנזכר בהסכמת ר' אהרן הכתובה ממנו בברלין כ"ו טבת תע"ג וחתומה: „אהרן חונה פה קק"ב (ק"ק בערלין) ומ"פ על כל גלילות מארק ופאמערן." — והסכמה הזאת נדפסת ניכ מלה במלה ואות באות ממש בראש ספר דברי נחמיה (ברלין תע"ג) וממעל ב' הסכמות הללו נכו המדפיסים את המסכים ר' אהרן: אב"ד ור"מ דק"ק ברלין וכל קהלות וגלילות החונים במדינת ניימארק ומייטשלמארק ופאממערן. ההסכמה הזאת היתה לר' אהרן למכשול ולפוקה כי ר' נחמיה חי"א חיון נגב את דעתו ובתום לבכו הסכים ר' אהרן כשאר רבנים על ספר הבליעל הזה שהיה מכת שבתי צבי ויסר למודיו על אמונת השלוש כאשר נדבר עוד מזה למטה בתולדות ר' מיכל חסיד.

וימת ר' אהרן בפראנקפורט ונקבר שם ועל מצבתו נקראים ההרוזים האלה: נפש טהורה, עלה בסערה, בכו בני מרון, כי נגנו הארון. אחים לי הספדא, אברה כלי חמדה, ה"ה אדונינו מורינו ורבינו הרב הגדול מוהר"ר אהרן בהנאון מוהר"ר יצחק בנימן וואלף וצ"ל בעל המחבר ספר נחלת בנימן שהיה אב"ד ור"מ בק"ק פ"פ.

נפטר ר"ח אב תפ"א.

אשתו הרבנית שבה אחרי מות בעל נעוריה לעיר מולדתה ברלין ונפטרה פה ועל מצבתה חרות: האשה הרבנית חשובה הזקנה מרת רייזל בת ה"ה התורני כ"ה יודא וצ"ל אשת הרב הגדול מוהר"ר אהרן וצ"ל אב"ד מפ"פ דארד והמדינה. נ"ג יום ה' כ' שבט תק"ו. הנצב"ה.

וחוץ מהגבירה רייזל אשת ר' אהרן התיחסו אחרי אביהם ר' יודא ברלין ואמם אסתר:

1) הנאון ר' אברהם ברלין, שהיה כבר בשנת תני"ב אב"ד בהלברשטט לפי עדות תשובתו בשו"ת אבן השחם סימן נ"ו הכתובה וחתומה ממנו כזה: „יום ג' כ"ה אלול תני"ב לפ"ק, אברהם במו"ה יודא נר"ו חונה פה ק"ק הלבברשטט והגליל." — וכן הסכמתו לס' מקור חיים לר' חיים קראכמאל (פיוורא תני"ו) התומה ממנו בהלברשטט י"ז אדר ב', ימיות' לפ"ק (תני"ו). ובשנת תע"ו נתקבל לאב"ד אשכנזים שבאמסטרדם ובא לשם י"א מנחם תע"ו, כמסופר מרי מנחם מן בר שלמה הלוי בשארית ישראל דף צ"ה, ב', בדפוס פיוורא תקכ"א, וכן כתב ר' גבריאל פאלק בכרמל שנה א' צד 318 והלאה. — מהסכמתו באמסטרדם מן

ח"י אדר תע"ח על ס' נזר הקדש נראה שהיה תלמיד מהדיין ותופס הישיבה בקאליש מ"ה עזיאל אביו של ר' יהואל מיכל מחבר ספר הנזכר. בהיותו בהלברשטט כתב מאמר כולל "התנצלות התלמוד נגד מתנגדיו" בלשון עברית והרב ר' הירש בנימין אויערבאך העתיקו לאשכנזית ונדפס ממנו בקורות היהודים בהלברשטט (ה"ש 1866) צד 170 והלאה. — וכן נדפס שם (צד 164) העתקת אגרת מעברית לאשכנזית הנכתבת בר"ה חשוון תס"ג מהגאון ר' שמעיה אב"ד ברלין להגאון ר' אברהם ברלין להלברשטט אודות תפלת עלינו לשבת. — ובתקדמת המוציא לאור ס' מרגליות טובה על הראב"ע על התורה (אמ"ד תפ"ב) מוזכר לטובה חתנו של הגאון ר' אברהם ברלין הוא ר' יצחק באמסטרדם בן פו"מ ר' זיסקינד.

ונפטר הרב ר' אברהם ברלין באמסטרדם כ"ד אדר ת"ץ ומצבתו באבני זכרון מר' שמואל מולדער צד 11 נוממער 4.

2) ר' אליעזר ליפמן ברלין, גם הוא היה מתושבי ערתנו ונקבר אצל אבותיו ר' יודא ואסתר ברלין, ובמצבת קברו שנפגמה מרוב הימים חסר בו זמן פטירתו אמנם ממקום אחר למדנו שחי עוד בשנת ת"פ כי ר' מנחם בר צבי הירש שהרפ"ס מר"ה סיון תע"ט עד ג' תשרי ת"פ ספרו צנצנת מנחם פה ברלין כתב שם אחרי ההסכמות כדברים האלה: "ואפריון נמטי להאלוף והמרוטם הקצין הנגיד והגדיב כ"ה אליעזר ליפמן בהמנוח מו"ה יהודא ואשתו מרת פראד בת הקצין הר"ר יוסף מדיסלדארף שעורונו להיות מאוכלי שולחנם כל ימי משך היותי פה ברלין". — והקצין ר' יוסף דיסלדארף היה מהותנו של הגאון ר' יעקב בר יוסף ריישער בעל חק יעקב ומזכירו בשו"ת שלו שבות יעקב ח"א (האלי תע"ט) שני פעמים בסיון י"ב ובס"י נ"ט. ואולי היה בתו של הקצין המפורסם הזה אשת הרב ר' שמעון (מהר"ש) בנו של הגאון חק יעקב (שנפטר במיץ ט' שבט תצ"ג) כדמשמע מדבריו שם בשבות יעקב בצירוף מה שכתב שם בס"י קפ"ב. — בתו של ר' אליעזר ליפמן ברלין ייטל שמה ומוזכרת לשבה עם בעלה מר' שבתי בר משה הכהן בסוף ס' מנחת כהן שהרפ"ס בפירודא, תק"א, בהודאתו לק"ק מיץ ונאנסי על כל הטובות שעשו עמו והוא מוכיר בפרטות שם את "הקצין הר"ר יצחק אייזק בהר"ר בער אורשעל ואשתו מרת ייטל בת הנגיד מו"ה ליפמן בהנגיד מו"ה יודא ברלין וצל"ה".

3) הינרכן נפטרת בברלין י"ט טבת תע"ג אשת ר' (נפתלי) הירץ פער הנפטר פה ג' שבט תס"ח, בן מו"ה אהרן אופנהיים מפראנקפורט דמיין (על הקצין ר' אהרן ור' הירץ ראה למטה צד 11 בהערה 4 ומה שכתבתי במצבות הנספחות ממני בסוף סדר ביקור חולים מעבר יבק וס' החיים צד 34). ובנס: ר' יהודא בער (באות ב' ולא בפ"א), פו"מ בפראנקפורט דאדר שנפטר שם בסיון תקכ"ד, ושבהוצאותיו ובהוצאות גיסו ר' אהרן בר (יצחק) שאול פו"מ בפפד"א נדפסו שם בשנת תק"ו החומשים עם ג' תרומים, רש"י רשב"ם והראב"ע. ואשת ר' יהודא בער כילא שנפטרת שם תקל"ג, היתה בת הפו"מ הנזכר ר' (יצחק) שאול (ראה עליו למטה צד 10). ובנס היה ר' (נפתלי) הירץ בער, נולד בפ"ס דאדר י"ט סיון תצ"ו ונפטר שם תקע"א ואשתו יענטע בת ר' הענך מהאללע בשנת תקס"ט (ראה למטה שם). ובנס היה ר' יהודא בער, נולד בפ"ס דאדר ז' סיון תקכ"ט ונפטר בברלין ט"ו חשוון תקפ"ו והוא המכונה Jacob Herz Beer, ואשתו מרת מלכה בת ר' ליפמן טויסק בברלין בר מאיר

בר וואלף נפטר פה א' תמוז תרי"ד והיא המפורסמת בשם Amalie Beer ובניהם המפורסמים היו:

(1) מאיר, הוא המנצח בניגונים הנודע בשם Giacomo Meyerbeer, נולד בכרלין י' אלול תקנ"א, נפטר בפאריז 2 מייא 1864 ונקבר בכרלין.

(2) הענק הוא המכונה Heinrich Beer, נולד פה ח' תמוז תקנ"ד ונפטר פה 22 אקטאבער 1842.

(3) וואלף, הוא המהגרם והתוכן הנודע בשם: Geheimrath Wilhelm Beer נולד פה ז' טבת תקנ"ז ונפטר פה י"ד ניסן תרי"י.

(4) מיכל, הוא הפייטן האשכנזי המפורסם בשם: Michael Beer, נולד בכרלין כ"ו סיון תק"ס ונפטר במינכען ב' ניסן תקצ"ב ושם מנוחתו.

אלה תולדות ר' יודא ברלין ובני משפחתו של הרב ר' אהרן. אולם מיוצאי

חלציו של הרב ר' אהרן לא נודעים לי רק שתי בנות האחת הינדכה אשת ר'

הירש האספורט שנפטרה פה ברלין כ"ז ניסן תקל"ט, והשנייה רחל שנשאת באלול

תצ"ד לר' יהודה ליב בן הקצין הנודע (ר' יצחק) שאול מפפד"א בן הקצין פו"ט

הוקן מ"ה שמואל זנוויל מפפד"א שנפטר בכרלין כ"א אלול תע"ז בן ר' שלמה

זלמן מפפד"א. ובדפוס פפד"א נזכרים ר' שאול ואביו ר' זנוויל לשבח כמו באור

ישראל מר' ישראל בר אהרן יפה (שם תס"ב) ובמשנת דר' אליעזר (שם תס"ז תס"ח)

ובסוף הקדמת המוציא לאור שו"ת ראש יוסף מר' יוסף אישקאפה (שם תס"ט).

— ולר' שאול שנקרא גם יצחק שאול גם ר' שואל, ונפטר בין תק"ו—לתק"א,

היו לו מלבד ר' יהודא ליב הנזכר עוד ג' בנים כפי אשר ראיתי בשטר חליצה

שנתנו לרחל אשת ר' יהודא ליב והם: ר' זנוויל בפ"פ ור' משה פ"פ בכרלין

המכונה Moses Saul הנפטר פה בוקנותו כ"ד טבת תק"ן. ור' אהרן בפ"פ והוא

ר' אהרן שהוציא בשותפות עם ניסו בעל אחותו ר' יודא בער בפ"פ בשנת תק"ו

החומשים עם ג' תרגומים, רש"י, רשב"ם, והראב"ע. ובתו של ר' אהרן הזה האשה

רייכה (נפטרה ברלין י"ט טבת תקפ"א) היתה אשת ר' אנשיל בר בנימן יפה

(נפטר פה י"ד שבט תקע"ב), והם היו אבותיו של החכם המפורסם ר' שואל יפה

בכרלין המכונה: Dr. Saul Ascher שנפטר פה כ"ד כסלו תקפ"ג.

הערות.

(1) ללד 7. מחיינת כ' נודכי לעסא: נודכי צד ונלנין ונעסססת לנננאך, ננלנח

צננקס סקבל דף כ"ג, א. כנננחל צננצ רנננצט של הגלחון ר' נעס סיודעס לניטע, ונלנחון

אסנכט סינו עס נודכי לנללרקוס וסס ונלנין לננננס ונננ: Marcus Magnus.

ורנננבאך עס ונעסססתו סול לנחון יסודית-דייעטס צננקוס ריינבאך. ונחחלה סיס ננקוס נעסססתו

צוועזעל ולכן נכונט גס ר' נודכי ווייזל וכן צנו ר' אכרעס ווייזל. נעס עקך דינמו לדעסא

ונעס לכרלין, וסס נקלעל על עס ננקונו ענכע נעס נודכי לעסא.

(2) ללד 7. על צית הסנכט זו וססס הגלחון צעל עז יעקב, רלס לעטס צחולדות

ר' נודכי טאקלעס.

(3) ללד 7. צענין סגניזס אסתר עור נכנר עליס צננקונו צעננע, וקך על זלח

נעיר-סס כי גס לעדת קענינעסנערג צנרייסען נלנחחט עונס גדולה על ירס, כי צנכנחחט

ה) ר' מיכל חסיד.

בצאת ר' אהרן מעיר הבריה לשרת בקודש בפראנקפורט דאדר ובכנותיה, היתה ערת ברלין והמדינה נחלה לגיסו, בעל אחותו הוא הרב ר' מיכל חסיד. אביו הרב ר' (יהודא) ליב דרשן מפראג בהר"ר שלמה היה חתנו של ר' שמעיה האב"ד מברלין עד שנת תשי"ט, ובשנת תנ"ה היה ר' ליב אב"ד בפילא (שניידעמיהל) ומשם נתקבל בשנת תנ"ט לאב"ד בגריידיץ בפולין גדול, ובסבת המלחמות הגדולות שהיו אז במדינה זו נמלט לפראנקפורט דאדר לגור שם לפי שעה עד שנשתקע שם לגמרי והרביץ שם תורה רבים ונפטר בין שנת ת"פ—לתפ"ג, כנראה בש"פ דאדר. דודו של ר' מיכל אחי אביו היה הרב ר' יששכר בער שהוליד את הרב יהודא ליב שהיה אב"ד בכמה קהלות בפולין גדול והוא הוליד את הרב ר' יוסף יעקב דיין בפוזנא שהדפיס בברלין (תקכ"א) ספר ים של שלמה לגישון. הרבה הסכמות נמצאות בספרי רבני זמנו מר' ליב אביו ר' מיכל וכאזיה ספרי לקושים ממחברים שונים הכניסו גם כן דברי תורה ששמעו מפיו או מפי תלמידיו הרבים אשר אחד מהם היה הרב ר' אברהם בר אליעזר הכהן בעל ס' אורי וישעי. — אחרי מות ר' ליב תקעה אשתו הרבנית אהלה בברלין ונפטרה פה אחרי מות בנה האב"ד ר' מיכל חסיד, ועל מצבתה נקראים כדברים האלה:

„פ"ט האשה בכל אלה, לא נמצא בגולה, ה"ה הגבירה הרבנית המהוללה, צנועה וחסודה, מ' העגדיל בת הרב הגדול מ"ו שמעיה זצ"ל אשת הרב ה"ה מ"ו יהודא ליב זצ"ל אִם הגאון המפורסם מ"וה יחיאל מיכל זצ"ל. הלכה לעולמה ביום ר' ניסן תצ"א.”

הרב ר' מיכל חסיד היה בראשונה רב באזיה קהלות בפולין גדול ואחר זה בקהל זלאטאווא (פלאטא) וכבר בשנת תשי"א נסתלק משם ועל קומו נתקבל ר'

ידעה להטות לב הנוגך ולפתחו לתת רשיון לקבלה זו לקנות חלקת סדה לצית הסקנות ולקבור שם וייתיים בצנזר עיר קעניגסצערג כי עד היום הסוה הוכרחו להוליך וייתיים לפולין צנחק רב. ורשיון סוה ליסד צית הסקנות נתנה לקהל קעניגסצערג צב"ס אקטאצער 1703, (יאלאוויטץ, קורות היסודים בקעניגסצערג לז' 29, 30). — קלתנשצחה חרות גם כן על וולנת קבורתה וסס נאמר: "בל כבודה בבית המלך פנימה, ונסות וישראל הליה כוה וכוה, וקדש וועט וחסל של תורה הקיינה, וידי תלנידי כחנייס החזיקה צרנה". — וכאשר ראינו לז' 10 הים הנוגל צנניות הנוכנה גענעכאלעוויקדיקעקעטאר וייערצער אהד וולאזלי לאלאיה. ונפיו שונעתי צעת עונד על קבר זקנתו אסתר, שקבלה צירו וולנחמי סטנלך פרידריך הכאשון אשר חסץ ציקרה, כזד אחס צרביד זכס צנתן לה צנתנה, וצנוחה קצרו הרביד ענה. (2)

4) לז' 9 נוננער 3. ר' הייץ שלטיני הים אחיו של הרב ר' מיכל פער אצ"ד צפריעדבורג ואויפשיך צנתת תס"ח ומתנו של הגאון ר' דוד אשענהיים צפראג, עיין רשימת אולרות חיים לז' 621 וצנן שלמה נ"ר שלמה זלמן הענל (פסד"ע תס"ח) דף צ'. וצמוטן הוועפט עם קו"נ, ע"ך וטו"ו דסום הונצורג ס' ד' ה' וולל הסכנות ר' מיכל פער נא"ח של צנעות ת"ק, וכן צנעניות עם ויננת חסידים נ"ר חיים צר זכריה ויארצנצור צב"א (אניד תל"ח 8) נוללת הסכנה וונונו ון ו' תשרי תל"ח.

יוסף יאסקי בן הקדוש ר' יחיאל שיבוא עוד וזכרנו בספרנו זה, ור' מיכל חסיד נתרצה לבקשת ר' יודא ברלין לישב בישיבה שנוסדה ממנו בבית המדרש שהקים בכרלין לחתנו ר' אהרן, שהיה גיסו של ר' מיכל, ושם הרביצו שני הרבנים האלה תורה ברבים ונהרו אליהם תלמידים רבים מרחוק ומקרוב אשר אחרי שמשו כל צרכם לפני שני גדולי הדור הללו ישבו בעצמם על כסא הוראה בישראל. אולם בשנת תע"ג—תע"ד נתפרדה החבילה ור' אהרן הלך לרבנות ולאבי"ד לפ"פ ור' מיכל חסיד נתקבל לאבי"ד ברלין על פי פקודת המלך מי"ז מי"א 1714, בתנאי שאם יעדר ר' אהרן בחיי ר' מיכל או תשוב לו גם רבנות של פד"א והאחרות של שתי הרבנות של פד"א וברלין תשוב לאיתנה כמו שהיתה בימי ר' שמעיה. וכן נעשתה אחרי כן באמת, כי אחרי פטירת ר' אהרן בשנת תפ"א חזרו משמרות הכהונה של פראנקפורט ובנותיה לר' מיכל חסיד האבי"ד ברלין ועל ידי זה נתרבו הכנסות שלו אשר מבלעדין לא היה ביכלתו לעמוד כי ההכנסות של הרבנות בכרלין היו רוות ודלות מאוד כמסופר מקעיניג באנאלען צד 251.

בשנת תע"ח בחו"ה של פסח בא המלך פרידריך ויילהעלם הראשון עם המלכה והורש עזר, הגודע אחרי כן בשם פרידריך הגדול, ועמהם שרי המלוכה ושרי החיל לבית הכנסת הגדול שנתחנך בשנת תע"ד, והתעכבו שם משך זמן התפלה ולכבודם עלה הרב ר' מיכל לפני הארון והתפלל שם תפלה קצרה בעד חיי המלך וביתו, והיא התפלה שמצאתי בכתב יד ועל פי העתק שלי נדפסה בשנת 1871 בכרך ב' צד 48 בספר המכונה: געשיכטע דער יודען אין בערלין. וזה המאורע צייר אומן גדול למוכרת עולם כציור הפנים של בית הכנסת, עם ציור המלך בעמדו שם לראות עבודת בני ישראל בזכות אשר בנו לכבוד ה' נוכח ארון ברית ה' אשר כבדוהו המלך הזה בפרוכת יפה מאד אשר נעשתה מאומן גדול מטפת משי מרוקמה שנמצאה בעזבון הקורפירשט יאהאן געארג, שגרש את היהודים מארצו בכלל ומכרלין בפרט בעלילות שקר שהעלילו על הוועיץ שלו ליפסאלד היהודי בשנת של"ג. ראה פאָססישע צייטונג 1874 נוממער 87, ביילאגע 2. וקעיניג אנאלען צד 248.

בימים ההם היה אחד מנגידי ברלין איש חשוב וישיש ושמו ר' עקיבה בהר"ד פייבש ממשפחת גינצבורג ונפטר י"ג אייר תפ"ט, והוא המכונה מן מיליוס בקובץ החוקים חלק ה' ברשימת הבעלי בתים בכרלין משנת 1714 בשם: Jacob Veit, ובנו ר' (אריה) ליב המכונה שם ממיליוס Levin Veit היה איש חכם וישר, כשר ונאמן רוח ועל ידו קנו הממונים על אוצר המטבעות של המלכות הרבה כסף וזהב לצורך טביעות המטבעות. ובמות ר' ליב בחיי אביו ר' עקיבא בר פייבש ג' אייר תפ"א, נמצא כתוב בפנקס הממונים הנזכרים שחייב למלכות סך ג' מאות אלפים מארק, וירדשו אחרי הסך הזה ולא נמצא כל מאומה בכיתו ובניו ומשפחתו לא ידעו אנה עוב הנפטר הון העתק הזה. ויקצוף המלך מאוד ורבתה השנאה עד שכמעט נגרשו היהודים מארצו. וכחמלת ה' עליהם יצאה הפקודה מאת המלך להקהיל את כל קהל ישראל בכרלין בש"ו לחודש אויגוסט 1721 לבית הכנסת הגדול ובמעמד המלומד הגדול הגודע בשם האַפּסרעדיגער יאבלאַנצקי יחרים שם הרב אבי"ד את כל איש או אשה אשר נודע להם דבר מאוצר הזה שנתעלם

פתאום מן העין ולא יגיד. ויעש ר' מיכל חסיד כמצוה עליו ופרש חרמו על כל הקהל — וחמת המלך שככה.

הרב ר' מיכל חסיד היה אהוב מכל איש מכשרון מעשיו ופועל ידיו ונכבד בעיני רבני דורו. והגאון ר' יחזקאל קצנאלנפוגין אב"ד א"הו נמנע בשנת תפ"א להתיר יין חשוד לנסך אם לא שישכים עמו חד מן "הגאונים הרבנים", והסכים עמו ר' מיכל (כנסת יחזקאל סימן ל"א). ומפרי עטו נשאר הרבה מאוד אחריו בכתב ידו ממש ומעט בא בדפוס: והוא

(1) חידושים על מס' מגילה, נדפסו עמה בברלין בדפוס ר' נתן ניימארק בתמונת אקטאף כנראה בשנת תע"ד.

(2) חידושים פשטים ודרושים נמצאים בספרים כמו ס' קול יהודא, ואסיפת חכמים, שנאספו בהם דברים הרבה גם בשם ר' מיכל חסיד.

(3) הגהות לפירוש המיוחס לשיר השירים כמובא למטה בשם: ר' יואל בר יקותיאל זקש, התנו של ר' מיכל ודיין בברלין.

(4) יופי מכלל, הגהות וביאורים נוספים לפירוש יפה מראה מר' שמואל יפה על הגרות ירושלמי נדפסו יחד בברלין בדפוס ר' נתן ניימארק מן ט' אייר תפ"ה עד ט' אדר ב' תפ"ו. ובהקדמת הספר אומר ר' מיכל שהיה בדעתו להדפיס פירושו על הגרות ירושלמי בשלמותו וקצת מפירוש ר' שמואל יפה, אך יען שפירושו של ר' שמואל יפה נאהב ביותר הדפיס האחרון כולו ופירושו שחבר בעצמו אך מקצתו ובקצור. ובשנת תפ"ו נדפס היפה מראה באמסטרדם עם כבוד חכמים וחידושי מהור"ר אברהם ראב"ד כנלונא בעל זרע אברהם על המדרש, באמצעות ר' יצחק בר אריה ליב בהגאון ר' יצחק מקראקא ועל זה נפרץ ריב בין ר' מיכל חסיד ובין המוציא לאור היפה מראה באמסטרדם כמסופר בהקדמת הספר מדפוס האחרון בארובה. והנה ר' מיכל חסיד בשקידתו בתורה לא די לו בנגלה לנו גם בנסתר ובמופלא

ממנו דרש וחקר. ובעקד ספרי מורי ורבי הגאון ר' יעקב יוסף זצ"ל ראיתי זה יותר מארבעים שנים איזה כתבי ידות כתובות בכתב יד מחברם ר' מיכל חסיד וכל דבריהם דברי קבלה. גם ברשימת אוצרות היים נרשמו בסומן 329, 396, 506 521, 577, 591 איזה כתבי ידות מעניני קבלה ממחברים זולתו שהעתיקם ר' מיכל חסיד בעצמו. ובגלל עסקו בספרי קבלה קנה לו שם בפי ההמון: "המקובל הגדול". — וההתעסקות בספרי קבלה היתה ליושבי ברלין ופסד"א למורשה מימות המגורשים מווינא משנת תל"א שנתישבו בערים האלה ונתפרצה עוד יותר מעת אשר הכינו בתי הדפוס בשתי הערים הנוכרים והדפיסו בהם ספרי קבלה. והראש ממיסדי קהל ברלין בשנת תל"א, הוא ר' מאדל ריו הלוי איטינגן שהיה קודם לזה דיין בווינא ובב"ד הרב ר' גרשון אישכנזי, גם הוא היה מאוהבי הקבלה ועל מצבתו כתוב שהיה "פומו ממלל רברכתא ברוא דחכמתא". — ור' וואלף בר משה בייטן שנפטר בברלין תס"ג שנחזהו גם כן במצבתו שהיה "גמיר וסביר בנגלה ובנסתרה". — ור' יוסף בר משה דרשן מפרעמסלא, חד מתושבי קהלתנו שנפטר פה בשנת תס"ג הדפיס פה סדר התפלה עם פירושו כתר יוסף בנגלה ובנסתר, ורבני דורו נזרו על ספרו נגיה מפני שנבלע בו ארסו של שבתי צבי (יעב"ץ בתורת הקנאות דפוס לבוב צד 144). ועיין עליו למטה בשמו. — ובפסד"א הדפיס בשנת תס"ב

ר' ישראל בר אהרן יפה משקלאב ספר אור ישראל ובאו בו רמזים על שבתי צבי וביחוד ברף ל"ט ע"א כמה שאמר צדיקים יבואו בו ראשי תיבותיו: צבי (תורת הקנאות צד 145, ור' דוד אוזו בעקיצת עקרב דף ו' א). ועוד הדפיסו שם בשנת תס"ב ס' גלגולי נשמות על ידי ר' נתן פייבל בר משה. ואחר זה נדפס בברלין בשנת תס"ו ס' הכהיר ומעיין החכמה הנקרא טוב וישר Q. ובשנת תע"א יצא פה לאור ס' מקור חכמה וס' פתחי יהוה על ידי ר' משלם זלמן בן הרב"ד מניקלשפורג ר' בנימן וואלף פישוהוף-אויערבאך (ואינו הנרשע בתורת הקנאות צד 121 למאמיני בשבתי צבי ואולי הוא אחד מנכדיו או ממשפחתו). ובשנת תע"ה נדפס בברלין קיצור השל"ה מר' מיכל עפשטיין סג"ל, ובסוף הקדמתו ובסוף פירושו לעלינו רמז על שבתי צבי (תורת הקנאות צד 32, 144), ושתי שנים אחר זה חזרו והדפיסו השל"ה עצמו בפפדא. ור' אריה ליב בר חיים חזן מפונא (אחי ר' צבי הירש הנוכר בעמודי העבודה שלי צד 308 בין הפיישנים, שהיה סופר ונאמן בברלין ונפטר פה בשנת תצ"ו, הדפיס פה ס' מדרש כונן ופירוש מאמרי הזוהר מהמקובל ר' אריה ליב פרילוק. ובכ"א לחודש סיון תפ"ז הלך פה לעולמו אחד מיקורי קהלתנו מו"ה צבי בר יהודה כ"ץ והועד עליו במצבתו "שבנגלה וננסתר דרש וחקר". ור' לאוי בר יהושע הי"ש הנפטר פה י"א אדר תצ"ו, העיד עליו נכדו בעל משנת דר' אליעזר (אלטונא תקע"ה) בהקדמתו שהיה בקי בנגלה ובנסתר.

באמצעות הסופרים והספרים כאלה נתפשטו לימודי הקבלה בברלין ובנותיה, ואוהבי הרמזים וגימטריאות ודורשי הנוטריקון וסודות ראשי וסופי התיבות נחרבו מאוד, עד שכמעט טח עיניהם מראות פשטי הדברים כצורתם ורדפו אחרי דמיונות שוא ותפל לבאר בהם מקראות בתנ"ך בדרך זו.

ולדוגמא נזכיר פה המאורע שבשנת תס"א ח"י לחודש יאנואר נתן הקורפירשט פרידריך השלישי בקעניגסבערג כתר מלכות בראשו והורם בשם פרידריך הראשון למלך פרייסען. וזאת היתה נסבה שקם מורה דרדקי אחד בברלין, הוא ר' (שמעון) וואלף בר ברוך בראנדעס מפראג (נפטר פה ט"ו אדר תע"ג) והדפיס "ביאור סוד הנבואה של מלך דוד החוזה שהיה מרמז בס' תהלים קפ"טל כ"א על כבוד מלכותו של מלך פרידריך הראשון". — וביאור הזה נוסד על פי סוד צירופי אותיות וחשבוני גמטריאות. ואחו כזה עיני בני דורו כיהודים וכנוצרים, וסמא את עיניהם להאמינם באמונה שלימה בדרשתו של דופי שדרש במזמור הזה, כאלו הסתכל דוד בנבואה שבשנת תס"א ירים הקורפירשט את עצמו למלך. ולולא קם המלומד הגדול יאבלונצקי וחפש במצות המלך אחרי הענין הזה ומה מיבו והראה לכל כי הוציא וואלף בראנדעס זולל מיקר, האמינו כל העם כי השכינה מדברת מתוך הפסוקים האלה כרצון המלמד הזה שלמד שפלות תחת תפילות.

רוח עועים כזה שהיה שולט בברלין בימים ההם הכשירו יושביה להאמין לכל דבר היוצא מפי רב או כור שיצא עליו הקול שהוא מקובל. ובשנת תע"ג בא האיש נחמיה חייא חיון בברלין להדפיס ספרי מינות שלו המכונים "דברי נחמיה" ועזו לאלהים ובית קדש הקדשים" אשר בספר האחרון שמבואר בו דרוש מהימנותא דכלא הנדפס בו גם כן, כולו פועל ידיו של שבתי צבי הוא כאשר יבוא עוד למטה. וכבוא ר' נחמיה חייא חיון לבית האב"ד ר' אהרן (הנוכח למעלה ס' ד') מצא את

לכב הרב שלם עמו כי נתן לו הסכמה בכ"ו טבת תע"ג להדפיס ב' ספרים הנזכרים, ועל מחברם הוא אומר: האי תנא ירושלמא הוא מפענה נעלמים, ודין גלי רזיא אשר לו עשר ידות בנגלה ובסודות, ופנים חדשות באו לכאן בהדפסת חבורו: דברי נחמיה פשטי התורה בנגלה. ושעמתי בקצה המטה מצוף דבש אמרתו והוא מתוק וכל חיך הטועם אומר לי לי. ועוד ידו נטויה להדפיס סי' עזו לאלהים על קבלה אמיתית, ואף גם שאין לי ידיעה בתחלה ובסוף ובהעלם בינתים לא בהן ולא בשמותיהן, אין לי אלא דברי הגאונים אשר קדמוני והפליגו בשבחה דהאי ספרא דצינועתא אשר כסה עתיק יומין. ויען נמנתי לדבר מצוה רבה זו להיות סניף לאריות. על כן חלקי ה' אמרה נפשי להסכים עמהם עכ"ל בהסכמה. — והנה רב הזה הלך לתומו והודה ולא בוש שאינו מבין כלל מעניני קבלה וסומך בהסכמתו על הסכמות הרבנים שקדמו לו, ולא ראה ולא ידע שקצת מהסכמות שהיו כיד היון ונרפסים בראש ב' הספרים הנזכרים בדויות לגמרי וקצתן מזוייפות בתוכן על ידי הוספות שהוסיף ובשינויים שהרשה היון לעצמו. גם לא ידע ר' אהרן שספר עזו לאלהים ובית קדש הקדשים המכאן דרוש מהימנותא דכלא שנרפס בתוך בין ב' פירושים האלו הוא בעצמו רואה הימנותא שחברו שכתו צבי אחרי שנשתמד ונהפך לישמעאלי, כמו שהעיד ר' יוסף אירגאם בספריו אשר הפיץ נגד נחמיה היון והם: ספר תוכחת מגולה והצד נחש. ובס' האחרון הוא אומר: "בשנת ת"ע בא נחמיה לעיר הזאת. . . והוציא את ספרו אשר קראו מהימנותא דכלא, הכרתי שהוא הדרוש אשר חברו שכתו צבי". — אמנם מהקדום נלמד קצת התנצלות לר' אהרן, כי הלך בדרך הרבנים בימים ההם ואם הסכים רב אחד על ספרו של חברו שידע אותו בעצמו מלפנים או שהועד עליו כאמת או ברמיה שהוא משוחרר הטוב והתושיה מהרו כל הרבנים להסכים עם המחבר באמרו: אוקי גברא על חזקתו שאינו מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן, ופוק חזי מאן גברא דקא מסהיד עליו וכדומה לזה. ובאמת לא ידע ר' אהרן את ר' נחמיה היון והודה ולא בוש לאמר שאין לו ידיעה בקבלה כלל, ואין לו אלא דברי הגאונים אשר הפליגו בשבחה נחמיה, ובראי הצטער אחר זה ר' אהרן בשמעו את הקלקלה אשר נערכה מהזייפן היון בסיועת הרבנים חביריו ובסיועת ההסכמה אשר כתב בשגגה. ובין הגאונים האלה ששבחו בהסכמותיהם את הרמאי הזה היה גם ר' נפתלי הכהן אביד בפוגא ובפסדיא (עיין עליו עמודי העבודה צד 282) שעסק הרבה בספרי קבלה ונלכד גם כן ברשת אשר טמן היון ונתן לו הסכמה כתובה בפראג כיב חשון תע"ב (הגרפסת בראש סי' עזו לאלהים ולא כשאר ההסכמות גם בס' דברי נחמיה). וכאשר נגלו לו אחר זה כל התועבות אשר עשה היון מלפנים קודם ביאתו לפראג וגם בפראג עצמו, נתחרט בלבו, אולם לעשות מעשה בפרהסיא ולקרוע מפגי נחמיה מסוה הוראה אשר נשא בשוא וברמיה, לא עלתה בידו גם אז כשנזדמנו יחד בברלין בשנת תע"ג ויהי כמחרישי, כעדותו בעצמו בס' מלחמה לה' (ע' גרעטץ קורות היהודים ח"י הוספה בסוף LXXXIV) שמתנצל על זה ברבירים האלה: "הודמתי לק"ק ברלין והיה גם הוא שם ולא ידעתי מה מהותו שם. . . ואנכי לא ראיתו כל ימי היותי שם רק פעם אחת בכית הכנסת בשבת נתן לי שלום ולא החזרתי לו ושוב לא ראיתו. . . כי לא היה שוב בכית הכנסת בשום פעם. והיה בדעתי לבוא אז עליו בעקפיין כדי להוציא את הסכמתי ולסרסם את מעשיו וראיתי כי הקהלה בלאו

הכי נחלקו לשני כתות, זה בכה וזה בכה ורבים מתפרצים ובהיפסקא ניהא להו ומטים כלפי חובה להתדבק דוקא באנשים כאלה. . . בשגם שזה האיש היה מתאכסן בבית גוי. . . וקול הדברים נשמעים למלכות ויתחלל השם יותר" עכ"ל. ולא להגם ירא ר' נפתלי להעיר על חיון חמתו כי נמצאו בברלין כמה וכמה אנשים שדעתם לא היה יפה ורוחם לא היה נאמנה והיו מרודפי נסתרות ומאוהבי הסודות והידות, ובראשם הגאון ר' מיכל חסיד האב"ד בברלין אחרי גיסו ר' אהרן, וגם הוא כשל באותו הזמן באמונת ש"ץ כמו שנכשלו בה גם גאונים וזלתי כמו ר' משה פתח ור' הירץ שהיו שניהם אב"ד בלבוב, ור' מאיר אב"ד בפרויסטיץ הרב המחבר שו"ת פנים מאירות (תורת הקנאות צד 71). ולו הרים ר' נפתלי את קולו נגד חיון ומרעיו והבעיר את הבערה בקהלתינו, מי יודע מה היה לה וכמה וכמה מכשולות וחילול השם נסתעפו על ידי זה. אמנם ר' מיכל חסיד לא לעד ולצמיחות נפתה לבכו אחרי השב"ץ ותלמיד תלמידיו נחמיה חיון, כי הכיר טעותו והתורה על עונו וכאשר פסק את עיניו, נעשה רודף ועבר עליו רוח קנאה על המסיתים והמדריחים האלה, וכיריד של פפדיא באסיפת כמה רבנים, אלופים וקצינים, קם ר' מיכל חסיד והחריס את כל הכת השב"ץ ואת ספריהם שנכתבו ונדפסו משנת תכ"ו ואילך, כמו שעשה מעט קודם לזה הגאון ר' יחזקאל אב"ד איה"ו והגאון ר' יעקב בפ"פ דמיינ בשנת תפ"ה ורבני פראג וליסא ושאר קהלות בשנת תפ"ו, כמוכא בתורת הקנאות מצד 69 עד 89 בארוכה ובשבירת לוחות הארון לר' דוד אווזו (נאנו ?) דף מ"ש א' — ואלה דברי ר' מיכל בהקדמתו לס' יופי מכלל אחרי אשר אמר שם שהיה בדעתו לבאר האגדות גם בדרך רמו וחזר בדעתו מחמת יראת מינות וזה לשונו:

"כי הפסיקוני עוברי דרכי התורה הדישים מקרוב באו מאמיני בשם עוצר פרי שרף מעופף שורש נחש עקלתון, יתיעצו על צפינו יערימון סוד, להפך דברי אלהים חיים למינות, קוצצי נטיעות יתפרכוני ישתתקון הדוברים על צדיק עתק יוצא מפיחם ומפי כתבם פלסתר, אוי לנו מקולמסן ישתרלב לשונם תהלך בארץ ועפר ילחבו אור רשעים ידעך לא ינה שביב אשם והיו לדראון עולם. והמכשלה הזאת תחת יד שבידו למחות ולפרסם את ההמאים בנפשותם ועושה להם צפוי עומד עליהם חוששני לו מחטאת בא בשכרו. פלגי מים יררו עיני אהנה כיונה, דלו עיני למרום נשאתי תפלה בעד שארית הנמצאה, יקיים מקרא שכתוב והצלתי צאנו מפיחם צדקת ישרים מיד רשעים תצילם לא יפלו בנופלים להקים את שבט יעקב ונצורו ישראל להשיב. הן הנה מנעו בר השיבו אחר ימיני לחות דעתי גם בדרך רמו אם תמתיק לפי אכחידנה תחת לשוני" עכ"ל. והקורא המבין יבין על מה דברו ורמוזן.

ובדבר הזה עצמו שנכשל בו אותו החסיד ר' מיכל בראשונה נכשל גם בנו ליפמן והיה לו לאבן נגף כל ימי חייו, כי מאהבתו להקבלה ולנסתרות השקיע עצמו בה יותר מהראוי והעלה בידו כפירה באמונת ישראל ויצא חוץ לדת ישראל לדת הקאטוליקית אחר שיצא מברלין לאייזנשטט באונגארן והנוצרים קבלו אותו ואת שתי בניו הקטנים שהמירם אתו בחכה יתירה והורם למורה לשון הקודש ולשונות בני מורה באוניפערזיטעט בוויין. שמו ליפמן אשר היה לו מקודם הסיכו לשם אחר

ונקרא: Aloys Wiener von Sonnenfels. — ובשנת 1747 הדפיס בוויין ספרו אור נוגה בלשון עברי ובלשון אשכנזי וזה לשון השער: אור נוגה Splendor Lucis, Oder Glantz des Litchs. Enthaltend eine kurtze Physico „Cabalistische Auslegung des grüsten Naturgeheimnuss; Insgemein Lapis Philosophorum Genannt. Aus dem Hebräishen Grundtext der Heiligen Schrift gezogen. In Hebräisch- und Teutscher Sprach gleichlautend herausgegeben, Ab Aloysio Wiener Nobile a Sonnenfels, Variarum Lingvarum Orientalium Magistro Antiquissimae et Celeberimae Universitatis Viennensis et Professore privato. והיה אור לבנה כאור החמה, כי אור החמה יהיה שבעתים (ישעיה ל' כ"ו) לשנת לידת הגואל יתברך. Wienn Verlegt's Johann Joseph Pentz. Buchhändlern 1747. עכ"ל שער הספר הגדפס 8 וכל הספר מלא על גדותיו מעניני הקבלה לשיטת הנוצרים. וברשימת ספרים מצאתי נרשם על שמו כזה: A'loys Edler von Sonnenfels קצר המצע Kurtzer Inhalt des alten Gesetzes, Hebräisch und Hebräisch-Deutsch. Wien, 1760.

ועוד חבר: Controversiae cum Judaeis prodromi Libri II שנדפס על ידי בנו עם הקדמה ממנו בשנת 1758. ובנו הנוכר הוא המלומד הגדול שהיה פראפעסאר באוניברסיטת בוויין והמכונה: Joseph von Sonnenfels נולד בניקלשפורג 1733 והורם מקיסר פראנץ 1797 בתור רייכספרייהער ונפטר 26 אפריל 1817. החכם הזה היה אוהב לר' משה מדעסא וכתבו אגרות זה לזה. גם היה אחד מהתומכים את הקיסר יוסף I בהשתדלותו לקרוא דרור לבני איסטרייך, וכמוהו היה לבו חף משנאת ישראל.

ומיד ליפמן ווינער-זאנגענפעלס בנו של ר' מיכל עזר לכו: ס' אבן בוחן הבור בדקדוק לשון עבר (וויין 1757), חובר על פי כללי ר' זלמן הענא זכרו שטיינ-שניידער (ביבליאגראפישעס האנדבוך צד 134) על פי מה שכתב שד"ל בפרא-לענאמענא צד 61.

ולענין יחוס משפחתו ושלישלת תולדות ר' מיכל נוכיר פה אחותו לאה, נפטר פה ו"א אדר ב' תצ"ד והיתה אשת ר' הירש ניימארק שנפטר פה ו' אייר ת"פ, בנו של הגאון ר' משולם זלמן מירלש אב"ד אה"ו והוא המכונה מן מיליוס ברשימת הבעלי בתים מברלין בשנת תע"ד: Hirschel Salomon Fränkel. ולפי זה היתה אחותו של ר' מיכל גיסתו של הגאון חכם צבי, שאשתו שרה היתה גם כן בתו של הגאון ר' זלמן מירלש ניימארק פרענקעל. — אשת ר' מיכל הינדא, אחות ר' אהרן אב"ד פפרא"א כבר נזכרה למעלה צד 3 ור' מיכל הזכירה לשבח בסוף הקדמתו ליופי מכלל ואומר: ערבה שמחתי ביום ב' של פסח תפ"ו כי מתה עלי זוגתי. . הינדא ע"ה בת אמ"ו חמי הגאון המנוח בעל המחבר נחלת בנימן וצללה. הגרה בעוז מתניה ותאמין זרועותיה בהתעסקות נמרץ בכל עניני הדפוס. . . זכרה לה אלוה לטובה כשרון מעשיה ופועל ידיה וכו' — ואלה שמות בניו ובנותיו של ר' מיכל הנודעים לי:

(1) ליפמן, הוא הנוכר למעלה ונולד קודם שנת תע"ה כו לא נמצא שמו בפנקס הנימולים בברלין שמתחיל בשנה זו. וע' למטה צד 20 הערה 4.

(2) ר' איצק נולד בברלין י"ב אדר תע"ו ונתישב ונפטר בליסא ובתו גיטל היתה אשת ר' מן פלאכטע שם. ולר' מן בת קענדעל שמה, אשת ר' זימל בליסא והם הולידו את ר' מיכל הייניש והאשה גיטל אשת ר' אבלי בר אליה נאלדשטויב ור' אבלי היה אביו של הראש ב"ד בליסא ר' ליפמן נאלדשטויב שנפטר שם ב' אדר שני תרמ"א. ור' איצק הנוכר בעת פטירתו הניח אשתו מעוברת ואחר זה ילדה בן ששמו כשם אביו איצק וגם הוא נפטר בעת אשר היתה אשתו הרה, והולידה בת ועל שם אביה נקראה: יצקה והיתה אח"כ אשת ר' געמץ ווינער בליסא ובניהם היו האחים ר' ליב ור' מרדכי ווינער. והרייכנסעריכטסראטה ווינער כעת בלייפציג הוא בנו של מרדכי ווינער.

(3) יעקב נולד פה י"א אדר תע"ט.

(4) היים נולד י' אייר תפ"א.

(5) הענא אשת הדיין ר' מענדל מפ"פ דמין פה בברלין, ע' למטה בשמו.

(6) לאה אשתו הראשונה של הדיין ר' ליב כ"ץ בברלין, ע' למטה בשמו.

(7) אשת הדיין ר' יואל זקש בר יקותיאל מגלוגא, אשר זכרו יבוא למטה.

מספר ימי חי' ר' מיכל הסיד מעטים ורעים היו ונפטר בהי' אמו, בליל שבת י"א אדר תפ"ח. והדברים הנחרתים על מצבת קברו מעטים הם ובקושי העתקתי ממצבה הפנומה הנשחתה והמטושטשה מרוב הימים אלה הדברים:

יפה נוף משוש כל הארץ.

פ"נ שופרא שפירא, בוצינא דנהורא, רעיא מהימנא, מגליא טמירא.

טבעו בעולם . . . ספר יופי מכלל . . . בליל שבת י"א אדר תפ"ח

ליצירה (ולמחר) תו יום א' נקבר כשורה.

ונעתיק פה נוסח אל מלא רחמים שיוסד לכבודו הפרנס ומנהיג בברלין בימים ההם מו"ה מאיר מרינטל לאמרו בשנת פטירתו בכל שבת ושבת ואחר זה בכל פעם שמוזכרין נשמות, מצאתיו בקונטרס הישן של בית הכנסת בברלין ובראשי חרוזיו אות אחת משמו של הרב הנפטר, וזה לשונו:

יָקָר בעיני ה' המותה לחסידיו לשקוט שקט ורעננה

בצל שרדי ותחת כנפיו בסוד ישרים.

חֻמָּה והיל היה לנו ובצלו היה לנו הגנה,

מחסה ומסתור ממטר ומזרם.

דיו רב לו כנגלה, ובנסתר חננו ה' בינה,

כאשר שמו נודע בשערים.

אֲשָׁכֹּל הכופר עשר ידות במעלות ובמדות לו ממדבר מתנה,

בדרך ישכון אור הולך משרים.

למי כל חמדת ישראל, ממנו יתד ממנו פנה,

בחריפותו היה סיני ועוקר הרים.

מכלל יופי הופיע, חכמתו בחוץ תרונה,
 בדעת שאלותיו ותשובותיו מלא חררים.
 ידן עמו כאחד המיוחד, לא נעדרה אחת מהנה
 במשפטים צדיקים וישרים.
 בשופר הרם קולו בתפלתו לאל שוכן מעונה
 והאירו דבריו כתומים ואורים.
 לב חכם לימינו בדרשותיו ובתוכחותיו השיב רבים
 מעון אל תחת כנפי השכינה.
 בתורתו האיר לארץ ודרים
 לכן נפשו תנוה וכו'.

וחוץ מזה כבדוהו בני חברה הקדישא גומלי חסדים וקברנים שהיה ר' מיכל
 אחד מהבורתם ואחר זה נבאי קבוע, כמה שנמנו וגמרו בחו"ה פסח תפ"ה שלא
 למנות נבאי אחר במקומו עד תום שנת פטירתו, דהיינו שנת תפ"ט (פנקס החברה
 דף י"ג, ב').

ה ע ר ו ת .

(1) לנד 11. צענף ר' יהודה ליב שהיה בחמלס דרסן בפראג ואחר זה אצ"ד צפילא
 ונגרידץ ע' צענר ים של שלמה לגטיץ (צרלין תקכ"א) וצסקמנותיו למקור חיים (פיוצדא
 תנ"ז) ולחוקי חיים (צרלין ת"ס) ולאור ישראל (ספד"א תס"ג) ולאורי וישעי (צרלין תע"ד)
 וצט"ח פנים ונאירות ח"א (אגוד תע"ה). ובמסכת דר"א ונ"א ערילינגער גין (ספד"א תס"ז) דף
 פ"ז א' וכן צסקמנותיו הסוכרות נאמר צה"א סוכרת ר' יהודה ליב ללאת ונגרידץ לספד"א
 נחמת רעם ונחמות שהיה צנת הילא צפולין. ונראה שצדעתו היה לשוץ למקומו לגרידץ
 ולא עלתה צירו ושחקק לגורי צפד"א. כי צנת תע"ז צעודו צמייס, היה ר' שוואל
 זגויל כ"ץ שפירא ונלצוב אצ"ד נגרידץ והסקיס צנה הסוכרת צהדפסת ס' אהל יעקב
 שדפס אחרי כן צנת תע"ט צפ"ד והצמנותו חתונה: «חנה ק"ק גרידץ». — זמן סלוקו
 של ר' יהודה ליב נראה שהיה גין ת"ש — לתפ"ג, כי צסקמנתו נזו ר' מיכל חסיד לספר
 נרגליות טובה (אגוד תפ"ג) הכתובה כי אייר ת"ש, החתונה: «מיכל צל"א נ"ו כנו"ה
 יהודה ליב שלי"ט חנה סה קייק צערלין», ולעניינת זה צסקמנתו לחונת עם חרגוס רס"י
 וספתי חתנים (ספד"א) חתום: «ז"ץ כסלו תפ"ג יחיאל צל"א נ"ו כנו"ה יהודה ליב וצל"ה».

(2) לנד 11—12 צענר ס' צרית נטה וטה (צרלין תס"ה) מזכר ר' אהרן צה"א
 ונאמר עליו שהיה יושב צרית המדרש שיסדו ר' יהודה צר ליסנן חמיו ואסתר חמותו,
 ונרי מיכל גיסו בעל אחותו של ר' אהרן שותק כותב שער הסוכר לגמרי. ואין ספק שגם
 ר' מיכל היה צנת חס"א חד ויושבי צית המדרש של ר' יהודה צרלין כי בעל ס' צרית
 ינטה וטה לא היה כונתו שם רק לפאר את מיסקרי צית המדרש ונבלל זה הזכיר גם
 את ר' אהרם אצ"ד דהלצרטעט צנס ותתנס ר' אהרן שותק נרי מיכל שהיה נאוכלי
 לחום. וצצירור ידענו ונונו מונקוס אחר שהיה צנת חס"א חד נרצני צית המדרש הזה,
 כי צסקר לקח טוב (ספד"א תס"ד) נדפסו הרבה הסכמות וצנת חס"ה וצחוס הסכמה

(1) ר' מרדכי טאָקלעס מליסא בר אברהם.

הרב הזה היה מליסא כערות החימתו בהסכמותיו ובשאר דברים הכתובים והנדפסים ממנו או מאחרים על שמו. וברשימת היהודים מן מיליוס נזכר בשנת

ונ' שניעים אצ"ד צרלין חתונה ער"ס תמוז תס"א צרלין, ובסוף הספר אומר המוצר: „והדברים האלו הלעתי צהיתי בק"ק צרלין (דהיינו תס"א) לפני הרב המופלא הרבני דבי תרביצאי מוהר"ר וייכל נר"ו וגיסו הרב הגדול ריש מתיבתא מוהר"ר אהרן בן הרב הגדול צעל המוצר נחלת צנינון ז"ל והוכשר צעייניס ונענו לי ראסס" עכ"ל. — ובשנת תע"א נדפס צרלין ס' נקוד חנוה בסכמות ר' וייכל, והנדפס כתב ונועל הסכמות: „משרב הגדול והמוקובל מו"ס וייכל נר"ו אצ"ד בק"ק זלאטאווי יע"א. והמסכים חתם עלנו שם לסדר ולפטר לאסור אחר על נפטו יחיאל וייכל צלא"א וני"ו כנוי"ס יהודא ליב שלי"ט פה ברלין באהל תורה ונולתו פרוסה בק"ק זלאטאווי יע"א. ובשנת תע"ב נדפס צרלין עין יעקב קטן עם פירש ונ' שלמה זלמן צארגער בר דוד בסכמות ר' וייכל משנה זו וגם שם הדפיסו עליה „משרב מו"ס וייכל נר"ו" שנתקבל לאצ"ד ור"נ לכונה קבלות קדושות ולעת הזאת יושב צאסל של תורה פס ק"ק צערלין. — אמור נעמה שנתקבל ר' וייכל קורם ישיבתו צרלין לאצ"ד צקבלות שונות ובפטר צלאטאווע ולא זו וצרלין עוד כל יוני חיי. וצולטאווע נתקבל אחרי ר' וייכל לאצ"ד ור"נ הגאון ר' יוסף יאסקי צקדוה ר' יחיאל והיה שם עוד בשנת תס"ו ובשנה זו בר"ח חשוון הסכים שם על המשרש"א שנדפס בשנת תס"ו צרלין.

(3) שם ל"ד 12 שם פייצט שהיה נקרא צו אציו של ר' עקיבא שנו והמליטו האשכנזים לשם פייט, ולכן נקרא ר' עקיבא ובנו ר' ליב Levin Veit, Jacob Veit, אולם שם נשפחתם ונאז היה גינבורג. ובשנת תל"ו היה צוויטלענהויזען צמדינת העסקען ר' שניאור פייצט אצ"ד והסכים בשנה הזו צהדפסת קשרו שער אצרים (אלטווא תל"ו Q). ובנו ר' יהודה נתישצ צרלין והיה פס פו"נ ונפטר תקנ"ו ועל שם הנקום שילא נשס היה נקרא ר' יהודה וויטלענהויזען ועל שם אציו ר' פייצט היה ונונה גם כן צסס ר' יהודה פייט, הוא וכל יולאי חלניו, אולם שם נשפחתו צישראל היה רייך, וכן חתום צאמת צהסכמות הג"ל: הק' שניאור פייצט רייך חונה פס ק"ק וויטלענהויזען וכל נדינות העסקין. ור' שניאור פייצט הזה נדב גם כן פרוכה לציט המדרש של קבלתינו וכחוצ עליו הזה לצדקון: „שניאור פייצט בן מוהר"ר יוסף רייך ז"ל, לפנים היה אצ"ד ור"נ בק"ק קרונוויא צמדינות ונעשרקין וכעת אצ"ד ור"נ נדינות העסקין יע"א ואשתו הרבנית נרת חידל צת הג' אצ"ד מו"ס ישראל קאלטס קב"ל ז"ל. היום יוס ר' ר"ח כסלו תל"ד. — ושמי נשפחות הללו צרלין הלך השור שבהם שנקראו על שם אחד מנאציס פייצט צסס פייט, וחוץ מזה לא היה לכן שום נביעה זו צו ודבר לא היה לנשפחת גינבורג עם נשפחת רייך, שנוונה ילא חיס דגול מרצבה הנודע צשערים נה"ו נשס המוכנה דאקאשר פייט זלל"ס.

(4) לז"ל 17--18. על ליפמן המנוה Aloy von Sonnenfels ובנו Joseph Jüdischer Plutarch Band I Wien 1848 224--226; Jüdisches Atheneum Leipzig 1851 245--183; ודבריהם, ועל אגרות יאוצק פאן זאנענעפלד אל רנ"ד ותשובתו אליי ראס; לריכטס תקון. ועל אגרות יאוצק פאן זאנענעפלד אל רנ"ד ותשובתו אליי ראס; M. Mendelsohn's gesammelte Schriften 5. Bd. Leipzig 1844 S. 620--623.

Handwritten notes:
Schriften des ...
1844. conf. ...
altsh. 42, 232.

תע"ד בין התושבים בברלין בשמו ובשם אביו: Marcus Abraham. ועל שם האשה טאקלעס שהטיבה עמו בבואו מליסא לברלין כבר בארץ נכריה, היה מכונה גם כן ר' מרדכי טאקלעס. וכבר בשנת תע"ב היה אחד מיקירי ברלין כי באדר ב' שנה זו נתקבל לחבר לחברת גומלי חסדים ומבקרי חולים וקברנים וביום בואו בכרית עם בני החברה נרב 15 מארק לקופת הצדקה (פנקס חברת גומלי חסדים). אשתו הראשונה היילה היתה בת ר' אברהם ריו הלוי בנו של הרב הדיין ר' מאדל ריו איטינגען ממגורשי ווינא הנזכר למעלה. ובמותה (כ"ג שבט תפ"א) נקברה אצל אחיה: ר' משה ווינער ואחותה: מירל אשת הפו"מ ר' מאיר רינגל שזכרנו למעלה (צד 7 וצד 8). — אשתו השנייה מינקלה שמה והיתה בת המרפס ר' וואלף מירלש-פרענקל בברלין בן הגאון ר' משולם זלמן מירלש ממגורשי ווינא אב"ד א'ה"ו ונפטרה ו' תמוז תצ"ו. בשנת תפ"ב כבר נתמנה לדיין בקהלתנו כעדות פנקס הנימולים שנרשם בו יום מילת בנו וואלף כזה: „וואלף בר מרדכי דיין ר"ח מנחם אב תפ"ב." וכן נרשם ר' מרדכי בתואר דיין כחודש אב תפ"ג בפנקס הקהל בין נותני ערך לקופת הקהל וסכום שלו היה י"א גראשען, כי התמנותו והתמנות הדיינים חבריו בעתים הללו לא היתה בתורת שעבוד ובשכר רק הרך כבוד ועל ג' שנים וכאשר עברו אלו חזרו זמנאו שנית. — ובאסיפת הקהל בחול המועד סוכות תפ"ו נתקבל ר' מרדכי טאקלעס לראש בית דין דקהלתנו, והוא הראשון אשר שמש בתואר ובמעלה הזאת בכתר הרבנות בברלין, ובכתב הרבנות שלו מפרנסו ומנהיגי הקהל נאמר שנתמנה על התורה ועל העבודה, על התורה: שישגיח על בני עניים ועל המלמדים שלהם, שלא יתעסקו במלאכת ה' ברמיה, וגם ללמוד בכבודו ובעצמו עם הבחורים בני עניי קהלתנו בחנם; ועל העבודה שיהא לראש בית דין לדבר המשפט. ובעת אשר יפנה הרב הגאון אב"ד מקהלתנו למדינה או לכל דבר שנצטרך, יהא הרב הראש ב"ד ר' מרדכי במקומו לכל דבר שבקדושה לדין ולהורות להיות בעת ההיא ידו בכל ענינים וגם לכל הכבוד שיגיע לראש ב"ד והוקצב לו בשביל זה מקופת הקהל מאה וחמשים ר"ט לכל שנה". (פנקס הקהל). — ועוד נשנה שם בפירוש שעלתה הסכמה מהפרנסים בצירוף ט"ו אנשים ביום א' כ"ו אב תפ"ט, שאם יפנה הגאון אב"ד דקהלתנו מכאן אל המדינה לאיזה צורך יחלקו כבוד לר' מרדכי לקרותו לס"ת לשלישי לחיוב בכל שבת כשמברכין החודש.

גדולה היתה יקרת ר' מרדכי בעיני חכמי דורו כנראה מהתשובות שהשיבו לו. ובש"ת שב יעקב מהגאון ר' יעקב הכהן אב"ד בפ"ס דמיינ נמצאת בסימן ה' תשובה שהשיב „אל הארו אשר בלבנון, יפה פרי עין רענן, חכמתו בחוץ תרונו, ברק השנון, מעיינותיו יפיצו חוצה, ה"ה אחובי מחותני ידידי הרב המופלא כש"ת מוהר"ד מרדכי נר"ו לפני שמש ינון שמו" וכו'. ר' מרדכי סתם הזה הוא בלי ספק ר' מרדכי טאקלעס הראב"ד בברלין שלפנינו, הוא ולא אחר, כאשר הודעתי כבר בשנת 1871 להכותב קורות היהודים בברלין ונרפס שם בחלק השני צד 48. וכל התשובה סובבת על ענין בית הכנסת אשר כבר דברנו עליו למעלה צד 6—8, ור"י המובא בתוכה הוא ר' יהודא בר ליפמן, והגבירה המזכרת שם בסתם הכונה על אסתר אשת ר' יהודה, ורש"ס הנזכר גם כן שם הוא ר' מעבלי סג"ל (ריו בר

קאפל) שנפטר פה בחשון תפ"ח. — גם הגאון ר' יחזקאל קצנאילנפונץ אב"ד איהו' בשו"ת כנסת יחזקאל סימן צ"א מכנהו "שארי ופארי", אשר עשה ותיקן בחריפות ופלפול והראה בחכמה יתירה כמרדכי זה בלשון". — ומהתשובה מוכרחת מתוכה שנכתבה אחר ד' תמוז תע"ה, שבו ביום נפטר כברלין הרב ר' יודל כ"ץ בר משה בר מאיר מלאנדסבערג שעליו סובב כל מה שנאמר בתשובה ההיא והוא האיש Judel Moses הנזכר ברשימת מליוס מבעלי הבתים שהיו בשנת תע"ד כברלין. ועיין למטה צד 23 בהערה 1. — ועוד נמצאת תשובה שהשיב ר' מרדכי עם חבירו הרי"ן ר' גנוויל הלברשטט בתשרי תצ"ג ונדפסה בשו"ת שתי הלחם לר"מ חאניו. ואיזה חידושי תורה מר' מרדכי נדפסו בס' מנחת כהן מר' שבת' בר משה הכהן (פיורדא תק"א) ובס' קול יהודא מר' יהודא בר חנינא לונגשיטיץ מגלונא ובשאר ספרי לקושים כאלה.

בימיו לא היה עוד בית המדרש קבוע כברלין והרבה בעלי בתים עשו בתיהם בית מדרשיהם ולמדו תורה וגפ"ת ביחידות או בחברת רב אחד שהכניסו לביתם והספיקו אותם בלחם, דירה, כסא, מגורה ושולחן. ולתועלת כל בני הקהלה ולהרבנים שבאו לגור שם לפי שעה ולהבחורים ששמשו בישיבת ברלין יסד ר' מרדכי טאקלעס פנקס והתחיל לקבץ חתימות של גדבות מבעלי הבתים לטובת בנין בית המדרש כמבואר בפנקס הקהל.

בשנת תפ"ט, בהתאספות החברא קדישא גמילות חסדים וביקור חולים יחד ביום ב' ט' סיון, נמנה ר' מרדכי טאקלעס לנבאי הראשון תחת האב"ד המנוח ר' מיכל חסיד. ובמצוה זו החזיק ר' מרדכי בכל תוקף ועוז, ועשה חסד עם החיים והמתים עד יום מותו (פנקס החברה). ובעזבונו מצא הפו"מ גיסו ר' אברהם בר מאיר רינטל, ספר תורת חיים ואהבת חסד שחבר ר' מרדכי, ור' אברהם רינטל הדפיסו בשנת תק"י כברלין בדפוס ר' אהרן בר משה מדפיס מליסא לטובת החברה הנזכרת וכולל ב' חלקים. חלק האחד כולל הלכות בקור חולים, שמחות, אונן, טהרה וקבורה סדורות מר' מרדכי טאקלעס, וחלק השני סדר התפלות והתחנונים ומזורי תהלים שנוהגין להתפלל על החולים ותפלה לער"ה ניסן בבית החיים מיועדת לנומלי חסדים. וחלק הראשון הזה עם התפלה לער"ה ניסן להחברה, נדפס עוד הפעם בהוספות דינים ממורי ורבי הגאון רב"ד דקהלתינו מו"ה יעקב יוסף זצלה"ה בשנת תקפ"ט (עיין בספרי סדר ביקור חולים מעבר יבן וס' החיים כמבוא שלי צד LXX בארוכה).

ויהי מרדכי פאר לעדתו וגדול ליהודים, ועד זקנה ושיבה גודר גדר ועומד בפרץ וביום ד' כ' סיון תק"ג — בו ביום אשר נשרף בו פעם שנית אחר זה בשנת תק"ן עיר ליסא מקום מגורו בתחלה אשר על שמה נקרא הרב גם: ר' מרדכי ליססער — עלה אל האלהים, ויהי אבל כבד ליהודים כברלין ובנותיה, ועל פי פקודתו נשמרו להרבות בשבחו ותוארים על מצבתו וזה החרות עליה:

פ"ט מורינו ר' מרדכי בן מורינו הרב ד' אברהם שהיה ראש ב"ד הקהלה והמדינה, ונבאי הח"ק גמילות חסדים. נפטר ונקבר ביום ד' כ' סיון תק"ג לפ"ק. תנצב"ה.

ואלה שמות בניו הנודעים ליי:

- (1) הרבני מ"ה וואלף הנזכר למעלה נפטר פה ח"י כסלו תקכ"ו.
 - (2) הרבני מ"ה איצק נולד ח"י אדר תפ"ד ונפטר פה ב' חו"ה סוכות תק"ם ואשתו שהרלי בת ר' שמואל בונפוש מהמבורג י"ז תמוז תקנ"ה.
 - (3) הרבני מ"ה ברוך, נולד פה כ"א אב תפ"ה ודר בפפד"א ונפטר בברלין ט"ז אב תקנ"ג, ובנו ר' משה טאקלעס שמש בפפד"א חתום בין המדפיסים והמסדרי אותיות שעסקו שם בהדפסת ספר בית מאיר (תקמ"ט) בסוף קונטרס צלעות הבית.
 - (4) אברהם, נולד בברלין ט"ז תמוז ת"ץ.
 - (5) זלמן נולד בברלין כ"ב אב תצ"א.
 - (6) מן נולד ט' חשוון תצ"ו.
- גם אשער נלוו עמו, הוא ר' אברהם בר יצחק בן אשר מקאמין בברלין, הנודע על ידי מסעות ר' בנימין שנרפס ביופי והדרר בהשתדלותו, גם הוא היה מצאצאי ר' מרדכי טאקלעס. וממנו אגרת שכתב אל הח' ר' מאיר לעשטריס הנרפס במכתבי עברית (ויון תרכ"ב) צד 165.

הערות.

(1) לנד 22 ר' יידל זר נפס זר תאיר מלאנדסצברג. על מלכת קצרו נמרתו אלה הטורים:

"פ"ט חד מרבנן, חריף ושנון, מופלג בתורה ובחסידות, בכל מעלות ומדות, מוכתר בגי' בתריס, נודע שמו בשערים, הרב המופלא מוה"ר יהודא יידל במוהר"ר משה כ"ץ שי' (חיה) מק"ק לנצבורג. גר אלהים נכבת, במוצאי שבת, ולמחרתו ביום א' ד' תמוז תע"ה ליצירה, נקבר ונספד כשורה. תנצב"ה.

ואיזה נמדושי גבר המזיין הזה נדפסו צפ' קול יהודא ונ"י יהודא זר מניא זעליג (זאלקווא תקי"ג).

ועם זאת ר' יידל נחלה כנראה נחשונה הכזבת שנסו"ת כנסת יחזקאל. הוא היה גיבור של ר' יוסף זר משה סהדפיס צנזלין צננת ת"ס דפוס יאנזלונקוי סתפלה מכל הסנה עם פירוש כתר יוסף. והנזכר וזכיר גיבור הזה נעצר לשעבר הספר בקול מודע על אשר הטיב עמו כנסתו להוליא ספרו דפוס ונכנסו: "האנכך כך צננים ואז צמננה סרז המופלג צמורה הסריף. . . . נר ישראל. . . . מוה"ר יהודא יידל כסן דקס צסקלין הנפורסס הנדיב כה"ר נפס יל"ו נק"ק לנצבורג".

(ז) ר' משה בר אהרן מלבוב.

אחרי סלוקו של ר' מיכל חסיד, נמנו וגמרו ראשי העדה להקים רועה אחר תחתיו ונשארו עיניהם סביב לבחור אחד מחכמי הזמן לרב אב"ד על העיר והמדינה. אמנם עורם מתעצבים אל מי מהגאונים יפנו והנה פתאום יצאה פקודה מאת המלך להושיב את הרב ר' משה במוהר"ר אהרן מלבוב שהיה אז רב אב"ד בלייפניק

במדינת מעהרין על כסא הרבנות. ותרע הפקודה הזאת בעיני העדה כי לא שמעה עד היום ההוא מחכמת הרב הזה שהיה אז עוד צעיר לימים כבן עשרים ועוד איזה שנים ומגדולת תורתו לא נודעה לה, ויראה לנפשה להלביש אותו בבגדי המורות של הרבנות בכרלין שהיתה עיר מלאה חכמים וסופרים וכל בניה למודי ה'. אז קמה כל העדה כאיש אחד ותבקש מאת המלך (בכ"ד לחודש יאנואר תפ"ט) להעביר ולבטל פקודתו על כל פנים לפי השעה, ובתוך ב' או ג' חדשים יהיה כל עמלם שיתברר על פי החקירה והדרישה אם ראוי הרב ר' משה לאותה שררה ואז יקבלו אותו בשמחה ובנפש חפיצה. אכן לשוא היתה תקותם להשיב הפקודה אחור, כי בשני לחודש פעברואר תפ"ט נתחדשה גורת המלך והוא אמר וצוה להושיב את ר' משה לבוב מלייפניק, אותו ולא אחר, לרב אב"ד עליהם. ועל פי ההכרח נמנו ונמרו להשלים עם ר' משה ואבן מאסו הבונים היתה לראש פנה ולתל שהכל פונים בו. וכתבא דנא הוא כתב הרבנות הועתק ממני מפנקס הקהל דף כ"ב א' ששלחו לו מברלין ללייפניק. וזה לשונו:

„ב"ה. בהתאספו ראשי עם יחד ה"ה האלופים פרנסים ומנהיגי הקהל וכל בני התמניות בצירוף יחידו סגולה אנשים חשובים, ראשים וטובים, נמנו ורבו לקבל עליהם אב"ד מורה צדק, להחזיק כל ברוך, שלא יהא הבירה בלא מנהיג כנהוג בכל תפוצות ישראל, להיות למורה אשר ידון ויורה דעה באיסור והיתר וטומאה וטהרה, ועלה במוסכם האיש אשר נבחר הוא הקדוש ישראל אשר בקרבנו, אותו ראינו צדיק לפנינו, ה"ה הרב הגדול המופלא ומופלג בתורה ולו עשר ידות כנגלה ובנסתרה, וכל מעלות ומדות שמנו חכמים כולהון איתנהו בו וממנו אינן נעלמים, ה"ה

הרב מוהר"ר משה בן הרב הגדול מו"ה אהרן זצ"ל

מק"ק לייפניק

אשר יאמרו עליו כי הוא זה, מזה ובן מזה, לו נאזה ולו יאה, לישב על כסא הוראה, וזאת אשר מצאנו: ראשית כל דבר ה' זו הלכה, בפלפלא חריפתא, להדרם בשכל הקודש בכל התחלת הזמן ואף בתוך הזמן, לא ימנע מהם בר ומוון, לשובע ולא לרוון. בשרא דתורה. גם ישמור שני שבתות: שבת שוכה ושבת הגדול לבשר צדק בקהל רב, ולדרוש ברבים הלכות חג כהג כנהוג בכל תפוצות ישראל. גם מחוייב לשפוט ולדין, בין איש לרעהו כל ריב ומדון, בדיני איסור והיתרא, בטומאה וטהרה, ולכל דין ומשפט יצרף עמו שני דיינים אשר יתמנו מהאלופים הקהל יצ"ו. וגם יברך את העם בכרכת ה' בתפילות טל וגשם וגם תפילת נעילה. נגד זה חלקנו לו כבוד הראוי לו: לעלות לס"ת שלישי מרי שבת בשבתו וגם בימים נוראים וימים טובים יום ראשון בלכר. וביום שני אינו רשאי שום אדם לקרותו לעלות לס"ת אם לא שיהא ראוי לעלות מצד החיוב. מקום חשוב בבית"כ יהיה לפי כבודו בכותל מזרחית אותו מקום שהוא ראשון בקודש לצד הארון הנוטה לצד צפון. ולהרבנית יהיה מקום חשוב בכיה"כ בעזרת נשים. השכיחות יהיה לו מקופת הקהל, דהיינו מקופת בהכ"ג בכל שבוע ארבעה ר"ט, ובכל חודש תשרי וניסן כפל כנהוג והכנסת מעות תנאים וחופה וחבר ומוריגו ושאר הכנסות אשר יסכימו ביניהם האלופים הקהל יצ"ו. כל הנ"ל נעשה על משך ארבעה שנים רצופים מיום המבואר למטה. כל

הא דלעיל עלה במוסכם לכבוד המקום ולכבוד התורה, ולמען שתהא האמת נהדרת באנו על החתום ועל הגלוי

היום יום ה' י"א אדר ראשון תפ"ט ל' פה בערלין קרית מלך רב.
צבי הירש סג"ל. זנוויל הלברשטט. חיים בר"א מהמבורג. מרדכי בהר"ר
מנלין ממשפחת ראנבאך. אברהם הלוי. מאיר סג"ל. שמואל הלברשטט. דוד
בעווערונג. משה הלברשטט. יודא סג"ל מלובלין. מנחם מענדעל עשווא. זלמן
עמרין. שמעון ייטלש. יהודא ליב השט"ט. ישעיה הולענדער. הק' יעקב ליפמן
נ"ש. אהרן מינשמער. מאיר מרינטל. מרדכי מאדל סג"ל. יאקב בכהר"ר אריה ליב
מקראטשין. אהרן בלא"א יצחק איווק וצל"ה. הק' מרדכי מהלברשטט. אליעזר גנו.
בענדיט בן הדיין מוהר"ר ירמיה פערשט מהמבורג. אהרן דוד בהר"ר נפתלי. מרדכי
כהן מכרלין. ירמיה שפיידר. אברהם ממינדען. אליעזר לאוי הלברשטט.

על פי הרב, ובסבת הלחץ והרחק של המלך אנוסים היו מנהיגי הקהלה
להושיב את ר' משה מלובוב על כסא הרבנות, אולם לבס לא היה שלם עמו,
ורע עליהם מעשה הרב הזה שבא על פי שטר הרבנות הנזכר לברלין ולא חש ולא
פנה אל מתנגדיו ולרוב הקהל שמאנו בו. וזאת היתה נסיבה להסב את לבס ממנו
עוד יותר, וישפכו עליו חמתו ויעשו אגודה אחת להיות בעוכריו בכל אשר יפנה.
בראש שוטניו עמדו ג' אנשים והם: הפרנס ומנהיג ר' חיים בר אפרים מהמבורג,
והוא החתום למעלה בשטר הרבנות בחתימה השלישית והוא אבי הקצין המפורסם
ר' פייטל, והאחים ר' בנימן ור' בער בני ר' יוסף כ"ץ עלקיש ממשפחת רפאפארט,
ויתגרו עם ר' משה מלחמה וימרדו את חייו במריבות וקטטות ונתחלל שם שמים
על ידם כגשמת בערכאות המלך לחרוץ משפט על הקלון והבוז ששפכו זה על
זה וגבר מול רעהו.

הן אמת שכנגד האנשים האלה היו ב' פרנסים אחרים שעמדו לימינו, האחד
הקצין ר' משה כהגאון הנגיד ר' ליב קליווא המכונה גומפערמיץ, והשני ר' מרדכי
בר מנלין ממשפחת ראנבאך מדעסא (Marcus Magnus) שראינו גם כן חתימתו
למעלה בשטר הרבנות. ובלי ספק היו שני אצילי העדה בימים ההם, והם: הנגיד
והדיין ר' (נפתלי) הירש בר בנימן מירלש, אבי בעל קרבן העדה, והפרי"מ מלפנים
הישיש ר' זעליג הכהן בר יצחק גאלדשטיקקער מלייפניק מאוהבי ומתומכי ר' משה
מלובוב. אולם כל עמלם להחזיקו על כסא רבנותו אשר כרע לנפול היה לשוא,
וכמעט השלים הרב שנה אחת פה קרית מלך רב העבירוהו בעל כרחו מגדולתו
וגרחה לצאת מפה לפסד"א על פי פקודת המלך (כ"ז מייא 1730) שהסכים הפעם
הזה למתנגדי הרב בתנאי שישלמו מקופת הקהל לאוצר המלכות 4500 מארק.

הרבנות של פראנקפורט וברלין והמדינות שהיתה עד הנה ביד אב"ד אחד
נחלקה עתה לשתיים. בברלין נבחר על מקום ר' משה אב"ד אחר, ור' משה נתקבל
ברשיון המלך (נתון לו כ"ח אויגוסט 1730 ועוד הפעם 6 נאוועמבער 1730)
לפסד"א והמדינה בתנאי לשלם בכל שנה ושנה 300 מארק משכירתו לאב"ד
בברלין. פרידת ר' משה מברלין לפ"פ נראה שהיתה בין סיון לאב משנת ת"ץ
דמוכה משתי הסכמותיו. משם נתקבל ר' משה לרב (לדיין או לתופס ישיבה)
לניקלשבורג במקום אשר שם התעכב בימי חורפו בלימוד הישיבה. ויצא מפסד"א

בחודש אב תק"ג וטרם נסע משם הסכים על הרפסת התורה עם ג' תרגומים רש"י והראב"ע ורשב"ם שהרפס שם תלמידו ושאר בשרו מו"ה אהרן במו"ה ישראל הלוי העליר עם ר' יודא בר הירץ בער ור' אהרן בר שאול וחתומה הסכמתו כזה: "הטרוד ממש חד ברעא וגו' ליסע ולקבוע בק"ק ניקלשפורג המפורא. יום ד' ג' אב תק"ג לפ"ק פ"פ דארר ביומא דשוקא". ובשנת תק"ג עש"ק כ"ו אדר א' נפטר בווינא הגאון ר' יששכר בערוש (עשקלש) אב"ד דכל מדינת מעהרן ומדינות הגר (מצבות פראנקל No. 424), ונתקבל הגאון ר' יונתן אייבשיטץ מהמבורג לאב"ד דניקלשפורג וכל מדינת מעהרין והיה בדעתו לילך לשם לולא מן השמים עכבוהו (לוחות העדות סוף אות א' בהקדמה). ואז נתקבל ר' גרשון פולייץ לרב אב"ד דניקלשפורג, ור' משה לבוב לרב המדינה ושם נפטר ועל מצבתו כתוב:

„פ"ג הרב המדינה מו"ה משה לבוב בן הרב הגדול מו"ה אהרן וצ"ל

מלבוב. י"ג (יצאה נשמתו) יום ד' י"ז טבת תקי"ח לפ"ק."

(קורות העתים לר' אברהם טריביטש דף י"ח ב' סימן כ"ה ודף י"ט א' ס' כ"ט. קבוצת חכמים מה' ווארנהיים צד 181).

ה ע ר ו ת .

1) לנד 25. ר' שלמה פרענקל בנו של ר' הייזל נר נתינת הדפוס ציעסניץ ספריו הרבנים ונחלק השלישי נחלח הסכמה ונ' נסה נר אהרן ונלצוב כתובה צנרלין צנצרו דרך צרלין כ"ג אלול ת"ק והנסכים ונכה את האב: „ינחמתי רב מצניי, הרבני המופלג המפורסם ונ"ם נפתלי הייזל ונחלח ונחלח לאור ונזכיר כזה: „הנחור החסוד מוקדם לזכרה . . . ידידי המופלח הסגן הר"ר שלמה". —

2) שס. ר' זעליג נפטר ישיב וזקן ה' טבת תק"ד. ובשנת תע"ג הדפוס צנרלין ספרו צטרו ר' יוסף נר צנימן זאז וחלף עשטיין הלוי ונקויץ צנעסרין ס' אגרת המוסר ונר' שלמה אלעזרי וס' דת נסים לר' נסה ניגרין צהולאות „הקנין כ"ה אשר זעליג נר יתק הסגן ז"ל וק"ק לייפניק פרנס וננהיג פה ק"ק צרלין" כאמור שם צנעסרין, והוא ר' זעליג שלפנינו. והשתו רבקה בת ר' טוביה נפטר כ"ג חסון ת"פ ועל ונלצחה ונפטר צנצחה „שחגרה ונחיה לנחלח צגדי קדש" והכונה שרקה כלי קדש, פרוכות ונשות ללכרי ציה הכנסת. ועל כסרון ונלחמה זו היחה ונשפתה ונכונה ונייניה וכמה דורות אחריה צס: „גאלדשטיקקער". — ובספרו של קעניג (אנאלען נד 249) ונכונה צעלה: Hof-Gold-ud Silberstücker Salomon Isaac. גם הסודר וייליס צרשינות צעלי צחיס צנרלין צנתה 1714 מרשים אותו צס Salomon Jsaac. וכפי הרחא ונלצחה צחו חנה אשה ר' פייצס צנו' אלעזר זל"ל ונחית חלסן ונפסד"ח שנפטר פה ג' כסלו תק"ד היס מושצ ר' זעליג גאלדשטיקקער קודם זה צהאללע ונחס תקע אהלו צנרלין. וצנו ר' אהרן כ"ץ נפטר כ"ז אב תקכ"ג, והוא אבי ר' דוד גאלדשטיקקער הסגן נטולד י"ד חנון תפ"ח ונפטר ד' אדר תקנ"ח. והשת ר' דוד יאכד בת ר' נסה ונלצונה נפטר י"א טבת תקע"ח, והס צנחיו של ר' אפרים נר דוד גאלדשטיקקער נולד ד' חנון תקל"ח ונפטר תקל"ז כ"ג אדר ונכונה: Ernst Dietrich Kohner, והוא אשכ הנח כל הנו ונפטר לציית ישימותי הקרל: Moses Mendelssohnische Waisen-Erziehungs-Anstalt

(ח) ר' יעקב יושע מקראקא בר צבי הירש.

אחרי פרידת ר' משה בר אהרן מברלין אשר יושביו מאסו אותו מלמלך עליהם, כלתה נפש העדה להושיב רב אחר תחתיו על כסאו לכהן בעטרת הרבנות כי כבר השיגו שנית כתב רשיון מהמלך מיום י"ד לחודש יולי 1730 לבחור להם רב חדש נבר משכיל ואיש דגול במעלות ובמרות בתורה ובחכמה. והיו מקין שנת ת"ץ או בתחלת שנת תצ"א נמנו וגמרו באסיפה גדולה ונכבדה להושיב את הרב ר' יעקב יושע מקראקא על כס הרבנות בעיר המלוכה ברלין והמדינה ולקבלו בראשונה על משך ארבעה שנים. וזה העתק משטר הרבנות ששלחו לו וקני העדה מברלין לעיר לבוב: "כהיום הוזה התאספו ראשי עם יחד ה"ה כבוד האלופים רוזני וקציני פוי"ט מקהלתינו ק"ק ברלין וכבוד אלופי דייני עמודי התוך בצירוף לומדי התורה וטובי עיר וקציני יחירי סגולה ברוב מגין ורוב בנין כלם אנשים חשובים במשמע, ראשונים לכל דבר שבקדושה, ונמנו ורבו רוב יועץ במועצת ודעת רוח ה' א"ך נעבדהו ואיזה דרך ישכון אור במסלותינו לחזק כל בדק אשר בית ישראל נשען עליהם כל משען ומשענה. אמרנו נשכימה לכתמים, נבקש בינה את מי יורה דעה ואיה מקום בינה, מי יהיה לנו לעינים ומי ילך בראש והיה למקרא העדה. ישובו יושבי בצלו, יהיו דגן שמים, בענפיהו ידורון צפרים ושם יקננו בנינו כשתילי זתים, כנטיעים מגודלים לתורת ה'. עיני העם ולבם נודדים לחכמה איה? יקוו לאור ואין בם וצללנו במים אדירים גדולים הקרי לב וזה היה בעזרתנו כי לשמים כונתנו והנחנו באורח קשוח ומרחוק ה' נראה לנו, כי נתנו חכמים עיניהם לההוא דתיב בנציבין, וזע קדש מצבתו אדם גדול בענקים, אך האבר בכל פנה ועבר, ה"ה כבוד הגאון הגדול המפורסם, תורתו כמים לים מכסים, המאור הגדול לממשלה, מזה בן מזה, הנמצא כזה? חד בדרא, שר התורה, בנגלה ובנסתרה, סיני ועוקר הרים, מאיר לארץ ולדרים, יפה פרי תואר וזע ברוך, יקר הערך, יועץ פלא, החכם השלם ואוצר בלום, ה"ה מורינו ורבינו הקדוש נ"י פ"ה ע"י אב"ד ור"מ ור"ג אריאל, כבוד הוד שמו מפארים

כמהור"ר יעקב יושע בן מוהר"ר צבי הירש זצ"ל

אשר אור תורתו זורח לעת כואת בעיר ואם בישראל ק"ק לבוב יצ"ו. ע"כ לכבוד המקום ב"ה ולכבוד תורתו הקדושה, אמרנו וענינו בהסכמה אחת ולב אחד בדברי חיבה: וחי אדונינו מורינו ורבינו, זו תורה וזו שבר פעלו, להאכילו מפרי מעללו, וקבלנו אותו עלינו, לכל צרכינו, להיות אב"ד ור"מ, יורה יורה, ידן וידן, כל ריב ובעלי מרוק, בין דם לדם ובין דין לדין, על גפי מרומי קתא קדישא קהלתינו ברלין המעטירה. וגם על המדינות בו יאמר שניתן לו מקל עז ותפארה, בשבט ומטה מושלים על כל הקהלות וגלילות הסמוכין וגראין עמנו הסרים למשמעתו של אב"ד דקהלתנו יצ"ו מאז ומקדם ועל פיו יצאו ויבואו, למען לא תהיה עדה ה' בצאן בלי רועה, ולו נאה ולו יאה, לישוב על כסא הוראה והוא ילך לפנינו בכל עסקנו.

(א) וזאת אשר מצאנו. ראשית לכל דבר יראת אלקים, שיחזיק במעון התורה בתלמידים ובחורי חמד שיש בה סמיכה, וקבלנו עלינו להחזיק שבתות להבאים

לחסות בצלו צל החכמה כפי הזמן והצורך, להורות להם דבר ה' זו הלכה ותוספות בפלפלא חריפתא לחדרם בשכל הקדש בכל התחלת הזמן ואף בתוך הזמנים לא ימנע מהם בר ומוון, ובשרא דתורה לשובע ולא לרוון.

(ב) גם ישמור מוריני ורבינו ואדונינו שתי שבתות בשנה: שבת שובה ושבת הגדול לבשר צדק בקהל רב, לדרוש הלכות חג בחג כנהוג בכל תפוצות ישראל.

(ג) גם לשפוט ולדון בין איש ובין רעהו כל ריב ומדון בדיני ממונות ובאיסורא והיתרא וטומאה וטהרה ולכל דין ומשפט יצרף עמו שני דיינים אשר נתמנו מהאלופים הקהל יצ"ו.

(ד) גם יברך את העם בברכת ה' בתפילת טל וגשם וגם תפילת נעילה.
(ה) ועל כל כבוד תחלק לו שיעלה לתורה שלישי בכל שבתות השנה ולמועדים וימים נוראים ביום ראשון לכד כפי התקנה בקהלתינו יצ"ו כמו שהתנהגו פה עם הרבנים שעברו.

(ו) גם יהיה לכבוד אמ"י נר"ו מקום חשוב בבית הכנסת הקבוע לפי כבודו בכותל מזרחית ראשון בקודש לצד הארון הקודש וכן להגבירה הרבנית מקום חשוב בעזרת נשים הקבועה לה.

(ז) אמנם יש שכר לעמלה של תורה מה' ומאתנו בני קהלתינו יצ"ו שיותן לו שכירות הקצוב מרי שבוע בשבוע סך ארבעה ר"ט ובחודש ניסן ותשרי כפול כנהוג ומבני המדינה יצ"ו כ"ש לפחות שני ר"ט, ומעם תנאים והוספה וחבר ומוריני ושכר פסקי דינים בקהלתינו ובמדינה ושאר הכנסות ורוח והצלה אשר יעמוד לו המה בכתובים בכתב יושר בפנקסאות ולא יוגרע כוחו מכח הרבנים הגאונים אשר קדמוהו.

(ח) גם יהיה לו בית תלמוד ובית ועד לחכמים שמשם תצא הוראה, ובית דירה המיוחד לפי כבודו.

(ט) כל הא דלעיל נעשה ונגמר כפי טוב באסיפת הרועים ראשי עם קודש ח"מ וקבלנו עלינו לאשר ולקיים בכל חומר ועזו ותוקף מעשה קהל ושובי עיר שא"צ חיזוק. וקבלנו עלינו על משך זמן ארבעה שנים רצופים מוזמן ביאת אדמ"ו למחנני קדוש לתקוע אהלו אהל כל יצען יתורותיו פה קהלתנו יצ"ו. ובזאת יבוא אל הקדש פנימה ותורה יבקשו מפיהו לישב על כסא כבוד הרבנות ועטרת חכמים על ראשו לתורה ולתעודה, דת ודין ידו הרה, ובידו שבט מושלים יוסף שורש למטה, ויגדל פרי למעלה, יפליא עצה יגדיל תושיה, ונשארנו בתפלה לאל נורא עלילה, ויתן לו כח ועזו לעשות חיל, ה"ה כבוד האלופים רוני וקציני פרנסי ומנהיגי דקהלתנו ק"ק בערלין בצרוף טובי העיר בעלי התמניות ויחידו סגולה, הקצינים ברוב מנין וברוב בנין, הבאים על החתום ועל הגלוי לכבוד המקום ולכבוד אכסניא של תורה היום

הק' מרדכי מליסא ראש ב"ד דקהלתנו. ונאום שמואל זנוויל הלברשטט. משה בלא"א כמחור"ר יהודא ליב קליף. חיים בהר"ר אפרים מהמבורג. ונאום ונאום אליעזר ליסמן סמטור. ונאום צבי הירש בן פי"ו בהר"ר בענדיש סג"ל מהמבורג. ונאום מרדכי מהלברשטט. ונאום שמואל מהלברשטט. ונאום אברהם הלוי. ונאום אהרן מינשטר. ונאום יהודה ליב מהלברשטט מבית יפה. נתנאל

פירשט. מנחם מענדעל עשווי. דוד בעוורונג. משה הלברשטט. ירמיה שפיאר.
 מנחם מאניש. יעקב קראטשיץ. מרדכי מאדל סג"ל. מרדכי ברא"ז זצ"ל. ונאום מיכאל
 בא"א מוהר"ר אברהם זצ"ל. נאום נאום אליעזר ננו בישטיץ
 מבערליץ. מאיר סג"ל מברלין. מרדכי כהן מברלין. יעקב ליפמן ניש. ליב כהנא חי
 הגאב"ד זצ"ל. מרדכי ברא"ח הר"פ. שמעון וואלף פערשט. אברהם מינדען. אברהם
 ליפמן סג"ל. הקי יוסף פאלק מהמבורג. הקי קאפל בהר"ר שמואל ז"ל. הקי דוב
 בער במו"ה זאב וואלף. זאב וואלף סג"ל. אברהם אבריל. יוסף מנחם חי הגאון
 אב"ד זצ"ל. שמעון ייטלש. מאיר זושט מהלברשטט. זעליג במו"ה יוסף ז"ל. ברוך
 בענדיט כ"ץ. ברוך בענדיט ברא"ה. הקי משה במוהר"ר אברהם.

בבוא הרב ר' יעקב יושע לברלין היה כבן חמשים שנה, כי נולד לאביו
 ר' צבי הירש בשנת ת"ם—1680 ונקרא על שם אבי אמו רבתיא הגאון ר' יהושע
 בר יוסף בעל מגני שלמה אב"ד דקראקא שנפטר שם כ"ז אב ת"ח. בעודו צעיר
 לימים התחתן עמו הקצין ר' שלמה סג"ל לנדא בלבוב ונתן לו את בתו לאה
 לאשה, ושם אמה אשת ר' שלמה לנדא ריוול שהיתה בת המנהיג ומגיד משרים
 בחברת שומרים לבוקר בלבוב: הרב ר' שמעירל כ"ץ. בימי עלומיו האלה ישב
 בשלוח במשמרת פקודתו בלבוב, והיה שם ראש ומשניה על המלמדים והרבנים
 של בחורי חמד ובני הגבירים, וכלי הרמנא ממנו לא היה רשות לשום חכם להיות
 מורה ורב לתלמידים. אחר זה נתעלה כבודו ונתמנה לפרנס ומנהיג בלבוב, כי היה
 אז המנהג שם שלא להתמנה איש לפרנס אם לא הגיד הלכה תוספות, והיה זה
 לאית על כבוד וגדולה שנתן לו מעיר לבוב והמדינה. וחשב ר' יעקב יושע לישוב
 בשלוח וקפץ עליו רוגו ובהלת נפילת הבתים כי ביום ה' ד' כסלו תס"ג כמה
 חביות של אבק שריפה (פולפער) היו לשריפת אש ונהרסו הבתים והיו למעי
 מפלה, ונהרגו כששים ושלושה נפשות מישראל ובתוכם אשתו הראשונה של ר'
 יעקב יושע הרבנית לאה ובתם הילדה גיטל וחמותו ריוול ואחי חמותו ר' מרדכי
 כ"ץ ואביהם ר' שמעירל כ"ץ הנזכר, אשר לכבוד נשמתם נדב אחרי כן ר' יעקב
 יושע פרוכת לבית הכנסת הנמצאת עוד היום בלבוב. גם הרב ר' יעקב יושע
 עצמו היה מן הנפילים מאיגרא רמא לבירא עמיקתא ובא בעמקי מצולה בארץ
 התחתית ממש ככתוך המכתש". אולם בחמלה ה' עליו לא נעשה ביתו קברו ויצא
 מן המהפכה בלי פצע ותבורה.

בעת ההיא היה הגאון ר' נפתלי הירץ, אביו של הגאון ר' צבי הירש אב"ד
 בלבוב ואחרי פטירתו בשנת תע"ב מלך אחריו הגאון הגודע חכם צבי אחרי צאתו
 מאמשטרדם בגלל המחלוקת עם הכת שהיתה נגדרת אחרי נחמיה חיון, וישב בלבוב
 עד אשר שקעה שמשו בליל יום ב' ב' דר"ח אייר תע"ה (2 מייא 1718) ועל
 מקומו נתקבל ר' יעקב יושע, שהיה אז אב"ד בליסקא, לאב"ד בלבוב. משם האיר
 עיני הדור בתורתו, ושמע חכמתו התפשט בכל הגולה. וכאשר בתורו רוזני ברלין
 לאב"ד ור"מ בעיר המלוכה והמדינה ישב שם משך שנות תצ"א עד סוף תצ"ד.
 לבו היה כלב האריה לא חת מפני תקיף ולא זע מפני עריץ, פני קצין לא נשא
 ולגדיב לא החניף, דן דין תורה לאמיתו ובמשפט לא הכיר פנים. תכונת נפשו
 הזאת היתה הסבה להמשיך עליו שנאת הנגיד והתקופ שבחקיסים אז, שנאת הסו"מ

פייטל בר אפרים בברלין, כי הרשיעו בעמדו לפניו במשפט עם אחד ממריביו, ותחת אשר רבים וגדולים כרעו לפניו ברך, הוכיח הרב את איש זרוע ר' פייטל על החמס אשר בכפו. וכראות הרב כי לב ר' פייטל לא נכון עמו ולא יוכל עוד לישב במנוחה נכונה תחת כנפי השלום והאחדות בברלין, הסכים לעזוב את העיר הזאת ולנסות אהלו בעיר ואם בישראל ק"ק מיץ אשר שם קבלוהו לאב"ד ור"מ עליהם בשנת תצ"ד.

בצאת ר' יעקב יושע מעדת ברלין קוננו עליה הוי! פנה זיוה פנה הודה פנה הדרה! ואיזה בתורי המר מתלמידיו בברלין הלכו אחריו למיץ ללמוד בישיבתו, כי שפתי הרב שמרו דעת ותורה בקשו מפיו. שם במיץ מלא את מקום הגאון ר' יעקב באק בר יוסף רישר מפראג בעל חק יעקב ושבות יעקב שהיה אב"ד במיץ עד יום מותו ש"ק ה' שבט תצ"ג (ע' למעלה צד 9). גם סדר ר' יעקב יושע שם את ספרו פני יהושע על כתובות גטין וקדושין והדפיסו עם קונטרס בדיון חדש בשנת תצ"ט בא"ד בדפוס עטיאש. הספר הזה פרסם את שמו עוד יותר והראה את תקפו וגבורתו בתלמוד עד שגדולי קונשטנדינא וחכמי ארץ ישראל מנורו לנשיא עליהם.

בשנת ת"ק נפטר בפ"פ דמיין הגאון ר' יעקב כהן פאפרש בר בנימן מפראג בעל שו"ת שב יעקב ועל מקומו נבחר ר' יעקב יושע לאב"ד ור"מ וכבר בשנת תק"ב היה משכנו בעדה המפוארה הזו כי מצאתי לו תשובה בשו"ת קרית הגה בסימן מ"ו והיא כתובה בפ"פ דמיין ה' שבת תק"ב. שם הרביץ תורה ברבים והעמיד תלמידים הרבה, אמנם מנוחה לא מצא שם, כי מלבד שבסוף ימיו המר לו שדי מאוד כי נטלה ממנו אשתו השניה, ונעשה סני נהור ובנופו נראו גנעי הצרעת, גם הרבה מאוהביו במסתרים ככו נפשיהם, כי לא חמל ולא חס על כבוד אנוש כערכו הגאון ר' יהונתן אייבשיץ אב"ד אה"ו וינבל כסא כבודו על דבות רעות וחששות בעלמא אשר באמתתן עוד היום יסופקו. — בשנת תקט"ו בא בנו ר' נתן אב"ד בדאברמיל לפ"פ דמיין לסדר כתבי אביו ולהכינם לדפוס ועל ידו נגמר הדפסת פני יהושע ה"ג על נזיקין שהתחיל המחבר להדפיסו בשנת תקט"ו. אולם בשנה זו עש"ק י"ד שבט טרף המות נפשו ועיני כל ישראל הורידו דמעה על הלךך גאון ישראל הנולד בשנת ת"ס ונפטר בשנת ו'ש"ר.

ואלה תולדות רבינו הגדול בעל פני יהושע:

1) ר' נתן המדובר ממנו למעלה. ובראש ספר המצות לרמב"ם דפוס פ"פ דמיין תקט"ו נמצאת ממנו הסכמה התומה פ"פ דמיין יום ב' י"ב ניסן תקט"ו. נתן בהגאון מו"ה יעקב יושע הכ"מ החונה בק"ק דאברמיל".

2) ר' ישכר דוב המכונה בערוש, תלמיד דודו הגאון ר' הירש שהיה משנת תע"ח אב"ד בהלברשטט. ור' בערוש היה רב בפאדרייץ, ותשובות שהשיב למיץ בחיי אביו אל הדיין ר' גרשון קאבלעניץ מו"ה נדפסות בשו"ת קרית הגה בסימן מ"א, מ"ב, מ"ג ומ"ד, וחתמתו שם יששכר (בשיץ כפולה) דוב בלא"א מ"ו הגאון מו"ה יעקב יושע נר"ו החונה בק"ק פדהייץ. והרב בעל פרי מגדים בספר תבת גמא, דף ע', ב', מביא ממנו מה ששמע משמו בדברי תורה. ובשו"ת ר' חיים כהן ראפאפארט בר שמחה (לעמבערג 1861) בסוף התשובות השייכות לאה"ע נמצאה תשובה

ממנו חתומה יום א' כ"ד תשרי תק"ד הק' ישכר (בחד שין) דוב באמ"ו יעקב יושע נר"ו. ובתשע שטות לבנו הגאון ר' הירש רוזאניש, נמצאים איזה חידושים מר' בערוש אביו. ובדעתו היה לקבוע דירתו במיץ ולהיות שם ראש ישיבתו. והיה בנוסע מפאדווייץ למיץ דרך עיר ברלין נפל למשכב וימת פה, ועל מצבתו הרוח:

„פה נטמן, צנצנת המן, גבור החיל, חילא לאורייתא, הרב ה"ה התריף מוה"ר ישכר בערוש בה"ה המפורסם מו"ה יהושיע נר"ו אב"ד דק"ק פ"פ דמיין. ננוע ונאסף אל עמיו יום ג' כ"ב השון תק"ה. נתחדש על ידי נכדו אשר שמו בקרבו ישכר דוב בערוש בהרב מו"ה מררכי צבי הכהן יאָללעש ז"ל בשנת י'שכ"ו ד"ב ה"ה ה' לפ"ק (תרמ"ו)

3) ר' אריה ליב המכונה ר' ליבש היה כאחיו גם כן תלמיד ר' צבי הירש אב"ד ה"ש, ובה"ה פסח תק"ו עבר דרך גלוגא ושם הסכים בהדפסת ס' כתנות אור מר' מאיר ווארזיר. ובעוד כראד כ"ו אייר תקמ"ז חתמו י"ד רבנים ובתוכם גם ר' אריה ליבש שהיה אז אב"ד בק"ק סקאהל על מכתב הרב פיפיות שנשלח לכל הקהלות לקרות אותו בכתי כנסיות בכל ער"ה להבדיל ולהפריש מאמיני הש"ץ מתוך קהל הגולה (יעוין אוצר חכמה לר' יוסף כהן צרק I דף 23 29). בשנת תק"ו ותק"ח ישב ר' ליבש בישיבתו הרמה בפ"פ דמיין ומשם נכתבו תשובה נ"ו ונ"ט בומן הוזה הנדפסות בשו"ת אור ישראל מר' ישראל ליפשיץ (קלעווע תק"ל), ונתקבל אחר זה לאב"ד בהנובר והסכים בשנת תקל"ה כ"ח אלול בהדפסת פני יהושיע ח"ד עם הוספתיו הנקראות בשמו פני אריה (פיוורא תק"מ), ונפטר ר' אריה ליב בהודש אדר תקמ"ט בהנובר, ועל מקומו נתקבל בפסח תקמ"ט בנו הגאון ר' בערוש (המאסף תקמ"ט דף רנ"ב), והוא היה אביו של הגאון ר' שמואל בערנ-שטיין אב"ד באמסטרדם שנפטר שם ד' טבת תקצ"ט (מצבת מולדער צד 13).

והגאון ר' פריץ זאבל אינר אב"ד ברוינשווייג היה חתנו של ר' בערוש כי בתו רחל היתה אשתו השניה של ר' פריץ זאבל אינר כנוכר ממנו בהקדמת ספרו עטרת פו.

4) אשת הגאון ר' שלמה דוב בערוש בהגאון ר' צבי הירש אב"ד הלב"רשטט הנוכר, היתה בת הגאון ר' יעקב יושע והיתה לבעלה שאר בשרה לאשה. ור' בערוש הזה היה אב"ד בגלוגא ובנוסח אל מלא רחמים להזכרת נשמות הרבנים דגלוגא ראיתי האב ובנו מוזכרים שם יחד: „מורי מורנו הרב ר' צבי בן מורינו הרב ר' נפתלי ובנו מורי מורינו הרב ר' אברהם שלמה דוב". — ואין ספק שהוא ר' צבי הירש האב"ד הלב"רשטט ובנו ר' בערוש המכונה גם אברהם זולת שם שלמה דוב שחתום בו הרב בהרבה מקומות. ובהעתק מצבה שלו שנשלח לי מגלוגא ראיתי כי שבוש עלה בהעתק אם מצד יושנה או משגת המעתיק וזה לשונה:

„ג' תמוז תקכ"ד, נפטר אנו של תפארת. מאור הגולה צבי תפארת, הגאון המפורסם כדורו. מו"ה שלמה דוב זצ"ל, אב"ד דקהלתנו יצ"ו בהגאון מו"ה צבי הירש זצ"ל חתן בעל המחבר פני יהושיע זצ"ל. ציון הלז איש אלקים קדוש ישראל, ראש גולת אריאל, צדק ומשפט עשה עם עדת אל. עמד בפריץ כדורו בחיל. אור תורתו זר. וימה תנצב"ה.

והנה שנת הפטירה הנרשמת שהיתה שנת תקכ"ד, טעות דמוכה הוא כי מצאתי לו הסכמה על ספר תוספות שנת (ספר"א תקכ"ז) חתומה „יום ב' ער"ה אלול „וכשר" לפ"ק הק' שלמה דוב בער באא"ה הגאון המפורסם מ"ה צבי הירש זצ"ל חונה פה ק"ק גלוגא רבתי". ובספר אור ישראל לר' ישראל ליפשיץ (קלעווע תק"ל) דף כ"ז, ב', סימן ט"ז, נרפסה תשובה כתובה יום א' ט' אדר א' תקכ"ז, וע' שם בסימן כ"א בתשובת ר' אריה ליב אבי"ד הנוכר שמביא את ניסו ר' שלמה דוב ומדבר עליו כמאיש אשר עוד בחיים, ותשובה זו כתובה ח"י אדר א' תקכ"ז, ובלי יום ושנה חתום ר' שלמה דוב בתשובה הנרפסת בצלעות הבית הנספח לסי' בית מאיר מר מאיר פוזנר וגדפס תקמ"ז בספר"א ובאותו השנה כבר היה ר' שלמה דוב בין הנפטרים כי הרב בית מאיר מביאו שם בסימן י"ג וכתב עליו „זצ"ל". — ואפשר שגם בשנת תק"ל היה ר' שלמה דוב בער עוד בחיים כי בשנה זו נרפס סי' הנוכר אור ישראל ועל תשובה סי' ט"ז הנזכרת כתב ר' ישראל ליפשיץ „מה שכתב מחותני הגאון . . . אבי"ד דק"ק גלוגא" ולא הוסיף בו מלת זצ"ל כנהוג. ובנו של ר' שלמה דוב בער הוא הגאון הנודע אבי"ד בקעניגסבערג ובראוויטש ובמקום האחרון הסכים ב"ב חשון תקפ"ג על הר"ן לבי"ט דפוס דיהרענפורט וחותם: אהרן יושע אליה באאמ"ו הגאון מהר"ש דוב בער זצ"ל"ה. והוא המכונה J. B. Herzfeld. וכאלה דברי הבית (אלמונא תקע"ט) דף כ"ח כי נרפסה תשובתו מראוויטש עש"ק ג' שבט תקע"ט לרבני המבורג כענין השנוי בסדר התפלה ובענין האסור לנגן בבית הכנסת בשום כלי שיר בשבת ובי"ט אפילו על ידי אינו ישראל — ומיד אחד מאוהבי קבלתי כחודש מ"א 1878 העתק ממצבת קברו וזו היא:

אוי לנו על שברנו, כי נפלה עמרת ראשנו.

פינ אדונינו מורינו ורבינו הרב הגאון המפורסם חכם הכולל פאר הזמן והדרו, רבים הלכו לאור צדקתו וחכמתו ולנוגה צדקתו וענותו מויה אהרן יושע אליה זצ"ל"ה אכד"ק ור"מ דקהלתינו יצ"ו בן הרב הגאון המפורסם מויה שלמה דוב זצ"ל"ה אבי"ד ור"מ דק"ק גלוגא, נכד הרב הגאון בעל פני יהושיע זצ"ל"ה. נהג פה בחכמה ובאמונה את עדתו אחד ושלושים שנה, נאסף אל עמיו זקן ושבע ימים כיום ג' אלול, ונקבר בכבוד גדול למחרתו ביום ד' ד' בו שנת תר"ו לפ"ק תנצב"ה.

ועוד בת אחת היה לר' יעקב יושע ושמה:

(5) מייטיל. על מצבתה בבית החיים הישן פה בברלין כתוב:

על אלה אני בוכיה, ביגון ותוגה, על פטירת נערה בתולה, רכה וענוגה, מרת מייטל בת מ"ו הגאון כההו"ר יושע נר"ו אבי"ד ור"מ דקהלתינו והמדינה יצ"ו. יצאה נשמתה ביום א' י"ד אייר חצ"ג לפ"ק תנצב"ה.

תשובותיו הרבות אשר השיב רב בני הגולה הזה לשואליו מרחוק ומקרוב לא נרפסו רק מעט מזער ולדוגמא בשו"ת קרית חנה מר' גרשון קאבלעניץ מו"א במ"ץ סימן ל"ו כתובה בברלין עש"ק מ"ב אלול חצ"ג לא בכור אחרי אשר שב מק"ק טיפליץ שעסק שם ברפואות, ובסימן מ"ו שכתובה בפ"ס דמ"ין יום ה' כ"ה טבת תק"ב.

ובשו"ת אור נעלם סימן ל"ה שאלת המהבר ר' יצחק ועקל עטהויען אב"ד בפפערשא מר"ח שבט תק"ד אל הגאון ר' יעקב יושע והאחרון משיב לו בתשובה שם בסי' ל"ו ועל אותו הענין בעצמו תשובה בסימן ל"ו ול"ה מר' יונתן כתובה במיץ טו"ב טבת תק"ד. ועוד נדפסים ממנו הרבה מכתבים שכתב בסיבת הריב והמדון שהתעורר עם ר' יעקב עמרן בינו ובין הגאון ר' יונתן אייבשיטץ שנתקבל ממיץ לאב"ד א"ה"ו. ואין ענינם לענינינו כאן לפורטם אחת אחת, והרוצה לחקור בהם ילידע תכונת רוחו ונפשו של הרב הגדול הזה ידרוש אותם מספר לוחות העדות ומספרי ר' יעקב עמרן שזוכרים מההכס וואגנה בתולדות יעב"ץ ולא נפקד שם אחד מהם. וע' גם קלעמפערער בתולדות ר' יעקב יושע בסיפורים חלק ד' צד 211 ובקורות היהודים להח" פראפעסאר גרעטץ, ובספר הנקרא יידישער פלוטארך צד 105. מתלמידיו הרבים אשר שמשו לפניו בשיבתו בלבוב, בברלין, במיץ ובפ"פ דמיין לא נזכיר פה רק אחד והוא הרב ר' זכריה פארהייץ שהשיב רבים מעון בדרשותיו ובתוכחותיו בעיד מגורו סמוך לברלין בפראנקפורט דאדר ונפטר שם ועל מצבתו חרותים טורים האלה:

בן של קדושים מגזע רש"י ותוספות ומהרש"ל והרמ"א בעל המפה הרב המאור הגדול ומקובל האלהי מוהר"ר זכריה מענדל מפאריין בהרב מוהר"ר ליב ראש מדינה דק"ק לבוב והגליל שהיה מניד משרים פה אצל הח"ק תלמוד תורה ולא מש מאוהל תורה והעמיד תלמידים הרבה בנעוריו ובקוניו בעל המהבר מנורת זכריה וזכריה משלם וזכריה המב"ן. ועוד הניח אחריו מכתבים רבים למען יפוצו מעיינותיו חוצה. נפטר ונקבר בשם טוב יום ג' ערב הנוכה תקנ"ב.

וע' על הרב הזה שם הגדולים החדש I, י"ט, ב' סימן ד' וצד מ"ג ב' מסימן ס"ב והלאה.

ונסיים תולדות ר' יעקב יושע בדברי צוואתו לבניו אחריו: שילמדו צחות לשונות העמים אשר בצלם יתלוננו כדי לפרוק עול התוכחה: ישא ה' עליך גוי אשר לא תשמע לשונו (דברים כ"ה) מעל שכמנו. (ע' הקדמת ר' שמשון בלאך לתשועת ישראל (ווין תקע"ד), ששמע זאת מרבו ר' צבי הירש רוואניש אב"ד לבוב בן בנו של הפני יהושיע.

ה ע ר ו ת .

1) ל"ד, 27, 29, 30. צענין הזמן שנתקבל צו ר' יעקב יושע לאב"ד צרלין ונתי צא ונלצוב לעדתינו ונתי ילא ונפה לנ"ץ לא ונלחטי דבר נעורם צנפנקס סקל. וכתיב דצנתו הדלסם לנעלה ל"ד 27 נחוסר זמן הוא. חונס כצד חנרנו לנעלה ל"ד 25 טילחט ר' ונשה צד חסרן מנצנתו צרלין לפסד"א היטה צין סיון לאב ט"ץ, כנראה נהסכנתומו, כ"י צראס ס' ענודת הנלך הסכנה וננוו כחונה צרלין כ"ד ניסן ת"ץ ונראס ס' טו"ת הס"ב ר"א דפסקה הסכנתו הסתונה צרלין ל"ו לקפירה (כ"א אייר) ת"ץ, ולעונת זה חתונה הסכנתו לפני ילסק כזה: יום א' כ"ג ונחט חטים לפ"ק סק' ונשה צן סרצ הגדול נוסר"ר חסרן ז"ל ונלצוב חונה סה ק"ק פ"פ דאדרה והעדינות". — וידענו עוד ננשה

שכתבנו למעלה נד 27 שקבלו מרמבי העדה זי"ד לחודש יולי 1730 (ת"ץ) שנית כתב רש"ן
ומהמלכות לנחור להם רב אחר תחת ר' משה צב אהרן, ויתכן שכתרו את ר' יעקב יוסע
בסוף אותו השנה או בחמלת שנת תל"א. וצב"ר ידענו מומנו שכתחלת שנת תל"ב כבר
היה מושבו בצרל"ן, כי בהסכמתו שלו לסי' זרע ילמק (כתובה בפסד"א ציומא דשוקא) תחת
שמו זי"ט מסוף תל"ב: "חוגה בק"ק ברל"ן והמדינה". ובמלך צ' נקורות היסודים בצרל"ן
(צרל"ן 1871) נד 74 נלפסו על פי העתקתי תקנות חדשות שנעשו י' כסלו תל"ב צענין
הסעודות והמשפחות בהסכמת הגאון ר' יעקב יוסע החתום ראשונה תחתיהן. וצ"ד כסלו
תל"ג תחת הסכמתו למידושי רש"א לקידושי: "שונה פה צרל"ן והמדינה ומצורתו פרוסה
לגליל לבוב יע"א". ואיזה שנועות אחר זה בשנת תל"ג נפטר צמ"ץ האצ"ד דשס הגאון ר'
יעקב רישר צעל סק יעקב (ראה למעלה נד 9 ונד 30) ועל מקומו נבחר ר' יעקב
יוסע לאצ"ד, ונראה שהתמנהו צמ"ץ צנחיתו עד תום שנת פטירת ר' יעקב רישר, דהיינו
בשנת תל"ד, כי בהסכמת ר' יעקב יוסע ללוטר התיבה הכתובה בצרל"ן כ"ה אייר תל"ג,
ובהסכמתו וצ"ד אייר תל"ג לסי' המלות להרמז"ם ובתשובה ל"ו צס"ח קריה חנה נרי
גרסון קאצנלען שכתבה בצרל"ן טו"צ אלול תל"ג אחרי שבו ומרחץ טעפליץ להחמק סס
נפואה, תחת ר' יעקב יוסע ונקראקא: "שונה צק"ק צרל"ן והמדינה ומולדתו פרוסה לק"ק
לבוז והגליל יע"א" ושחק מניץ, וזה ראה שלא היה עוד נבחר לאצ"ד צמ"ץ. אולם בשנת
תל"ד באסרו חג של שנועות, הסכים בצרל"ן על הדפסת הש"ס בפסד"א וצרל"ן ומתם:
"פה צרל"ן יע"א, הלעיר יעקב יוסע ונקראקא חונה בק"ק ברל"ן ומצורתו פרוסה לק"ק
טיץ". — ובשטר מתכת מוגלת מענייה עם פירוש ר' אברהם הלוי זן מהר"י זן מהר"ר
אברהם פרץ סג"ל ונקראקא הנדפס בראשונה בצרל"ן כתובים אלה הדברים: "ומתכת מוגילה
עם פירושו ומידושו מולא כתוב זין מוגילת סתרים של האלוף. . . . מוהר"ר ליב כ"ץ
נר"ו תתן הגאון הסמיד המפורסם המנוח מהר"ם אצ"ד ור"ם דק"ק צערל"ן. . . . והנה
העיר ה' את רוחם הטוב של הנחורים החשובים ארבע מועיני לכת ה"ה ה' ה' ה' ה' ה' ה' ה' ה'
צהר"ר אברהם מדעקויא והנח' הר"ר הירש צהר"ר מהר"ם זל"ל והנח' הר"ר יוסף צהר"ר
המופלג מוהר"ר שלמה מליסא והנח' הר"ר אברהם זן הר"ר זונרל יל"ו מדעקויא להביא
לצית הדפוס לזכות זו את הרבים הלומדים לע"ע בישיבת הרמה אלל הגאון המפורסם
מ"ץ יעקב יוסע אצ"ד ור"ע דק"ק צרל"ן ומולדתו פרוסה צק"ק מניץ, ועכשיו הם הולכים
מחיל אל חיל לישיבת הגאון ה"ל. נלפס צק"ק צרל"ן לפרט מעיק תמלה את המגילה
הזאת" עכ"ל. נראה מזה שבאותו הזמן שהדפיסו ד' הנחורים הנזכרים ספר הזה, דהיינו
בשנת תל"ד, היה ר' יעקב יוסע עוד בצרל"ן ונתקבל אז לאצ"ד צמ"ץ ותלמידיו הכינו עומם
ליסע עמו לישיבתו הרמה למיץ ולהתעבב סס ובשציל זה קבעו הספר הזה דפוס להשיג
על ידו הולאות הדך והספסת הישיבה צמ"ץ. ויתכן שצ"ד ר' יעקב יוסע בשנת תל"א
לצרל"ן ואחרי כמות שנת הארבעה לרצונתו בצרל"ן דהיינו תל"ד עקר דירתו מפה למיץ
למלאות התנאי שהתנו עמו בכתב הרצות שלו מעלה (נד 29 אות ט"ח) לחקוע אהלו פה
משך ארבעה שנים רצופים" מומן ציאתו לצרל"ן. ובימיו בשנת תע"ח היה הרב ר' יעקב
הכהן מפרגא צעל סב יעקב אצ"ד צפ"ס דמיין, כעדות הסכמתו לסי' נזר הקדש שחתומה
מומו סס ר"ח אדר צ' תע"ח ונפטר סס בשנת ת"ק כ"ב בשנת ועל מקומו נתקבל בשנת
תק"א ר' יעקב יוסע לאצ"ד צפ"ס דמיין (סס הגדולים דפוס ווילנא I נומער 225)
ונפטר סס בשנת תקט"ו. ועשות הוא מה שכתב כרמולי באחלען מייאטו לשנת 1840

ט) ר' דוד פרענקעל במו"ה נפתלי הירש ניימארק מירלש.

בצאת הגאון פני יהושע מעיר המלוכה ברלין לקבוע משכנו במיץ נשארה עדת ברלין תחת השגחת רועה נאמן זקן וישיש הראש ב"ד ר' מרדכי טאקלעס מליסא הנוכר למעלה (צד 20—23). ולהשלים חסרון דיין אחד מבי"ד של שלשה, נבחר בשנת תצ"ה במקום ר' יעקב יושע הרב דק"ק פילא מו"ה נפתלי הירץ (ע' עליו למטה בשמו במערכת הדיינים). אולם בשנת תק"ג אחרי פטירת הראש ב"ד ר' מרדכי טאקלעס הסכימו פרנסי העדה למנות עליו רב גדול בתורה אשר עודו באבו ובימי עלומו ואשר בכחו לסבול עול הרבנות של עיר המלוכה והמדינה על שכמו, ולהעיר רוח חדש בלב התלמידים ודורשי תורה. ובפעם הזאת פרנסי הקהלה לא למרחוק נשאו עיניהם להביא כמלפנים מפולין או מאונגארן או ממעהרין איש גדול מרבבה אשר ילך לפניהם להנחותם ברוח חכמה ודעת, כי את שאהבה נפשם מצאו קרוב לעירנו בקהל דעסווא, הוא הרב ר' דוד פרענקעל שנולד ונתגדל בברלין וגודע לו צרכי והתנהגות הקהלה והוא ממשפחה רמה ומצוינת בישראל אשר באה מווינא בשנת ת"ל לחסות בברלין תחת כנפי נשרי בראנדענבורג. הראש ממשפחה זו היה מושבו בוואלערשטיין באשכנז והוא הגאון מו"ה אהרן העליר, והוא הוליד את הגאון מו"ה קאפל, ובנו הוא הגאון מו"ה נפתלי הירש אב"ד בפולדא, (כ"ב

ל 96 שנתקבל לפני יסודע צנסת ת"ץ (1730) למיץ וצנסת ת"ק (1740) לפ"ס דמיין. כי לפי סדר הזמנים אינו עולה יפה.

2) לל 29, 30, 31. סימן הזה שנולד צנסת תס (1680) ונפטר צנסת יושר (1756) נוסך לידי זה ימים רבים ונעוה"ר יעקב יושע הכהן יאללעס מלצוז דודו של הקלין ר' יסכר דוז צערט צ"כ ונרדכי לזי יאללעס שהס ונכדי גאון פני יוסע שדרו פס צרלין איזה שנים. ורי יסכר דוז צערט הוא הנוכר לנעלה לל 31 על מלצוז זקנו ר' צערט שנתחדסה על ידו.

3) סס 29. יוס פטייח ר' העסיל כ"ז אצ ת"ס נודע לנו על פי סס"ג סחדס I נ"ד, א' וע' גם עיר הלדק נרי יחיאל ונתחיסו לונץ לל 178 נונער כ"ב, וע' סס צסוק צסערות לל 62 נונונער 80. ועל שאר הדברים האמורים לנעלה לל 29, עיין הקדמת הנוסח לזני יוסע ונלצוז קדס לר' גבריאל צר נפתלי הירץ דף ע"ז—י"ח כל הי"ט וזכרונות. 4) לל 29. יוס פטייח רכז חכס לזי נודע לנו על פי מלצוז צלצוז סלדססס צונלצוז קדס I סימן נ"ב וע' חולדות יעב"ץ (אונטערס 1868) נוסח' וואגס לל 5 ול 53 נונונער 74.

5) לל 30. האמור סס נרי פייטל סהיס סונא לספני יוסע וסוכס על ידי זה לירד ונגדולחו פס ולקבל רצות אחר שונעתי נזקני צרלין זה שלטים שנים.

6) סס. על הצחורים חלמידיזו שהלכו עונו לישיבתו למיץ ע' לנעלה I נוס ססעסססטי נוסער מוגלס תענית. וצעקילס עקרב ססכס ר' דוד ארוח (גאזו ?) לכבוד רצו ר' יעקב עומדן נאזור צדק י"ג צ' על ר' יעקב יושע: "כונעט צכל ראשי סקסלות מוויינות סנפולין ואשכנז גם גדולי קונטענדינא וסכמי ארץ ישראל ונורו נשיא עליסם כפי נוס סעעענו" עכ"ל. — ועל נגעי גוסו צאסרית יוניו ע' צחלק ד' נוססורים סל פאשעלעס מ"ס סס סס' קלעמטערער לל 284.

אחד מבני בניו ר' אהרן מירלש בעל בית אהרן ברלין תקפ"ט בספר היחס שלו כ"י) והוא הוליד את הגאון ר' דוד מירלש ניימארק שנפטר בווינא בשנת ת"י ובנו החסיד מ"ה בנימן מירלש שבא עם משפחתו בין מגורשי ווינא בשנת ת"ל לברלין ונתישב פה ונפטר כ"א אדר ב' תנ"א, ואשתו ריזל בת ר' בערמן סג"ל מווינא נפטרת פה י"א ניסן תנ"ד. ובנם היה הרב והדיין ופרנס דמתא בברלין ר' נפתלי הירש מירלש שנפטר פה כ"ה סיון תק"ד ואשתו הראשונה מרת אידל נפטרה פה כ"ו ניסן תע"ז והם היו אבותיו של הגאון ר' דוד פרענקל. הגאון הזה נולד בברלין לעומת שנת תס"ד ולמד בבחרותו כנראה בישיבת ר' יעקב הכהן או בישיבת הגאון ר' מיכל חסיד בברלין. והתחתן אחר זה עם אשתו ריזלה בת מ"ה ליב הלברשטט מהמבורג שנפטר כ' חשוון תקל"ז—1770. ובתחלה היה מושבו בהמבורג ואחר זה בברלין. ופרנס את ביתו במסחר ובמשא ומתן של אבנים טובים ומרגליות, ומברלין נקרא לאב"ד ור"מ לדעסויא שהיתה בימים ההם עיר מלאה חכמים וסופרים. שם חקר ודרש בעמקי הש"ס בבלי והירושלמי והעלה ברוח שכלו חידושים יקרים ורבי הערך בהבנת דברי הירושלמי שהיו עד ימיו עוד עלושים בחשך. בשנת תקל"ב החל להדפיס בדעסויא הירושלמי על סדר מועד עם פירושו קרבן העדה ושיווי קרבן ונמרו בשנת תקי"ג בדפוס ר' אליה בר משה דעסויא, בהסכמות גדולי הרבנים שבזמנו וכתוכם הסכמת ניסו בעל השני של אחותו מרת ריזל אלמנת הגאון ר' חיים יונה תאומים הוא הגאון מ"ה ישוע העשיל אב"ד דווילנא בהגאון מ"ה שאול, ובהסכמת ר' גרשון בר יחיאל, שהיה מלפנים אב"ד בגרידץ והסכים במקום רבנותו או בפריערבערג כ"ד אדר תק"ב והיה מחותנו של ר' דוד מצד אחיו ר' יוסף שהשיא את בתו יטבה לו לאשה. ובראש הספר ג' הקדמות ובהשניה אומר בפירוש שלא הגיע עוד לארבעים שנים וכן בהקדמה השלישית ההתומה ממנו י"ג תשרי תקי"ג מכנה את עצמו: "צעיר לימים". וכרך החמברים בימיו קרא את ספרו קרבן העדה בדרך רמו ואומר שם: "וקראתי אותו בשם זה על שם מאהבי והם אבי ואמי וצ"ל ואף שמי הקטן בראשי תיבות מתבוננים: קול רנה באהלי נפתלי הירש עדיל דוד הקטן. . . אבי מורי הרבני וצ"ל הרני כפרת משכבו, הוא אשר שם נפשו בכפו ולא נח ולא שקט עד אשר הביאני עד הלום להוציא לאור עולם פירושי זה ויברכני קודם מותו בזה"ל: "כאשר אתה משמחני בראות ספרך כן ישמחך אל בשמחת בנים". ואם בעו"ה נתפס קודם גמר דברי, ידעתי כי הוא יושב בשבת תחכמונים בצבא עליונים. ואף אמי מורתי המפורסמת בחסידות בהחזיקה לתורה בעין יפה ברננים ויודעין האבות בשמחת הבנים" עכ"ל בהקדמה. על הרב הגדול הזה השקיפה עדת ברלין בעין יפה וחשבה לקבלו לרב"ד ולריש מתיבתא. אמנם בימים ההם גם עדת פסד"א היתה כצאן בלי רועה כי בתחלת חודש אב תק"ג סלק עצמו ר' משה בר אהרן מלכוב מרכנותו בפסד"א וילך לנ"ש כמסופר למעלה צד 26. וימהרו בפסד"א לקבל את ר' דוד פרענקל לאב"ד דמתא והמדינה. והשמועה באה ברלינה כי נתנו בפסד"א כתר הרבנות על ראש האב"ד בדעסויא ויקהלו הפרנסים המנהיגים בברלין ביום א' י"ד מנחם תקי"ג זיתיעצו לקבל את ר' דוד פרענקל גם לראש בית דין בברלין וזה הכתוב בסנקס הקהל דף ע"ט ב' על התמנותו לראש בני ישראל בעיר הבירה:

עלתה הסכמת האלופים פרנסים ומנהיגים בצרף כל בעלי ההתמנויות דקהלתינו ויחידים סגולה באסיפת מ"ג אנשים שהגאון הגדול מוהר"ר דוד נ"י ה"ה האב"ד דק"ק דעסא והגליל ונתקבל ג"כ לק"ק פסד"א כהיום מנינו ונמרטנו וקבלנו את הגאון מו"ה דוד נ"י הג"ל עלינו בקהלתינו להיות ראש ב"ד וריש מתיבתא דקהלתינו והמדינה וכל השכירות וכל ההכנסות וכל חלוקת הכבוד אשר היו להראב"ד המנוח מוהר"ר מרדכי וצ"ל אחת מהנה לא נעדרה ינתן הכל להגאון ראב"ד מוהר"ר הג"ל. ונוסף על זה ישב על מקום האב"ד דקהלתינו בבהכ"נ סמוך לארון הקדש, גם היא נקרא לס"ת ולכל דבר שבקדושה בשם הכבוד מורי מורינו הרב. והקבלה הג"ל היא על משך שלש שנים מהיום. ומעתה יורה וידין על כל דברי ריבות ועסקי ממון שבין איש לרעהו לכל אנשי קהלתינו שהמה רחוקים ממנו יותר שלישי בשלישי. — אמנם בהיות שבני משפחתו רבו כמו בקהלתינו, ה' ישמרם, אשר על כן יהיה מן ההכרח לקבל עוד דיין אחד לקהלתינו לישב בדין, גם בלאו הכי בהיות שהרבנות דק"ק פסד"א והמדינות יע"א מישך שייכא לקהלתינו, וכן השגנו גם מאז מן האב"ד דק"ק פסד"א לקופת קהלתינו סך מאה ר"ט בכל שנה ושנה עבור זה עם שלא כללה רבנותו כל המדינות, וכעת כבר נתקבל הגאון מוהר"ר דוד הג"ל לאב"ד דק"ק פסד"א והרי כל בני המדינה השייכים לקהלתינו ולק"ק פסד"א יצ"ו סרים למשמעתו ולרבנותו, ע"כ התרצה הקצין המנהיג הר"ר פייטל ב"ח יצ"ו סך מאה וחמישים ר"ט בכל שנה בעד הרבנות גיסו הגאון מוהר"ר הג"ל בק"ק פסד"א ולסיועת שכירות הדיין אשר יקבל לכאן כג"ל. והשכירות של הגאון ראב"ד הג"ל יתעכב בקופת הקהל לבטחון התחייבות ק"ן ר"ט הג"ל. ובפירוש הותנה שהגאון ראב"ד מוהר"ר הג"ל יקבע דירתו דוקא בכאן אבל אם ירצה לקבוע דירתו בק"ק פסד"א אוי מאז והלאה לא יגיע לו שום הכנסה מקהלתינו, והרשות בידנו מאז לקבל רב אחר לקהלתינו במקומו ואעפ"כ מחויב הוא לסלק הסך מאה וחמישים ר"ט הג"ל בכל שנה ושנה לקופת קהלתינו. נעשה באסיפה וכוועד הנבחר הג"ל היום יום א' י"ד מנחם תיקנימל לפ"ק פה ק"ק ברלין.

אברהם הלוי. — צבי הירש סג"ל. — שמואל הלברשטט. — דוד בעוורונג.
 — ברוך בענדיט כ"ץ. — יהודה ליב הלברשטט. — הק' פייטל ברלין. —
 הק' אברהם במ"ה מאיר מרינטל ד"ל הכ"מ. — הק' יואל במ"ה זנוויל ה"ש ז"ל.
 — הק' יעקב ליפמן נ"ש. — מאיר ריו סג"ל מבערלין. — הק' מרדכי ב"א
 ז"ל. — שמעון ווארף פערשט. — אהרן כ"ץ משלייזינגין. — זלמן ווארבורג.
 — משה הלברשטט. — הק' יואל מה"ש. — הק' נתן במ"ז ז"ל. — הק' אלעזר
 יפה. — זעליג מהילדעסהיים. — הק' ירמיה ב"פ. — הק' מרדכי פערשט. —
 דוד ברוק. — ברוך בענדיט ב"ט. — ליפמן ברד"ב. — ישעיה קאליש מאמסטרדם.
 — אברהם עמרין. — נפתלי הירש בר דוד פרעגער ז"ל. — הק' מרדכי כהן
 מבערלין. — אברהם ממנידען. — מאיר גרידיץ. — יואל במ"ה אליעזר גנו
 ביישיץ ז"ל. — שמואל במ"ה אהרן זצ"ל. — אהרן ברא"ח ז"ל. — מאיר
 מצילין. — ישראל בן לא"א כתר"ר יהודא ליב מל"ב. — משה יפה. — שמואל
 שפייאר. — יהודא ליב פ"ס. — עכ"ל בפנקס הקהל.

וכאותו היום עצמו שקבלו פרנסי ברלין והנבחרים מהעדה את ר' דוד פרענקל

האב"ד בפראנקפורט גם לראש ב"ד בברלין על פי התנאים הנאמרים בכתב שלפנינו, התחייב עצמו גיסו ר' פייטל הנ"ל בשטר מיוחד למלאות התנאים האלה וזה תורף השטר:

בהיות שניסי הגאון הגדול כמהור"ר דוד נר"ו נתקבל היום למו"ט להיות ראב"ד ור"מ דקהלתינו והמדינה יצ"ו כפי כתב הרבנות שבידו שנכתב ונחתם היום באסיפת מ"ג אנשים ה"ה האלופים פו"מ ובעלי התמנויות ויהידי הסגולה, ואחרי שרבים מאנשי קהלתינו המה קרובי גיסי הגאון הנ"ל ממשפחתינו הרמה אשר אין לו לישב עליהם בדין הן מחמת קורבה דאורייתא ודרבנן והן מצד שמבואר בכתב הרבנות הנ"ל שלא ידון לקרוביו אפילו שלישי בשלישי, ונלל כן יהיו האלופים הקהל מוכרחים למנות בקהלתינו עוד דיון אחד יושב על מדין, גם היה מוכרח גם מאז האב"ד דק"ק פסד"א לסלק לקופת קהלתינו סך מאה ר"ט לכל שנה עבור רבנותו, וכזהיום כבר נתקבל גיסי נר"ו למו"ט לאב"ד ור"מ דק"ק הנ"ל, בכך קבלתי עלי מעכשיו כל משך זמן היות גיסי הנאב"ד הנ"ל ראש ב"ד דקהלתינו והמדינה יצ"ו מחוייב אני לסלק לקופת קהלתינו בכל שנה ושנה סך מאה וחמשים ר"ט בעד הרבנות של גיסי בק"ק פסד"א ונגלילותיה ולסיועת שכירות הדיין אשר קבלתי עלי בחוב נמור ואמתי מעכשיו באסיפת האלופים פו"מ דקהלתינו בתוקף מעשי הקהל שא"צ קנין וחזוק. לראיה חתמתי היום יום א' י"ד מנחם ת"ק גיטל לפ"ק פה ק"ק בערלין. חק' נתן פייטל בן כ"ה חיים שלי"ט. (פנקס הקהל דף פ').

גם הגאון ר' דוד פרענקל נתרצה לקיים התנאים האלו וזה תורף השטר שכתוב בפנקס הקהל דף פ' וחתום ממנו:

„על התחייבות של גיסי הקצין המנהיג הר"ר פייטל הנ"ל קבלתי עלי ע"ק נמורה באסיפת האלופים פו"מ יצ"ו, והרי כל השכירות המגיע לי מקופת הקהל פה בערלין נתון בערבון ביד האלופים הקהל לבטחון התחייבות גיסי הנ"ל מסך מאה וחמשים ר"ט לשנה כנ"ל לראיה חתמתי היום יום הנ"ל פה בערלין.

ובפירוש הותנה שאפילו אם יסולק ויפטר גיסי ר' פייטל הנ"ל מהתחייבות הנ"ל נגד האלופים הקהל הן ע"פ הדין והן ע"פ שום סבה ושום אופן בעולם אעפ"כ נשאר התחייבות הנ"ל מאז עלי בכל משך זמן היותי ראב"ד פה בערלין והמדינה בעד הרבנות דק"ק פסד"א ונגלילותיה ובעד סיועת תשלומי שכירות הדיין אשר יקובל פה. הכל כנ"ל. לראיה חתמתי היום יום הנ"ל.

חק' דוד בהרבני מוהר"ר נפתלי הירש זצ"ל החונה בק"ק ברלין ובפסד"א והמדינות. משלשה המכתבים הנעתקים למעלה אנו למדין:

1) שקבלת ר' דוד בברלין היתה בתואר ובמעלת ראש ב"ד (ראב"ד), וכינוי אב"ד שכינוהו בו בספרים היה נאה לו רק מצד שהיה מלפנים אב"ד בדעסויא וכעת גם אב"ד בפסד"א;

2) ששכירות רבנותו בברלין שהוקצב לו מקופת הקהל לא עלתה לו יותר מק"ן ר"ט לשנה, דהיינו ג' ר"ט לשבוע;

3) שבשביל קרבות שלו עם הרבה משפחות בברלין, הוצרכו לקבל עוד רב אחר לדיין, שידון וישפוט במקום הראש ב"ד בכל פעם שנאסר לו לישב במשפט מחמת קרבת משפחה לאחד מבעלי הדינים;

4) שלא מחלו לו ולא פטרו אותו לשלם לקהל ברלין סך מאה ר"ט לכל שנה שהיה עד הנה חיוב לכל אב"ד בפפ"א לשלם. וכמו כן התחייבו אותו לשלם לקופת קהל ברלין החמישים ר"ט לשנה לסיועת השכירות של הדיין החדש שהוכרחו לקבל בשבילו;

5) שהתחייב עצמו ר' פייטל לשלם מכיסו מאה וחמישים ר"ט הנ"ל לכל שנה בעד ניסו ר' דוד לקופת הקהל, שלא תזוק בהוצאות חדשות בשביל קבלת ניסו הנ"ל לראב"ד, ולבטחון התחייבות הנוכרת הניחו השכירות של ר' דוד מאה וחמישים ר"ט הנ"ל לכל שנה לערבון למשמרת בקופת הקהל.

על פי התנאים הנוכרים תקע ר' דוד פרענקעל אהלו בעיר מולדתו ברלין וקבע פה ישיבתו הרמה, ויגיד עליו תלמידו הפלסוף ר' משה מדעסויא שכבר בשנת 1743 בא רבו מרבנותו מדעסויא לברלין. והסכמה הראשונה הנודעת לי שנכתבה ממנו פה עירנו היא הנדפסת בראש ספר תורה אור (ברלין תק"ה) ונתונה לר' אריה ליב בר יהושע העשיל מסלוצק והיא כתובה מר' דוד פרענקל ובית דינו אז: הדיינים ר' הירץ פילא ור' יואל זקש ור' מענדל פראנקפורט דמיין, ור' יואל זקש בר יקותיאל מנלונא הוה שהיה קודם זה אב"ד אויסטרליין, הוא הדיין החדש אשר נמנה מנשיאי העדה ביום ד' ו' תשרי תק"ד כפי התפשרותם עם ר' דוד פרענקל ור' פייטל ניסו כמסופר למעלה.

ויהי דוד משכיל בכל דרכיו וכל בני קהלתינו אהבוהו ברוח נאמנה ואחרי השלמת ג' שנים הראשונים מעת קבלתו לרב"ד בברלין והמדינה נתנו מחדש המשרה על שכמו ושבת הרבנות בידו להנהיג את עדתו ברוח דעת ויראת ה' במשך שלש שנים מהיום ההוא והלאה. והוסיפו לו על שכירתו ובטלו התנאים שהתנו עמו ועם ניסו ר' פייטל בשנת תק"ג וזה הכתוב בפנקס הקהל דף צ"ו ב' על הענין הזה:

„עלתה הסכמת האלופים ראשי וקציני פו"מ יצ"ו בצירוף כל האלופים בעלי ההתמניות באסיפת שנים ושלישים אנשים החתומים למטה שמהיום והלאה על משך שלש שנים רצופות יתן מקופת הקהל שכירות לאדמו"ר הגאון רב"ד מהור"ר דוד גר"ו כאשר ניתן להרבנים שהיו אבות ב"ד מקדם בקהלתינו, ה"ה הגאון מה"ו מיכל זצ"ל והגאון מה"ו יושע גר"ו שהוא סך ארבעה רייכשטאהלער בכל שבוע ושבוע ובהודש תשרי כל השכירות כפל ובהודש ניסן שכירות שני שבועות כפל ובהודש סיון שבוע אחד כפול. גם תהא דירתו בכבוד בהנם בבית הקהל הסמוך לבית הכנסת כמו שהוא דר בו עכשיו, ומה שהתחייב עצמו לשלם לר' ליב חזן יחזור לו מקופת הקהל. וכל הא דלעיל נפסק להגאון אב"ד הנ"ל להנתן לו מקופת קהלתינו בעין במוזמן, באופן שכל ההתחייבות שהתחייב הקצין המנהיג ר' פייטל יצ"ו לקופת הקהל בעת התקבל ניסו הגאון הנ"ל לראב"ד בקהלתינו לתת לקופת קהלתינו בכל שנה סך מאה וחמישים ר"ט אשר קבל עליו ניסו הגאון הנ"ל ערבות קבלנות כמבואר בכתב ההתחייבות המונח ביד האלופים הגוברים דקהלתינו, בח"י המנהיג ר' פייטל הנ"ל וניסו הראב"ד דקהלתינו הנ"ל שנכתבים י"ג מנחם תק"ג לפ"ק, ה"ה מועתק בפנקס הקהל הזה בדף פ' ע"ב כל כתב הנ"ל בטל ומבוטל ורק כל השכירות הקצוב להגאון ראב"ד דקהלתינו הנ"ל כניל יתן

בעין מקופת הקהל סך ארבעה ר"מ הנ"ל והכפולים והדירה כנ"ל. נעשה היום יום א' י"א שבט תקי"ז ל"ק פה בערלין.

משה קלף. — אברהם הלוי. — דוד הנקרא מהערפורט. — נפתלי הירש בר דוד פרענער ז"ל. — ברוך בענדיש כ"ץ. — יהודה ליב הלברשטם. — ישעיה הולענדר. — וואלף פערשט. — הק' יוסף פאלק מהמבורג. — זלמן וורבורג. — מאיר גרידיץ. — אפרים בר"מ. — ועליג הילדסהיים. — דוד ברוך. — משה הכהן מויו. — הק' מרדכי בן כהר"ר חיים שלי"ט. — ישעיה קאליש מאמשטרדם. — יעקב קאליש. — מאיר כהר"ר זלמן הי"ש ז"ל. — ברוך בענדיש בר"י. — משה הלברשטם. — יהודא ליב הלוי. — יצחק איצק ריו סג"ל. —

מחקרמה אשר הקדים ר' דוד פרענקל לקרבן העדה סדר מועד נראה שהיה מאוהבי המליצה והשיר כי הקדים לספרו הזה שיר בלשון ארמי ע"ס א"ב. וכמו כן עלה על במתי השיר לשיר שיר חדש בלשון עברי לכבוד המלך פרידריך הגדול מלך פרוססיה בעת שובו מהכות חיל איסטרייך בשלום בלי פגע לעיר הבירה ברלין בסוף שנת 1745. ואם גם אין צחות בשירו ואין נועם במליצתו, לא נחרל מסלוח לו כי רב הוא ועליו היה מוטל לשמוע בקול מנהיגי הקהלה באמרם אליו עלה לשיר בשירים על הצלחת המלך האדיר הזה לומר אותם בכלי זמר בבית הכנסת, ובמקום שאין מליץ השתדל להיות מליץ. השיר אשר עליו דברים האלה נאמרים נדפס בברלין תקי"ז בשמונה דפים קטנים (16) ובהעלמת שם הרפוס ובשער הספר הקטן הזה נדפסו דברים האלה:

זמר נאה שחיבור הנאון הגדול אבי"ד ור"מ דקי"ק ברלין גר"ו. אן דעם העכשטן פרייליכן טאג דר גליקליכה צורוק קומשט איר קינגליכה מאייסעטהא אין פרייסן אונזר אליר גינעדניגשטער הערן אין היציגער ריוודעניץ: נאך דערא גינעדיגה זיג. רייכן פעלרציג דען 28 דיצעמבער 1745 האט דיא היציגה יודן שאפט איין אויסער ארדענטליכש דאנק אונד פריידן פעהשט אנגישימעלט, דיא שול פראכטיג פון איגן אונד פון אויסן מיט פיל טיווינט לאמפען אונד וואקס ליכטער ערלייכטיג אונד אונטר אנדר אויך טעגן ווארטיגש דאנקליד אונטר אייגן אנגינעהמן מוזיק אונד טרומפעטן אונד פויקן שאל אנדאכטיגשט אכגיוונגן, דאריגן דעם אליר העכשטן וועגן דר הויכשט גידאכטן אירי קינגליכה מאייסעטע

פארלעהנין מאכט איבר דערא פיינדן זוא פיל פאלטיג צו זיגן: זוא גליקליך אום פרידן צו פעכטן אונד דיון ענטליך ערווינט צו טרעפן, דעמוטשפאל גידאנקט, זוא דען אבר פד דש האבי וואהל דאש קיניגש בייא דער קיניגין מאיעסעטהא אונד דאש גיזאמטן קינגליכן הויז הערצליך אן גפלעהט ווארן. אויף פד אן לאונג דר אלטעסטן אויז לשון הקודש אין טייטשר גיבונדיגה רעדן איברועטצט דאך דען היציגן שומץ יודן

הר"ר אהרן בן הר"ר שלמה גומפירש

דר פיליאזישע אוני מאטימאטישען ווישן שאפט בפליסן. איצונד אויז דען הויך טייטשן איבר זעצט ע"י הקטן מנחם מנדלי בן בנימן וואלף שוואב ד"ל. עכ"ל השער בשלימותו ככתבו וכלשונו.

השיר בעצמו מתחיל ברף ב', א', ומסיים ברף ח', א'. ובכל רף ורף נרסם ממעל שורה הראשונה של השיר: „נגינות למנצח“ וזה נוסח השיר:
רף ב', א'.

אילותי לעזרתי, יה עוי זמרתי, רני ישועתי פלט:
הלא תסובבני סלה, יום ליום ולילה ללילה, יביע אומר מבשרות:
הללויה רננו שמו, שאו מזמור שיר בנועמו, אל אל גבור ממלט:
פי יספר צדקתו, כל היום תשועתו, ולא ידעת ספורות:

מיין גאט זונד הער, דער דא חלליין דיא זאכט:
זונט מיין שטארק ציטט. דאס ציטט דער מיך צעזאכט:
איך ערלענגי דייני הילף פון לויבן:
דא איך וויל איך איך לויבן:

דאס פירטט אין קראסט, אום מיין קראכטן אהער:
זונד רינגלסט מיך אום זונטום, מיט דיינן ענגעלעהער:
צייט טאג זונד צייט נאכט, לו אליך לייטן:
ערהאלטי איך גוטי צאטן צרייטן.

ישאל מיין פאלק ערמונדרי דיך דא אן:
וואס דיך דער הער האט גיטאן:
ווען דאס איס גלייך קיין אופער קענשט צרינגן:
קענשט דאס איס דאך לויב לו זינגן:

יא דיא גרעכטיגקייט דאס הערן ווער זיא ארוועגט:
לו פרייזן איזט קיין זענעט איך ערדן איך גילעגט:
זינאנט קאן גאטע וואונד ערלעהלן:
יעדאך דער וויל דאך איך ניכט פעסלן:

רף ב', ב'
בקום עלינו אדם, מננהו מאדם, מרם חלל ושבדיה:
ובאמים יתהלל, חישי בו מהר שלל, אזי בא כנחל שוטף:
אזי בא המונים המונים, באו מים ודונים, לולי יי היה:
לנו והפר עצתו, עוררה במחשבתו, ובאבה תקמף:

עס קאס איין פיינד גאילטו, איין פיינד דער פארכטליך:
דער לאנד אלס לייט איצרהערשט דורך טייטליך שום אזי טייך:
ווען זיין שווערט מיט צלוט געפעכרצט:
אלס דען ער לייכט איך גוט ערצט:

דס פיינדס איינן רוס, צשטייט לוגלייך דא איין:
דס ער לו רויבן גשיקט לור צאיע אייליט אהין:
לאז איס דיא שפאכר נאך איין זאלטע וויסן:
שטראהונט גלייך, ווערט ער זיך דרויף ערגישן:
וויא שנעלי וואסער פלוצט דיא שטראמליך וייט קויעט:
גוים ווערט ער אונז, אויך האבן איצט שוואויניט:

ווען גאטס זאכט העט אים ניט טון פערטיגן :
העט ער דא וואלד לענגר קעגן צלייגן :

אליין דער אליס ווייס, פד רוקיט דען פיינטס זיל :
ער שטאטירט זיין זין, זא צלד ער אים אנפיל :
אוי קויס דס ער דען קנאפף אכצליקיט :
זא פד וואליגיט דס בצליאט, אוי וואר פערטיקיט :

דף ג', א'.

אורך אלהים צבאות, הפלאות נוראות, בימין מלך רב :
רבה צבאיו ויצא, את האויב מצא, או שבתה מדהבה :
פרידריך מלך גבור, לפני חילו יעבור, ביום הלחמו ביום קרב :
שם בנבורה קנה, מחץ רהב בתבונה, ראש על ארץ רבה :

גרעכטיגער גאט אונד הער, דער וואונדער טאטע :
דאס העלפטע ניך וואונדערזאם אויס אליי גרוישי כאטע :
אונד פרידריך זאכט לאזטו דאס ניכט וואנקען :
דרום מוז איך דיק רעכט הערלליך דאנקן :

וואס העלד אונד לעצן מוט, האט פרייסן טאפיר העלט :
איך אליי גרעסטן מואס גלייט דער גאנלי וועלט :
דען פיינד זיין ראטשלאג אונד אצויכטן :
קאן זיין ווייזייט צאלד פארכיכטן :

ווען עס לוס טרעפן געהט, ווען עס זיגן אנטשיידן זאל :
ליינט דיז טאשייר העלט, צהערלט אוי פריידן פאל :
דען וועג, דער גראשיר פארשט פללאכט :
דען טויט אונד וואס זונסט שרעקן זאכט :

זיין וועכטיג קריגסטהער, דס זיין טעגין שטאנד :
אן אלן אורטן זוכט, אוי דרינגט צו לר וואנד :
צנעמיט דען פיינד דס פללאנגן :
לו ווידרהוילן וואו דא איז פרגאנגן :

דף ג' ב'.

אשר אמרו או נביר, וגוריד יושבים כאביר, כי אנחנו הרבים,
יקום בם יקוד ושרפיו, הבת הוא באלפיו, רבבות אלפי מקנאיו :
נחפזו מקול רעמו, ולא יכילו זעמו, בהסב עליהם רבים :
לא קם עוד רוח בם, לבם נמס בקרבם, ויגוסו משנאיו :

דס פיינטס שפראך פרוואר, עם פעלט אן זאכטן יעטן ניכט :
זו איז אויך הויך לייט, דס אויז דער סונג שטיכט :
דס פיינטס לאנד לו גרייסן :
איך זיין פרייט ארום לו טווייסן :

לא חזר פרייסט פייאר אין זיין גלידער דראגט:
דען ווייזן קיינמאן פאלק, אים צאלד לוי ווייכן לואנג:
לא וואר דער ניידר שאהר צלאניט:
דר מעכטיקע זעלצסט אויך ניט גשאהניט:
ער קעניט דען שטאריס אונט שווערין גשייץ:
זו ווייג ווידר שטעפן אלס ער לאש קיינמאן ווייץ:
נאך אלן דענקן, מעכט ער גרייךן:
ער מוז דען שרעק מיט שמערלן אום ווינדן:
לאווי ניג לאש הערען לאש פיינדש גאנץ אונד גאר:
זיין לייב וואר וויא אנטזעהלט אונ' צליב ניט ווער ער וואר:
וואס מאכט ער, שטייט ער, ניין ער פליאט:
וואו היין? וואו ער קיין פרייסטן זיאט:

דף ד', א'.

את כלי מלחמותיהם, ודגלי מחנותיהם, יעזבו לו לשבות:
לרשת משכנות, וערי מבצר ומשכנות, בר ולחם ומוון:
המלך ברב אונו, קבצם כעמיר גרנו, וכאסף ביצים עזובות:
עבריו יאכלו וישמחו, ואויביו ירעבו ויברחו, ובמשמניהם רוון:
אונד ווערט געזען דען זיג, דען לייכן אויך לום טייל:
זיא פאלן אלס גשייץ, אונ' וואס זייט לאנג, ווייל:
זיא פיל שארן מיט גשייט:
איז וואס דער פיינד אויף איין מאהלט פארלירט:
לאש לאנד וויא לאש פעלדט ווערט צאלד דעם העלד גרוינט:
קאשטעהל אונט פעסטונג זעלצסט, לאש זונשט גאר וואול פשוניט:
לאש מאגאזעאין אונ' וואס דער נעצן:
מוז מונאריך דייך דיר ארגעצן:
דס פיינדש פאסר ראטה, ווערט צייל אונד קון איין גצראכט:
דער פאלע דעם זיג לוי, לאמיט ווערט פול גינאכט:
מעניך שעהן רוים אונ' מעניך גרויסן קאמט:
אה פיינד! וואס איז לאש ניכט פו איין יאמט:
לאש לאפיקן קיינמאלייט, פארלעהען וואול גינאכט:
לאש פיינטש רויב, אונ' מעניך שעהניס גוט:
לאריך סונגרש גאסט לויפט ער איצט:
רואס איז אים לייב, אצט לעצן נאך לייב:

דף ד', ב'.

לא אחת ולא שתיים, כי אם שבעתים בן השב אל חיקם:
גם כבש בגבורות, הערים הבצורות, ושביה גדולה שבה:
וכל עיר בכחו גבר, אך בך יהלל דבר, הגבר על הוקם:
לאלהים זו כחו, זה כל היום שיחו, והוא לבו לא גבה:

וואס אופט אונ' מעניג פילדיג קומט, וואונדערט מן זיך זאל ניכט :

דך קיניג שלאגט דעם פיינד זאל אופט ער מיט אים פיקט :

איין זיגט צאלט פאלגט דען אנדערן :

דך געהט אז דך מוז צאלן וואונדערן :

זו וואונדערזאם גיט אויך זיין גאנץ קריגשליף :

ער זיגט, ער שלאגט דעם פאלק, דיא שטעהט פאלגן דרויף :

ער נעמט גפאלגן גאנץ שאהן :

זא פיל אלס מענכי העסן וואהן :

מן זאלט דענקן דעם זייא זעלען וואונדערעריק :

דעם קונסט שטיק דך נאטער אין דעם דעם אויגען מעריק :

דאס גליקס אונ' דך וועלט פרונדן :

אויך שטאלץ אונ' הויך מוט ווערט גשונדן :

גאנץ אנדערשט אייסיקט זיך דך העלד, וויל זיך אליין :

גאד ניכט וו אייגן, דיא עסר איז ניכט מיין :

שטרעכט ער, גאטט פעכט פן מיין רעכטן :

איך זיין זיין וועריקלייג, אין דעם גפעכטן :

דף ה', א'.

אשריך ארץ פרוסיא, ברנדבורג וסילעזיא, בי זה גדול בקרבך :

הנה פיריריך מלך, לכבוד יהיה בתוכך, ועל שבמו המשרה :

האל שומרך וצלך, מחזיק ידי המלך, ורדף את חיל אויבך :

בל יאמר עוד שכן, כי דרכו יתכן, להסירך מגבורה :

גליק זעליג איז דעם רייך, גיזעניט איז דאס לאנד :

דעם וויא סיר צנדצורג אונט טילעזיא גאטשאנד :

אן זאלכען פריץ אונט העלד גיגען :

דעם ניוואנט גלייכט אין דיון לעבן :

וואול דיר דאס פרייט פאלק, וואול דיר דען דייך ריגענט :

ווינד אלס איין וואהר עהסי העלד פון דעם פיינדען זעלצט ארקענט :

צעוואונדערט אין עסר אונד דאס ניט וועניג :

אלס גרויסר העלד אונ' גרויסער קעניג :

דך עבר דך דייך צעערינט, דך דייך צעילר איזט :

איזט דיינט קיניג פריינט, דא ער דען דיא ליכט :

דאס פיינדן שטעהרט, אונ' דאס ער ווייכט :

לו זיגן אים דיא לארצעסר רייכט :

זאל דאס קיין נאכער געהיר זאגן וואג :

נון איז דיא צעשטי לייט דיא רעכטי טוונד אונ' טאג :

אום דייך הערשאפט, לו פארשטעהרין :

יאל זאל אין זיין לו פארקעסן :

דף ה' ב'

פצחו הרים רינה, וגיל גבעות תחגורנה, אל שמועה כי באה:
 אל אל שמחת גילי, כי עשה שלום לי, אוכחה זבחי תרועה:
 בעוד בשדה במערכת, חרב מתהפכת, אמש שואה ומשואה:
 פתאום בא להיכלו, השם שלום גבולו, מלכי פועל ישועה:

שאליו איני צערג, ונאכית אייערי פרידי קינד:
 איני העכי פרייט אייך אנטלעכטט אייך איין מונד:
 דער אן גיקאמן לייטונג וועגן:
 דיא פרייליכקייט לוכ טאג נו לעגן:

איך וויל דאךך זיסן סאל דער העקן, דער ניך ערפרייטט:
 דער שטאט אונרא, שטאט קריג דער פרידן ניך פכלייטט:
 איין דעמוטיגה דאנק אכשטאטן:
 מיט אנדרי מיינן דאטן:

פר וויגי טאגן וואר דאש שווערטט אין פולר וואוט:
 וואו מן עש נאר זאך, לא זאך מן דאש זלוט:
 פון זיינן שארף ארונטר פליסן:
 עש גינג נור הויאן, שטעקן, שיקן:

אלייך גאנץ אונפארנוואט, קוים דאש מן עש דענקן קאן:
 קומט אונזר מייארשר העלד דר גרויסר פרידריך אן:
 ער לייגי דש אים דיא זיגי געסערי:
 אוי פרידן דאך זיין אכזעסן ווערי:

דף ו' א'

הראיתם אשר נבחר, אור הילל בן שחר, להאיר על הארץ:
 מי מורה כמוהו, אמר כי זה הוא, הפין אלהי ישרים:
 אוור מתגיו צדק, מהזיק את כל בדק, וקורא גודר פריץ:
 לו זרוע עם גבורה, כי עליו סתרה, צור מחסה אל אלים:

האט דען איין ווענטן קינד איין זעלכן ערסויבן גייסט:
 זיאל איין ווייזן העלד גיזעסן, דען מן מיט רעכטן הייסט:
 איין הינוליס ליכט, איין שטעקן אס ווארגן:
 דער אליד וועלט איז אונפארצארגין:

ווער קאן וואול וויא ער דיא וואסריכטיגן שלום:
 אין אליס וואס גטיכט אוי וואס גשעסן מוז:
 וויא עש דר הינול וויכטיט נו סינדן:
 דאש ווערט זיך קיינר אונטר ווינדן:

היר אן גרעכטיגקייט, גאטיש פארקט אונט עסר:
 דיא ערשטיי טיילט ער דיא אנדרי ליבט ער זעסר:
 ער זוכט זיאל ווער אונד מעהר נו שטערקן:
 מן זיכט עש אן אלי זייני ווערקן:

וועס וואונדערט עס אלזא וואול דס אים דער הער ארזעהט :
אוי' זייני ווינט ערפילט, אוי' דען וועג וואו ער געהט :
זיין פרינץ דער גאט דען העכסטן טרויאט :
דער זייני גרונד רייז דען אויך צוויאט :

דף ו', ב'.

אברת נשרו פרושה, אל נכה ההרסה, כירח ישאף אורה :
ישלך את ניצוצה, ויפיצהו חוצה, על פני חבל ארצו :
שמשו אור החכמה, ויביא עד מרומה, בכחה ואונה שרה :
משפט אמת תורהו, בה נועץ ותבינהו, כל ישעו וכל חפצו :

דער דלירס פליגל זיינן גאר ווייט הינאויסגשטרעקט :
ער פליגט דיא זונן נאך, דיא אלי טשאהרן דעקט :
אונט דיר אירי העלן סטראהלן :
זיינן דיא אים וויא דיא מאכאט זונסט מאהלן.

אנטפענגט ער זייני סטראלין, צשיינט דס ליכט אים נאר :
זא טיילט ער זעלכט מיט אוי' לייגט אויך זעלכסט די טשאהר :
אן אלי דענן דיא אים קענין :
אונט דיא זיך אונט טאן נענין :

דער גלאנץ דאס היד גדאכט, דז איז דער ווייזהייט ליכט :
דאס פרידריך עררייכט, דא ער דאס ליל אויך ניכט :
זו פעהלן פלעהג, וואו ער נאך זיעלעט :
זיא גיבט אים איין, וואס ער צעפעלעט :

וואס רעסט אוי' ציליך, לערנט אים דזיס מייכשטריין :
אוי' דזיס פאליגיט ער, דס אנדערעי לאזט ער אהין :
יא זיא אליין איז דיא אים לייטיט :
דאך זיין אורטייל כינאהלט גלייטיט :

דף ו', א'.

העם שככה לו, ואשר נפל חבלו, בנעימות ממשלותיו :
נפשו שופך לאל, היים ממך שואל, ואורך ימים לעולם :
בעד הצדיק מושלו, אין על עפר משלו, שלמה הוא ברורותיו, :
לו מדע ואושר, גם כבוד ועושר, נתונים נתונים כלם :

זיין פאלק פון מיינן אהרט, דז דזיס ווייזן האנד :
ריגירעט אוי' צהערסט, אים אויך אין זיינס לאנד :
דס גליק אונט דיא אנווט מיט טיילט :
טוט רעכט ווער עס ניט מעסר פארוויילט :

איך רופי דך דען אה גאט! אין אלי דעמוט אן :
עס שאליט זיין גליק זיא גרויס אלס ער נאר ווערדן קאן :

ווען דאס ווואַרען לעצנישטייטן:

אויך זייני ווייסייט איז שרייטן:

פארשטייט דען פרומן העלד, דער הייליגן סאלאמאן,

דער קיין גלייכן האט אונט פון דר יוגנט שאסן:

דיא פרוצין זיין ליכטש גרייכט:

דען קייזערס קראסן אין זיגן ווייכט:

דף י', ב'.

ועם כל כבוד מלכותו, ותפארת גדולתו, ישניה ממכון שבתו:

להחיות רוח שפלים, יהודים האומללים, המיחלים אל חסדו.

ליעקב כי קטן, מושיעו מירי שטן, וינער בו בהמלתו,

ישראל כבודו, בני יעקב עבדו, וגם העתירו בעדו:

ווען גלייך דיא וואַסערשט, זאָ גלאַנט זאָ הערליך פראַנגט:

זאָ שוואַט ער דאָך פון טראַסן, ווען אינאָלד וואָס פאַרלאַנגט:

דר יודן זונטש צדלאַנקט פון הערליך:

צפרייט דיא הויכי גינאָלד פון טווערליך:

זאָ קליין דאָס יעקב ציטט, דער פיינד אויך נאָך זאָ גראַס:

זאָ זאָגט דיק פרידריכש סולד פון זייגן אָן פאַל לאַס:

דרום ציטי פלייסיג פאַר דען קייג:

אוי פאַריכט אים, דיין איז נָ ווינג:

האל משמי מרומו, יצוה עליו שלומו, ישיב ישקוט שאגן:

הוא יתן עוז למלכו, ויצליח את דרכו, בכל מקום אשר יפנה:

כחול ירבה ימיו, יפיק את כל זממיו, ויהי כזית רענן:

גם כל בית מלכותו, י"י יברך אותו, עת יקרא הוא יענה:

דער הער פאַרלייאַ אים קראַפט, וואָ ער זיך אויך קעניט:

צקליידי אים דאָס גליק אוי וואָס דיאָ כוסי טעטערט:

אה סינל! וואַלשטו אַצווענדן, אָן טאַטש דענען אַזר אַהמוט זענדן:

ערפילט וואָס ער ווינטיט אונט רופט ער דיק אויך אָן:

צפרייך גלייך וויט יא, זאָ זעגיגן יעדל מן:

דס קייגטס הויז אונט איזי לווייגן, לאָ וויאָ דיאָ טענין טעגליך שטייגן:

דף ח', א'.

והמלכה הגברת, לכבוד ולתפארת, יעמוד זכרה ושמה:

מבנות מאושרה, מפנינים היא יקרה, לא יבוא עוד שמשחה.

ולאם המלך ברכה, אשר צלחה למלוכה, בנתה ביתה חכמה:

בל יכלו סעיסיה, ארוי אל ענפיה, אף בל ימוט שרשה:

דר טעהקן ליר אונט פראַכט, אין דער זיך דיאָ נאָטאָר:

זו קונסטרייך זעסן לאָזט, דער קעניגין אָן איז:

אין גינאָלדי הערשט, פאַרלייאַ איז דס לעצן:

יא וואָס זיאָ ווינטיט, וואַלשט דאָס איז געצן:

דיא קינגין וועלכי זעלצרט דען צרענין גרסהסן העלד:

זיין, דאס זיין סולדיג איז, דער טוגינד נור גיפעלט:

אונ' אייזי סענין גלייך איך ערשטן:

אך הער צוואלי דאך אויף עם צעסטן:

היל פרייסן וגבורין, חשמניו ואדיריו, אנשי המלחמה:

אתה יי' תשמרם, כצנה רצון עטמם, ויאכלו פרי מעללם:

תן שלום בארץ, ואין יוצאת ואין פריץ, על כל בני האדמה:

ויאמרו עמים כולם, למקטנם ועד גדולם, ברוך יי' לעולם אמן:

זוא דען אויך פרייסט פאלק, דס דאשער קריגסשער,

סון פערסט ציז סונליטערן, וואס נור טראגט גיוועסר:

צלוויי אייזי פליים אונ' טרייט, דאך דיין טוץ דער אלי זייט איז זייד:

דען גאלן ענדרייך גיב ענטליך כוא אונ' פרייד:

זוא דס קיין טוויסט קיין סטרייט, קיין אונטערשייד:

זינער וער הערשן וואג, זוא ווערט דאך גאהנס גלויבט וועגן דיין נאמן:

דרויף וועלן זיך זאגן אמן.

ועל אותה המאורע עצמה שנוסד מר' דוד פרענקל השיר הזה דרש הוא גם בבית הכנסת בפני כל העדה, וגם הדרשה ההיא הועתקה לאשכנזית כנראה מר' אהרן בר שלמה ולמן גומפירש הנוכר. ור' מנחם מנלי שוואב שהדפיס השיר הזה במחברת לפני עצמה אמר בסופה שבדעתו להדפיס גם הדרשה והעתקה יחד עם ספור המאורעות שאירעו ליהודים במקלותם ביום החג הזה. אולם אם מלא את דברו באמת והדפיס דרשה זו גם כן אין רצוני להחליט לדאי נמור, כי בשורה שמענו ממנו ומעשה ידיו לא ראינו עד היום. גם סופרי דברי הימים לקורות עיר ברלין יספרו משיר תורה הנוכר ששרו אותו היהודים בערב יום ההוא בבית הכנסת בפומבי אחרי דרשת ר' דוד פרענקל והעידו שבאה בעת ההיא המלכה לבית הכנסת עם אחיה הפרינץ פערדינאנד מברוינשווייג ושרי המלוכה ונתקבלו שם בתופים ובמחולות, והרב ר' דוד פרענקל עלה בפעם ההוא לארון הקדש ויקח ספר תורה בידו, ויברך את המלך והמלכה וכל ביתם וכל העם ענו אחריו אמן יחי אדונינו המלך פרידריך הגדול! אולם אין גם אחד מסופרים הנזכרים שהעיד שגדפסה דרשת הרב פרענקל או העתקה כמו שגדפס שיר תורתו הנוכר.

ור' אהרן גומפירש (גומפערין) המעתיק שיר הנ"ל ללשון אשכנזי הנהוג בימיו הוא הנודע לריע לעססינג ולרבו של ר' משה מדעסווא ותולדתו כתבתי בארוכה ונדפסה בלשון אשכנזי במכתב העתי: „דיא געגענווארט“, ברלין, 1867 צד 193—318, 326—331, 330—341, 340—348, 347—358—367. ור' מנחם מנלי בר בנימן וואלף שוואב שהעתיק אחר זה שיר האשכנזי מהעתקת גומפערין ללשון אשכנזי המושהח והמורגל אז גם בין היהודים בברלין, הוא הזקן ר' מנלי משורר בס, שנפטר פה ברלין ט' אלול תקמ"ב, וקברו בצד קבר אשת ר' הירץ ווייל, היא האשה שרה בת ר' מענדל פאלק מאמסטרם שנפטר כ"ד אייר תקמ"ג.

שני חיי ר' דוד פרענקל האחרונים היו שלא כסדרן מסבת המלחמות הגדולות שבין פרוסיה ואוסטריאה. פעם עלה פרידריך במעלות הנצחון ופעם ירד; פעם שמחו בני ארצו על הגבורות אשר פעל בשדה קרב ופעם שחזה הלכו ויתאבלו כי גבר האויב והפיל הללים במחניו. ואם לשבט ואם לחסר, ואם לרנה ואם לקינה גם היהודים על משמרתם עמדו וכפי שהשעה צריכה וכפי העת והעונה הראו שמחתם או תוגת לבם בבית הכנסת, בשיר תודה או בתפלה ותחנה בעד נפש מלכם פרידריך לאל נמר עליו. השירים, התפלות וגם הדרשות שנדרשו או להעיר לבות היהודים הועתקו לאשכנזית ונדפסו בשתי הלשונות יחד בהוצאת הקהל. מחבר הדרשות היה הרב ר' דוד פרענקל, הפייטן של השירים והתפלות היה איש המכונה בשמו הארמאגן לעא, (Hartog Leo), והמתרגם לאשכנזית היה רבינו משה מדעסויא וצל"ה. החכם הראשון והאחרון נודעים בשמותם לתהלה, אולם על הפייטן האַרמאגן לעא רבים ישאלו מי זה הוא? אמנם אם גם שמו מכוסה בעלטה ולא נודע ממנו דבר, עוד מעט יראה הקורא כי גם הוא היה איש דגול מרבבה ותורה וחכמה נתונים לו למנה.

בשנת 1756 (תק"ו) הכינה הקיסרית מאוסטריאה את כל חילה ונתקשרה עם הדוכס מואכסען להלחם עם פרידריך II. והיו כראות המלך כי כלתה אליו הרעה וימאן להמתין עד אשר יפלו עליו צורריו והקדים מצעדיו למצעדיהם ורפואה למכה, ובסוף הודש אויגוסט נסעו חייליו מברלין ויכבשו בכ"ט לחודש הנזכר את העיר לייפציג ויתישבו בתוכה. ובירה ועפשמכער שאהריו, צוה ההגמון שאַפנאָטש בברעסלוויא לכל כהני בית התפלות אשר תחת השגחתו להתפלל תפלה המחוברת ממנו להצלחת הקסרית מדי יום ביומו; ולעומת זה החלו גם בברלין לבקש רחמים בעד פרידריך מלכם בכל בתי התפלות שבבירה.* גם היהודים חלו בבית הכנסת פני האל בתפלה ותחנה הנדפסות או עברית ואשכנזית על באגען וחצי פאליא. בצד הראשון נדפס השער, בצד השני התפלה בדרך שיר ושיוו הברות בסוף החרוזים, בצד השלישי נוסח ההעתקה משיר הזה לאשכנזית ובצד הרביעי לא נדפס כלום. ולבאגען הזה מחובר חצי באגען ועליו נדפסה תפלה אחרת פשוטה בלי חרוזים ושיוו הברות גם לא נעתקה לאשכנזית כמו הראשונה. בצד א' של המהברת לשון השער בשפת עברית ואשכנזית כזה:

בצאת ארזינו המלך החכם פרידריך השני בצבא בסוף שנת תקי"ו
לפ"ק הוקבע פה ברלין לומר בכל יום בביהכ"נ בצבור לאחר תפלת
עלינו בתהלים מזמור כ"ה, מ"ו, ס"א, ס"ב, ע"ב, ואח"כ אומר הש"יץ
התפלה הזאת.

Als Unser allerweisester König Friedrich II mit dem Aus-
gange des 516ten Jahres nach verjüngter Zeitrechnung
den Feldzug eröffnete, ward in der Synagoge zu Berlin
täglich nach dem Gebete Alenu der 25, 46, 61, 62 und

*) Helden, Staats- u. Lebengeschichte Friedrich II. 1758, S. 715, 729, 737.

72 Psalm von der ganzen Gemeinde und hernach von dem
Vorsänger dieses dazu verfertigte Gebeth abgesungen. Berlin
gedruckt bey Johann Friedrich Lorenz privil. Buchdr.
המחברת הזאת הודפסה שנית בשנת 1866 כברלין על הוצאות המנוח הרבני
מ"ה דאקטאר משה פינגער והוסיף לה שער חדש:

Offenes Sendschreiben an die jüdischen Gemeinden Preussens.
Synagogengebet der jüdischen Gemeinde zu Berlin während
des siebenjährigen Krieges. Hebräisch und Deutsch zur
Beachtung in gegenwärtiger Kriegeszeit, beleuchtet
von Dr. Pinner. Berlin den 18. Juni 1866. Der Ertrag
ist für verunglückte Krieger und deren Familien bestimmt.

ועל מה אדני „הארה“ זו הטבעו שהוסיף פינגער להשיר הזה שהרפים באיזה
שנויים לפי הזמן והמקום יראה הקורא מהמחברת עצמה, ולי הכותב תולדות הרב
ר' דוד פרענקל אין לי אלא הרפוס הראשון והישן ואעיר עליו איזה הערות.
תחלת השיר הוא זה:

אלהים מושל עולם בגבורתו,
במרומיו עושה שלום על אדמתו;
גבור משבית מלחמות בנאותו,
דרכי בני אדם ישקף ממעונתו.

והרואה יראה שגוסר השיר על סדר אלפא ביתא כדרך פייטני עמינו הישנים,
וכדרכם כופל המשורר בסוף פיוטו חרוזי אותיות של שיין ותיו והותם אחריהם שמו:

שלום תן למלך ולארצותיו,
שבבתו שאנן יתר שנותיו,
תודיע בעמים הדר ממשלותיו,
תוסיף ימים רבים על ימותיו.
שלח נא עתרת אמת ושלום,
רצון המלכים הטח לשלום;
ישמרו ביניהם ברית שלום,
הוא תהלתך, ושמך הי שלום.
כן יהי רצון ונאמר אמן.

בארבע חרוזים האחרונים האלה הפותחים באותיות שׁוֹרֵף־הם המחבר שמו
בהעלם וכי תצטרף האותיות האלה ותקרא אותן משמאל לימין ולמפרע ככתיבתו
פה או מלמטה למעלה כגדפם למעלה יעלה לך שם האשכנזי הירש, והוא
באמת שם המחבר כאשר נראה עוד להלאה מזה בשירים אחרים ושם תמצא
פתרון שמו ושם משפחתו בישראל.

בצד השלישי ממחברת הזאת בדפוס הראשון נדפסת העתקת השיר הזה
לאשכנזית והתחלתו היא:

„Herr, der du Welt mit deiner Allmacht regierst“.

כל נוסח העתקה הזאת מראשיתה ועד סופה גם המבוא האשכנזי:

Als unser allerweisester König Friedrich II mit dem Ausgange etc.
מצאתי גם כן נרפס במכ"ע משנת 1756 הנקרא:

Berlinische privileg. wöchentliche Relation der merkwürdigsten Sachen der Natur, der Staaten und der Wissenschaften, Stück 120, den 11. October 1756, (Berlin, Verlag der Buchhandlung der Realschule 8) S. 970 ff.

ואין ספק שהעתקה הזאת היא מעשה משה בן מנחם כאשר עוד יבוא למטה. והנוגע להתפלה שנדפסה בדפוס הישן על חצי באנען ארוך ולא נעתקה ממענדלסוואהן היא בעצמה התפלה: ה' אלהי הצבאות צור כל העולמים הנדפסת גם כן מפיננער בספרו ונעתקה על ידו בפעם הראשון לאשכנזית. ויש בדפוס פיננער מנרעת כי יחסרו בו איזה מאמרים והם כל הנוסח שאחרי חדש כנשר נעוריו, ואשלים אותם פה: וגבורותיו הראשונות לא תזכרנה בעבור חדשות אשר תצמחנה, ויראו כל העמים כי יעפו נערים ויגעו ובחורים בשל יכשלו וקוי ה' יחליפו כה יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא יגעו, ילכו ולא ייעפו. אנא ה' הגן על מלכנו בחסדך, היה סתר לו מחורב ביום ומקרה בלילה, הסר כל מחלה מקרבנו ויהיה דשן ורענן ובריא. יהן מלאכך מסביב לו ויהלצחו מכל רע, ופרוש סוכת רחמך על כל נגידי בית המלכות שרי צבאותיו הנלחמים תחת ידו וכו'.

גם בשנת 1757 נצח פרידריך על אויביו וביום השבת חמשה לחודש נאוועמבער שנה זו הכה בכפר ראססבאך את חילי צרפת ואשכנז שהתקשרו לאגודה אחת עם אוסטריאה לבער מלכות פרוסיאה מן הארץ. הנצוח הגדול הזה התעורר שמחה גדולה במדינות המלך ובפרט בעיר ברלין וכותבי דברי הימים לעיר הזאת ובפרט הסופר קעניג הודיע לנו שאין לפרש גורל החרוה והששון ששלטו אז בעיר הבירה ברלין, וכל בני השיר לקחו כנודותיהם ושירו שיר נצוח לכבוד המלך פרידריך השני. ביום הראשון לשבוע, שלשה עשר לחודש נאוועמבער, התאספו מנער ועד זקן בכל בתי התפלות והודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו עם המלך וביתו. גם היהודים וישיבי ברלין התערבו בשמחתם וקדמו להם ביום החמישי עשרה לחודש נאוועמבער והקדישו אותו ליום צום ועצרה והתפללו מזמורי תהלים והרב ר' דוד פרענקל עלה במת היכל ה' ודרש דרשה הראויה להמאורע וראויה למי שדרשה, והוכיח בני קהלתו שלא לשמוח על הנצוח העו הזה בשמחת הול, כי אם בהדרת קדש ויעורר רוח נדיבתם לנדור נדרי צדקה לטובת האומללים הנפצעים במלחמה, לאלמנותיהם וליתמי הנופלים בקרב ביום הרג רב בראססבאך. וביום השבת לאחריו, שתיים עשרה לחודש נאוועמבער הגנו היהודים את חג הנצוח בבית הכנסת ור' דוד פרענקל דרש גם הפעם שהוא לכבוד היום בלשון למודים, והתבונן בשום שכל בפסוקי דברי הימים ב' פרשה כ', כ"ו—כ"ז וימצא הן בעיני כל שומעיו. גם שרו שיר קודש בלשון עברי כאשר עשו בשנת 1756.

הדרשה זו העתיקה גם כן לבקשת פרנסי הקהל רבינו משה בן מנחם ואולי היה בדעתם להדפיסה ולא עלתה בידם ונשארה בכתיבת יד אצל הפלוסוף הנזכר, והיא לדעתי הדרשה האשכנזית ששלח אותה החכם הזה לרעהו לעססינג והשיבו

שישרה בעיניו (ראה מענדעלזאהן געזאממעלטע שריפטען לייפציג 1844 בראקדוו, כרך 5 צד 139, 140). והשיר תודה העברי הנזכר אין ספק שהוא מעשה ידי ר' הירש שיסר גם השיר בשנת 1756 ונס השיר על הנצוח בלייטען שנוכר עוד למטה. אולם אם נדפס השיר העברי הזה על יום 5 נאוועמבער לא ידעתי. ורק העתקתו לאשכנזית מר' משה דעסויא נשארה בירדני בדפוס משנת 1757 ועל השער נדפס: Danklied über den rühmlichen Sieg . . . bei Rossbach, Berlin 1757.

דפוס הראשון הזה מימי לא ראתיו והוא מוזכר במפרו של החכם קייזערלינג (צד 16) המכונה: „Zum Siegesfeste, Dankgedicht und Danklieder von M. Mendelssohn. Eine Reliquie, zum ersten Male herausgegeben und mit Einleitung versehen, Berlin 1866 L. Gerschel 8.“ במחברת הזאת מצד 16—18 נשנה השיר הזה בדפוס, תהלתו:

Ich will mich mit dem Herrn freuen

O! dass ihm mein Gesang gefiele

וסוף חרוז האחרון הוא:

Und dann in ungestörtem Frieden,

Mit ihm noch lang das Land beglücke. — Amen.

ועיין במחברת הזו צד IV שנדפסה שם גם ההקדמה הקטנה שכתבה ממענדעלסזאהן לשיר הזה והם הדברים שהעתקתי למעלה לפי ענינם לעברית הסובבים על חגיגת יום הנצוח של ראססבאך ביום ה' י' וביום השבת י"ב לחודש נאוועמבער 1757.

השיר האשכנזי הזה הוא לדעתי אשר עליו יסובו הדברים שכתב מענדלס. זאהן באגרתו מיום 25 נאוועמבער 1757 לרעהו לעססינג וזה לשונו: Ich kann nicht umhin Ihnen eine Neuigkeit mitzuthellen, die Ihnen ihrer Seltenheit halber villeicht nicht unangenehm sein wird. Ich will nunmehr für nichts in der Welt mehr schwören, da es schon soweit gekommen ist, dass ich eine Predigt schreibe und einen König lobe. Ich habe auch einige hebräische Danklieder ins Deutsche übersetzt und sie sind gedruckt. Sie scheinen mir aber nicht wichtig genug, sie Ihnen zu schicken. Sie haben zwar den Leuten allhier gefallen; allein wie viel Leute haben hier Geschmack? (Mendelssohns gesammelte Schriften 5. 139. 141). והקורא יראה מעדותו של מענדעלסזאהן שמדבר רק מן השיר תודה שהעתיק והנדפס, אולם מהדרשה האשכנזית שכתבה (דהיינו שהעתיקה או שכתבה לר' דוד סרענקל בלשון אשכנזי מהור וזך לרונמא ולהתלמד לרויש בלשון אשכנזי הנהוג אז בין היהודים בבית הכנסת) לא דבר כלל שנדפסה, והוא הדבר אשר דברתי למעלה שגשלהה הדרשה זו בחודש נאוועמבער אל לעססינג בכתיבת ידו ולא נדפסה מעולם. ושעות הוא ביד החכם קייזערלינג שכתב בתולדות רמבמ"ן

צד 145 שהורפסה בשנת 1757 וסמך עצמו על ניקאלייא (שם ובמחברת צום ויענעספעסטע צד II בהערה ג), שהוא בעצמו כתב על פי אומדנא והשערה בעלמא בהערה לכתבי מענדעלסזאהן חלק ה' צד 223 שנדרפסה הדרשה על נצוח ראסבאך. וזכרוננו המעה את ניקאלייא, כי הנדרפסת היא על ניצוח של לייטען שהיה ד' שבועות אחרי הנצוח של ראסבאך כאשר נראה למטה.

בסוף שנת 1857, בחמישי לחודש דעצעמבער (כ"ג כסלו תקי"ח) הכה פרידריך השני באלפיו עוד הפעם חילי אויסטריא בכפר לייטען סמוך לעיר ניי-מארק בשלעוויא. הנצוח הגדול הזה הרים כבוד המלך עוד יותר ואויביו רעדו מפניו. והשמועה באה ברלינה בערב יום השביעי מדעצעמבער על ידי שלושים רוכבים שבשרו בחצוצרות ותרועת מלחמה לאנשי הבירה הישועה הגדולה שהיושיע בה ה' לפרידריך בחירו, וכל העיר צהלה ושמחה ובנרות ואבוקות אש הפכו חשבת הלילה לאור יומם ולשמש בצהרים. גם היהודים כברלין שמחו לקראת מלכם, וביום השבת עשרה דעצעמבער דרש הרב"ד ר' דוד פרענקל בבית הכנסת לכבוד המלך הגבור, ואחרי הדרשה שרו שירה חדשה הנוסדה על המאורע הוו. השיר הזה נרפס בלשון עברית ומעותק אישכנוית על באנען ארוך, בלי הודעת הזמן, המקום ובעל הדפוס. בצד הראשון מהשער תבנית נשר פרוסיא עם שבט המושל וחרב למושה ואותיות F. R. ונקראים בו דברים האלה:

שיר על הגבורה אשר נתן ה' למלכנו האדיר החסיד החכם פרידריך על חיל שוואיו, עם רב ועצום ממנו בארץ שלעוויא אצל לאימן ביום כ"ג כסלו שנת תקי"ח.

Danklied über den herrlichen und glorreichen Sieg, welchen Se. Majestät unser allerwürdigster König den 5. Dezember 1757 bey Leuthen in Schlesien erfochten.

מאחורי השער בצד השני מהרף הראשון נרפסים אלה הדברים ששייכים לענין הדרשה הנזכרת:

בהאיר הלילה בליל ב' דחנוכה תקי"ח לפ"ק ותעלוץ קרית מלך רב לקול המבשר אשר בא מארץ שלעוויא לאמור: הבה אדונינו המלך הגדול החכם פרידריך השני יר"ה גם את החיל הגדול הנלחם על שלעוויא מכה רבה מאוד שם אצל לאימן, קבעו האלופים פניסי הקהלה להלל ותודה ליהודים היושבים פה את יום חנוכה הני"ל. בו ביום דרש טורנו ורבנו הגאון המפורסם אב"ד ור"מ נרו בבית הכנסת אחר קריאת התורה כשהריות דרוש נחמד מתישב מאוד על השלא הזה, ועורר לב הצבור להפליא על הנסים ועל הגבורות האלה, וכי אין זאת מכה גבורה וחכמה אנושית, כי אם מאת ה' ושינתו גם הם כמשפט המלך יר"ה את הכבוד וההודיה לה' לברו. והיה עיקר הדרוש על הפרשה הי"ד בספר בראשית מתחלת הפרשה עד פסוק כיג ועד בכלל. ובכלותו הדרוש למשיבת נפש כל העדה, או שר החון בנקיטת חסן את התפלה הקבועה להצלחת והשלום המלכות המתחלת הנותן תשועה למלכים, ואחריה שר השירה הזאת אשר הודשה על הנס הזה בקול גילת ורנן. וישמעו כל העם וירונו וענו בקול רם על התפלה והשירה אמן, אמן, יחי אדונינו המלך לעולם!

וזה טופס השירה שלא נדפסה שנית מסוף שנת 1757 עד עתה.

כר מהר מזה לסילעזיא,
אמר לעמו שובו ונחזו.
עלה נעלה עם עזרת יה,
גם שם עמים רבים נזו.

ה

פי צדיק גזר והקמת,
ויך צריו והוריד גאונם.
צבי חמדתם הן הפרת,
עתה אכל חודש המונם.
קושט ושלום מזה חדש,

כלב המלכים עשות רצון קונם,
רצון אל הוא נאדר בקודש,
משביח גלי לאומים ושאוונם.

ו

שם ה' יהי מבורך מעולם,
על התשועות ועל הגבורות,
שיטו הכבוד על כלם,
ליוצר כל מסבב הקורות.
תפלה לאל חיי מלכנו,

יחיהו עד שנות דור דורות.
תן לנו תאות לבנו,
חיש שובו בשלום ועמרות.

ז

דתמר שלום איש שלום כשמו,
כי כן לשלמה שמת אות.
יקר רעיתו יגדל עמו,
מדת חסדה לכתרה תאות.
ראה עמל אחיו, אמונת חסנם,
עושים בנכורה נפלאות,
שמרם ותן חוחלת אונם,
כן יהי רצונך אלהים צבאות,

אבן.

א

אלהי עושי נותן זמרות,
ברכות צדיק על מכתיריו,
בתתך למלכנו עוז גבורות,
ליד פרידריך לישר הדוריו.
גואל מיר מלכים גדולים,
כבודו ועמו ארצו ועריו,
ךגול הוא ברכבות הלולים,
ויהי חמשה ואלף שיריו.

ב

ךלמען הרבות כבוד גבורותיו,
הרבית אויביו לאין מספר,
ועשותך זכר לנפלאותיו.
עמים קראת בדי שופר.
זה מצפון זה מימין,

ישטחו שטוח ככפור בעפר,
חברו יהדיו חבלים להטמין,
אף נחלתו עליהם תשפר.

ג

מבור משנאזי שמת אותו,
יקיפו עליו מערכת,
ישת סביבותיו למשמרתו,
להט חרב מתהפכת.

כה וכה תפן על סביביו,
ולא תעשה רמיה המלאכת,
להב אש אוכלה את אויביו,
בלי מצבת אשר בשלכת.

ד

מעט עוד הוא, זה חודש ימים,
הכה עם רב לעבר מזה,
נשם נשה (?) ושמש דמים,
ומשמנים שם שם רזה.

ואחרי אשר כלינו מדברותינו מסדר היום הנזכר בכלל, שנשתנה מימים אחרים
בדרשה, בתפלה ובשירה נשוב ונחקרה על שלש אלה בפרט מי היה מחברם או
מחבריהם? ונאמר שנצבים לפנינו ג' אנשים חכמים וירועים שהכתירו היום הזה כמעשה
ידם להתפאר, הם:

א) הרב"ד ר' דוד פרענקל, והוא המחבר הדרשה אשר דרש על פרשה י"ד מספר בראשית כמוכא למעלה (צד 53) והיא בעצמה הדרשה הנעקתת מעבירת לאשכנזית מהפלוסוף ר' משה מדעסויא ונדפסה בשנת תקי"ח כברלין על נייר מרובע, וזה נוסח השער האשכנזי בכתבו וכלשונו:

Dankpredigt über den grossen und herrlichen Sieg, welchen Se. Majestät unser allerweisester König den 5. December 1757 über die gesammte weit überlegene Macht der Oestreichischen Kriegesvölker bey Leuthen in Schlesien erfochten. Gehalten am Sabbath den 10. desselben Monathes in der Synagoge der hiesigen Juden-Gemeine von Daniel Hirschel Fränkel, Oberland-Rabbiner. Ins Deutsche übersetzt. Berlin, Gedruckt bey Friedrich Wilhelm Bernstiel privilegirter Buchhändler 1757."

הדרשה האשכנזית הזו נדפסה אז בלי טופס העברי בפקודת פרנסי הקהל, וברבות הימים נאכדה ובאמצעותי נמכר לפרנסי הקהל עקסעמפלאר אחד שהקרה המקרה ליד איש, והונח למשמרת לדורות בארכיף של קהלתינו.

וחוץ מזה נמצאו עוד שני עקסעמפלארע מדרשה הזאת, הא' באוצר ספרי המלכות במינכן והב' בעקר ספרי עיר ציריך, ומשם נדפסה עוד הפעם בשנת 1866 כברלין אצל גערשעל ובתמונת 8 על ידי החכם דאקטאר קייזערלינג במחברות צום זעגענספעסטע וכו', ובשער נדפס הניאל הירשעל פרענקל ולא דאוויד כמעטתק מקייזערלינג, הגם כי אמת הוא שרוד שמו ולא דניאל.

התפלה בדרך שיר שהעקתנו למעלה (צד 54) שתחלתה: אלהי נותן ומירת וכו' נוסדה על סדר א"ב שלם בהכפלת אותיות ש' ות' על דרך הפייטנים העתיקים וכמו שיר אלהים מושל בנבחרתו וכו' (צד 50). ואחר זה התום בראשי חרוזיה שם המחבר: ד'רש, אלא שפה התום ישר כדרך כתיבתו ושם הפוך: שריה, והירש הזה הוא לדעתי.

ב) ר' (צבי) הירש בר (אריה) ליב סופר ליפשיץ שחתם עצמו גם כן בהעקתת שמו ושם אביו Hartog Leo. וכדאי האיש הזה שהיה ממשפחת סופרים ומלומדים והיה בעצמו תלמיד חכם ויודע ספר ופרק בשיר להקים לו בין חכמי ברלין שם ושארית, אשר לא עלה על לב איש עד הנה מחסרון ידיעות פרטי קורות הקהלה וקורות האנשים שנולדו בה או שנקראו מרחוק לכהן בה ולשרת בקודש. ומתדברים הנאמרים ועיר שם בפנקסי הקהל וועיר שם בספרים הנדפסים בדרך אנג ונרא, הרכבתי לי ידיעה מועטת מתולדות חייו ומשפחתו בישראל. אביו של הפייטן ר' הירש, הוא ר' אריה ליב סופר במזיה חיים חזן מפוזנא. שהעתיק הקינות למ"ב לאשכנזית בלשון המורגל בימיו ונדפסו בדעסויא בשנת תני"ח (Q). בשם "קינות עם פירוש בלשון אשכנזי" ועל השער מכונה המעתיק: ספרא דווקא האלוף הר"ד ליב סופר כטהר"ד חיים חזן זצ"ל מ"ק פוזנ. ובסוף הקדמתו החרוזית בלשון אשכנזי חתם המחבר את שמו ושם אביו כנוכח בהוספת: "לעת עתה בקי דעסויא" וכן בהסכמת ר' בנימן וואלף בדעסויא מביה סיון תני"ח מכונה מחבר הקינות האשכנזית האלה: "ספרא רבא דקהלתינו. ולעומת זה נקרא אביו ר' חיים בתסכמת ר' שמעיה אביד ברלין מן כי אלול תניח:

המנוח מהור"ר חיים הון זצ"ל שהיה עומד לשרת לפני אלהים בקדושה ובטהרה בק"ק פוזנץ. — ולדעתי הוא ר' חיים הון שנפטר בשנת תנ"ד אבי ר' צבי הירש שהדפיס באמסטרדם תש"ט ס' אור הישר ואשר עליו דברתי בארוכה בספרי עמודי העבודה צד 308 עיני שם. — מדעסויא בא ר' אריה ליב בברלין והיה פה כבר בשנת תס"ו סופר קהלתנו כנראה מהתנצלות מאחורי השער של המהרש"א דפוס ברלין משנת תס"ו שהגיה אותו ותוס' שם: „אריה יהודה ליב כמחור"ר חיים הון זצ"ל מק"ק פוזנץ סופר פה ק"ק ברלין". — בשנת תפ"ד הדפיס ר' אריה ליב פה בברלין ס' יראה שכולל ג' ספרים: מדרש כונן, פירושי מאמרי הזוהר מר' ליב פריילוך, וספר מוסר והגיה אותם וכנראה מהנהגותיו לא היה לימודי הקבלה סתומים וכספר החתום לפניו. והאב"ד בברלין בהסכמתו שם מכברתו מאוד וכתב עליו: „מחתני המפורסם אומן מופלא כמחור"ר אריה ליב כמחור"ר חיים הון ולה"ה מק"ק פוזנץ. — וזה מתכוין על אומנתו שהיה סופר מהיר. ובסוף ספר הזוהר חותם המגיה ר' ליב עוד הפעם שמו ושם אביו ומסיים בתואר עצמו: „סופר ונאמן פה ק"ק בערלין". ולפי זה היה משמש אז את הקהל גם בתור נאמן הקהלה. ובפנקס הקהל דף ב' בענין שכירות המשועבדים בשנת תפ"ג מדובר גם ממנו ונרשם שם: „ר' ליב סופר זאל האבין כל שבוע חצי ר"ט 12 Gr. — כשלושים שנים שמש ר' ליב כאמונה בעדתנו עד יום מותו ועל מצבתו (No. 501/507) כתוב: כמחור"ר אריה ליב ז"ל סופר ונאמן פה קהלתנו יצאה נשמתו משי"ק ח' תמוז תצ"ו לפ"ק. — כמותו הניח אחריו את אשתו לאה ושני בנים, האחד הוא ר' זאב וזאלף שנפטר ח"י תמוז תקמ"א ועליו נדבר במקומו, והשני הוא ר' צבי הירש אשר נתמנה יום ה' א' חות"פ תצ"ו איזה חדשים קודם מות אביו ר' ליב, לסופר, לשמש ולנאמן דקהלתנו, ובשנת תקי"ח ח' אב גם לחון, במקום ר' ליב הון שנפטר פה כ"ד תמוז תקי"ח, ותעורתו היתה להיות: „עומד ומשרת בקדש בשכחות ובמועדים ובכל פרק בשיר בכית הכנסת דקהלתנו כמשמש החונים" (פנקס הקהל). ומלבד ההכנסות שלא כסדרן המגיעות לחון הקהלה השיג חלף עבודותיו יחד הנוכרות מדי שבוע בשבוע ג' וחצי ר"ט והכפל מזה בחדשי המועדים (שם). וכדרכם בימים שעברו היה גם הוא מכונה על פי עסקו ומעשהו: חון, נאמן, שמש וסופר, אולם שם משפחתו היה ליבשיץ שנכתב גם כן ליבשיץ או ליבשיטץ. ואחד מכניו הנקרא בפנקסי הקהל פעם ר' בער בר הירש שמש ופעם אחרת ר' בער בר הירש ליבשיץ נפטר פה ועל מצבתו (No 2647) מכונה: „ב"ה בער בהתורני שיץ ונאמן דקהלתנו מהר"ר הירש ליבשיץ ז"ל נ"ג ח' ניסן תקמ"ד".

וכראש ס' שפתי רננות מר' איצק סטנאב (ברלין תקל"ג) נדפסו הסכמות מנאוני הזמן וביניהם אחת החתומה (כלי יום ושנה) „הק' צבי הירש ליבשיץ סופר ונאמן פה ברעסלויא" והוא הוא בעצמו שדברנו עליו עד הנה, כי בסוף ימיו עזב את עיר ברלין ומשפחתו ונתישב בברעסלויא וכנראה מספר הזוהר שנדפס תקל"ג היתה נסיעתו מפה כבר בשנה ההיא. ומאמרי השני מספר הנפש (ברלין תקמ"ו) מרף ר', ב'—ט"ו, ב', יראה הקורא גודל אהבת רבינו משה מדעסויא לגבר יקר שהוא בברעסלויא. כי אליו נערך כל המאמר הזה מקשר הנפש עם הגוף, וכן מנחם הפלסוף מתפלסף עם השמש, הסופר, הנאמן והחון ליבשיץ בשיטת לייבניץ בחיבה יתרה כאלו מדבר עם לעססינג

ושאר חבריו. ואלה דברי ר' דוד פרידלענדער בהקדמתו לספר הנפש הנוכר, שהדפיסו
פה בדפוס חברת חנוך נערים:

„מאמר השני (של ספר הנפש לר' משה מדעסווא) הוא דרוש קשר הנפש
עם הגוף, מאמר נשגב ועמוק למאוד מאוד, וגם הוא לרבינו משה ניע.
וצנוף היה בתוך אגרת אשר כתב המנוח למיודעו החכם הרב צבי הירש
ליבשיץ זכרונו לברכה. האישי הזה הולך תמים וירא את אלהים מרבים
אחרי שרת את אחיו כהנת סופר ונאמן בברלין, הלך לו לעת
זקנתו לברעסלויא וימת שם בשיבה טובה. מדי היותו שמה, הריץ
אגרות רבות מלאות שאלות וחקירות נכבדות לרבינו משה ניע, כי כלתה
וגם נכספה נפשו לחקור לכל תכלית, ולדעת איזה מקום כינה, ועלתה
בירו. כי על כל שאלותיו השיג תשובת רבינו משה ניע. . . . בין
החקירות האלה היתה גם שאלת החכם על ענין: קשר הגוף עם הנפש
שאלה עמוקה ונפלאה עד מאוד. . . . עליה כתב רבינו משה הדרוש
הלזה, מוצק על ידיעות רמות ונשגבות אשר שאב ממקור מים חיים
מספרי. . . . לייבניץ, וואלף ובילפיגער ותלמידיהם עכ"ל. —

ואחרי אשר הצבנו את ר' הירש הזה ומשפחתו בישראל על כנו וחקרנו עליו,
על שיהו ומעשהו בקהלתנו ברלין נשיב לשני השירים שהעתקנו, על הנצוח של
ליטן שחתום בו שמו הירש ועל השיר של תקי"ו שחתום בו גם כן שמו מהופך
ונודע אם כן כי הוא החזן והסופר והגאון דקהלתנו והוא הוא בעצמו המיסד השירים
האלה בלשון עברי. ועם רבו ר' דוד פרענקל ורעו ומיודעו ר' הירש ליבשיץ התחבר:
ג) רבינו משה בן מנחם, והעתיק הדרשה של הראשון והשירים של השני.
והעתקת שיר אלהי עושי בלשון אשכנזי נדפסה באותיות אשכנזיות ולא באותיות
עבריות. והחכם קייזערלינג במחברת צום זיענעספעסטע צד 19 עזב את השיר
העברי האריגינאל אלהי עושי וכו' לגמרי והדפיס שם רק העתקת מענדעלסואהן.
עוד נמצאו תחת ידי איזה שירים עברית ואשכנזית שחברו יחד מר' הירש
ליבשיץ ור' משה מדעסווא, אך פה אין לנו אלא השייך לתולדות ר' דוד פרענקל,
אם רב אם מעט, ובמקומם ידובר גם עליהם.

במשך ימי רבנותו בברלין עמל וטרח הרב פרענקל לבאר גם שאר חלקי
הירושלמי ולהוציא ביאורו לאור עולם. ובשנת תקי"ז נדפס בברלין סדר נשים עם
קרבן העדה ושירי קרבן, ונראה בשנת תקי"ד החל להדפיס גם סדר נזיקין בברלין
ונדפס ממנו מס' סנהדרין ומכות בשלימות וממס' שנועות לא נדפס רק מקצתו
ושלשתן בלי שער בראש הספר. ולא זכה הרב לגמור קרבן העדה על כל הירושלמי
כי בייב לחודש ניסן תקכ"ב צוה ה' המותה לחסרו ויגוע פתאום וישכב דוד עם אבותיו
והעיר ברלין נבוכה.

ומבשרי חדשות כימים ההם כתבו על מות הרב הדברים האלה:

Berlin, den 6. April. (1762)

Vorgestern Abends verlor die hiesige Judenschaft ihren durch
verschiedene Schriften und besonders durch seinen Commentarius
über den hyrosolomitischen Talmud berühmten Ober-Stadt-

und Landrabbiner Rabby David Hirschel Fränkel. Er starb am Schlagflusse nach einer kurzen Krankheit im 55ten Jahre seines Alters und wird von seiner Nation betrauert.*)

כותב הבשורה הוואת הפריז מעט על המדה, כי מלבד פירושו על הירושלמי ודברים קטנים הנדפסים בשמו בסי דברי שאול וכדומה לו בספרי אסופות והסכמות רבות בראש ספרים שונים לא נודע לנו מכתבי הרב מאומה. ואלה הדברים החקוקים על מצבתו:

„פה טמון בארץ איש חי אחרי מותו, גדול דורו, משוש נבון עם תלמיד בתורתו, מורינו ורבינו הגאון הגדול המפורסם, מ' דוד פרענקל, אור חכמים ומשושם, הרביץ תורה בתלמידים את פני האל, היה לראש ואב בית דין להוראה בישראל, פה עיר ברלין עיר מולדתו ועל כל אנפיה, פרייסן פארמן מרק בראנדיבורג ונגילולתיה, ליהודים היה אורה לתורה ולתעודה, בחבור ספריו אשר קראם קרבן העדה, באר בהם סדרי מועד נשים נזיקים, בתלמוד הירושלמי דברים עתיקים. עוב את הארץ, פריץ בה פריץ, ביום י"ב ניסן תקכ"ב לפ"ק.".

וזה לשון הגאון רבינו יהונתן אייבשיטץ בהספרו על ר' דוד פרענקל שהספידו באלטונא נדפס ביערות דבש ח"ב דפוס וולצבאך דף ס': ה"ה „הרב הגאון מה"ו דוד אב"ד דק"ק ברלין, ואם כי לא הכרתיו מ"מ ספרו וחבור על הירושלמי מעיד שהיה מתמיד על התורה וחבר מתוך יגיעה של תורה והוצק חן בשפתיו" עכ"ל.

וה' ברך את הגאון ר' דוד ואשתו ריזלה בשני בנים ובת אחת. האחד הרב מהור"ר יואל וואלף הנולד בברלין ש"ק י"ח טבת תק"ו ונשא את אידל בת ש"ב הגאון ר' יצחק יוסף תאומים אב"ד ברעסלויא ונתישב שם והוא אבי הגבירים הנודעים ר' דוד פרענקל ור' יונה פרענקל ומרת גיטל פולפערמאכער בברעסלויא. ונזכר ר' יואל וואלף לטובה בהקדמת ר' איצק בחור מליסא לשאילתות דרב אחאי דפוס דיהרנפורט משנת תקמ"ו. ובנו השני של הגאון ר' דוד נולד לו כנראה ברעסלויא כי לא נזכר בפנקס הנימולים בברלין ושמו כשם זקנו מאם יהודה ליב. וזה הרישום על מצבתו בברלין:

„פ"נ הרב הגדול המפורסם אשר מעודו לא מש מאהל של תורה מהור"ר יהודה ליב בן להרב המאה"ג הגאון המפורסם נ"י ע"ה ה"ה אב"ד דקהלתינו מו"ה דוד פרענקל בעל מחבר קרבן העדה על ירושלמי וצ"ל וחוה שבה לאלהים, ביום ד' ועפרו שב לארץ למחרתו ביום ה' י"א בחדש שבט תקס"ו ל' תנצב"ה.

*) Berlinische Nachrichten von Staats und Gelehrten Sachen auf das Jahr 1762. Im Verlage der Haude und Spenerischen Buchhandlung. 41 Stück. Dienstag den 6. April 1762, S. 164.

ועל מצבת אשתו חקוקים דלתות האלו:

מְנַשִּׁים בַּאֵהַל תְּבָרַךְ זְכָרָהּ.

בכו בכי העוברים דרך ציון זאת המצבה, יולו דמעה עלי הטמונה פה ממקור קדש מהוצבה, לבת גדולים חקרי לב שמש על ספר הישר נקובה, הדימו קול יללה על כי בבקר ימיה לארץ היא שבה.

היא האשה המפורסמת מרת בילה בת גאון ישראל והדרו מה"ו שמואל הילמן וצל"ה אב"ד ור"מ דק"ק מיץ אשת הרבני מה"ו יהודא ליב נר"ו בן הגאון מהור"ר דוד וצל"ה אב"ד דק"ק ברלין אשר נפטרה בשם טוב ו' אדר ונקברה למחרתו ז' אדר תקמ"ד לפ"ק תנצב"ה.

בנו של ר' יהודא ליב פרענקל היה הנדיב המפורסם מהור"ר מיכל פרענקל בברלין הנפטר פה ה' שבט ת"ר, ועליו ועל אשתו ממשפחת ריו דברתי בארוכה במצבות הנספחות לספרי בקור חולים, מעבר יבן וס' החיים (ברלין תרכ"ז) צד 39 נומר 63—64. וחתנו של ר' מיכל היה כבוד ידידי הרופא בחצר המלך מהור"ר נתן ווייגערסהיים כ"ץ נפטר פה בן פ"ט שנים ז' טבת תרמ"א, במהור"ר אהרן אב"ד בכידינגען במהור"ר משה ווייגערסהיים בעל ס' דרכני זהב על מס' שקלים.

בתו של הגאון ר' דוד פרענקל עדל נפטרה פה כ"א אייר תקס"ד והיתה אשת הרב החריף מהור"ר איצק בר יאקב שפיידר מפ"פ דמיין בעל הרפוס בברלין שנפטר פה בלי זרע קיימא ו' שבט תקמ"ח.

ואלה שמות אחיו ואחיותיו של הגאון ר' דוד אשר בפרשות עוד נדבר עליהם במקומותם.

(1) ר' אברהם פרענקל, אביו של ר' משה פרענקל בדעסויא בעל באר משה והאחרון היה אבי הדירעקטאר דוד פרענקל בדעסויא שהוציא ספרי השולמית לאור.
(2) ר' אליה פרענקל בברלין, המפורסם לתהלה, זקנו של הפראפעסטאר עדוארד (אליה) נאנו בברלין.

(3) ר' בנימן פרענקל בפירטה ושם נקרא ר' בנימן ברלינר, ובתו היתה אמו של החכם ר' מאיר בר דניאל פירדא בדעסויא בעל פרפראות לחכמה ויראת שמים (ח"ב).

(4) ר' יוסף פרענקל, חתנו של הגאון ר' גרשון בר יחיאל פרענקל אב"ד בפפד"א וזקן אמה של מרת ארעלהייד אשת ר' יום טוב ליפמן המכונה דאקטאר צוניץ בברלין.

(5) ר' משה פרענקל.

(6) ר' שלמה פרענקל בהמבורג שהרפים ספרי הרמב"ם ביעסניץ.

(7) עלקא אשת ר' פייטל בר חיים בר אפרים מהמבורג הוא המרובר ממנו למעלה צד 37—40.

(8) ריזל שהיתה אחרי מות בעלה הראשון ר' חיים יונה ממשפחת תאומים

אשת הגאון ר' העשיל אב"ד ווילנא ונפטרה בברלין כ"ה אייר תקכ"ד.

הערות.

(1) ללד 36. שנת תס"ד—1704 הייתה שנת וולדמו של הרב פרענקל כפי קבלתי וזמן אחר ונמשכתו. זה נראה ונחה שנת הרב פרענקל לקרבן העדה שלא השיג אז עוד (דעינו תק"ג—1742) שנת הארבעים לימי חייו. אונס ונחה שנתו עליו (למעלה לך 58) ונצטרי פטיחתו בשנת 1762 שנפטר בשנת ג"ה ונולדו, וולד אס כן בזמן מאוחר ונחת תס"ד.

(2) עס. שנפטר, טעות הדפוס הוא ל"ל שנפטר והכוונה על ריזל אשת ר' דוד.

(3) עס. שנת תקל"ב, טעות הדפוס הוא ו"ל תקי"ב.

(4) ללד 39. ביאת ר' דוד פרענקל ונדעסויא לזרלין אין ספק שהייתה אז קודם ליאת שנת תק"ג או ברבע הראשונה ונחת תק"ד דעינו קודם גמר שנת 1743 למספרם כפי עדות תלמידו ונענדעלסזאסן שכתב*) שאחרי נסיעת רבו בשנת 1743 נדעסויא לזרלין, באותה שנה עלתה ילא גם הוא אחרי ונעיר ונולדו זרלינס. גם ר' אינג אייכל בתולדות בן ונחס לך מ' כתב כמו כן שנת תק"ג. וטעות הוא בכך הראשון ונכתבי ונענדעלסזאסן לך 8 שכתב כדור עס שזא זקנו בשנת 1742 לעיר הדינס, וכן טעה ס' דוק בתולדות רנ"ד שכתב בכרך 28 לך IX ציזליאטעק דער דייטשען נאטיאנאלליטע-ראטור שזא רנ"ד 1745 לזרלין.

(5) ללד 55, 56. ר' חיים חזן ונפחא מדברתי עליו בארוכה בספרי עמודי העזרה לך 308—309 שנפטר בשנת תנ"ד אינו ר' חיים זר לבי הירש ונפחא סהדפיס באונטרסדס בשנת תנ"ב קצרו עס חיים כי לא ונכונה עס זשער וזהסכמות חזן, וחזן וזה סוחס זעל עס חיים הקדמתו חיים זל"א הכ"ר לבי שלי"ש ונק"ק סוחא לפרט חבנה חונות ירושלים, ולפי זה מי עוד לזיו בשנת תנ"ב, ואיך יתכן לאמר סר' לבי הירש הפיטן ודיין ונפחא סהדפיס בשנת תס"ט ס' אור היקר יהיה זנו של ר' חיים זעל עס חיים ונקרע על עס זקנו ונאז ר' לבי הירש עמי עוד תנ"ב? והטובן ששתי חיים הם ונפחא.

(ג) ר' אהרן מגזע צבי.

בשנת תקכ"ג בעשרים להודש כסלו התאספו ראשי העדה והסכימו שבתוך ארבעה שבועות יבורר ראש בית דין לקהלתנו ולהעמידו בענין פרנסתו על מצב טוב הנאה לו ולתת לו מדי שבת בשבתו מקופת הקהל כל השכירות שהיתה קצובה עד הנה לאבות הבית דין דעינו הגאונים מהור"ר מיכל ומהור"ר יושע ומהור"ר דוד פרענקל וצ"ל, אולם לענין חלוקת הכבוד התנו בפירוש שלא יהיה להראש בית דין אשר יבחרו חלק ונחלה בהכבוד הראוי לאב בית דין דעינו שלא יקראו אותו בעלותו לס"ת בשם מורי מוריני ושלא יעמוד בבית הכנסת במקום המיוחד להאב בית דין. מהתנאים האלה הכתובים בהדיא בפנקס הקהל (דף קמ"ז א') ונשנו עוד הפעם עם ענינים אחרים שם (דף קס"א ב'), נראה ברור כוונתם אז לקבל חזן מהראש ב"ד גם חכם אחר לרב אב בית דין, אכן

(*) גנחאונעלעטע שריפטען ונענדעלסזאסן'ס כרך ה' לך 526.

כוונתם הרצויה לא עלתה בידם רק אחרי אשר עברו עוד כמעט עשר שנים, ובחורף תקכ"ג קבלו עליהם לראש בית דין את הרב ר' אהרן מגנע צבי הוטר מגנע היחש ישן ויקר הנודע בישראל כמה מאות שנים לשם ולתהלה (ראה למטה בהערה 1 צד 63). אביו של הרב הזה היה הרב הגדול מהור"ר משה בהרב הגאון מהור"ר אהרן מגנע צבי אב"ד בלוזשיץ והתן הגאון הרב הש"ך. מקורות נעוריו של ר' אהרן בר משה לא נודע לנו רק שהיה חתנו של הרבני מהור"ר בנימין פרענקל הלוי בנלוגא והיה אב"ד ברעסווא ומשם נתקבל בשנת תקכ"ג לראש ב"ד לברלין. בשבתו פה מעט, זה ירחים אחדים, כרת פרידריך הגדול ברית השלום בהובערטסבורג עם אוסטריאה, ועל המאורע הזה נשמע במחנה העברים: "דרוש על השלום", הנדרש בבית הכנסת דק"ק ברלין יע"א ביום שבת קדש בחדש מרכין בשמחה הוא חדש אדר בכ"ד בו שנת תקכ"ג לפ"ק מהרב הגדול המפורסם החורף והבקי כמהור"ר אהרן בן כמהור"ר משה וצ"ל שהיה ראש בית דין דק"ק הנ"ל. — הדרוש הזה נדפס מיוחד בעת ההיא, אך לרוב יקרו ונועם מליצתו הדפסוהו בעלי המאספים עוד הפעם במאסף תקמ"ט חדש תשרי מצד י"ד ואילך. רבינו משה בר מנחם העתיק אותה ללשון אשכנזי ונדפסה על שם ר' אהרן בר משה ועל השער הדפים המעתיק: Aron Mosesohn's Friedenspredigt in der Synagoge zu Berlin A. 523 (1763) Berlin Nicolai. 8.

ודרשה זו נדפסה אחרי כן עברית ואשכנזית ביחד על ידי Hartog Leo, הוא ר' הירש בר אריה ליב הנזכר למעלה (צד 56—57). ובכתבי מענדעלסזאהן הנדפסים בלייפציג אצל בראקהויז כרך VI צד 106—107 נדפסה דרשה זו על השלום בשם Friedenspredigt עוד הפעם בלשון אשכנזי לבד כפי אשר יצאה מעטו של בן מנחם. ועי' בכתבי מענדעלסזאהן כרך V צד 223 הערה 15 לאגרת מענדעלסזאהן הנדפס שם בצד 173. ובאוצרות היים צד 270 נוממער 4459 נרשם: "שיר שלום ברלין תקכ"ג Q" ולא יותר ובידי היו ב' עקסעמפלארע משיר הזה וכוללים שירים לכבוד היום ההוא, 15 פעברואר 1763, שבו נכרת ברית השלום בשירת הובערטסבורג. ושירי קדש האלה נוסדו מהארטאג לעא (ר' הירש בר אריה ליב ליבשיטץ הנ"ל) כמפורש שם ונעתקים ללשון אשכנזי, ואם גם לא פורש שהועתקו מכך מנחם אין ספק שגם העתקה זו מעשה ידיו להתפאר והעלים שמו כמו שעשה בשאר חבוריו הקטנים שכתב בשביל היהודים, וראוים היו העתקות הללו לספחם לכתבי מענדעלסזאהן, אולם המוציאים ספריו לאור בו' כרכים לא ידעו ממנם דבר. ובשביל הטרדות הרבות שהעמיס בן מנחם על שכמו בכל פעם ששרו בבית הכנסת לכבוד פרידריך II שירים כאלו להעתיקן לאשכנזית נתרצו ראשי העדה להודות לו בשנת 1763 במכתביהם הנדפסים למטה. עיי' למטה בהערה 2 צד 64.

בשנת תקכ"ז הדפיס ר' אהרן ספר הארוך מש"ך ח"א על טור יו"ד לכבוד זקנו ר' שבתאי כהן והוסיף עליו הערות מדיליה וקראן מנחת אהרן. ובהקדמתו אומר שהן: "מנחה קטנה אשר הבאתי ליודעי בינה, ולא אמרתי קבלו דעת. וכמה דברים הוצעתי לפני לומדים מופלנים דקהלתינו ושאר לומדים העוברים ושבים, ות"ל ישרו ובעיניהם טובים. וגם בחורף העבר היה אתי במחיצתי אבי הרב המופלג הישיש מה"ו משה גר"ו והקרבתי אליו מנחתי וישמע משה וייטב בעיניו. עוד זאת

אודיע שאכפו עלי טרדות רבות מלאכת עבודת הקדש הן מחמת תלמידים המבקשים תפקידם, בשיעורים כסדרן תמידים ולהיות עומד על הפקודים, לנהל צאן קרשים, קהל עדת ישרון, עיר מלאה חכמים וסופרים ואבירים כבירים, קהלה המפוארה, ברלין המעשירה, אך לכבוד אבי זקני הגאון המחבר למען יפוצו הוצה מעינותיו, ורבים ילכו לאורו . . . מכל עסקי פניתי ויגיעה רבה יגעתי, אני ובני הנחמדים המופלאים, המה התמידו לעמוד על הפקודים. ולילה כיום יאיר להם להגות באמרי שפר ולהעתיק מלין מעל ספר ה"ה הרבני המופלא מה"ו אליעזר נר"ו, ובני הבחור המופלג השנון יניק וחכים הר"ר מאיר יצ"ו. ואלם אחיהם הגדול מהם התורני השנון מהור"ר ליב נר"ו . . . לא היה עמי במחיצתי. ואמנם ספר הל"ו כמזם היה באוצרותי זה עשר שנים, ובשבת על כס הוראה כק"ק דעסויא לא הייתי מן הורדיין ומקדמיין, להיות ששנים היו שלא כסדרן מחמת רעש תרועת מלחמה כנודע".

הספר הזה שנשלם ברפוס של ר' איצק שפיאיר בברלין בהדש סיון תקכ"ו מצא חן בעיני חכמי דורו הרבנים ר' שלמה דוב בער אב"ד גלוגא (בהסכמתו כי אדר ב' תקכ"ו) שמכנהו שאר בשרו, ור' יוסף שטיינהרט אב"ד בפוירדא (בהסכמתו י"ב ניסן תקכ"ו) שמכנהו "הרב הגאון המוסמך", ור' שאול אב"ד אמסטרדם בהסכמתו מכ"ו אדר ב' תקכ"ו שכתב לו: "מאו ידעתי בשם בהמצאו עמי בבית אחי הגאון נר"ו בק"ק גלוגא רבתי (הכונה על ר' צבי הירש שהיה אחר ר' אהרן אב"ד בברלין) מדי עברי דרך שם ונדברנו יחד בכמה הלכתא גבורתא ומילי מעליותא וראיתי את תקפו ואילו של אהרן בגבורה של תורה כי רב הוא" — ובשו"ת ר' חיים כהן ראפאפורט (לעמבערג 1861) אב"ד לבוב בחלק אבן העזר סי' ל"ב תשובה בענין עגונה שהשיב ר' חיים בשנת תקכ"ג לשאלת רב אחר שכתב עליה המוציא לאור ספר הזה שאינו יודע מי הוא השואל. ולדעתי השואל היה ר' אהרן בר משה מנוע צבי שלפנינו כי מתוך כותלי התשובה ניכר שארע המעשה סמוך לברלין בשנת תקכ"ב בשעת מלחמת פרייריך השני.

כתשעה שנים ישב ר' אהרן מנוע צבי על כסא רבנותו בברלין בתואר ראש בית דין ושמו גדול בישראל ויקבלוהו בק"ק שוואבאך לרב אב"ד שם ועל מדינת אנשבאך. וקודם נסיעתו מברלין חתם שמו בצירוף פרנסי קהלתנו ביום א' דח"ה פסח תקל"א על ביטול תקנות דמתא לטובת רבינו משה מדעסויא (ע' למטה בהערה 2 צד 64). ונמצא לו הסכמה בס' דרבוני זהב וחתמתו שם: "הכותב פה שוואבאך לסדר ולפרט את זהב בסופה לפ"ק. הקטן אהרן בהרבני מהור"ר משה זצ"ל חופ"ק שוואבאך ומדינת אנשבאך יע"א". — ולפי זה היה עוד בחיים בשנת תק"מ. ובשנת תקל"ט הסכים ר' אהרן בהרפסת ס' כל בו שנגמר הרפסתו בפוירדא תקמ"ב, והמדפיסים כתבו על הסכמתו: "הסכמת הגאון מהור"ר אהרן זצ"ל שהיה אב"ד ור"מ דק"ק שוואבאך ומדינת אנשבאך". ולפי זה נפטר הרב בין שנת תק"מ—לתקמ"ב. וכפי המובא מהחכם העגלע בקורות היהודים בדוכסית אנשבאך צד 125 נפטר ר' אהרן בשנת תק"מ, ומלא אחריו ר' ליב לעמבערג (לבוב) משנת תק"מ—תקנ"ב.

הערות.

(1) ללד 61. צעס צבי הסתמשו צו קדמונינו צשתי פנים: 1) הוא כנוי לאיש חסיד ונאמן לאלוהיו והוא ראשי תיבות של צדיק באמונתו ימים (צדקוק צ'י, ד') ונתנה זה הכוונת יותר ממשפח ונאות פנים. יעויין לנך לר געשיכטע אונד לייטערלאטור לד 363 ולד 364, וזעערה d, הנוכח 1861 לד 125 ניווער 3. 2) הוא לין למשפחה ועל הרוב נחוצר עם „איש“ (איש לבי) או „משפחה“ (נומשפחה לבי) או עם „גזע (נגזע לבי). ור' אהרן שלפנינו חתם עלונו מגזע לבי, דהיינו ונומשפחה ר' נפתלי הירץ טריווס צר אליעזר פיהם ש"ץ ואז"ר צ"פ דוויין ונפטר שם צין של"א — ט"ו (1506 — 1581) והוא המחבר פירוש ע"פ הקבלה על התפלות וכל השנה הכדפס צטיינגן ש"ך (1560). ור' הירץ טריווס הוא איש המשפחה טריצט, טרעפעט, דרייפוס צאשכנא ולרפת והוא גם איש משפחה לבי, כי אחד ונצניו נתיצב צפולין ועצו שם טריווס שהוא זר צוודינה זו וכנה שם ונומשפחה צבי שהוא העמקת שם הירש הנדלך לשם הירץ לזכרון שם אביו ר' הירץ טריווס. ור' יעקב קאפל הלוי אחר על עלונו בשער קשרו ונוטעמי ונגדני יעקב (אז"ר חע"ג) שהוא מגזע צבי פהמה ונצני פניהם של הגאון הגדול הנפוסרס וטור"ר הירץ טריצט פיהם אז"ר צק"ק פ"ס דוויין, כוונת ציאהרצביכער פיר דיא יידישע געשיכטע I לד 87 — 122 וצפרט לד 117, 121 צמאמר הרב הסכם צרילל על ונומשפחה ר' הירץ טריווס. ואני אבוא אחריו צום וואנלל אח דצרוי ורשעים פה הסכמים הידועים לי ונומשפחה ומגזע צבי ואלה הם: צב' מג פסח על קדורו של פסח (שאך חלק וונו צידי מדף א' — ט"ז) ור' יעקב צר יוסף קליינגן ונטערים טהדפסם קשרו צקראקא על ידי ר' יצחק צר אהרן ופרויסטין צשנת ט"ז, ונוללת הסכמה כוונת כ"ז ניסן ט"ז (1590) צפונת ור' ונדלכי יפה וצית דינו: ר' ציימן צר אליעזר צבי וולגוסטיץ ור' שמואל איש צבי צר יוסף צבי; וצשנת תי"ב נדפס צא"ד פ' נחלת יעקב צהסכמות ר' חיים צר שמואל איש צבי צר צקעוועניץ צשנת ת"ח (1648) וצהסכמות ר' יעקב צר שמואל איש צבי צר צפונת, וכנראה הם שני אחים וצני ר' שמואל צר יוסף צבי הוכר. וונוי חיים איש צבי הכ"ל חמונה גם הסכמה צטור ט"ע י"ד נדפס צפראג חכ"ד (1694) צשנתה וועיקרא לנדפסם הראשון קשר הזה והנדפסם טווש"ע צשנת תי"ד צפראג העתיק אותה ונשם לנדפס החדש. — צשנת תל"ד היה אז"ר צהוראלנא הרב ונוסקים יוס ד' טנת פנה הכ"ל על פ' ונגדול דוד (אז"ר ת"ו) וחותם שמו שם: „ונשם צהקדוה חסיד ור"ה אצרהס זלל"ם הי"ד מגזע צבי. ור' ונשם הזה היה חתן ר' ציימן וירלס וצצרלין אשר השיא צהו נחמה לו לאשה והיה לפי זה דודו של ר' דוד פרענקל האז"ר צצרלין צר' הירש צר ציימן וירלס-נייורק-פרענקל. וצשנת תקל"ו נדפס ור' ונשם שלפנינו צצרלין קשר תפארת לנשם, ונוטותה ונוטות אשתה נחמה צהוראלנא ונוצותיהם צלי פרטי עת פטירתם צעיר גבורים (ווילנא ת"ו) לד 43. — וצשנת תק"א נדפס צפסד"א התנועה f. ועוד שם צשנת תק"ב קלימות לר' נפתלי הכהן צר יצחק צהוללות ר' יוסף יחל מגזע צבי וגיטו ר' ווענדל ונומשפחה קראכנאל. — וצשנת תקי"ז נדפס פה צצרלין פ' חק יעקב והווליא לאור חתם שמו שם: „יהושע שפירא ונוטיקטין צר לבי הירש נכד להגאון וטור"ר נפתלי הירץ מגזע צבי. — וצשנת תקנ"ג ט"ו אייר הסכים האז"ר דק"ק זלאטשוב על פ' תנא דבי אליהו רצא חוועל דפוס זאלקויא ונשנת תקנ"ה או תקנ"ח (ונווללת הסכמה זו צקוף ח"ב דף ל"ח א') וחתומה שם: „ישכר דוב מגזע צבי פונה צק"ק זלאטשוב. ואין ספק שהוא עלונו ר' ישראל צער מגזע צבי צק"ק זלאטשוב.

המקסים עם רבנים אחרים בשנת תקנ"ז על ס' הסרטים של ר' חילק סטנאז. ואולי טעות הוא וז"ל ישבר בער במקום ישראל בער. והרב הזה נסע לארץ ישראל ככתוב מנועל הסכמתו לתנא דזי אליהו ונפטר בלפת (מזבן ירושלים דף י', ב. ט"ו, ח') והוא צעל ספר בת עיני על גפ"ת וס' ונשבר לדק על החורה. — ונדע עוד: ר' אהרן משה מזרחל מגזע צבי סהלך אחרי שנת תקצ"ו לירושלים (שערי ירושלים דף כ' מרי' משה רישר לזבן 1869). — וכסיים זרי' משה רייכמאן מגזע צבי אב"ד זנאויעלאניץ צעל ס' ארץ סנדה על זכרת הסהנין הכדפס זלזבן תרכ"א.

גם בקהלתנו זרלין ילא חוטר מנזע זבי והוא ר' שלמה צבי זר אצרכס אצריל ניימארק, שזא זין מנורטי אייזענטעט זאונגאכן זרלין ונפטר פה ו' כסלו תל"א ואשתו מרת ליבס בת ר' יידל מאייזענטעט נפטרס פה בשנת ת"ס. ור' שלמה היה זקנו ומנגיד ר' יעקב זבי זר משה המוכנה Jacob Moses, פרנס ומנהיג בקהלתנו והמדינה, איש גדול ליהודים, שזעל שזסדלתתו גזרות ומחשבות רעות של שיניא ישראל. טולד זרלין י"ב שזט תפ"ד זכחתו יום עלמו בשנת תקס"ב הלך לעולמו. ומנני זניו סס הגזירים Jacob Bamberger ואחיו Louis Bamberger.

הנגיד הזה הוא המוספר מונונו זעליות אליהו זל 60 מדפוס טעטעין שנתארת הגאון ר' אליה מוויולנא זכיתו (הייליגע גייסטערזאקסע No. 44), ואס אונט זכפור הזה, על כל פנים נחערב זו זכר סקר, דהיינו שזא גם חסס אחד ומחכני האוניפערזיטעט זרלין זכקרו, כי האוניפערזיטעט של זרלין נוסדה איזה שנים אחרי מות ר' יעקב זבי.

(2) לזל 61. שני מכתבים מנלתי זכנקס הקהל לזכות ר' משה מדעקויא, זה לטון הכלטון זכנקס הקהל דף קנ"ח, ח':

„בהתאסף ראשי עם, באמרים חזו מפעלות תמים דעים, המושיע תשועת עולמים, אשר הרם כבוד הוד מלכינו, ושם שלום בארצנו, מדוע אנחנו מחשים, לכו זרננה זרבבות הלולים, זכרו את ה' באורים, בשירים ומנגנים, ועתה כי הקיפו ימי המעשה, מכל אשר לכבודו נעשה, ובאו ימי השילום והגמול, לשלם איש מעשהו בו עמל, הן היום הקריבו חשבונות רבו כמו רבו, שרים כחוללים חורשים ובונים, הפורטים עלי נבל, ורקמות אשר למלך הובל, וימצא כתוב דברי בעלי השיר, המאסף במאמרים כשמחת בקציר, נותן פרוי בעטו אמרי נועם, וכי תאוה הוא לעינים, כולו מחמדים, ארונה בהרוים. ולאיש אשר אלה לו, מה נעשה יקר לעמלו? הוא אסף בחפזו הדרשות והשירים, כמו עתה כמו לפני, להעתיקם אל עם כלשונו. את שאהבה נפשו זצאנה ה'ה

הרבני השלם חכם הכולל בכל דרכיו משכיל מ"ו משה דעסא וזדין שיטול שזרו שכר שמתה. נאה נאה דורש לעמו עם ועם כלשונו לשון מדברת גדולת, ולהתרסם זרצי כסף לא הכסף, זכנ עלתה בהסכמת אלופי מ"ט קהלתנו זאת תהיה למשה למנה. יתר שאת מכל יושבי קהלתנו, נקי יהיה לביתו, הפשי מכל הנתינות והמסים כל ימי שבתו פה קהלתנו, הלא מצער היא ותחי נפשו.

דברי הבאים על החתום, זרלין ז"ך ניסן תקכ"ג לפ"ק.
הק' פיטל זרלין. — דניאל בערלין. — משה סג"ל זומברג. — יוסא האלענדער. — יודא וויצנהויזן זכערלין. — מאיר המבורגר דשערי. — בער פאל סג"ל. — זלמן הילדסהיים. — אפרים זר"ט. — יוסף זר"ס.

ונתחזק חסדו כחזקת ספר דף קע"ז, א':
 באסיפת ה'יה האלופים קציני פו"ט בצירוף אלופי ט"ו אנשים יצ"ו ובראשם
 כבוד הרב המאה"ג המפורסם ראב"ד דקהלתנו נר"ו נמנו וגמרו והתירו את היה
 הרבני החכם השלם מו"ה משה דעסא נר"ו
 מקהלתנו למנותו לפרנס או לטובי ועקור אם יבחרו אותו לכך אלופי כשרי
 הקהל, אע"פ שזה נגד תקנות הקהלה, מ"ט נגד נכרא רבא דמותיה נתבטלו התקנות,
 ודברים האלה יכתבו בספר הקהל לזכרון עולם. — — — — —
 בערלין יום א' דח'יה של פסח תקל"א לפ"ק.

הקי אהרן ראביד פה ק"ק ברלין יע"א.
 הקי פייטל ברלין. — דינאל ברלין. — נפתלי הירש בר דוד ז"ל. — אברהם
 במו"ה חיים זצ"ל מנויאן. — הקי יעקב צבי. — הקי נתן כמ"ו ז"ל. — דוד ברוק. —
 זאב וואלף ברמה"ש ז"ל. — משה ברי"ש געבר. — יוסף ברי"פ. — אייזק דעסווא.
 — משה רינטל. — הקי יואל נויאן. — הקי בנימן פריענקל. — הקי ראובן ברי"ט ציליך. —
 בחלק הסעי' וכתבתי ונענדעלסקאסן לז' 398—400 נדפס ס"ר בלזון אשכנז לנד
 סטוקהולם: דאנקליעד דער יודענשאפט וכו'. ונאמר עליו שפסקו ס'ה ספרו וזקורות
 היסודים בצרכין II לז' 130 אינר עליו גייגער זה לסונו:

»Auch das »Danklied der Judenschaft bei Entbindung der
 Prinzessin von Preussen« a. a. O. S. 398—400 zum 9. Mai 1767, ein
 Responsorium zwischen Vorsänger und Gemeinde, erhebt sich über
 das Niveau gewöhnlicher Gelegenheitsgedichte. Dem Thronerben
 raft der Dichter zu: »Tritt in Friederichs Spuren! Sei wise,
 so wie er! Liebe so sein Volk! Beschütze so die Unschuld, Und
 weide mein verlorenes Schaf, Mein Jsrael, mit dem Stab gelinde!«
 Es ist mir übrigens nicht bekannt, ob diese Fassung Original
 oder Uebersetzung aus dem Hebräischen ist.«

ובי היתב אין ספק כלל שהסעי' אשכנזי הוא אינו אריגינאל כי אם הפזמק ונענדעלסק-
 זאסן כאשר שירי קדש סטעטיק ונעברית לאשכנזית. כי נדפס הסעי' הזה בשנת 1767
 בלזון עברית צימד עם לזון אשכנזי על פאליאגאנען, וכל המאמר אשר הפזיק גייגער
 מאלף גם צטיר העברי כאשר יראה הקורא לנטע. וכתבתי ונענדעלסקאסן בחלק הסעי' לז'
 398—400 נדפס הסעי' הזה בצמקון ראשו וסיפו. זה הסעי' בהשער בעברית ואשכנזית
 כלסונו וככתבו:

Danklied

der Judenschaft zu Berlin wegen Ihrer
 Königl. Hoheit glücklicher Entbindung
 von einer Prinzessin, gefeyert 10. Ijar
 527 (den 9. May 1767).

Nach dem verrichteten gewöhnlichen
 Gottesdienst, hielt der Oberrabbiner
 eine Anrede an die Gemeinde, von
 der Pflicht der Unterthanen an dem
 Schicksale der Landesherrschaft theil-
 zunehmen und dem Allerheiligsten für

שיר מזמור לתודה לקהל ברלין יע"א,
 על דבר הגבירה הנישאה הפרניצעסין מן
 פרויסין שהצליחה וילדה פרינצעסין, הושר
 ביום ש"ק יו"ד לחודש אייר תקב"ז.
 ויהי ככלות להתפלל ולעבוד עבודת ה'
 ככתוב עמד ארמ"ו וקרא באזני העם ודבר
 אל כל העדה את משפט המלך ואת משפט
 העם החוסים בצלו, לכנוע לבבם אליו
 ולהשוב מחשבות על כל הנעשה עמו

die Wohlthaten, die er dem Regenten erzeugt mit Inbrunst zu danken. Sodann wurde folgendes Danklied abgesungen und nach dem darauf folgenden Gebethe mit Ablesung einiger Psalmen der Beschluss gemacht. Tages darauf wurden von den Vorstehern der Synagoge zum Besten der Armuth der hiesigen Stadt, freiwillige Beysteuern gesammelt. Nach Allernädigsten Befehl soll das Gebeth alle Sonnabend nach der gewöhnlichen Vorbitt: „Der Du Hülfe giebst den Königen u. s. w.“ abgesungen werden.

שחתי לטינותיו וככתנו בשכנתי צינתי סס
 נדפס הסיר סס נלסון הקדס ונלותו הלד עלונו נדפס ונוולו העתקתו לשכנתי נוסן
 סלסן. ונסיזת שכנתי ונענדעלסזסן ונויין לרזי, נשכנו ירזי להדפס סס גס העתקת
 ונענדעלסזסן ססנלסל כסנור לנעסל נכנתי דפס לייכניג לז 398—400 ונכך 6.

סזן:

גס את יורש מלכנו הנך וקדש אל,
 להיות מושל ואב לארצות האל.
 בני אשר בחרתי, דבר אלהים אליו,
 כעת נשמת שרדי ממעל הופחה באפיו,
 האתה רודה המסלה?
 אשר לשם ולתהלה,
 פרידריך הנדול סלל זכר עולמים,
 ואלך קורא להתהלך בה תמים.
 לך התהלך בעקבותיו,
 חכם בני כאשר חכם,
 אהוב עמך כאשר אהבו,
 היה לתמימים מחסה ומגן,
 ורעה בטובך שארית העם,
 צאן נדחה במקל נועם.

קסל:

הודו לאלהים ברובי יי,
 כי לעולם חסדו ועד דור ודור אמנתו.

סזן:

כשושנה נוולת נופת בשמיה,
 ותחתיה נצה מעין מור בחגויה,
 כתום ונקיון בחיק תושיה,
 כן הילדה ירדה בחיק תחוללה.

ולהודות לה' בשמחה על כל החסדים
 והטובות שנמל למושל הארץ.

ככלותו לדבר כדברים האלה הוישר
 השיר הזה והתפללו התפלה הזאת, ואחר
 הרנה והתפלה שרו מזמורים וממחרת
 הלכו ראשי העדה וקבלו מיד איש ואיש
 את נדבת לבו לתת חלק לעניי ואביוני העם.
 וכמצוה עלינו מאדמר"ה תהיה לנו
 לחוק מן היום הזה והלאה לחנן את
 התפלה הזאת בכל ש"ק לפני התפלה
 הנותן וכו'.

ונאחזרי הסער סענתק סס נשלינומו
 נדפס הסיר סס נלסון הקדס ונלותו הלד עלונו נדפס ונוולו העתקתו לשכנתי נוסן
 סלסן. ונסיזת שכנתי ונענדעלסזסן ונויין לרזי, נשכנו ירזי להדפס סס גס העתקת
 ונענדעלסזסן ססנלסל כסנור לנעסל נכנתי דפס לייכניג לז 398—400 ונכך 6.

קסל:

עבדו את יי בשמחה בואו לפניו ברננה,
 דעו כי יי הוא האלהים הודו לו ברכו שמו,
 כי טוב יי כי לעולם חסדו,
 ועד דור ודור אמנתו.

סזן:

כמוצא השמש ותקופתו בשמים,
 כדמעת יראים, כשפוך לבם כמים,
 כשמן הטוב יורד על ציין מצת אהרן,
 כאנלי טל יורדים על הר חרמון,
 כן תפארה עטרת מלוכה,
 בראש מושל בצדק ממלכה.
 ימיו ספרת, אתה יי מעולם,
 ולכלם כנפך ספיר ויהלום,
 צמדת מעשה הצדקה עמו,
 לעשות משפט דבר יום ביומו,
 צדק ומשפט עושרים כסאו,
 אמת ואמונה חוסות בצלו.

קסל:

כל היום ליי הודו,
 כי טוב הוא,
 כי לעולם חסדו,
 ועד דור ודור אמנתו.

בשרו לשבט עשה חיל הגידו על שפת אקד
 המליטה וילדה, המליטה וילדה,
 הפרינצעססין אולריקה אהובה יידה,
 ילדה חמדת המלכים כתבניתה.
 ולתקופת הימים עת הזמיר יגיע,
 ונעימת קול התור בארצינו ישמע,
 תוליד פלא המלכים כתבניתו.

קסל:

עבדו את יי' בשמחה בואו לפניו ברננה,
 דעו כי יי' הוא אלהים הודו לו ברכו שמו,
 כי טוב יי' כי לעולם חסדו,
 ועד דור ודור אמונתו.

Gebeth.

Wir knien vor deinem Throne Jehova!
 Gott unser Väter! und danken Dir
 mit inbrünstiger Seele für die Gnade,
 die Du unserm Landesherrn und seinem
 Königlichen Hause erzeugst. Du hast
 ihm mit Weisheit ausgeschmückt, Du
 hast ihm Heldenruhm verliehen, und
 mit Frieden sein Haupt gekrönt. O,
 lass ihm noch lange Jahre dein Eben-
 bild auf Erden, ein Wohlthäter Deiner
 Geschöpfe sein. Erhalte den theueren
 Erben des Königs, der allein würdig
 ist, ihm nachzuahmen, nach ihm ein
 Hirte Deines Volkes zu seyn. Segne
 seine Liebe, die fromme Gebärerin, die
 Hoffnung des Reichs und nim (m)
 ihre holdselige Frucht in deinen Schutz.
 Bey Dir ist die Quelle des Lebens; sey
 ihr Hüter, ihr Schatten, dass ihr am
 Tage die Sonne nicht schade noch der
 kühle Mond bey der Nacht. Verleihe
 deinen Frieden dem gesammten Königl.
 Hause, breite deine Güte über sie und
 gib ihnen von den reichen Gütern deines
 Hauses die Fülle. Lass die Gerechten das
 Land erben und ewiglich darin wohnen.
 Herr Zeboth! erhöre unser Flehen, lass
 den Ueberrest von Jsrael in dem
 Schatten des Thrones im Frieden deinen
 heiligen Namen preisen, Amen.

ובשער חסד מקום וזמן הרפוס (שהוא לדעתי ברלין תקל"ט) וכולל ה' דפיין אקטאף,

צוחקת בנעימה והאם מתפללה,
 אלי, אלי מושיעי מחילים וצירים,
 חנני והבא לי זרע גברים,
 ראויים לשבת על כס פרידריך.
 וכטל בקר על דודאי השדה,
 כן דמעת הגבורה משבחה ומודה,
 תטופנה על לחיי ילדה יידה.

קסל:

שישו ברוכי יי' דעו כי יי' הוא האלהים,
 כי לעולם חסדו ועד דור ודור אמונתו.

מזן:

חישו עופו על כנפי רוח התנשאו אבר,

תפלה.

יי' אלהי אבותינו. נכרעה נברכה לפני
 כסא כבודך ונודה לך בלב שלם ובנפש
 חפצה על החסד אשר אתה עושה עם
 אבי ארצנו ובית ממלכתו. עדית עליו
 עדי החכמה נתת לו שם הפארת בנבורים,
 עולם לא ישמד ולא יכרת וראשו עטרת
 בשלום. היה, אשרהו אשר חפיצך ישרים.
 עושה טוב לכרויתך עוד שנים רבות
 בקרב הארץ ובימיך תסעיד את היוורש
 עצר היקר אשר לו לבדו נאה לעשות
 כמעשהו להיות רועה עמך אחריו. כך
 נא אהובתו החסידה צפירת הממלכה וקח
 בכורה אשר נעמה מאוד בסתרך. עמך
 מקור חיים, היה שומרה, היה צלה,
 יומם השמש לא יככה וירח בלילה. נטה
 כנהר שלומך על כל בית הממלכה ותכון
 טובתך עליהם, השביעם מטוב ביתך
 ושפעת עדניך השקימו. צדיקים ירשו
 ארץ לעולם ישכנו בה. אלהים צבאות
 שמע תפלתינו, ושארית ישראל (עד
 עת בוא דברך) יהללו את שם קדשך.
 הבינם ויצרו תורתך בצל כסא הממלכה
 בשלום, אמן.

ופה המקום להזכיר גם שיר אחר
 הנרפס בלשון עבר ומועתק לאשכנזית
 ובשער חסד מקום וזמן הרפוס

(יא) ר' צבי הירש בר אריה ליב

המכונה Hirschel Levin, גם Hirschel Löbel היה הרב האחרון ששמש ככרלץ והמדינה בתואר אב בית דין והוא נצר ממשפחת מהר"ו, מהר"ם פדואה, מהרש"ל ורמ"א שמהם יצאו רבנים גדולים שהאירו במאור תורתם עיני הגולה. אחר מזקיניו היה ר' אפרים נפתלי הירש רב בכריסק דליטא ואחריו נהג שם נשיאותו בנו ר' יעקב שנתקבל משם לאב"ד לובלין והוא היה תלמיד מהרש"ל (בכורים II צד 13). ובעודו רב בכריסק בקש ר' יעקב מקהל עדתו שיכבדו את הגאון בעל תוספת יו"ט שהתגורר סוף שנת שצ"א בכריסק לדרוש על מקומו בשבת שובה שנת שצ"ב וכן נעשה (מנלת איבה דפוס ווילנא תר"מ צד 22). על ספר הזכרון שחובר בשנת ת"ג מר' יצחק בר נח כ"ץ שפירא חתום הוא בהסכמה: יעקב בר אפרים נפתלי ז"ל הנקרא ר' הירש אב"ד בכריסק (רשימת ספרי ראוענטהאל I צד 438 העורבים מכרמולי צד 30 ומשניהם לא נראה זמן חתימת ההסכמה). ולובלין הסכים על ס' קול יהודא (פראג ת"א) מר' יהודא ליב דרשן בר יוסף ננטווא רופא וחתום: יעקב במה"ו אפרים נפתלי הירש אב"ד לובלין (שם כרשימה I צד 624, II צד 344, העורבים מכרמולי צד 30, וגם פה לא רשמו זמן ההסכמה). — מלובלין השיב גם "הגאון ר' יעקב במה"ו אפרים נפתלי" על ענין ענונה שעליו השיב ג"כ הב"ח מקראקא מתחלת אב שצ"ה (תשו' גאוני בתראי סי' כ"ז דפוס טורקא תקכ"ד). וע' בתשובות הב"ח סי' ק"ה (פסד"מ תנ"ו) על אותו הענין ענונה מאב שצ"ה ושם כתב עליו הב"ח: "ולא כמו שכתב הרב מהור"ר יעקב שיחיה אב"ד ור"מ דק"ק לובלין". — וכן בשו"ת שאנת אריה (נייאויט תצ"ו) הובאו בס דברי הב"ח שכתב בשם "הרב המופלג מהור"ר יעקב אב"ד דק"ק לובלין". — ובגאון צבי (פראג תצ"ו) מר' צבי הירש בר יהושע משה אהרן הורוויץ הלוי מובא בדף ג' שאלת הגאון ר' חיים חייקא הלוי הורוויץ דודו של המחבר ששאל להגאון ר' יעקב ותשובתו שם בלי יום ושנה התומה: "יעקב בן לא"א מהור"ר אפרים נפתלי זלה"ה נקרא ר' הירש". — והדרשן ר' אהרן תאומים במטה אהרן בפסקא דארבעה בנים, ור' דוד לידא במגדול דוד לפרשת וארא הביאו מה ששמעו בשם "הרב הגדול מהור"ר יעקב מלובלין ז"ל". ור' אהרן שמואל קאיידנובר בתפארת שמואל דף ק"ג וקכ"ג הביא מה ששמע מרבו ר' יעקב לובלין, והוא הרב שלפנינו, שידענו ממנו על פי עדות הסכמה אחת לש"ך שנוכר עוד למטה שהיה בשנת ת"ו כבר בין הנפטרים ואין ספק שהוא ר' יעקב אב"ד בלובלין שנפטר יום ו' ט"ו בסלו ת"ד המוזכר בהמגיד 1870 נומ' 50 צד 397.

בנו של ר' יעקב לובלין היה הגאון ר' יושע העשיל ובשנת בשאנ"ץ (ת"ג) נדפס בלובלין הילקוט שמעוני עם הגהות מר' מאיר בר פתחיה, וכל דבר הקשה הביא הרב הזה לפני הגאון מה"ו העשיל וצ"ל שהיה כעת אב"ד (?) ור"מ דק"ק לובלין" (הקדמת המגיה הילקוט שמעוני דפוס פפדיא משנת תס"ט, הוא ר' אברהם ישראל הלוי מירלש-העליר). — ובסי' אמרות טהורות לר' בנימין וואלף בר יצחק סג"ל לייטמערין הנדפס בלובלין ת"ה (8) הסכים ר' העשיל בהסכמה ואו

היה הוא שם כבר ראש ישיבה בזמן „שאביו ר' יעקב עודנו חי עלי הארץ” (כרמולי העורבים צד 32). ולי אין ספק שנפטר ר' יעקב כמובא למעלה בשנת ת”ד כי בשנת ת”ו נדפס היש”ך ליו”ד בקראקא ונמצאת בו הסכמה כתוב עליה: „הסכמת הגאון מהר”ר העשל ר”מ דק”ק לובלין יע”א ותתומה: „וישע העשל בן לא”א מהור”ר יעקב וצל”ה”. ומהסכמתו נראה שדבר עם היש”ך פנים אל פנים ומספר בשבחו לא מפי השמועה כי אם כמכרו בעצמו ואמר „ראה ראיתי (את המחבר) ופה אל פה עמו דברתי כאשר היה פה (בלובלין) עמי במחיצתי ובקנקנו תהתי, קנקן חדש מלא ישן”. — שם בלובלין הורה ודן עוד בשנת ת”י לפי עדות הט”ו בתשובה ו’ בשו”ת גאוני בתראי וזה לשונו שם: „בחדש כסלו ת”י לפ”ק הייתי בלובלין ואני בתוך הגולה בעו”ה מחמת המציק מכת המדינה . . . נשאלה שאלה בעסק עגונה אחת . . . והיו שם הרבה בעלי תריסין גאונים מלבד מרא דאתרא אביר הרועים הרב מה”ו העשיל שי”ה” עכ”ל. — ועוד בשו”ת הנזכר סי’ ה’, ו’ שאלה מהגאון מהר”ם, הוא ר’ משה ווילנא בעל הלכת מחוקק אל ר’ העשיל ותשובתו שם תתומה בלי זמן: „הק’ יהושע העשיל בלא”א מהור”ר יעקב וצל”ה” ובחלוקת מחוקק סימן ה”ו סעיף ד’ מובא הרב בזה הלשון: „וכבר נשאלתי מן הגאון הרב דלובלין מהר”ר העשיל נר”ו . . . והשבתי לו בארוכה”. — וראה שם גם סוף דבריו לסעיף ל”ט. מלובלין נתקבל ר’ העשיל לאב”ד ברביסק דליטא כדמוכח מס’ חרושי הלכות ב”ק ב”מ וב”ב שנדפסו מר’ אהרן כאשר שמע אותם מפי רבו ר’ העשיל עם חרושי מכות לאביו ר’ יעקב לובלין (לובלין תמ”ב, פסד”מ תפ”ה) ובשער שם כתוב בהריא שהיה בלובלין, ברביסק דליטא וקראקא (עיר הצדק צד 114 ובהגהות הלבדשטאם בסופו צד 74). שם מלא את מקום הגאון ר’ שלמה זלמן במהור”ר ירמיה יעקב שהיה לפניו אב”ד ור”מ ברביסק והסכים שם גם כן בהדפסת היש”ך ליו”ד בהסכמתו בלי זמן נתינתה הנדפסת שם בדפוס קראקא ת”ו. וכפי הנראה ישב ברביסק עד שנת תמ”ז ומאזיה סבה לא נודעת לנו הוכרח לצאת משם ויסע לניקלשפורג ושם התוכה עם הגאון ר’ מענדעל קראכמאל בט”ו מנחם תמ”ז בענין איסור והיתר ובענין עגונה שנתעגנה בהריגת לובלין בראשון לסוכת תמ”ז (שו”ת צמח צדק דפוס אמ”ד תל”ה סימן ק”ג, ק”ו וק”ח). ויתכן שמניקלשפורג הלך לוויין אולם לא ברצון נפשו כי אם על פי ההכרח ואנוס היה כי הוא מציין ישיבתו שם כיושב בגולה (עיר הצדק בהערות צד 46). ואולי נתקבל משם לאב”ד ור”מ לקראקא במקום הגאון בעל תוספת יו”ט שנפטר כ”ו אלול ת”ד (עמודי העבודה צד 83, עיר הצדק צד 178). אולם שם לא ארכו לו הימים כי ביום א’

כ’ תשרי תכ”ד נאסף אל עמיו כעדות מצבתו בעיר הצדק צד 179.

בנו של ר’ העשיל היה הגאון ר’ שאול אשר היה בנעוריו אב”ד דק”ק לאקטש (הקדמת בנין אריאל לנכדו ששמו כשמו ר’ שאול בר אריה לייב) ואח”כ נתעלה לאב”ד ברביסק ובאפטא והגליל ובקראקא והגליל על פי עדות הרבה הסכמותיו. ובסוף שו”ת הרמ”א (אמ”ד תע”א דף ע”ב ב’) תשובת ר’ שאול בר העשיל בלי יום התומה: „הנדהה מפני השעה ויושב בגולה ומצפה לישועה הי”ק שאול הרובין בק”ק קראקא והגליל יצ”ו חותם פה ברעסלה” עכ”ל. ובהקדמת נכדו בכנין אריאל כתוב שזקנו ר’ שאול נתקבל בסוף ימיו לאב”ד באמשטרדם, ור’ גבריאל

פאלק בכרמל שנה א' צד 313 כתב שנתקבל לשם כשנת תס"ז ומת בניסיעתו לאמשטרדם. והח' כרמולי בהעורבים צד 34 הוסיף לאמר שנתקבל לאמשטרדם בשנה תס"ז ויקם שאול וילך אל המקום ההוא ויבוא לעיר ברעסלא ויואל לכתוב שם הסכמה על ס' עיר בנימן חלק שני והוא זקן בא בימים הלוי וחולה מטרה נסיעתו לאמשטרדם וימת בדרך בטרם הגיע אל מחוז הפצו בארץ הולנד" עכ"ל. — ואם כונת החכם הזה לאמר שנפטר בהולנד, שגגה היא, כי מנוסה היוכור הנרפס בעיר הצדק צד 159 מפנקס הח"ק בקראקא נראה בכירור שמת בדרך ויקבר בעיר גלוגא יום ה' י"ז אייר תס"ז. וכירי נוסח יוכור מפנקס בית הכנסת של גלוגא רבתי והראשון הנרפס שם בהזמרה ההיא הוא: "מורנו ורבנו הרב רבי שאול בן מורינו ורבינו הרב רבי יהושע" והוא הרב שעליו אנו דנין, ונתנו לו מקום בהזמרה זו הגם שלא שמש בגלוגא ברבנות מפני שנקבר שם. —

בנו של ר' שאול, הוא הגאון ר' אריה ליב, היה בתחלה אב"ד ברישא בפולין (שארית ישראל לר' מנחם מן הלוי, פיורדא תקכ"ז דף צ"ו ב'), ושם הסכים בשנת תפ"ד על ס' הולדות יעקב מר' יעקב איילענבורג ובשנת תפ"ז על החומש עם ג' תרגומים דפוס דיהרנפורט (העורבים צד 35, עיר הצדק צד 158). ובתולדות יעב"ץ להחכם וואנגה (אמ"ד 1868) צד 21 מובא בנומר 4 אגרת ר' משה האגוז שנכתבה באלמנא עש"ק כ"ו חשוון תפ"ז להגאון ר' אריה ליב בעוד שהיה אב"ד ברישא, וע' שם גם כן בנומר 3. גם בעיר גלוגא רבתי שמש איזה שנים בכתר הרבנות ומצאתי לו הסכמה על הרפסת הש"ס של פראנקפורט-ברלין הנרפסת בראש מס' שבת וכתובה שם עש"ק י"ז סיון תצ"ד. והכרוז שהכריזו רבני וויניציאה ר' חשין תצ"ה בכל בתי כנסיות נגד ר' משה היים לוצאטו ושלתוהו לכל רבני הארצות נשלח באותה השנה גם "להגאון ר' אריה ליב אב"ד ק"ק גלאגויא מק"ק לבוב". (כרם חמד ג' הערה 94 צד 156—157 השייכה לצד 120). ובהסכמה משנת תצ"ד הנוכרת והנרפסת במסכתשבת הגיל, הותם את שמו בהוספת: "ומצודתו פרוסה לק"ק ל לבוב" וכן בהסכמתו להשתערות מלך הנגב הכתובה בגלוגא ר"ח סיון תצ"ה, שמשמע מזה או שהיה קודם לזה רב אב"ד שם או שנקרא בעת ישיבתו בגלאגויא לשב"ע על כסא הרבנות בלבוב. ואם מובן האחרון עיקר, חתימתו הנוכרת אינה אלא ציון בעלמא לקריאה של חבה שכבודו בה יושבי לבוב לישב שם בראש העדה מה שלא עלתה בידם באמת, כי בר"ח תמוז ת"ק לפ"ק נבחר ר' אריה ליב לאב"ד לאמשטרדם וביום ד' פרשת עקב של אותה השנה בא בכבוד גדול למכון שבתו אמשטרדמה (שארית ישראל שם). וטרם יציאתו מגלוגא, בכ"ד תמוז ת"ק, כתב בעיר ההיא העוובה ממנו הסכמתו הראשונה הנרפסת בעין יעקב (קהלת שלמה) דפוס אמ"ד ת"ק - תקי"א, ושיניה לה כתובה ממנו בעיר הדפוס בר"ח סיון תקי"א (רשימת ספרי ראווענטהאל צד 1109). ודוגמא לזה הוא מה שכתב ניסו יעב"ץ בשפת אמת ולשוון זהורית דף כ"ב ב' על מכתב ר' אריה ליב מסוף ניסן תקי"א לר' שמואל הילמן במיץ ושם מכתבו: כמהור"ד אריה ליב נר"ו אב"ד ור"מ דק"ק אמשטרדם ומצודתו פרוסה לק"ק פראג, — וכן שם בתשובת ר' שמואל הילמן מט"ו אייר תקי"א, ולא ידענו ולא שמענו מעולם שהיה ר' אריה ליב אב"ד בפראג, ושהיתה שם דירתו קבוע, הגם כי גודע כי נתנו בו אנשי פראג עיניהם

למנותו לראש עריהם ועל המדינה בשכר הטובות שגמל עמהם ממרחקים בסבות הגירוש בשנת תק"ד (ע' בהערות בסוף תולדה זו למטה). ואין ספק שמיזם ישיבתו נגלגוא עד צאתו לאמשטרדם לא ישב בלבוב ברבנות, והתואר ומצורתו פרוסה דק"ק לבוב" אינו אלא תואר בעלמא או שהכונה על היותו קודם לזה רב בלבוב מה שלא מצאתי עוד כתוב מפורש בוכרונות הרבנים.

באמשטרדם מתה עליו אשתו הרבנית מרים בת הגאון הכס צבי ואחות הגאון יעב"ץ ביי"ו תמוז תקי"ג (קול בת גלים צד 5—6). — ובן ס"ד או ס"ה שנים היה במותו בליל ו' דספס תקט"ו ויספרו אותו כל ישראל (מצבות מולדר צד 11—12) וע' למטה בהערות לתולדה זו. ובנוסף האל מלא רחמים שבקונטרס בית הכנסת גלגוא שזכרנו למעלה נמצא גם זכרון שמו "מורינו ורבינו הרב ר' אריה בן מורינו הרב ר' שאול": — בנו ר' שאול הנולד בשנת תע"ז והיה בתחלה אב"ד בלאקטש ובשנת תקי"ד אב"ד בדובנא נתקבל ממקום האחרון לישב על כסא אביו באמשטרדם, אולם בנו השני של ר' אריה ליב הנולד לו כפי הנראה בעודו אב"ד ברישא בשנת תפ"א הוא הגאון ר' צבי הירש היה בתחלה אב"ד בלונדון, ואחר זה בתלברשטט, ובמנהיים ובסוף ימיו לצבי ותפארת ברלין אב"ד בעדתנו. בנעוריו שמש לפני אביו בעודו אב"ד בגלגוא ונתישב שם, ור' שאול אחיו בעברו דרך עיר גלגוא מצא בכית אחיו ר' הירש שם את הגאון ר' אהרן מנוע צבי ופלפל עמו בדבר תורה כמובא למעלה צד 62. ואולי היתה אכסנתו שם בתלבו אחרי מות אביו למחוז הפצו אמשטרדמה. וכבר בזמן ההוא היה ר' הירש נודע להתלה כאחד מרבני הדור שהריצו מכתבים ושאלות ותשובות לידו לגלגוא, כדמוכח מאגרת ר' הירש שנכתבה לר' יצחק בר אהרן הורוויץ הלוי בברלין בשנת תקל"ד (נדפסה במקום הסכמה בחובת הלבבות עם פירוש ר' יצחק הנזכר ופירוש אחיו ר' הייקא הורוויץ בפסד"א תקל"ד) וזה לשון ר' הירש שם: "הרב אחיו ז"ל נודע בשערים ומכירו הייתי לשעבר הן בהיותי עורני יושב אהלי בק"ק גלגוא יצ"ו דשרד לן מר ממיכי מעליותא ומחוי לן חורפא ושבתא עכ"ל. וכאשר פריץ הריב הנודע בין דודו אחי אמו הגאון יעב"ץ וסיעתו: ר' אריה ליב גיסו ור' שמואל הילמן במיץ והפני יהושע בפ"פ דמיין אודות הקמיעות הידועות של ר' יונתן אייבשיטין אב"ד אה"ו, היה ר' הירש כעומד בתוך בשרה המערכה ודרך קסתו קסת הסופר לכבוד בית אביו ודודו יעב"ץ לרבני אשכנז ופולין והעירם משנתם בכתביו מגלגוא לכוא במלחמה נגד ר' יונתן והגושים אחריו. ולא להנם יגע כי דבריו דברי צחות ובהשכל ודעה נאמרו ועשו רושם בלב קוראיהם. ואלה דבריו האגרת אשר כתב ר' הירש מגלגוא בשנת תקי"א לאחיו ר' שאול הגאון אב"ד בדובנא:

אחרי דרך מצוה השלוש יוסף ה' הם. שלום לומר ולחורחו ולכל הנללים ונוכחופים צלל קורחו. עד עתה צחתי להודיע את אשר כנר כחצתי בקיבור אנשים לדודי הכנז (ע"ו) אפרים כ"ו. להגיד לנועלתך ולכל משפחת בית אבי ואחי ש"י על דבר חוקן הקניעות וכן הנורה רעה בק"ק הנוכחי. וכחצתי אליכם כי דבר שלח ציעקב בשעו לשון להסרים כל ענוי חקך. ואלו לא ה"י הדבר צדור צדיק כי כן פויתתי להודיע לחכם וכן הקניעות אשר כחז החיש ההוא. אונס עתה שנעתי וחרבז צנתי כי אונת הדבר נעשתה החושפה הזאת בשיכחל לחלל את גאון יעקב והעם היושבים בשלש קהלות. כעורים הנושנשנשן בשליה כענול דלזלין צחק כעול מניכר, כן עונל חלזלין צחק רב עויכל קניול עינל דיקן לכל ידלל צנלות ה' ה"י על הדועה ה"י על הלזן חזקות ונבלי דעת. שכתה הגוע צעור בשכס זכתה צנלללל הלענת. שוחים ונויים העמים ונחלל ליה

ונכריה ונמקור הטוואה שופעת. ורצו נמקור וזיס חיים זיי השילוח ההולביס ללחן אשר זימיו מן הנקש העליון המה היולמים צאר חפרה שרים נמקור וזיס זכיס טהורים נובעת. שמים אור לחשך אומרים לחמה צמורה שהיא שוקעת. נמקוראם מלא ראינו אור גדול לחשך כמו אופל נופעת. נחמו יעקב למשיכה ונחמו להן שאור שבעיקה, הנחמולל ומדמעת. נחמו להם ראש ראש ולענה. ויקשו להם עמל חולנית. חק נמקור מוצעת. ללוות על נביאים לאמר לא תצאלו הם כי לא להזכיר צמס ה' כי הכדמתי לזני כפתן חרס ליכני שומעת. הנה הבעל אשר צמרת צו אחריו אלכה אפי' אומר על שנאלל שהוא ימין חף כי עוואחיו צמולי העמל הנפש הנוגעת. כי כן אהנו להקות חממות להליה חס ולעמקור כל עץ נחמדו אשר שריו נמאלל ועליהו לתרושה וינחמו להם עץ נמקור אשרה אלל נמחצ ה' לעעת. ולא ידעו כי יש דרך ישר לפני אש ואלחיתיה דרכי מות עד שער שאלו נונעת. הן לזאת הליל כל לחן שונעת. תחת שלש נרזה ארץ אשר היתה לפנים כעדן עד כסא כבוד נונעת חיכה ה' י"א אשר נהפכה כקשת רמייה המיכה כצודה ללל זייעיל וקלן נמכבוד שובעת. ותחת היות נקדחה עיר הדרך ולעונה עם קדוש יקרא מלא כאשר נפשי יודעת, הן תחת גלתה ערוחה כי החזיקה ירי נפשי רשעי והדעת נועם ומורכעת, עיר מדעיים הקרא העדה הנורעת. האומרים לרע טוב ולטוב רע חולין עוואים צמלי אבות הטוואה עושים על עמרת הקרס וליאם עהור קדוש ימאר לו סורו עמאל קראו לנו צקום למשפט אלמים הלא שאתו אחס יבעת. כי צמס ה' נשפט והיה ציה יעקב אש ואללו בקס יבש כל הכחמים צו יבשו ישויו יד על זה אלמים חמרתה מרומונה קרנות לריק וקלן נשעים תהי נגדעת. יזמן אמת ליעקב ובעיט היון יצאלו הכדמים צמנעת. תחת כי נחמו יראת ה' ושלחו דעת.

אָרְרִי הודיע אהבס וזה כל צני ומשפחתינו הש"י את כל זמח כי כן לוויחי מלא"ח ומה' הגאון נר"ו. כאשר יראת אחי נר"ו את כל חוקק דבר האגרת עליכס להודיע הקער צמער צה רבים ולקראו חוב לה' אל פליעת ציה ישראל הנשחרת כי הנה נלוי לעין כל הקול המון אשר כקול שדי מלא צמחנה העצרים עוצרת. והנה שלחתי לכס העתק נמקויע אחס כמכב צק"ק המצובר ועוד הפעם אכני שולח זמח ועוד אחרת אשר קבלתי צמכבר עוד היותו החמעה צדק ליסע לק"ק המצובר ויחר מהנה מנואר צמתיבת יד הגאון המורכס צמ"ד נמק"ק מין אשר אנבי שולח מועתק כאשר שלחו אלי אאמ"ו הגאון נר"ו. לכן אל תמנו דוני לכס עד יקבלו עליכס כל אגשי חיל הקרובים והמחוקים אשר נגע יראת ה' בצלצמ ויפשת. לא ימחו ולא ישקטו חף כי כבר הקריינו הכמים דנעקת משיח סר מרע משחולל והלחמת נעדרת. ורתי חמל וימאסו כמו מים יתהלכו ויר צעלי זרוע נוצרת. האמנם זמח לא זמח כי עוואל ישנה היא לרעת נמולגה. ומלא החל הנגף הזה צמס קווי עליהם רועים יקיבי ארס אגשי חיל הנצורים אשר צארץ המה ושנו ומשומת למשמרת. ולחממים האלה צמנשומת דוחו ולא יכלו קוס נפלו כל פועלי חן חרוע רשעים נצרת. והנשחרים אשר חמתיים עמוד הנהרת כקף מוניד כוליהם כלמים אלמים לא יוכלו לנצוח ישומו כי ישחוקו והיה עמור צמלומתיכס כמס צוערת. ובעת שלטיע ההוא חויה צישל צמלמל חיון הירוע נבעל לחמקתה צני נשיח ומאורח קשוע למיזל אצמריה דרך כוכב מיעקב גאון צני עמרת משחרת. ומאמר זמח הנשעה וישלך לזחה וך על פיו את חן העופרת. ועמח אחרי אשר משרס נחש ולא נשע צלי סעק והנה זה דודי חה רעי גאון יעקב קנאי צן קנאי רולה להחזיר ליושנה העערת. יקומו נח הרועים רועי עדת מלן קרשים ויושעוירו ימקשו אליו כל צני לוי הנלויים אל ה'. לצרך צמנו ולעמוד לשרת, ויחגרו אש חרבו על ירכו ויאלו ליד שערים לפי קרת הלל חמרו הלח חציו כי אמונה רעה זמח הרים גדולים עוקרת. ואס ימנרו ויה לנו ללח למלחמה אולי הנצר דרכו נמחרת. הלל צזאה ימחו האגשים ימחו חח האיש עכירי עד יפסך דבריו צמופן אשר יוכסר מן הקלה אל הקלה צמוצרת. ולא כאשר עתה עח אומה תפיל צמשר כרע שס נפל ואס יהיה נדרס לפניו ולאחריו כל עין יראת כי צלעני שעה והלשון אחרת, זמח אומרת. נמקור אשר נמקורו עמל משס נמרה. ומנקרת צור חין מים צו אך ראש שחמי משס נמקורת. ימחמי קויע וימחמי נצרה הכומתה הנפש אשר עונה צה עמרת הכרת. ויבדל נמקל הגולה כאשר כבר עברו מתיאם ונעשו ולא יהיה עוד צמית ישראל למנחת קלחות עון המוכרת. כי ימנרו לדרוש צעד החיים אל הנחמים הנשע צמחי מעופרת. ומוצמחי צמחוי ארץ עם ראשי מדינת שולין וואלץ וליעל לא ימנו כמף סוקרת. לכוז לערות ה' נמנורים ושכ גאון יעקב הגאון ישראל והיה לנגן אדרת. מור ולבושה נמקורת. אולי צמרת ישיב ה' לקצן למו אשר מן הקלה אל הקלה נמחרת. ימקור על השפחה הממנכרת ויסיפה מנצרת. ועקרת הביח לחימה החלשון תהיה חמרת. ועמח אחס שלום ישעה לך כנשע אחיך דורס שלונך ומלמה חמפתך הנמחרת. וה' ימחיק צידך וצמנעודך הק' לבי היפס צמגאון כבוד מוהר"ר אריה ליב נר"ו צמ"ד דק"ק אמשטרדם יכונה עליון ה' ישמע ליון קול אמצרות.

אנית הואת נרפסה משוכשת מאוד בשפת אמת ולשון זהורית דף כ"ב א' ונשלחה אסמרי
הירש הכותב או מאחזי ר' שאול מרכנא אל אביהם ר' אריה לייב לאמשטרדם, והרב
האחרון כתב מכתב אחי י"ב לסציה תקי"א לר' שמואל הילמן אב"ד רטיץ (וגם זה
נרפס שם דף כ"א ב) והסגיר בתוכו מכתב הנ"ל של ר' הירש בנו לאחזי ר' שאול.
ויהי בקראו את המכתב הזה היה לו לנחת רוח, ור' שמואל הילמן השיב מטיץ לר'
אריה לייב לאמשטרדם ואמר: "ההעתקה ממכתב בנו הרבני המופלג מהור"ר הירש
נר"ו מעשה ידי אומן איש מלא ידיו לתת הרב נוקמת נקם ברית ולעורר חנית
לקראת הורפי רתינו, מזה מאור מצאצאי ממנו נחת רוח נוחה באמריו" (שם דף כ"ג א').
גם הגאון יעב"ץ הציג לכן אחזיו ר' הירש יד ושם ומזכירן לשכת על שהכניס את
עצמו בינו ובין "בעל דינו (ר' יונתן) קשה, אשר מצחו נחושה, אף אם מכתו
אנושה, לא ידע בושה". ובעדות כיעקב דף נ"ט אומר עוד: "גיסו הגאון אב"ד
דאמשטרדם והרב דבייאלי (הכונה על הרב ר' יצחק בנו של הגאון בעל פנים מאירות)
ובן אחזיו הרבני במהור"ר צבי הירש נר"ו מגלוגא המה עשו את שלחם לכתוב לכל
מקום אשר דבר המלך ה' צבאות מגיע במדינות הללו. נתנו ידם ואצבעם להעיר לבנות
נרדמים ולהעיר בעם, להקחיל ולעמוד על נפשם ועל זרעם, ולגרור גדר על בית
ישראל הנאמנים לה' כל יסלו ברשת זו ממנו להם התועים אחר צבי מודה, המה
קבצו הסכמות לרוב ואלה הנקובים בשמותם יזכרו לטובה לדורות עולם יעמוד זכרם
עכ"ל יעב"ץ שם.

והמלחמה בין הכת אוהבי ר' יונתן אייבשיץ ובין כת שהלכו בעצת יעב"ץ
היתה הולכת וגוברת ותפשט באשכנז ופולין וכאיטליא ובכל ערי הגולה פרהה צרעת
הקטנות והטריבות. אכן בין שתי כתות האלו שהיו מתגרות זו בזו עמדה כת שלישית
שהיתה חוששת להלול השם אשר נתפשט בישראל ובנויים בעקבות המחלוקת
הנמרצות האלה ואנשיה התאמצו בכל לבם לעשות שלום ולהשקט הריבות. בראש
כלם יזכר לשוב הגאון ר' יחזקאל לאנדווא בעל גודע ביהודה שהיה אז אב"ד ביאמסלי
והוא הודיע להאב"ד בגלוגא בימים ההם. הגאון ר' אשר לעמיל הלוי, שכרצון ר'
יונתן לעשות שלום עם איש ריבו יעב"ץ ולישבע ישבועה חמורה שלא יכתוב עוד
שום קטע מאנן ולהבא וישירוף אותן שכתבן לשעבר. את כל אלה הודיע הרב
דגלוגא לבן עירו ר' הירש ובקש ממנו לכתוב לאביו ר' אריה לייב לאמשטרדם,
שיתחיל במצוה רבה הזו ולחונן השלום. ויעש ר' הירש כאשר חפץ הרב מגלוגא
ויכתוב לאביו מכתב הזה הנרפס בעדות כיעקב דף נ"ט ב' וזה לשונו:

אשנתה ספק השלום כי כן ספק עלי כבוד נחמי הגאון אב"ד קהלתנו אשר אשר חסדו ימים שאין צהס
נחת. האש הנחלקתה כו'. אורות הענין נח"צ כי נחלק עם ה' לשמי מתנה והגם סכנך נודע צעפים
את כל יוסר לנו הארץ על החלפה ה' אשר אתו כבוד הגאונים ה' אשר נחו לעולם ה' מ"ע נחו לעולם
ראש העומדים ונכד ולא יקצו פניהם נשני כל קצוי כשעים ותהלקן וכיוודי אש נשפיהם יהלוקן אש וזה
הבאה מן ההרועות ולא יענישו על כל גזרת הרבנים ומה לעשות עוד לכרם ה' בלחות. והנה גזרת הנלך ד"ו
נודעת ועדיין לא נחה ספקה החצבנה והנה עד עתה לא נלה כבוד הגאון דקהלתנו להכניס ח"ע צדכר בראשותו
פני הדור כשני כלל כו'. אונסם כמה אשר יודע לכבוד הגאון ר' נר"ו שהיוע קודם לשלום ולולנו לבוא
צבנית שלום על אחי חונן אשר יושם עליו נשי כבוד הגאון ר' ונולדנו ליסבע שבועה חמורה שלא לכתוב
עוד שום קטוע ושלל ינסוק עוד בנסחמות ותקניעות אשר כתב עד הנה בלש יסכור ושלל ילכע עוד חקלה
על ידו לכבוד דורי הגאון מהר"ם יעקב נר"ו (כפי הנסוע חלו הדברים הוסמו עליו נשי ש"צ הרב הי"ל ר'
יחזקאל אב"ד דק"ק יאנשלי) והנה בלחות עיניו החוחם כונן מונן נשקע בנין זה ועדיין הולך וסועב

וכבוד החורה וחוללת ותכמת פושים ספרת חלה ומה ולמה ומה לרכבו פנו ורבו עבדים המשתפלים ו
 נצבים נלים, ואת ה' הנה ונחלים, וכח"א צונה לעלמו צונה חלומת קמה גם נצנה בקומה זקופה וצמוע
 חשופה ויקח ון הפא צירו ונאזני וממה וקבל בשלם הכים זה ישפיל מה ירים ופאשלו חס"ר מן המוכריעין
 והמשיחין להם ונקרצין ולה דוחין ולחוזין ריק יתנו לחמר זה היום אשר קוו ויחוננו. הנה עם ה' חלה
 אשר ונאלו ילאו עם אחר וח"ל חלה לב אחד לחציהם שבשמים. עתה חלק לבם ויאשמו. אוי לרוח שכן
 עלנה בימיו ועתה זאת העלה היעולה מכבוד ונח"ו הגאון חז"ד דקהלתו באשר נרוע לו והוא חלמ"ו הגאון
 כי זה דרכו ונאז חוצב שלום ודורף שלום שכבוד חלמ"ו הגאון יפתח חתלה צדבר ונלוה רבה כזו ויכתוב
 לכבוד הגאונים אשר חסם ובפרט הגאון הישיש כבוד ומהר"ר יושע ולכחות צלחה אופן היוחר נחות רק לתוך
 השלום כי חולי הידוע צרואו כי חזלת יד ישיב ח"ה בכל לבו ואף כי שורת הדין נמתן צדבר של ח"ה שרריך
 לשב צפרהסיה. מ"מ כבר האריכו האחרונים בחשבותיהם שאין כח צדיקו להעמיד הכל על שורת הדין ומה
 יעשו גדולי הדור שאין דוק רומה יפה ולריבין להכלם לחטם החזק הוא הרפה. ובחמת לפי דמתי הקלושה
 הרב כלה ונתקבל על לב האריה לעשו שלום בעולם. והי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו ואל ישונו
 לכסלה ואף שלמי דמתי יש עוד חיה הנאים להתנות צדבר מ"מ ווי כהחכם הידוע פטר דבר והוא יכתוב
 לכבוד הגאון כר"ו שרשן של דברים והתנאים הנאים באופן אשר יוכל גם הוא לכנס צבירת חסם. ולא
 תרחוקיה יותר ודלי. ווי ידוע מה ילר יום ובמעותא מניה דחמ"ו כר"ו כל יירע צעניו אשר חשית עלזה
 מלבי. כי לא ונלבי זולת ונשי כבוד הגאון יקרא חלי וגם חווננו ה"ה ומהר"ר יאקב שהיה חז"ד צ"ק
 גרידן אשר ידוע שהוא שלם צהשבתו דבר עמי ג"כ צענין הזה כי עיינו הרואות את עמי עונוו ואת כל
 אשר נעשה ומהי כלבין דחליעין יען ונלאו נוקם לחלות עלון צקטרא קדישא יחלנו לשונם לשון שקר עד
 אין חקר וננבעתמי כבוד חלמ"ו וכבוד דכרינו בחזינו לא יונע הקוב באשר הוא עוב ונזה ידעו כל
 עם גודל השפחהם שפארה הור קדושת גאונים ויקראו להם כהנים משוברים לבות שוברים גומלים לחיבים
 חסדים עובים הק' לבי הירש ב'.

גם הרב ר' יאקב שהיה קורם לזה אב"ד בנירדן (ע' למטה בהערות) והתגורר
 בעת הזאת בבלונא יען לר' אריה ליב להשקט הרבי והמדון ולמהר ולהחיש מעשה
 השלום ולא לרחות את השעה ויעשה כחשין בנו ר' הירש השותח בשלום (שם דף
 ג"ט א'). והאגרת הזאת ששלחו ר' אריה ליב טאמטשרדס לניסו יעב"ן לאלטנא
 העירה חמת יעבי"ן על כותכה בן אחותו ר' הירש וזאת התשובה אשר השיב לו
 (שם דף ג"ט ב): כ"ה אדר תקי"ג אלטנא.

שלום לך חיש חמורות ומכיל עיר ידירות ה"ה צ"ח הרבני המופלג ספרא רבה ונצין חידות.
 כוהר"ר לבי הירש כר"ו. חכמו הימים ואבד כל חזון ונמך ונח"א אשר עשיחך שליח מלוה ואמלני ציינו
 לנודיע. שולין הקרובה חליך כדי לזכותך צונוה רבה. כי ראיחך ונאז כלש חיל ערוך מלחמה מלון חופים
 לנלח צבאל. אנחתי דין רשע מדיית צבאל. לעשות מלון קונו רך כלבי. נצור חלמי ולביא. וכנודומי תתשלנו
 ידך ומעסקו עוד צונוה זו. לשש אחר ע"ז. שכלמי לקרב הגאולה. והנה כה חלמי ח"ל חבין הגחז"ד
 דאונטערס ונ"ש חליו להשתדל בשלום ופירה. ע"מ להכיר העבודה זרה ולחקן ע"מ לקלקל צבנו"ה מחבר
 נחשים ועקרים והיה צומחשך צומעיהם חמור"ם פש"ע חמורק צרע צבנו"ה חמורה שאינה חחרה ונכח צלמי
 סה. השחונותמי ונאור על הנורח ע"ז ירוו כל הדוים עלי לבי דוי עיני נגרה. אוי לניני שכן ראו. לא
 כך קויתי ונמך שחכים לאחזק דצריך צעליס. ווי זה ומחשיך עלה צומלין צלי דעת. ואף חס לא מלכך עיית
 חזן חופיה. כ"א צע"כ היועך לפי דרכו דבדים חוהך כשה. מ"מ לא נמלעש מן התרעוונת צממת. הלא
 חיש חיל חמה וכן לך חלמה לב דעת. ולהבדיל בין חמה לשקר וממה ועענה ומטעה. חמחתי ענין
 חזות חיש וחייר צומלחמה לפני מלבים יחילב צל יחילב לפני חפוכים. ועתה הורך הלכת את הולכים חשכים
 החופים ללענה נעשע. להפוך קערה כוסף על פיה הפך ונחה. לעשות ומח"ה ק"ה ומק"ה ח"ה. ולהחליף
 כבוד שמים כבוד צ"ו להמיר עוב צרע. חלילה חולין הוא לך שאין זו חלה עלת היור החכם להרע. המסית
 ונדיח להנחלו ולחמולתו. הדברים הם דורש דמים חותם זכר. דם נעכר. ונעשה חלק עבודתו נכריה לעבד
 עבדים ומכר. לשרח עץ וחזן וקויר חזקק לעשוה רע התמכר וחרפה לחיש כוונך לעפל בכך. לא אוכל להצין
 ונה ראיח על כפה. שלא נשנחה ומחרב חמשי חמניה חלילה ונלחמה ענין קללה לא ברכה. עתה צרוך ה'
 חילעך החמך כנעמיו קתה חמיה וננוגע ומחיו חמוכל. ואשפדת לקמיהח לנולד בחר חילעך. כחילו דבר

הנוגע לכבודי הוא לחצונו על צדו. ולמחול לו כל התועבות והגלויות אשר עשה האים הוא שנים רבות. צגליו ובקרת פנים ימים לקעקע ציאת ישראל ולעקור דת ונשי ויהויות. וכאשר השיד צנו של הפשטן שגך ואך עמו עיניו ומלאות כל זה. מלכד מה שהסיף על השחיתו ששע מחאת קסם ומרי. ע"י תלמודו המוור להסקיר עלונו בצומני לחקק מערכות ישראל לדבר על ה' קרה וליגך עמו בקרי. מלכד אשר עיין בכל יום ומשול הרבים בהוראת בשאש בנפש ומאכיל נבלה וערפה בזרוע חשופה. וכמה רבות ודברים אשר לא כן על ה' חשה. העל זאת לא תאכל הארץ העל זאת לא תחנקים נפש הישה. היכלה הימלג העושה אלה יש לו חרופה. וכבר נדרשה קאתו נגע אל השמים ומשצפו. ולא תוכל הארץ שאתו עוד. נמאל חוטא כמותו שסכר ולתופה מוכר. ח"ו שם ע"א ותייקר. לכן הוכרחתי להלניע ולהצלים דברך ההם כל יודעו לאיש ולא יראו החולה. חש"ש שאינן מעלין ולא מורידין שאין לך שומע לעלה. רק שלא לפגום שנגך המוצר שקיח מחלה בעסק זה ה' מעשך רעה. ונעשה יש לחוש שלא לומר עליך ילדות ופחיתות זאת שנבלה בראש מחליקי לפון רמיה אשר אין עיני ח"ו על צלעם ולבם על העושה והמורדה. לעשות חכמה בבקש ומוצב לעשות אהבו הסיחוף יכלו לך חש"ש שמונך העבנו צמ"ו כגליך לא עמדו במישור. וידיך לא שבת בביש"ו. לא מלאח ירך ורגלך נקונו אחר לילך אחר עלת זקן אשר לא ידע להזהר ועשם זקנים יקח מוקד רע לעלמו לא בסקי עעמא. והיא שגרמה ולא בדברקי עליה. מה לך ולשלוס קציע"א. שעיכרתו רוח קציע"א. ורוח עושים למשוך עון בהצ"י השוא ומעבות העגלה מעשה רעה אחר רעה. לא פסקה זהמנו והיה רק זועה. אין שלום אחר ה' אי ברשע רע מציור ונחיס ינאקו. הוי כי צא יומו עם שקודתו הגישה. ולא לשלוח איש חרמי מיד ארץ לו ומתקוממה. לעשות זו נקמה. ואשר שמוך ותפס לומר הללחח תאכל מרב. ודאי נלחח וללחח נלחיס חרב היא לה' לא השקיע עד תאכל ערף ורוחה מים כוסרים ועובדי"ם בזרון את פני הדודן איך השקיעו וה' גרה לה חרב עברי על רועי ועל גבר עויתי. ומלחמה לה' מרוד דור. ואף האויב תמו חרבות נלחח. הנה על אדום האדום הלו חדר יועץ צלילע על אשר חשב על ה' רעה אך ומשאתו יעלו להדיח לפתוח פה צרלה. לעשות עולם הפקר למרות פני עליין בצמות מלה. ואם ח"ו גם בעשם הזאת ילכל כצ"י מיד ולא ירש בקלה. אף אז ומחוקין ידיהן של אלו שאומרים מדעו שהן אלוהות שהרי הן לא בעלו. ובכל הרעות שעשו כל יגיעיו לא ימלאו לו עון אשר חטא ואמרו כללנו. חליבה חליבה לא ילח ומעשה ש"ע צעם הזאת לי וכו"י שלא יאמרו קשה ירחסם. ורעה זאת וכל הרעה אשר ילח והבת הארורה עד הנה. ולא נמאל ש"ש ומחלל חלול עולם ונורח לא תהא בראש זיכרל. ח"ו לא תהא תקוומה לעולם שונאי ישראל ופני העובר הרשע הח"ו הכע הוא הלו לוכר היהודים המחזיק ידי ע"א הלוי. והל"צ לה עמודי ש"א על ארצי כו"צ. ואם גדולי הזמן דבור הקודם לא עשו כהונן צונה שיתרו לתועב הלה. שלא זכו או הימרו ונקום לצבר ע"א. או שלא תמללה קאתו אז. ומחנת זה לא נוחר אכנתו ג"כ על מעשי תעמועיו הרבים אחר שעלה בראשו ותעל להנחו כי הגדיל לעשות. השתרגו עלו על נאחר הכשיל כמו קר ללו. וה' אחנו אל חיראו את ע"ה רפו ידיהם וראשי המחזיקים בירו פנו אליו עורף הזיולוהו כי ראו ערותו. על כן נכנע לבנים בראותו אלהת יד כלתה אליו הרעה מאלת ונאחציו ומלפנים. ונענת אשר חשב שהרתיא ועלה גורלו למחולל מדלזל צעיני עמרי. ויך לריועא ההחמונה בראותם כל ויה שעשה אינו אלא חסדולות רשע ומרמה. את ה' הוא מנדק ביד רמה ע"י תלמודו המוור ואויה לאלהות הרבה בהם דבק לאהבה ועשה כוונה. הוא הוליא צנו של ק"צ וכן הכלל וזו היה משמרתו חתה עבודתו. זר מעשהו ככריה עבודתו. ועכשיו הוא מוארר ומקלל אותו וכן רבים מן האנשים הזדים המורדים הקשים שהיו בכלן שנקמו נפשם עליו ומלאו ידיו. נפל לבם נחברכמו פניהם ונעשו כשולי קדרה. ורבים ומחשביהם ונתייהדים וניכרים עונים פתחו עיניהם ומחודים ומודים. ומחאוננים ומחצבלים על הדבר הרע הזה אשר נהיה בקהלם להכשיל הרבים בשאש בנפש וכמעט קדוים היו לוי ה' לכחות הומיר לנו שריר. לפרכס את החנפים בכל חושיה יתבלע קלונו של הרוחך אחר בחולת ישראל מאורסה קהלה יעקב. ויתכן להלילה בנששו של רועה רוח רודק קדים להדפו ולרדפו עד חמרה. ולא יאמרו המחללים צלילים ידיו רמה. איך ויה עיבו של שלום קציע"א דוקקע רבליהון דרשיע"א. וכי צביל דבר שמונן או של כבוד והודונה היא המחלוקת הזאת. ליען על השלום להרחות חסידות. לנמול לחייבים חקדים עונים כלשון חרוך המשמש ומאוד צעם הזאת (אך התללותך מרצח) כלך לך מועת קבות (ועכ"ל) אינן גומלין להם שהיא דעה החילונים ומכפרי צמות. ואם עלמו שעשים חרמות. ד"ח מעות קבות (ועכ"ל) אינן גומלין להם חקדים עונים. רק לעלנן גומלים חקר) והבסק יענה את הכל ומייר אסורים ומיישה כל כיבוד וגנות לאשר דמיהם שזות. לא כן חלק יעקב. חלק שונים ווי יחיר וואן סקין וואן קיע. העם מועשיו להפריע בנשי ומדברך ה"ל איך נוקשה באומרי פוך ברוב דברים בלתי שקולים בפלס הנחיינה ומאוזני ומשפט לה'. רק היית קומו את הכל כאשר שמו צדיק. ואין שליח לדבר עברה בנ"י. כי אין ח"ה גדול עלום וזה.

למחול על כל אלה לרשע עריץ הלו, ושלא לנקום נקמת ה' ותורמו, החוננת שק ולוחמת זר, לעשות משפט כחוצ צאים דמים ונרמה הצליעל הלו עז פנים כנוור, היהפך כשי עורו ונוור חצרברחתי, ואשהחני אפיה ככלבא עטמו הפג וריחו נוור, ת"ל לא אלמן ישראל מאלהיו, ואף אם קלה אנשי צילעל גם מקיזי הזמן יד הקרים היטה צועל, צדק שמסר עולמו לשומרים, ואם עוזבי תורה יהללו רשע, שומרי תורה יתגורו צם, ע"ל כן אהיו כבני אגיד לך את אשר עם לבני, כי וני שלבו מוקשו ורורף שלמונים הוא הרורף לשלום באופן זה זמנאים המוחכרים בכתב עם הנחה הנוכחול: שוענה ואמה דע לך שאפילו אם יזיור המנוע חלילה שכל רבני הדור יקבינו למחול לו, אין שווענין להם שלא אומר כהלכה, חיו מווללים אותן לדיקים ועוין, לא יועילו רק להויר כבודם בקלון, ולא יריוחו כי אם לעג וקלס ונרנה להכיל חלילה חלילה, וכבוד ה' במקומו יעמוד, אנהנו הנלך חושים לפני ה' למלחמה, ולא נעזבו הנוליה הבאה לידנו ואשר התחלנו צה צעלם ה, היא תקום, לא נתן שנת לעינינו עד שגביא אותה לדי גור כראוי, ומוצטטים אנו בחסד עליון היא עמנו לעזרנו על דבר כבוד שמו יתברך, לנען לא חפוג תורה, ולא נשקוע עד למות ילא משפט לאורה, וכאשר החל לפול אייב ה' כן נפול יפול הילל בן חשור (כי עזריו ראו כי לר להם יד ה' היטה צם, ומן השמים נלחנו בהם, ונפקחו עיניהם, וידעו עתה כל החבולותיו ומצותותיו והעטותיו, החל צם עשרת מונים, והכירו האמת כי היה צעורכם, על כן רתקו מוננו ועצבותו, גם עיולים ונאקו צו נשפט צחלה צו, כדחסריה צלננא נפשיה לשלמוא נקיע) ולכן הוא מתחנן כעת, וקורא אל שמים עם היות לפי דבריו השיב ונשקפו צכל אופן אבל לצ שגורי וורה נשפו כי צא עד קלו ואין עזר לו, וכל האנשים מפני העיר שהיו עוודים ליומי, קרו מנחריו וששחוקים כווננו להרים ומכשול מדרך עוננו ודחוקים השעה יורח מוננו, למחר לשלחו מזה ולצער הרע ומקרבנו, בידעם עונם למצרע שהרעו מאלד, ויודים היטה זחא הנהפכה, לשחת לערים האלה אשר היו כגן ה' ונעע ה' להתפאר ראויים לצרכה, ח"ך נהפכו סורי הגפן נכריה והנה אימה חשכה, גדולה נושלת עליהם ומונים שעות ורגעים ומי יבוער החוץ ועמול ולהוילאס מן המצובה, צכן דע נא שמי שרולה להתנרות צרעה ייעץ ככה, ונרוב אהבתי ונחתי הנחיתת לא יכולתי להנעל, ונלולא פי תוכחתם (אף אם צעלם נקית ועוין, רק עתקרה ובגיאה כאוור) עוזה תוכחת מוולה, שלא תכוה ח"ו צנתלת ממה מאלד, ותזיור לאחרים צמנו (להודיעם כל שחשנן כתצ הלו, חך שלא לתת העתק) שלא יעלו צרשת זו עמן להם האויב הטרור, יודע ליד איש שדה, ומי זה ערב אל לצו נבשת נכבות אל חמידי שעל המוצח חוקר (לאכול את העולה כצ"ש חנוים ונרלה לו לכפר עליו) ותחת כבודו יקד יקוד וערק זרוע אף קדקוד בני שאון, עם כהן און, אין זה כ"א מוכנה צמון ונזשת: ומנצב לו קס וחנן ונפת, עד שת"א שלבחת עולה מאליה לבלות הנאוש והטעושה

וְכַלֵּל אֲמֵר לְךָ יְיָדֵי נִשְׁפִי, לאונוו ושוננו, שכל האוורר לעשות שמים עם חצרו של ירבעם הלוה (וגרוע מוננו צודאי) צדך פשרה הנזכרת בכתבך, אינו אלא אחד מנארבעה צנים לא אלמן צם, אם סכל נמור שאין לו ידיעה צענין הש"ץ יוש"ו, או רשע ערום הנושיא עלה למכור צנכסי שונים להנאחו ולקווחו ומחרסם צרלי כקף ננאס, או הוא פתי מלאוין לכל דבר פונה אל רבי"ם ושטי כזב, ולבו ירא חרד ופחד נשים, או הוא נחת המצויים הארוכים של שב"ץ שר"י, רחמונא לילין רחמונא לשצן ועולצבייהו ומכל אצבריייהו.

וְחִלְרָהּ ח"ו לחשוד אותך צשום דבר מאלה קענה או גדולה, כי ידעתי צן חיל אהה, רק שלא יכולת לענות על רב לך, אפילו אוורר על שנאל ימיני, והעלמת עיך מנ"ש צמקום שיש ח"ה אין חולקין כבוד לרב, ואין ח"ה גדול ומה, ואין ק"ה גדול ומכשעותין דין צרשעים רעים לשויים ולצרותי כאלה, וכל זמן שהרשעים צעולם חתן אף צעולם, והדאנה אשר ציאר לך העווען לתנסית, על לערנו ואצור מוון, שנשחקע צעקא ציש הלו, היא דאנה על עולם עובר, יורח ועל עולם עומד, ומדוודה חילו היה מניע ליעצים ההם אחת מאלף מונה שהגיענו צדבר הזה, לקנחא ה' לצאות, צודאי היו נוחים יד לשופעים לחוק ידי ונרעים, הנקה דבר אליך חללה, ה' יליך וננסיין, וצדון ה' אשר נתן צמו כח (עם כל חולשתו הנודעת) לעמוד צחלה, כי על לוררנו נרדפנו צנוף צנפט צנוון וכבוד, וסבלנו יסורים עלמו ומסר, לאהבת הי"ם לא יתקף לבני ויוני, צדוך נתן ליעף כח, ואם הייתי רולה, הייתי יכול להתעשר ונחלק עמו גדולה וכבוד לרוב, (כאשר יש צידי לצרר ע"ש כתבי פטרנים חתה הלער הגדול, ומאסתי צכל חועלת מדוודה, ולא ויתרתי כבוד שמים מאלוהי, והלכתי צבולה על אשר לא ידעתי חכלית הענין צראשימו, תעיתי כשה אצור ואין איש ומתחנן עומדי ומכל חמוי הדור צעם היא שמוצחי את צייתי, ות"ל לא אצד קצרי, והחזירני כבוד גדול לבימי, אשר הילוח מווש, כמה חודות חייבים אנו לשלם על זחא, ועמה אחר אשר ילא כוונה לרקי, ונצים אשר אחנו המוחזקים צנוועו הדם, לתת עוז לאלהים לעשות ומשמרת וקוי לחורה, ח"ך יפוג לבנו, חס לזרעא דאבא, חלילה לי אם

אלדיק אחכס, צהומתי העומי לא ארפה, כי ונצטן אנהנה ואל אדם לא אכנה, לא נקוב אהור לבי ומוגל שפתי לא אשנה. אף אם עדיין אנו בלעז כל עוד שלא הוסר הנכשול מדרך עוננו ונ"מ צעומים אנו בה' קבוצ לבוא עמה. ויומיה לא ימשכו. גם זו לטובה, כי נחקיים הכחזז ונעט ונעט אנשנו. אל ידפנו. ולא יועילו כל ונלילו לו לנו. אך אם הם אהבזיו צאמה ייעלוהו על השלום האומתי לבזז ויהרר חשונה גמורה לא בעקבה רומיה, אז טוב לו וירבה שלום אמת בעולם. ואם ככה יעשה בודאי תהא ימין ונקרבה. אכן עכ"ז פסול הוא להוראה כל ימיו. ששחרז אור על הדבר שנים רבות. ונשחרס צחטא ומסוקע צטיע סיון עד לוארו. וני יאמר לקבל אחריותו עלינו. והחוטב שמונה לנמוול חסד לחוטב שטעה זה. על כל פשעיו עוודנו לא ישוב. וכניקהו ולניסו כבוד והדר יעטרנה. אם רואה זכות לעגנו בכך. יזכה זו לפ"ד וישווח צו. ולא יחזו לאחרים שלא ונדעס, אחת לא עלתה על דעתי וון סיוענים ההם, תרתי עצדי. אסתיוסו דלא זכו, לנפשיוהו שלא זכו ווננו דלא זכו לנפשיוהו לא זכו להבנייהו. ולא לנו להיות ונהנעפלים לדבר מלוה. אלא שרואים לקיע ירי עוצרי עברה. שרא לנו ונייהו. אינהו צדיקהו ואן צדיקן. סיעתא דשמיאל להיו צפעדן. כל זון ועדן. והתענג על רוב שלום נפשך חתעדן. והיה זה שלום וון דורך הסגוד יעקב יעצ"ן ס"ט.

אחר הדברים האלה ואלהים נשא את ראש ר' צבי הירש ונקרא לאב"ד ור"מ בקהל אישכנזים שבלונדון, וילך לשם דרך האללאנד ויתעכב בהאג ושם חתום בהסכמה על ס' מבין חירות ביום ב' כ' אלול תקי"ז בזה הלשון: צבי הירש בהגאון מי"א ל' צל"ה מצורתו פרוסה לק"ק לונדון ההולך לררכו נוכח ה' למכון שבתו בק"ק הנ"ל. בעיר המלוכה הזו ישב בהשקט ובמנוחה, כי בני עדתו הספיקו לו די צרכו ויותר בשכר הרבנות והכנסות שינות, ולא חסרו לו שם רק לומדים מופלגים בחורה ובית ועד לחכמים ותלמידים הגונים למלאות אותם בשיבתו רוח דעת, דעת התירה, ולהבינם בשם ופוסקים שמהם תצא ההוראה. על החסרון הזה טאנה נפשו להנחס. ולא ערבה לו המנוחה בלונדון ויאמר בלבו מי יתן לי מקום באחת הקהלות באשכנז ואשכנה שם ואקנה תורה בשמוש חכמים, בדרדוק חכירים ובפסול התלמידים וטוב לי או מעתה. והשמועה באה לעיר הלבפשטט שברצון ר' צבי הירש להמיר רבנותו בלונדון ברבנות אחרת ויבחרו אותו בני עדה המפוארה הזאת, שהיתה בימים ההם עיר מלאה חכמים וסופרים, לרב אב"ד בעיר והמדינה ויכתבו לו כתב רבנות י"ד מנחם תקכ"ג ויעיש כרצונם ויבטיחם לבוא לשנה הבאה להלבפשטט לישוב על כסא הרבנות בתוכם.

ויקם הרב את דברו ויסע מלונדון ויבוא להלבפשטט כר"ה סיון תקכ"ד (אויערבאך קורות היהודים בה"ש צד 91) ומשם הלך לבקר את משפחתו לאמשטרדם ושם חתום בהסכמה על ספר שנות חיים (אמ"ד תקכ"ה) כזה: "פה ק"ק אמשטרדם יע"א יום ו' עש"ק ז"ך תמוז תקכ"ד הקטן צבי הירש העומד עלי דרך ומצפה לק"ק הלבפשטט והמדינה יע"א. (וע' למטה בהערות). בעיר הלבפשטט ישב על כסא ההוראה עד תום שנת 1770 למספרים ונתקבל לקי"ק מנהיים לאב"ד ור"מ, עיר ואם בישראל אשר בה ישבו מעולם רבנים גדולים על כסאות למשפט. אולם גם שם היתה ישיבתו רק זמן קצר, כי אחרי יציאת ר' אהרן מנוע צבי מברלין לאנשכך בשנת תקל"א עיני עדת ברלין היו תלויות בו עד כי נגמר הדבר ויבחרו אותו לר"מ ואב"ד בברלין וישלחו לו כתב הרבנות הזה כפי אשר מצאתי בפנקס הקהל וזה לשונו: בהתאסף ראשי עם, בעלי אסופות יחד, בצירוף אסיפה גדולה, מיחידי סגולה, חברים כאיש אחד, ויהי בהקהל העדה, ויריבו את חורי יהודה, כאמרם החכמה מאין חמצא אסופא, מה אנחנו יושבים פה, כצאן אשר אין להם רועה, מדרך השכל וידוע תועה, למה נגרע מכל ערי ישראל, ובחוסך רב המשיב לשואל, קצין שומר

ומושל, אשר מליו יקמוץ כושל, ובנו אין לנו מנהל, אשר אור תורתו עלינו יהל, וארצנו מבורכת בחלק אלוה ממעל, בתורה ובשם טוב מוכתרה, בעושר וכבוד מעוטרה, ובתר מלכות נעדרה. ועתה הבה ונתחכמה, לאיש מלא רוח חכמה, נקה לנו ראש הגולה, פאר הדור מבחר הסגולה, מי יעלה לנו בתחלה, המישר ארחותינו והמסקל המסילה, ונחה עליו רוח ה' כנאמר, וישם את דכרו בפינו לאמר, צבי לצדיק יסוד עולם, מגלה עמוקות וכל נעלם, ויהי בישורן מלך, וקול שופר הולך, יחי אדונינו מורינו ורבינו, הרב הגאון, מרוה כל צמאון, המאור הגדול, עוז ומגדול, נודע ביהודה וכישראל מפורסם, תורתו כמים לים מכסים, גבורתו מי ימלא, נבון וחכם הכולל, פ"ה נ"י ע"ה כקש"ת

כמהוד"ר צבי הירש נר"ו בהגאון המפורסם מהר"ל

זכר צדיק לברכה, ישב על כסא המלוכה, קנה חכמה קנה בינה, לאב"ד ור"מ בקהלתינו והמדינה, ידיו וזורה כדת וכתורה, כמקרא בשכל ובסברא, ובתלמודא כולה, אפילו במסכתא כלה. הריף ובקי, משנתו קב ונקי, ברוחו פי שנים, יהיה לנו לעינים, ועתה אחרי הודיעו אלהים את כל זאת אותו, אין נבון וחכם כמותו, ישפוט בצדק כל ריב ומצה, ויפוצו מעינותיו חוצה, ישקה כל העדרים, זקנים עם נערים, מנחל עדניו, ויארץ שינו, וישב על גפי מרומי קרת, פה ברלין בממלכת גברת, וכידו מטה עוז ישכט למשול, להרים מדרך עמינו כל מכשול, ומצודתו פרוסה, למסתור ולמחסה, על כל הקהלות, ובני הגלילות, הסמוכים ונראים עמנו, הסרים למשמעתו של אביד דקהלתינו יצ"ו מלפנים, מימים ושנים.

א) ולא באנו לסתום אלא לפרש, אל ימנע את עצמו מכות המדרש, להחזיק עמוד התורה והעבודה, לתורה ולתעודה, בתלמידים הגונים ובחורי חמד הבאים בצלו, על החכמה לחסות תחת כנפו, אכר הארץ, כפי הזמן והצורך, ובפרט להבינם בינה יתירה, להאכילם הלב דטה וכישראל דתורא, כפלפולא חריפתא טוב ושמן, בכל התחלת הזמן.

ב) ויקבל שכר על הדרישה, בשמעתא ואגדתא, ביומא דכלא בשבתא, בשבת שובה, להורות תשובה, ובשבת הגדול, התורה להגדיל, ולדעת חכמה ומסר, אשר לא תעשינה ואסור.

ג) את דבר המשפט הן ידיו, בין איש ובין רעהו כל ריב ומדון, בידי טמונות ובאיסורא והיתרא, וטומאה וטהרה, ולכל דין ומשפט יצרף עמו עוד שני דיינים אשר יתמנו, מאלופי הקהל יצ"ו.

ד) ויברך את העם, בקול הנעים, כברכת השם, בתפלות טל, וגישם גם תפלת נעילה, לאל נורא עלילה.

ה) לקדוש ה' מנובד כפי התקנה הישנה, יעלה לתורה שלישי, בכל שבתות השנה.

ו) גם יהיה לכבוד אדמיו נר"ו מקום חשוב כבה"ג הקבועה לפי כבודו ככותל מזרחית ראשון בקדושי, לצד הארון הקודש משמאלה, וכן להגבירה הרבנית מקום חשוב בעיני הקבועה לה.

ז) אמנם יש שכר לעמלה של תורה, מהי ומאתנו בני קהלתנו יצ"ו שיתן לו לשכירות הקצוב מדי חדש בחדשו, סך חמשים זהובים ומלכד השכירות

מבני המדינה כידוע, ומעות תנאים וחופה והבר ומורינו, ושכר פסקי דינים בקהלתנו ובמדינה, ושאר הכנסות לגמולו, ורוח והצלה אשר יעמוד לו, המה בכתובים בכתב יושר בפנקסאות, ולא יגרע כחו, מכוהי הרבנים הגאונים, שקרמחו בכל הנאות.

ה) גם יהיה לו בית תלמוד ובית ועד להכמים שמשש תצא הוראה, ומיוחד לפי כבודו דירה נאה.

ט) כל הא דלעיל נעשה ונגמר בכי טוב באסיפת ראשי עם קודש ח"מ, וקבלנו עלינו לאשר ולקיים, בכל חומר וחוקף מעשה קהל וטובי עיר שא"צ חיווק וקבלוהו לרב ומורה בגילה ורינה, בקהלתנו ובמדינה, משך שלש שנים רצופים מזמן ביאת אדמ"ו למחנינו, לתקוע אהלו אהלו מועד בתוכינו. למען שלא תהא האמת נעדרת, לאות אמת למשמרת, לצבי לכבוד ולתפארת, באנו על החתום כל האסיפה המאושרת, בשני בשבת ר"ח זיו לאבות, לפרט

אָז יִצְלֵיחַ וְיִשְׁכַּח (תקל"ב)

פה ק"ק בערלין יע"א.

- הק' פייטל בערלין. — הק' איצק ריו סג"ל. — הק' וואולף רינטל. — מאיר מינדן. — זאב וואלף ברמה"ש. — בער פאל סג"ל. — יוסף בר"פ. — אייזק דעסויא. — הק' יהודא ליב ברוינשווייג. — משה ריו מבערלין. — משה סג"ל באמבערג. — דוב בער לוי. — הק' יואל גויאן. — הק' נתן בר"ל מה"ש. — הק' ראובן בר"מ צילין. — הק' יוסף בר"ל עלקש. — מאזוס רינטל. — פייבל ריו סג"ל. — הק' משה פרענקל. — מאיר פרענקל. — משה רינטל. — יהודה לוי. — נפתלי הירץ רינטל. — וואלף מינשטר. — מרדכי גומסל מינדן. — מרדכי פריזאק. — הק' יעקב צבי. — הק' יוזא מינדן. — יוסף בר"ש בר"א. — הק' זאב וואלף עלקוש כ"ץ ראשפורט. — משה אישכנז. — אברהם בר"ו קראטשיץ. — דוד כהן. — אברהם בראיק. — נתן כהן. — הק' זלמן רינטל. — הק' יואל במהור"ר זנוויל הי"ש ז"ל מברלין. — הק' צבי הירש בר"ץ. — פתחיה ב"כ צבי סג"ל. — הק' דוד מק"ב. — הק' חיים בר"ש ז"ל מלאנצ-בורג. — הק' אהרן ב"כ וואלף מינשטר. — הק' שמעון האלי. — הק' יוסף בר"ה בר"י. — ברוך דעסוי. — הק' ליב האלענדר סג"ל. — הק' איצק סג"ל מה"ב. — הק' מאיר בלא"א המנוח מה"ו בונס איגר זצ"ל. — הק' פייביש (פייבל ?) מפפד"א. — הק' יוסקי מהמבורג. — הק' אברהם בר"י ברא"ח. — הק' משה העלפט. — הק' ברוך בר"י עשווא. — הק' אורי פייביש בר"ה שליט"א. — הק' נפתלי הירש בהרבני מה"ו יוסף פרענקל. — הק' יוסף בהמנוח מהור"ר מורי בישיץ זצ"ל מפראג. — הק' זכריה ב"כ פייטל יצ"ו. — הק' אברהם שטראס-בורג. — הירץ בינג. — הק' משה מינדן. —

האופן ששמשו בו אלופי הקהל בהתמנות ר' צבי הירש הוא זה: אחר הסכמתם למנות אב"ד ור"מ נמנו ונטרו ביום א' ט"ו טבת תקל"ב, להתאסף מהיום תוך ארבעה עשר יום אלופי ליב אנשים יצ"ו דקהלתנו ובאותו האסיפה יבחרו מחכמי גאוני הזמן הראויים לאב"ד ור"מ בקהלתנו, ולאחר שנברר הראוי לכך יתאספו תוך חודש ימים אסיפה מאושרת מבני קהלתנו למנות ולקבל מאותן הראויים

גאון אחד לאב"ד ור"מ בקהלתנו, והותנה בפירושו שיוכתבו דעותיהם על פתקאות בהסתר וינחו בקלפי, והיה מי שיעלה לגדולה על פי רוב הדיעות שבקלפי הוא יהיה הקדוש לארזינו מורינו ורבינו אב"ד ור"מ בקהלתינו עכ"ל בפנקס הקהל (דף קפ"ב ב'). שוב התאספו בכ"ה מבת תקל"ב ונמנו ונמרו, על פי רוב הדיעות שאותו הרב הגאון אשר יתמנה לאב"ד ור"מ בקהלתינו יקבל משכרו מקופת הקהל מדי חדש בחדשו סך חמישים זהובים אין קוראנט ובפירושו הותנה שלא ינתן לו כפל שכירות ברגלים" (שם שם). — וביום א' כ"ד אדר שני תקל"ב התאספו הפרנסים ומ"ו אנשים ועמם ל"ב אנשים בעלי התמניות ובצרוף עוד אסיפה מאושרת עד ס"ג אנשים ועד ככלל ויבחרו את הגאון מו"ה צבי הירש נר"ו שהיה, כעת אב"ד ור"מ בק"ק מנהיים" לאב"ד ור"מ בקהלתינו (שם דף קפ"ב א'). בימים ההם בחורף תקל"א התגורר בכרלין הרב הגאון ר' רפאל בר יקותיאל זיסקינד שהיה אז אב"ד בק"ק פינסק וכא משם לעירנו להדפיס ספרו תורת יקותיאל על שיע' יו"ד עם קצת שו"ת בסופו ונגמר פה בדפוס בשנת תקל"ב. שמע חכמתו הלך לפניו וכבואו הנה כל גדולי העיר חכמיה ורבניה הקרימו את פניו, וביום ער"ה ניסן שהיה אז יום מועד לחברת גמילות חסדים בכל שנה ושנה הפצירו בו לדרוש בקהל עם דרשת מוסר כנהוג מימים ימימה וימצאו דבריו חן באזני אצילי העדה (אשר מקצתם היו בני משפחת יפה וכמותו היו מנוע הגאון רבינו מרדכי יפה בעל הלבושים) וזאת היתה נסכה שטרחו הרבה להושיב את הרב ר' רפאל הכהן על כסא הרבנות בכרלין. (זכר צדיק לר' ליוז קצנאוילנבויען דפוס ווילנא תרל"ט צד 52—53) ולא עלתה בידם כי גורל ר' צבי הירש עלה בתחלה והיתה לו עדת ברלין לנחלה.

במשך שבתו פה ברלין היתה תורתו אומנתו, הורה ודן אמת לאמתו ובישיבתו הגדולה לימד דעת את תלמידיו הרבים אשר שחו בצמא את דבריו. ויותר שהיה מתאמץ להגדיל תורה ולהאדירה כן הוסיף דעת בחכמת הלמודיות, קרא בספרי פילסופיאה, הגרסה, חכמת הטבע, דקדוק ובקורות ישראל, כעדות ספריו ומכתביו שנוכרי למטה אשר מעוטא דמיעוטא נתפרסם בדפוס זה מקרוב. גם את רבינו משה מדעסא אהב ויכבדהו מאוד, והוא הראשון בין רבני זמנו שהביר מעלת העתקת התורה לאשכנזית שהעתיקה בן מנחם וביום ו' י"ב אלול תקל"ח כתב הסכמה הנאה להכותב והנאה למקבלה הוא החכם בן מנחם, וגרסתו בראש החומש נתיבות הישולם (כרלין 1788). בהסכמה הצחה הזאת מקונן הרב הגאון הזה כי נשכח מעמינו מקור לשון הקודש ויסודו, ושפת הארץ אשר יגורו בה בני ישראל זה להם ואין בפייהם נכונה. וכבר צוח על זה מרה הרב החכם הרופא ר' מרדכי גוטפל שגאבר המכונה פראפעססאר לעוויוזאהן שהיה גם הוא מילדי ברלין ומתלמידי ר' דוד פרענקל בעל קרבן העדה (ראה ספרו מאמר התורה והחכמה לונדון תקכ"א דף ח' א'). ואלה דברי הגאון ר' הירש שם בקיצור: "הן רבים עתה עמי הארצות למשפחות לגויהם אשר נתן ה' בלבם להאמין בתורת משה ובנביאים הקדושים ויבינו במקרא נשא את לבם לקרבה אל המלאכה להעתיק המקרא איש כלשון עמו ויעשו להם מטעמים כאשר אהבו. ואנחנו עם בני ישראל וביותר יושבי הארצות האלו אשר כולם אשכנזים בשם יקראו . . . בלעגי שפה נדבר כי ערב זר ואין אתנו מבין ויודע אשורית לאשורו לפרש שיחו ללועזות בלעזי לכד שטו העם ולקטו מספרי האומות העתיקו מהם מלין

ויהי ערוב כבוד מאוד. ועיני ראו הביבליאה הנדפסת באמשטרדם ברשיון גאוני עולם די"ד ארצות פולין ז"ל בשנת תל"ט, גם זה כמו עשרים שנה נעתק באמשטרדם, וכל אלו אינם מספיקים כלל בפרט כחבור הכתובים לישב דבר דבור על אפניו. הן הגה היו לבני ישראל החפצים להבין הדברים למען יכוננו על שפתותיהם ולשונם בפיהם ימתיקו, הן לא בידם טובם ויבאו עצות מרחוק ובילדי נכרים ישפיקו, והיו לצור מכשול לנערי בני ישראל כי ימוצו דעות זרות נכריות אשר לא מבני ישראל המה, הן כל יקר ראתה עיני אשר קם ונתעורר נבר חכם בעוז הרבני המופלא החכם המושלם כמהור"ר משה דעסא נר"ו נודע בשערים אשר לו יד ושם בחכמות תורניות ותלמודיות ומכעיות ובדקרוק לשון הקודש וביחוד בלשון אשכנז פי שנים ברוה שפתיו. על כן עמים יהודהו יתנו עדיהן ויצדקו כי לא נמצא כמותו אחד מני אלף מהם ומהמונם, איש יודע דבר ומליץ לחבר בפה צה בכתבם ולשונם, ונשא לבו בחכמה לעשות כוונים למלאכת השמים לפרש כל חמשה חומשי התורה בלשון צה. ולהיות ידעתי את האיש החכם השלם מהר"ר משה הגיל ומוכתחני שלא יצא דבר שאינו מתוקן מתחת ידו. ועיני לנוכה יבישו התועלת היוצא מזה לכל הכא בשם ה' לדעת צחות לשון המקרא ופשריה יהחה ולא יעופו עוד הנערים, לשחות מי באר חפרה זרים, אחרי אשר ימצאון מים קרים, מים חיים נזולים מן הרי ישראל אשר לא יכזבו ולא ימו מני דרך מסלת ישרים, לכן יצאתי מגדרי ואף ידי תכון וזרועי תאמץ להסכים להדפיס חמשה חומשי תורה באופן הגיל. . .

הקי צבי הירש

בימים ההם יצאה פקודה מאת המלך פרידריך הגדול להעריך לפניו בלשון אשכנז היסודות אשר עליהן נוסדו כל דינא ממונות שבשלחן ערוך חושן משפט ואשר על פיהם יסקו רבני מדינותיו כל דברי ריבות בישראל. ויבקש הרב ר' הירש את החכם ר' משה מדעסא להעמיס על שכמו עול מלאכה הגדולה הזו ויאות הפלסוף לרבו ר' הירש כאשר הפיץ, והרב בחן את דבריו והסכים על ידו, ונדפס הספר הזה בשם ריטואלגעזעטצע דער יודען עם הקדמה כתובה בראשון לחודש פעברואר 1783 ונמצא גם בכתבי החכם מענדעלסזאהן חלק ששי צד 3 עד צד 118 שגדפסו בשנת 1845 בלייפציג בדפוס בראקהויז — והחכם הישיש ר' בערל גאלדבערג בהמגיד תרל"ט צד 54 העיד ואמר: "בעיני ראיתי ספר השמים והעולם לאריסטו מתורגם בלשון עברי בכתב יד נשלח לו (לר' משה מדעסא) משלוח מנות כפורים מהגאון ר' צבי הירש אב"ד דברלין ככבוד גדול ועודנו בכתובים בבית המדרש של אשכנזים בעיר לאנדאן" עכ"ל. —

אהבת נפש הרב הגאון הזה להפלסוף בן מנחם היתה נטועה בלבו מזמן רבנותו בהלברשטט כי שם שקד על ספרי הפלסוף הזה והרהר נפשו הצמאה למדעים טמעין טהור וך ובהיר אשר כרה משה בן מנחם בעוצם ידו כנראה ממכתב הנדפס בספר: Briefe von Herrn Boysen an Herrn Gleim Frankfurt u. Leipzig 232 1872 II S. 261. ומשם בידיישע צייטשריפט מגייגער חלק " 1872 צד 232. והלאה. כותב המכתב הוא Fr. Eb. Boysen שהיה כומר בקוועדלינבורג נולד בהלברשטט 7 אפריל 1720 ונפטר בקוועדלינבורג 4 יוני 1800 וידיו רב לו בחכמת לשון עבר ובמקרא קודש וחבר ספרים על זה הענין. והאיש אשר אליו

הערך מכתב הזה הוא המשורר המפורסם גליים בהלברשטט וזה לשון המכתב היקר
הזה הנכתב בחודש אויגוסט 1770:

»Wenn Herr Hirschel Löbel den Talmud aus der Synagoge schafft, und dafür Moses Mendelssohns philosophischen Phädon einführt, dann wollen Sie sein Freund werden, und selbst die Christen ermahnen, sich oft in der Synagoge zu versammeln! Nein, das wird Herr Hirschel Löbel zuverlässig nicht thun und das kann er nicht thun, weil er zu sehr Rabbiner ist. Er verehrt aber mit uns den berlinischen Sokrates und er ist stolz darauf, dass dieser Kopf aus seiner Nation aufgestanden ist. Den Phädon wird Löbel zu Hause lesen, und den Klugen in seinem Volke wird ers rathen, die grossen Lehren dieses Weltweisen ins Herz zu prägen; die gewöhnlichen Vorlesungen in der Synagoge aber wird er, ohne sich an Herr Gleimen zu kehren, fortsetzen, und bei dem Schlusse jedes Abschnitts, der vorgelesen worden ist, wird er, Gleimen zum Verdruss, den Wunsch ausrufen lassen, den die Talmudisten dem Schlusse eines jeden Kapitels aus der Gemara anzuhängen pflegen: Möchten wir doch diese Lektion wieder lesen! Und auf das Studium des Talmuds, welches unter den halberstädtischen Juden beinahe ganz aufhört, wird er dringen mit einem noch feurigern Eifer, als mit dem Gleim darauf dringt, dass nur Schriften, die erleuchten und bessern, gelesen werden sollen. Der Herr Oberrabbi hat mich in diesen Tagen besucht. Er war so voll von Ihrem Charakter, und so tief gerührt von der Ehre, die Sie ihm erwiesen haben, dass ich diesmal von seiner talmudischen Gelehrsamkeit nur wenig habe profitieren können. Die Einsichten dieses Mannes in die jüdischen Wissenschaften sind, glauben Sie mir, gründlich, ausgearbeitet, lebhaft; und sein Herz ist nicht tückisch, nicht falsch, nicht menschenfeindlich, vielmehr, so viel ich es kenne, natürlich ehrlich, natürlich gütig. Herr Löbel wünscht, mein Freund, dass Ihnen die grossen Verdienste der alten Lehrer seines Volkes um die Literatur eben so bekannt werden möchten, als Ihnen Mendelssohns Verdienste um die gereinigte Philosophie bekannt sind, und er hat mir aufgegeben, Ihnen zu sagen, dass er das wünscht. Wenn Sie die talmudischen Schriften, mit welchen Löbels zahlreiche Bibliothek angefüllt ist, in ihrem Dialekte lesen könnten, so würde Ihre Seele zwar nicht zu derjenigen Verehrung der jüdischen Philosophie emporgehoben werden, von der die Seele unsres Rabbinen durchdrungen wird. Sie würden aber doch, und das lässt mich Ihr Geschmack und Ihre Billigkeit hoffen, die Bemühungen der neueren jüdischen Gelehrten, das Reich der Wahrheit zu erweitern, nicht mit Verachtung belegen.«

חיבת רבינו הגאון לחכמות הלימודיות שנשתבחה בה במכתב הזה מאיש חכם שאינו בן ברית נודעת לנו גם מהקדמותיו ומהסכמותיו הנדפסות בראש ספרים ישנים מחכמי דורות שעברו שחזרו ונדפסו מחדש בימיו או שנתחברו מרבני זמנו. ואלה דבריו בקיצור מעט בהסכמתו כתובה בברלין יום ב' כ"ז טבת תקל"ז בראש ס' עמודי שמים לר' ברוך בר יעקב משקלאוו (ברלין תקל"ז 8): הלום ראיתי מקרוב הביא לנו איש מארץ טרחק הרבני המופלא החכם המושלם מהור"ר ברוך גר"ו בהרב המאור הגדול מה"ו יעקב ז"ל מק"ק שקלאוו, כולל חכמות רמות, חכמת הנתוח וחכמת המדידה והתכונה, ומעט מהם אשר ליהודים ככתבם וכלשונם, עד שכמעט נשבה זכרם ואבד הונם, ועם היות כי עצמות התורה היא לבדה ממלכת גברת וכל החכמות לה כשפחות ועלמות, מ"מ אין מן הראוי להיותן ממנו נעלמות, גם שכבר היו לעולמים יהדיו יכוננו על שפת החכמים, רבותינו הקדושים ז"ל אשר בארץ המה, ולא באלו לבד אלא בכל חכמת הטבע ידם רמה, כי באמת כולם צריכין לכמה דיני התורה ומשפטיהן, יען מדיעת צמחי האדמה ושרשיהן, ושיעור יניקותן והתפשטותן

זמוגי הדברים ושבען יגלגל יכולת הבלן וליחותן. יצאו כמה דברים בדיני נטע רבני וערלה, ולהפריש בין החיה והבהמה והעוף למינהו וכל שרץ השרוץ, וצריך להכירם כי כל אחד לבדו משפטו הנה נהרץ. ואך יכול להבחין בין דם לדם, אם לא ידעו זמוגי בעלי החיים ויסודם? והגבילו להעביר על הכתם סממנין שבע, להכיר בין דם לצבע, וכל זה מדיעות פליאות חכמת הטבע. וכמה פעמים עינינו הרואות יש אישר יאמרו ראה זה חדש הוא, חדשים מקרוב באו, והמה בכתובים כלולים ובלועים בדברי רכותנו זיל ושם נמצאו, ורובם ככולם היו אצלם מקובלים ורמוזים כואת התורה אישר שם משה. מ"ט לא נמנעו מלחקור ולעמוד על שרשם וביותר אלו החכמות אשר כמה גופי התורה בהן תלויין, ועליהם בנויין. כי מי אשר יקשה לו דבר בפתי נדה, בחכמת הניתוח תשובתו בצדה. וחז"ל עמדו על מנין האיברים ועל משקל הנישר עד שנמרו לאמור, כי ישוה בשר אדם לשל המור, וחקרו בשערות האדם אם מתחתיהם יצמחו, או בראשם יתחוו, ודרך גדילתם בכמה ימים לשעורים מניעים, וכל אלו הלכות קבועות דברי חכמים כדרכונות וכמסמרות נטועים. . . ובדיני סוכה וערוכין מי יבין חידות, אם לא חכמי לב אנשי מדות, וכמה מאנשי השם אשר בשם נקראו, גדולים הקרי לב נבונים מכל עם יראו, ובכואם אל מס' כלאים בכתיהם ההבאו, יען אור חכמת המדידה לא נה עליהם ועדיו לא באו. ואצל חכמת התכונה, אשר היא עולה על כולנה, עיקרה ושרשה נתנה, למשה מורשה ומחבר מנה, לישראל למנה. הדישים לקדש שנים לעבר, שנות שני המאורות הגדולים יחדיו לחבר. ואם באמת לדעתי קרבו כדרכי בטלמים ושכילים. ויש לי ראה כזה אלא שאין כאן מקומו, מ"ט אחרי שגם כזה יצא חשבונם מכוון לא נוכל להתעלם, מן הידיעה עד מקום שיד שכלנו מגעת לעמוד על חשבונם, לעשות רצון קונם, והמתעלם ממנו עליו עם נביאים נבאו, את פועל ה' לא יבישו ומעשי ידיו לא ראו. וחכמת המדידה עמה נקשרת ומחוברת כשני רעים, כי היא בנויה במועצות ודעת על שלשים ורבעים עכ"ל. — ולרוות נפשות צמאות לשתות מי החכמות הלמודיות מסר הגאון ר' צבי הירש לרי ברוך משקלאוו הנזכר גם ספר יסוד עולם לרי יצחק הישראלי תלמיד הרא"ש שהיה בכתב יד אצלו כמסם באוצרות ספריו והסכים ביום א' ח"י שכט תקל"ז להדפיסו בכרלין, ויצא שם לאור בשנה ההיא (ובתוספות רבות מהחכם מהור"ר דוד קאסל ור' דוב בער גאלדבערג ברלין ת"ר—תרי"ג) — ובראש עמודי שמם הביא ר' ברוך משקלאוו כיאור פלוגתא דבי"ש ובי"ה בכרכות בענין מאורי האש או מאור האש ששמע מר' צבי הירש על פי חכמת הטבע וכמו כן שאר דברים בנמרא ותניך מבווארים מהגאון ע"פ הטבע והמושכל ואמר עליו: ברוך שחלק מהכמתו ליריאוי!

ודי כזה לראות ולהכיר ערך הגאון הזה משאר גאוני זמנו, ובאמת לא קם רב כמותו בעדת ישראל בכרלין מיום הוסדה בשנת תל"א עד יום כואו הנה לאבי"ד ורי"ט בקרלתנו והמדינה. גם אנשי גאליציא חשבו מחשבות לקבלו מכרלין להרב המדינה (כוכבי יצחק מחברת 18 ווין 1853 צד 56) אולם בעצת הכומרים נבחר רב אחר. וברא כרעא דאבוה, הוא הגאון ר' שאול אבי"ד בשנת תקל"ז בס"פ דאדר וגם הוא יצא לעזרת ר' ברוך משקלאוו בחימתו על ספר יסוד עולם. וכן נמצא ממנו מכתב בראש החומש עם העתקת ר' משה מדעסא שכתב כנראה ביום האחרון משנת תקל"ח להקצין התורני ר' ירמיה בר בענדיט בר ירמיה פערשט (נפטר פה ח"י טבת תקי"ן)

וכאביו הגאון ר' הירש מקונן גם הוא על התרשלות בני דורו בלמוד לשון עברית ועל כי בלולה שפתם בלשון המדינה ולשונם לשון עלנים. אף הוא חזר ושונה דברי הגאון אביו בהסכמתו לכבוד המעתיק רמ"ד והוסיף עליו לשבח ולפארו בשיר ובו אומר עליו: בעומק פירוש הפליא עצה, ובחלקת הלשון עליו רוח אל רחופה. על זאת יתפלל כל חכם, לחלוק כבוד אל משה, מנה אחת אפים יאריך אל ימיו יבהיר אורו כשחק, ויחשוב קמיו כשחק מאזנים היו כל צמא בואו, דרשו ספר וקראו, טעמו וראו נפת נטופה.

גם רבני בית דין ברלין בימים ההם: ר' שמואל זנוויל מבראנדבורג אב"ד שטרעליטין, ר' יהודה ליב פארינבאך, ר' שמעיה בר חיים לאנדסבערג ור' אהרן הלוי הורוויץ אב"ד שקוד והאזנופש בלם שמחו לקראת העתקה זו ושפכו בוו ולצנן על ההעתיקות הקורמות לה ובפרט על העתקת הביבליאה האשכנזית דפוס אמסטערם משנת תל"ט הנרפסת ברשיון גאוני ד' ארצות: "גם היא מבלי דעת מלין יחביר... והיא שעמדה למכשול ולפוקה בנינו ובהורי ישראל הכריע" (שם בהסכמת מיום ה' ח' השון תקל"ט) — וברשימת הפרענומעראנטען על החומשים הללו הנרפסת שם בראש חלק בראשית נרשמו גם רבנים בפולין וליטא: הרב ר' אליעזר אב"ד דנעשוויץ, ר' זלמן בר"א מווילנא הרב מפאקראעי, מ"ה משה אב"ד דקלעצק והרב ר' משה אב"ד מואליבאקע. — אולם הרבה מרבני זמנו ובפרט ר' רפאל הכהן אב"ד אה"ו לא כמחשבות הרב דברלין ובנו הרב דפד"א מחשבותם והמה הבאישו את ריח המעתיק וההעתיקה בעיני העם וירדפו ויחרימו הקורא בספר התורה שהועתקה ע"י בן מנחם ודנו אותה לשרפה ולמאכולת אש (ע' למטה בהערות).

וישב הגאון ר' צבי הירש בכרלין בצל התורה בהשקט ובמנוחה וינהג עדתו בצדק ואין מהירד אותו מסביב. אולם פתאום רוח רעה החל לפעמו בסבת המכתב דברי שלום ואמת שהדפיס ר' הירץ וויזל בשנת תקמ"ב בכרלין להשקיש החרדה הגדולה שנפלה על רבני אוסטריאה על דבר הפקודה של קיסר יאועפה השני בענין סדר והנהגת הלימוד של ילדי בני ישראל בכל מדינות ממלכתו. במכתב הזה שיצא ללמד זכות על הפקודה הזאת מצאו רבני פולין רשת טמון להעביר הלילה בהורי ישראל מנימוסי הדת, והיה לזרא בעיניהם בכלל על שהרבה בשבח חכמות הלמודיות ובפרט על מה שהביא שם מאמרם בויקרא רבה סוף פרשה א' כל תלמיד חכם שאין בו דעת נבלה טובה הימנו. — בראש הרבנים האלה שחרפו ונרפו את ר' הירץ וויזל עמר הגאון אב"ד דליסא ר' טעבלי הארחוב מבראד שדרש כנגדו בשבת הגדול תקמ"ב בבית הכנסת דרשתו הנמצאת בידי בכתובת יד והעיר עליו כל המתו והוא ובית דינו דנו את המכתב הנזכר לשרפה ויכתבו עם חבל רבנים אחרים מפולין להגאון ר' צבי הירש לברלין שיחיש וימהר להוציא פקודה מפרנסי ברלין שבל ירס עור ר' הירץ וויזל את ידו לכתוב ולדפוס עוד דבר בענין הזה.

דברי הרבנים המסתים הללו עשו רושם בלב הגאון ר' צבי הירש והטו את לבבו אחרי שונאי נפש ר' הירץ וויזל וכמעט כלתה אליו הרעה לולי משה בן מנחם יצא לעזרתו במכתבו לר' דוד פריעדלענדער (י"ז אפריל 1782) ויבקש ממנו שידבר על לב המיו ר' דניאל יפה וגיכו של ר' דניאל הנגיד ר' אייזק דעסויא (בר שמחה

בזמן בר וואלף נכד הרמ"א) שהיו או ראשי קהל ברלין שלא ישמעו הפעם לקול הרב ר' צבי הירש ולא ימלאו בזה רצונו, כי מצד השכל והסברא וכן מצד פקודת המלך הרשות נתונה לכל איש בין שהוא בן ברית בין שאינו בן ברית להוות דעתו כפי חכמתו ובינתו כרצונו בסיועת הרפוס ואין מי שימחה בידו. ואם רצון הרב להצדיק עצמו בעיני רבני פולין ישתק אותם ויגלה את אונם שלפי חוקי מדינותינו אי אפשר למחות ביד איש לכתוב דבריו ומחשבותיו על ספר ולהפיצם בין ההמון על ידי הרפוס; ובסוף מכתבו לריעו פריעדלענדער הוסיף בן מנחם לאמור שלדעתו טוב הוא שישתקו גם את הרב ר' הירש ושימנעו אותו בעצתם מלדרוש כרבים נגד ר' הירץ וויזל ושכבר היה בחפצו להתוכח בעצמו עם הרב אודות ענין המדובר בו לולא ירא לירד עמו בעומקא של הדבר שאין הומן גרמא לכך (ראה למטה בהערות). ממכתב הזה נראה ברור שגם הרב ר' הירש היה ממתנגדי המליץ ר' הירץ וויזל ותלונות הרבנים עליו הכו שורש בלבו. ואין לתמוה על זה, כי כבר היה טינא בלבו על אנשים חכמים ויודעים בברלין שהקדיחו תבשילם שנכנסו לפרדם החכמה ויצאו ממנו מסובלים לדעתו בזרע ענבים כהות שמתרו לזרוע על תלמי התורה. וכראות הרב אשר יראתו היתה קודמת לחכמתו כי נטו האנשים האלה מדרך שציינו הקדמונים על פי התורה והקבלה ונתקו מוסרות הרבנים וישליכו ממנם עבותות האיסורין ומכעיסין אותו במעשיהם ובטענותיהם, חשד גם את ר' הירץ וויזל שגם הוא בא בסודם והיה כאחד מהם וביותר אחרי אשר נגשו לפניו רבני פולין באגרותיהם הזנובות. ויקנא לכבוד התורה ולומדיה ויתחבר עם הרב דליסא לפגוע בכבוד ר' הירץ וויזל אשר באמת היה משלומי אמוני ישראל ועולה לא נמצא בשפתיו ואף כי במעשיו. — וזה הוא מה שנוכל לטעון להתנצלות הרב ר' הירש שהיה תמים במעלליו ואיש מלא רוח בינה ודעת עצה ותושיה. וכנראה הועילה השתדלות בן מנחם במכתבו הנזכר בתחלה לשכך הכעס והחזימה מלב הגאון מרא דאתרא וכאשר באו דברי ר' הירץ וויזל בשלשה מכתבים האחרונים (שנדפסו בברלין מתקמ"ב—תקמ"ד) והצדיקו אותו לעיני הקהל וראו כל העם כי בלא משפט דנו את המחבר סי' דברי שלום ואמת לחובה כאלו בהסקירא נוחא ליה, או שבת הרעש לגמרי ולא נותר אף שמיץ רוגז ושנאה בלב הגאון, כי לא נראה ולא נשמע מאו והלאה שדרף אותו עוד הן בדברים והן במעשה. ובאמת היה הרועה הנאמן הזה עומד על המשמר ובכל עת ובכל מקום שזו אחד מרבני זמנו מן התלכה שקיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם לא נח ולא שקט עד אשר הוכיחו על פניו. וצא ולמד מה שכתב הגאון ר' הירש נגד הגאון ר' יחזקאל לאנדא האב"ד דפראג שהראה פנים להתיר תגלחת בחול המועד על ידי פועל עני שאין לו מה יאכל ככתוב בנודע יהודה קמא (פראג תקל"ו) בחלק או"ח סי' י"ג. ועל זה תפשוהו כמה רבנים מובהקים: הזקן ר' לעמיל אב"ד באיינשטט והגאון ר' שאול אב"ד באמשטרדם (נודע ביהודה תנינא חלק או"ח סי' צ"ט, ק' ק"א ובכנין אריאל II דף ל' ע"א). ובספר האחרון שנדפס באמשטרדם בשנת תקל"ח הרפס (ברף ל') המחבר תשובה שהשיב אחיו הגאון ר' הירש כחד מן חברי"א על דברי הגאון דפראג וזה לשונו: „אשר שאלתני אם יש לסמוך על מה שמצאת בספר א' נדפס מחדש לאחד מן האיזורים שבגדולי דורנו להתיר הגלוח בח"ה ע"י פועל עני שאין לו מה יאכל? תשובה: דע לך כי קרוב לנו

האיש מגואלינו הוא וחביב עלי כגופאי אמנם אי אפשר לשאת פנים בתורה דכתיב ביה אמת וכל שכן במקום דיש חלול השם דלא אזלינין בתר רב וקרוב. והאמת אהוב מכל. ומוכחני בחכמת הרב נר"ו שאם יודע לו שרבים חולקים עליו יתן תורה שהרי אבות העולם לא עמדו על דבריהם והוה שבחן של חכמי ישראל לבלתי אחוז בקירות סברתו ולחוקק במסמרות חסרות ומאן דכרע בהוראה זקוף בשם טוב העולה על גביהן. ומי שחזתמו אמת אל יציל מפי דבר אמת, כי הוא יתעלה יודע מחשבתי לכבוד ה' יתעלה ותורתו לבד לא זולת. עכ"ל. בתחלת התשובה הארוכה שאין ענינה לכאן וכסופה אומר הרב הדברים האלה: ותו דלדבריו נתן מקום להתיר ע"י נכרי בנקל ונמצא תקנת חכמים בטלה מכל וכל. ומה שהתיר למי שהולכים בין האומות שלא יהיה ללעג וקלס, היה לו לשקול בפלס, שהאידינא כמעט כלם הולכין בין האומות והשרים ואין חלול השם גדול מזה באמרם נתחדשה הלכה זו תורה חדשה, ונתבטלה מורשה. ואם יראו אנודות אנודות בשנוי מראה פניהם, ושיטה של שער מספקת ביניהם, שער זקנם שהתחיל להפריח, זה עוקר וזה מניח, יאמרו הן עם אחד ודברים אחדים היו כאחד ממנו ללכת איש בשרירות לבו, ואם שאול ישאלו מה זה ועל מה זה וישיבו פועל עני מצא, הנה תורת ה' פרוע לשמצה, ולחמה של תורה לחם אבירים, נעשה לחם שעונין עליו דברים הרבה. סוף דבר אין להתיר דבר שאבותינו ואבות אבותינו נהגו בו איסור וקיימו וקבלו עליהם ועל זרעם באין פוצה פה ומצפצף, והרי חכמי ספרד וחכמי איטאליא שהדבר קשה עליהם כחזירא גדרו גדר והחמירו מאד מאד כמבואר בס' לקט הקמח הלי' י"ן נסך וכן בספר פחד יצחק הנדפס מחדש. ואיך פתאום יעלה עליהם הכזרת, ודברים שפשט איסור בכל ישראל בדמינות וסברות וקל וחומר בהלכות מועד שהן עקורות. מעתה איש אל ירים את ידו ליטוש תורת אמו, והפורץ גדר יירא לנפשו מוזהל אשר עפר לחמו. והי' יסיר חרפת עמו, ויתקדש שמו בעולמו, כה עתירת מצפה לתשועת ה' משמי מרומו, נבוה וחרל אנשים מכיר את מקומו, ונפשו עליו תשתוחח כנמול עלי אמו, על כרחו לריב יתיצב לכל יהרס גדר כרמו, בוטח בה' עוד ישיבחו על מי מנוחות והיה ה' עמו. ואתה בני חזק והתחוק להסיר מכשול וקורא לך גודר פרוץ משובב נתיבות, ונוכה לראות מלאך שלוח להשיב לב בנים על אבות, כנפש המרוד הקי צבי הירש.

בדבריו האחרונים הנעתקים למעלה וביותר בהסכמות רבות שנכתבו ממנו בזמן ההוא והלאה מתאונן הרב על צרות נפשו כי עזו ועל פגעי העתים אשר יסוכבוהו מכל צד ואין כחו לעמוד בהם. הן אמנם מקרים רבים לא טובים הרדיפותו ממנוחתו זה ימים רבים אכן על כלם לא הצטער אותו הצדיק כל כך כעל מעשה בית דין של שלש קהלות אה"ו אשר ששה דיינים מומחים משם רדפו את המחבר ס' "מצפה יקתאל" וענישו אותו לכבוד רבם האב"ד ר' רפאל הכהן. הרב הזה שכבר מדובר בו למעלה צד 81 הדפים כברלין בשנת תקל"ב ספרו "תורת יקותיאל" ועל ידו נתגדל שמו במחנות ישראל ונתקבל לאב"ד בשלש קהלות אלטונא המבורג וואנדסבעק. במשך הזמן הארוך הזה משנת תקל"ב עד שנת תקמ"ט, לא נראה ולא נשמע מערער בדבריו ספר תורת יקותיאל ולא קם איש אשר הוכיח את מחברו כי שגה או הויד להתיר את האיסור ולטהר את הטמא. והנה פתאום קמו ב' אנשים

בכרלין ר' איצק בר דניאל יפה וניסו ר' דוד פריעדלענדער והדפיסו ברפוס שהקימו בהוצאתם לטובת הנוך נערים ספר "מצפה יקתאל" השנות על המהגר ספר תורת יקותיאל. בהשגותיו הללו הוכיח בעל המצפה יקתאל את איש ריבו שהשחית את הנייר בדברי חלומות ורק להרבות דברים נתכוון להתעקש נגד הקודמין ואמר על הן לאו ועל לאו הן, ומראה עזות גדול וקלות ראש באיסורי נכילה ושראוי ספרו לנגזו שכל ספרו לא בא אלא להגדיל ולעשות חיבור עב בעינים של דקדוקים קלים (דף ד' ב...ג, א ב. ד' א. ו' ב.). ועל דברי הרא"ש בפ"ק החולין שאמר הלכה כדברי ר' נחמן חלק עליו ר' רפאל הכהן ודוחק דברי ר' נחמן מהלכה, ועל זה כתב המשיג (שם ב): "אפשר שאמת הוא מה ששמעתי שבני עירו אומרים שאינו מעביר על המדה כלל ועברתו שמורה נצח. ואולי בגלגול ראשון עשה לו ר' נחמן דבר ורצה להתנקם במימרא זו". — ובדף כ"ו א' מתרעם המשיג עליו ואומר: "כי שלח אצבע ודבר און ויורה זיקים להתיר לקחת שוחד בשינוי שם, על זה אי אפשר לשחוק ונבהלתי מאוד זהו שאומרים עליו שפקח הוא? מה ראה לשטות זה לכתוב דברים כאלה על ספר? אפס מקרא מלא דבר הכתוב כי השוחד יעור פקחים". — וברוך הוא סוכב הולך המשיג מענין לענין ונותן פגם ותהלה בכל דברי ר' רפאל הכהן ומסיים בדף ל"ח ואומר עליו: העבודה! שראוי להכמי הדור לעשות עמו נבלה על כל מה שעשה פה. לבד שלשה עבירות עבר, אחו את העינים גם נגב ונתלבש בטלית שאינו שלו ומבקש להאכיל טריפות עכ"ל המשיג. — ובהקדמת המחבר למצפה יקתאל מכנה את עצמו: עובדיה ברבי ברוך איש פולניא המתגורר כעת במדינת עלזאס ומתנצל נפשו על כי הרחיב את פיו לדבר קשות על ספר תורת יקותיאל ובפרט אחר שכבר עברו יותר ממש עשרה שנה מעת הדפסתו, מפני שאצלו היה כפרושתמא חדשה ושכל כונתו בהשגותיו היא: (א) שלא יטעו ויפסקו אחרי המחבר בקולותיו ובהומרותיו; (ב) לסגור הדלת בעד המחברים המרובים הבאים מדי יום ביום איש ככל הישר בעיניו יעשה לו מדברי תורה קודרום, וכלי למבקשו. והיה כהניע מחברת הזאת לעיני כל ויראה כי לא נשא המשיג פנים לאיש גדול בישראל כר' רפאל הכהן ושפך עליו כעסו וחמתו או יראו מגשת עוד ולהרפס דברי חלומות והבלים לבל ישרפו מהבל פיו. ומסיים הקדמתו באלה הדברים: ועתה אני מתנפל לפני גדולי ישראל אל תראוני שאני אוהב את המחלוקת או באתי להתחרות ביושבי על מדין. . . . ולהכותם נגד המתפרצים בעם כי אחם תשפטו את הספר אשר עליו יצאתי להלחם ואם תראוני שאני שגיתי הנני לקבל דינכם. . . . ואם ימצא לתרין דבריו ולפרשם כפי מה שהם כתובים הנני מוכן לבוא עריו ולהתחנן לפני רגליו לבקש ממנו מחילה ומשו בפומבי. ומה אוכל עוד ואעשה" עכ"ל בהקדמתו.

הספר הזה יצא לאור ברפוס חברת הנוך נערים בכרלין ובהוצאות הנידדים ר' איצק בר דניאל יפה וניסו ר' דוד פריעדלענדער תלמידיו ורעיו של רבנו משה מדעסא שהיו מאוהבי המחבר והכירו אותו כי הוא איש גבור כארי בגמרא ופוסקים כאחד הרבנים הגדולים ועם זה איש מדות טובות ואוהב את החכמה ומודע לבניה יקרא ועל כן אהבוהו והשתעשעו אתו לעתים והתעלסו בחברתו כמבואר בהקדמתם לספר הזה. ולעומת הקוראים התנצלו לאמר שבתחלה היו נבוכים למלאות רצון

מחבר השנות האלה על רב גדול אחד מראשי ישראל ויחשבו לעמוד מנגד מלהחזיק בידו ר' עובדיה הנזכר. אולם מגדל הפצרתו ולתועלת הרבים להרים מכשול מדרך האמת והצדק המתיקו עצה ומצאו פשר דבר בענין הזה, וגמרו להרשים זה הספר ואחר גמירת הדפסתו יושלחו „מקצת ספרים אל הראשים והגדולים היושבים על כסא הוראה והם ידונו בדבר ויכריעו האמת עם מי . . . אם להגם הרעיש הרב ר' עובדיה את העולם . . . או אם אמת הדבר נמצאו השניאות וההוראות המקולקלות האלה בספר תורת יקותיאל כלם או רובן. —

הספר הזה כמעט שנמנר הדפסתו בירח אדר תקמ"ט נשלח מהמרפסים הנוכרים ליד הגאון ר' צבי הירש אב"ד ברלין ולבנו הגאון ר' שאול ולהגאונים דק"ק פראג, אמשטרדם, פ"פ דמיון, הנובר, ברעסלויא, גלוגא, ליסא, פוזנא, מיינין, הייצפעלד, פראנקפורט דאדר ולהגאון ר' אליהו מווילנא ולבעל הריב עצמו ר' רפאל הכהן. ויקראו דיינא דמתא אלטונא המבורג וואנדסבעק את דברי הספר ויגדל הקצף ורבה המשטמה והדיינים ראו חובה לעצמם לנקום נקמת רבם. אולם לא נבחת ושובה חשבו להצדיקו בעיני העם בהראותם שכל דבריו בספר תורת יקותיאל באמת וצדק נאמרים ומסכימים עם חוקי ומשפטי התורה — לא באלה הפצו עוזריו ומיודעיו כי אם ביד רמה יצאו לקראת משנאו עם הרב פיפיות שבידם וירדפו אותו עד הרמה. וזה יצא ראשונה מאתם ומעטם;

(א) פסק מב"ד צדק

על דבר הסיפור מדם טייל טענו טרע צעולם ותפשט צמחה העצרים חוצר מצר בקדמי שמו ונלפס יקתאל. ונכאס לעין כל סכל כוונת הסיפור והלימוד הזה שלא לשמש ויטח לו שלא ככח. כי כל כוונתו לבנות התורה ולוודעיה והוא ספר כתיבות וכתב סולו"לים צמזמרות וצוטה כעדקרות מצר פיפיות צידו יד הכונה לענות צו סרה ולהטיל לעז וסמוץ דופי ולהטיל נוט צקדסים צדצרים אשר לא כן וצדצרי מרופים וגדופים והסמנר העלפס הוא טופס ונציט והציט נאחזרי רפאל ה"ס אדונינו נוריני ורצינו נטייל אלסים צמוכנו סרצ הגאון העמורקס כבוד וסר"ר רפאל סהסן אצ"ד ור"ע נר"ו. וכדי ציון וק"ף. לזאת סחאססו סהיום יחד דייני לך דשני קסלות אלטונא וואמיצעק וסיסס עצ"י דין ודת תורתינו שונדין לכבוד תורתינו סקדוסה וסטהורס ולכבוד סרצ ורלוי לענוט ולסחרים ולכדות צצ"ב סגדולה צאלטונא לעמך ציום סכניסס אשר קריאת ס"ת קודס סכנת ס"ת לארון הקודס צאכקטיי ספאל ציד וימרינו את העמנר סג"ל ואת סונלפס אשר אונר ני הוא סהיס אשר ונלאו לעשות כן כי שמו לא נודע והוא פלאי. גם יחסב הסיפור סג"ל כעכתב פלסטר ונכתבים עמל ולריכין לסהוג צו ונכג ציון גדול ולרין ציעור ססצרי סוויסיס כרגע יאצדו ונכרה יכרתו ואנחנו צצס ה' אלסינו סככנו יחד וסחננו

סיום יוס ד' ד"ו אשר סנת סקמטיית לס"ק סס סאנצורג.

נאם הקמן יוסף האן דיינא דק"ק אלטונא והמבורג יצ"ו. — נאם הקמן מנחם מענדל בן כהר"ר יעקב ז"ל דיינא דק"ק אלטונא והמבורג. — הקי מרדכי גומפא בן לא"א הר"ר יובל פרידבורג דיינא דק"ק אלטונא והמבורג. — הקי אליעזר ליפמן בן לא"א המנוח כהר"ר זלמן בייש דיינא דק"ק אלטונא והמבורג. — הקי יוסף יבונה

יופא בן דניאל דיינא דק"ק וואנובעק. — הקטן אלעזר לאזי בהררי יצ"ו דיינא דק"ק וואנובעק והמבורג יצ"ו.

(ב) כרוז שהוכרז בבית הכנסת הגדולה באלמונא.

הקבצו ושמעו בני יעקב האזינו דבר ה' זרע קדם אמונים בני נאמניים היר מיט
 חזי מן מכרזי ומודיע בשם האלופים פיוזי דשני קסלות יצ"ו בליכוף דייני לך ד' קסלות יצ"ו
 דעם נאך ונקרוב תתפרסם דפוס גווארדלן מתכז עמל ואון מוכינה בשם מלפס יקתאל ווא פון
 דער מתכז אכגעגעצין לגבר אשר דרכו נסתרה בשם עובדיה בר ברוך יהי דרכו מסך
 ומלאך ה' דומה. הן כל אלה יפעל למעול ומעל צה' וצמרתו הקדושה. הגם צרותו הקשה.
 ולשונו כמעט מלוטשה צמרושים משופים ומלאת נמרלות קולו כנחש ילך ופה חלק יעשה
 מדמה. ציקס להדיח ולהרוס חומת התורה וכבוד שמים וכבוד ת"ח להצוות ולמאס
 כסומה. אינד דם זעלבי כפי שמראה לעין כל איזו נור מצור עזבים למרות ולעניב
 את דוח קדוש עליון הוא ניהו מאלויו ותפארתו נשא אלהים צמחיו הרב הגאון המפורסם
 כבוד מהור"ר רפאל הכהן נר"ו עד דור דורים נגה תורתו עלינו מופיע ושנים לקדמו
 חסידים זרומה. לופה קטע כגובה אפו להטיל מוס בקדשים ולתת צו דופי וגדופים. אך ילא
 ילא למרץ ולגדף ולמלך דברי לדיקים בדברי קטעורים וציונות ושפתים דולקים. כהגלות
 נגלות אחד הריקים. צעות על תורה ודבר שוא ותפל. כוננו חילוי על יתר לירות צמו
 חופל. צדון לצבו יסער ואת פיהו יפער לבלי חוק לחוק חקקי און ונכתב פלסתר. ועל
 דבר אמת כופה פסכתה. לענן הכות צשוע לטון בהמצא ושם צסתה. כמשיב וקומה. יציע
 ימיק צרע ידבר עתק בגאווה וצו ודעת זמורה. אלה פיהו מלא מרמות ותוך ולטון רעיה
 עולה חסגה וכלפעוני יפריש צשיטה צטלה שלו כאשר יפרא השומה. כחשו צפניו יענה
 עזות לדבר סרה בזון מומא ולגלות פנים שלא כהלכה. וכל ונגמחו לחלל כבוד שמים
 והתורה ולוועדיה ולהרבות לעג וצו ישים המישור לעקיצ יעול ככמה. וויא זולכט שוין
 ומפרסם וקודע איזו צין הלוועדיים צקתלתינו יע"א כי סקר נכחו און דצדיו ממש אך
 הצל יהמה יצור כבוד אמרים מרים לחוב לו צרות כצברים להפר יראה ולגרע שימה:
 אחם בית ישראל ואיש יורה נופלי דת אם מורשה. זכרו זאת והתחזקו
 הצינו וראו והתמחו תמחו. התבוננו מאלד וראו הן היתה כזאת. ניום שעמד רצקקה
 על הצרכה. למרץ אלהים מי ואת כל הנוערכה. הן צמילול השם וציון כבוד התורה
 והוגים. לכו נא ונוכחה. הנשוע כווסו וינינו קדם. כי יקום צקצנו גבר יהיר לא יעוה.
 און הלא שיה. נפיו לפידיים כצקקים ירוץ להחלוץ צת"ח שגדול כצדו והשועה לכבוד
 הנקום צ"ה אשר ידו יקדה ארץ ויינינו שמים עפסה. ובפרט צגדול הדור צתורה
 וצירלת מעא כוונתו ירבה צישראל רצינו שגדול נר"ו הנקום יהיה צעזרו. חם כמה
 וכמה פנים שלדקתו ככל ארץ מודעת ואור תורתו מופעת צקסלות קדושות וגדולות לאלהים
 אשר יש צם ונשל על כפא ההוראה וכבוד ה' עליו נחה. הליכו הו ליום סך עלה
 צישראל יום שואה ונשואה יום סך ושלה ונודסה. כי יעלה הכורח לכרות צריח ללא
 אלהי אמת ולדבר חושה כנעתמע להרטיב ולהלעיב צתורת ה' ובקדושו ישים תהלה. לך
 מטה הזדון ורשעה כראש פרסה. על זם דום לצנו אל השמועה כי צאה כח צוערת
 עטיר צענמותינו וצאפנינו כיקוד קדמה. על לא ודאי כל איש איש וצית ישראל יחד וילפת
 ונפשו ונתנה דולפת ורח אלהים ונחשת ומעיו כסיר מוללה יתחמו נחמה. כל גבר ידיו

על חלניו כיוולדה יחילו וצבצרון מתנים יאנח אחסה. כי נני כל צמר אשר צו רוח דעת לא יאחזנו פלגות וצעתה צמנעו את כל דברי האלה הזאת. והנפש אשר לא תעונה צענם היום הזה יום לרה נאלה ותוכחה. ונני האיש אשר נעע צו ה' אלהים אהבתו ויראתו על פניו תהי' בזכור זאת חייב חרף ה' ונבל ינאץ צעם אשו שר בתורה וסן. קמה עוד רוח צו. ולא ימם את לב אחיו כלצו. צועקה ולווחה. על גדול השבר אשר כהייתה צחילול כבוד השי"ת עלום ורצ. וכבוד התורה והוגיה. לארץ הגיעה ולעפר שמה. אי לזאת אהבתו אלה אלופי מוי"מ דשני קהלות י"ו קמנו ונתעודד והתאספנו יחד צלירוף דייני לך דצ"ק ש"י לעשות לה' ולקנאות לכבוד תורתו הקדושה הנאמנה הישרה והצרה ולכבוד אדונינו מורינו ורבינו הרב הגאון א"צ"ד שלום קהילתינו יע"א ולכבוד כל הסוגה בתורה שלימה שלנו ורוח הנקום היענו כוחה. וילא נואח אלופים דייני לך דצ"ק ש"י עפ"י דין ודת תורתנו הקדושה להמרים ולגדות את הממצר המכתב הכ"ל והמלפס אשר אנור. צפונני צנה"כ ציום הכניסה קודם הכנת ס"ח לאש"ק. על אשר שלח ידו ולשונו צכבוד שמים וכבוד התורה. ויהיה נידון כלפיקורס גמור ונין. ומצורו כמכתב פלסתר ופסרי קוסמין והוא דרך חול דברי כנגן מתלהמין. לא שריין ולא קיימין. כי אם יהיה לצער. ככלי אין צו חפץ נינו כזס כפוך וכמוץ מגורן יסער. וירמסוהו העם צשער. לכן צמנו צמוע כל עדת ישראל הנועדים צצית ה' למגדול ועד קטן. צגזית עירין וצנאמר קדישין איזו הממצר פון דען מכתב עונל ופלסתר דס דא מנרנה איזו צס מלפס יקחאל מותרס ומנורה ומופרס ומנדל מכל קדושות ישראל לגנוני. עד שיזכור את אשר העוה. והסיר את המוסה. לעשות משוזה על מטלטו כהוגן. והאל המנון המרצה לבלות איז גם צעדו יסך ויגן. וס"י צכוד רממי יקיים לנו הצעתו מ"ס ותמתי נקום לענוי לישראל ונעמיו וסכן תמתי ולא יכנו עיד. ולא יוסיו צני עולה לענותו וגוי. ויקיים צנו מ"ס וכל צניך למודי ה' ורצ שלום צניך. ויענו כל העם אמן אמין:

שפת אמת תכון לעד שאני חייני הכרזתי הכרז הכ"ל צצ"ס הגדולה צבלטינא יל"ו צמקלות עם ציום ה' כ"מ ארז תקמי"י לפ"ק ולעדות ולכתיב תממתי צמתינת ידי הקטן איצק ב"ה המנוח כהר"ר צבי הירש פרוץ ז"ל שמש ונאמן דק"ק אלטונא והמבורג יע"א. והנה בפסק בית דין הנזכר לא נקב שם המחבר כלל ובכרוו שאחריו מכונה שמו כמו בשער ובהקדמת ס' מצפה יקחאל עובדיה בר ברוך. ובאמת שם מושאל הוא מהמחבר שהסתיר פניו תחת מסוה זו. וכל העם בשמעם החירופים והגידופים שפלטן קסת הסופר בספר הזה הם לבם בקרבם ועשן עלה באשם ויאמרו לרגום אותו באבנים. גם הגאון ר' הירש בברלין רעד ותלחלה אחותהו בקראו את הולולים הנמצאים על הגדול שבגדולי ישראל בימים ההם הוקן ונשווא פנים ר' רפאל הכהן ויחשוב להעניש בחרם גדוי ושמתא את המחבר שלא נודע או מי הוא ושמו האמיתי לא הוגר לו עד עתה. אכן כאשר ראה הרב כי חבירו הראש ב"ד הגאון ר' מאיר בר שמחה ווייל מקיל בכבוד בנו ר' שאול ומתרחק ממנו בכל האפשר — כי חשש לחרם רבני אלטונא ונהג עמו בדין מחרם ומנודה — הבין בלבו כי עלתה שינא בלב חבירו הרב על בנו וישאל לו מה זה ועל מה זה? ויענהו ר' מאיר במקרא שכתוב (מלכים ב' ה' ה') וברמיהו: אהה אדוני והוא שאול! — ורע הדבר מאוד בעיני אביו הרב ר' הירש ויצעק במרת נפשו: בני בני מה עכרתנין וכמעט שקט רוחו ושב אפו ממנו וינחם הרב על הרעה אשר דבר לעשות להמחבר

ספר מצפה יקתאל להכות אותו בשבט הגדוי ושמא יומאן ללכוד אותו בחרמו. וחלילה הוא לחשוד את רבינו הגדול כי רוח אחרת היתה עמו וכרחם אב על בניו כן רחם על יוצא מחלציו; וכל האומר שהפיר מחשבתו בעבור שנודע לו כעת שבנו עשה הנבלה הזאת ולשובתו רצה למחול לו עלבוננו של תורת יקותיאל אינו אלא טועה כי רק בעבור זה היה כמחריש על כי ידע כי מסך ה' רוח עושים בקרב בנו והתעה אותו בכל מעשיו ובמחלת נפשו זו היה ימים רבים מנהגו כמנהג יהוא בן נמשי כי בשנעון ינהג. —

ויהי ריב גדול במחנה ישראל ובפרט בערי אהוי וברלין: הללו מוכאין והללו מחייבין את המחבר הללו מטהרין והללו מטמאין את ס' מצפה יקתאל. גם על שני ראשי חברת הנוך גערים ר' איצק יפה ור' דוד פרידלענדר שפכו כוס חמתם וירדפו אותם באף על שהרפיסו בהוצאותם את ספר הזה. ולמען הכעיסם ולגרום להם נזק הוציאו במרמה ובשקר בשם הגאון ר' הירש קול לעז עליהם ועל כל הספרים שנדפסו עד הנה בברלין בדפוסם לאסור קריאתם כספרי פסולים. וזה תורף המודעה אשר הדפיסו הגנירים הנזכרים נגד המערערים עליהם וישלחו אותה בכל הערים והמדינות הסמוכות ונמצאת גם כן במאסף תקט"ט צד רכ"ג:

(ג) מודעה.

זה כעטלות שנועות, וקול עוזר צין אחינו צני ישראל כי צאו אגרות שונות וכלוך צחוקס כרח מברלין, ל"ק"פ ס"פ דארד פראג המבורג ברעסלווא ואמשטרדאם, ועוד נעקיונות אחרים, צלתי מחוונים צנוות הכותבים, לאמור: כי ילא סקלף ונלפלי כבוד אדוננו ג"ו הגאון הנפורסם וצית דינו הלדקי, להסרים את ספר ונלפס יקתאל אשר ילא ונחדש צדפוס חנוך נערים, ולא עליו לנד ילא הדין להסרינו, כי אם גם על שאל ספרים אשר נדפסו ואשר ילאו לאור צדפוס ה"ל, ואנשי רכיל הוסיפו לאמור שאותן האגרות ילאו וצאו נענעין טיור וצית אדוניו הגאון כ"ו. אונס אם הקול הולך ולא יסוף אמתו לא האננו לקול השנועה, כי ידענו שנועולס לא ילא נשפט כזה וצית דין גדול רס ונפורסם לנצי ולתפארת, ואף כי ופי אדוניו גבר הוקס על. כי צלנוס הרעס הזאת לנו? הלא על פתח שער הספר הלצנו וערכנו דצרינו נגד גדולי הדור כ"ו, ולנשפט שצנו, לצלתי הדפים ספר כזה לאיס קצ את אחד הרצנים יוטצי כסא הסורסה, עד שקבל הנחצר עליו שאמתו ח"ע נקריב את נשפטו לפני כל יודעי דת ודין, וסיקיים את כל נוולא פיהם, אם אחרי העיון צספר יורו הנורים שטעה, וילדיקו את הרב הראשון, ויאמרו שראוי עבוד זה לנדות ולענשו, וכן עשה המחבר, ומה אשמתו ח"כ צנדר הזה? ואף אם יאמר האונר שלא עלינו עלה הסרי הזה, כי אם על הספר ועל ונחצרו, הלא גם זה לא יאונן ונחך דצרינו חלה, כי אחרי שקבל עליו צעל הספר את הדין אם יורסו שלא לדקו דצריה, איכס יספטוהו, וכ"ש נשפט חרוץ כזה, צרכס סתרכס את טענותיו ועל ונגן:

אפס כדי להוליא ונלצן של כת הלצויעים וכת החנפים, ולסכור פי דוצרי שקר, קונו ועליו לרוס הדת אדוניו הרב הגאון י"ו, ושאלנו את פיו אודות הדבר. ושנמתו לשנוע ונאדרכת כבודו שלא טעונו צנחשצוטינו, כי כבוד אדוניו חזר לנו צסס ונלא: "כי לא וווננו ולא וצית דינו הרצנים הנוצחסיים ילא שום כרח וכתב חרס, הן על הספר ה"ל והן על ונחצרו, הן על הספרים הנדפסים, והן אשר עמידים להדפס ושכל הכתבים

„אשר יונאחן בכל ונקמות ישראל אשר יאנור נחום כזאת, הן יסיו חמונים הן בלתי
 „חמונים צטט הכוח כלם ונכחי עונל הוה, ונעטה חכמים אשר נמתך ונעטיס
 „לירות ננו חופל ליתרי ל: “

ומעתה ילאנו ידי חובותינו להודיע את כל זאת צרכים ולספקי ל צצ סקונים
 סונחאים לקנות ספרים אשר נלפסו אללני לרות לונחוס, ולנגדיל תורס ולסלדיתס ;
 ברלין ריח ניסן תקמ"ט. איצק בר"ד מברלין. דוד פרידלענדר.

ואחד מבני אהו יצא גם הוא בימים ההם ללחום עם ר' שאול וספרו
 מצפה יקתאל במחברת אחת קמנה מאוד הגרפסת כנראה כאלטונא בלי שער (ובלי
 סימני עשרה דפיו הגרפסס משני עבריהם) תחלתה: שלום רב לכל אהבי תורתך
 ואין למו מכשול. הדור אתם ראו רעה וגו' וסופה בדף י', ב', באלה הדברים: אל
 תרבו לחקור לתור ולדעת שמי כי מה לכם ולשמי אם אהיה קמן שבקטנים או אחד
 מגדולי הדור, לא באתי להתהדר בזה וגם לא להתהדר הדברים בשמי. יבחנו הדברים
 כאשר המה ושפטו אמת. וה' אלקים אמת ישפות שלום ואמת לכל היותחים בשמו
 באמת היום יום ג' ד' ניסן. — ור' שאול בראותו כי אין אחד מרבני דורו עומד לימינו
 להצדיק דינו ולטעון נגד החרם ולכטלו לגמרי אז אור כגבור חלציו ויצא ללחום בעד
 נפשו וכבודו עם רבני אלטונא וואנרסבעק ועם נושא כליהם הוא המחבר המחברת
 הנזכרת ויתעסק בקבורת טענותיהם ותלונותיהם במחברת מיוחדת שערך כנגדם (הכוללת
 ח' דפים 8) וזה הכתוב בשערה: „תשובת הרב הגאון הגדול מהר"ר שאול גיי להרב
 מהר"ר משה י"ץ ונלוה אליה תשובת אביו הרב הגאון הגדול המפורסם מהר"ר
 צבי הירש גיי אב"ד ור"ט דק"ק ברלין יע"א לאחד מתלמידיו על דבר חרם ספר
 מצפה יקתאל הנעשה באלטונא. לברין בדפוס חברת חנוך נערים, התקמ"ט. — ר'
 משה הזה שאליו ערוכה תשובה הראשונה לא ידענו מי הוא ואפשר שלא היה ולא
 נכרא ושמו בדוי כמו שם עובדיה בר ברוך שכרה ר' שאול לעצמו והעמידו בראש
 ספרו מצפה יקתאל. ותוכן התשובה היא שאין לחשוב שיש נדנוד חרם ודררא נדנודי
 כאן, כי „מימי חכמי התלמוד ועד עתה נתפעלו והוציאו מפיחם או מפי כתבם מלים
 ודברי ביונות וקנטורים בשעת מריבה על הדין ועל האמת ולא נודקק אדם לנדות
 על זה, וסכלות גמורה היא לחשוב החרם למאומה ונהפוך הוא, כי חרמם על חיקם
 תשוב, ואם בעלי נפש הם יכריזו כנתי כנסיות שמתחרטים על החרם ועל הכרוז הזר
 והמר אשר הדפיסו ומבקשים מחילה מכבוד המחבר מצפה יקתאל כי בחמתם מהרו
 לעשות ואהבת כבוד רבם וכבודם היה להם לפוקה“ (שם צד י"ב). והכותב העמיד
 דבריו על איזה ראיות שהביא מהתלמוד והמדרש ומספרי הרבנים האחרונים (צד י"ג)
 וחזתם תשובתו זו: ברלין י"ג סיון תקמ"ט. הק' שאול. — והמעריך תשובה זו עם „ויכוח שני
 רעים זרח ופריץ“ הגדפס כמאסף להודש סיון תקמ"ט מצד רס"א — רע"ג ימצא שיוו
 רעיונות בשני המכתבים הללו ואולי אב אחד — ר' שאול — הולידם בזמן ובמקום
 אחד. וכצד י"ד וסיון ממחברת ר' שאול הדפיס תשובת אביו ר' הירש לאחד מתלמידיו
 רב טובהק שלא זכינו לשמו וזה לשונה מראשיתה עד אחריתה:
 שלום וכו'.

על דבר שאלתך ידידי בדבר החרם אשר הוכרו בק"ק אלטונא על הספר מצפה

יקחאל ועל המחברו גריו, ידידי! הנה ידוע לך מה עמדי ונפשי בחלה בדברי קנטורים אף לראשונים וכ"ש וכו', אם אמנם אותן שנים ושלושה נרגרים שראיתי בס' תורת יקותיאל שהשיג המשיג לקנטרו עליהם אפשר שהיה מתפעל מהם גם הנפש היפה האוחזת בדרך ענוים עד התכלית. — עכ"פ בדבר החרם תמהיני עליך וכי בכך אתה חושדני? שאם היה לפי דעתי חשש חרם על פי הדין לא הייתי חושש? תהלה לאל יודע שער עמי דבכל מידי הנוגע לכבוד ה' ותורתו אקיים בנפשאי את אחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע. האמנם האמת הכרור על הדין ועל האמת שאין באן נדוי וחרם ושלא כד"ן עשו בזה. ולולא שאני מונע המחלוקת מישראל בכל מאי דאפשר הייתי כותב מרורות, בפרט כי הרעו מאוד לתת מקום לאסיקורסים לרדת ובהשוותם תורת האדם לכבוד המקום ב"ה, באופן שנראה באמת שלא נעשה ברצון חכמים כי אם בהיותם כרועים ההולכים לתמס. והחרם הזה גרוע מחרמו של ים העשוי להעלות דגים, וזה מעלה חרם לחתות אש ולהגדיל מדרות, ונתן מקום לבעלי חצים אשר רשתם חנם מזורה, ניל ישישו כי ימצאו משגה על אנשים בעלי צורה, למען גלות איבתם אשר תחת אהבה בלבם נמורה, ואני אישקוטה ואביטה במכוני ולא אתן באיש דופי אם לא יכריחוני, המתקדשים והמטהרים אל הגנות לצאת מן השורה. וה' יתעלה ישים שלום בפמליא של מטה, ונחה עלינו רוח דעת ויראת ה' חכמה ובינה עצה וגבורה, כנפש אוהב נאמן עפר ואפר תחת כפות רגלי האנשים אשר יראת ה' בלבם קשורה.

המכתבים האלה החטיאו את מטרת כותביהם להשקט הריב ולשכך חמת ההמון; והאב וכנו בראותם כי לא הועילו כלום בתשובותיהם ויפנו כה וכה לבקש עזר מגאוני הדור היושבים על כסאות למשפט באשכנז ופולין. ואלה תשובות הרבנים אשר השינו ונדפסו בלי שער. עם תשובה שנייה מהגאון ר' הירש על חצי כוגין Q שלא כסדר זמנם כנראה גם כן מתוכן עניניהם:

ד) תורף אגרת מאחד מיוחד, מגדולי הדור בארץ אשכנז.

אל כווי סקונס, הוועניקיס את סמוס, צעלי קכני קקן תמוס, הסוגיס צמורס ס' סניינס יונייס יונינס, ס"ס ט"צ וידידי נפסי סול ניסו, סכצ סגאון סעמסס עופס סדוק, סכי עץ סדק, יגדיל תורס וילדק, כ"י ע"ס ס"ס ככוד מוסכ"כ צבי הירש ככ"ו יסל ויזנס, וצונילס עב, ונכעיס דלצני, סכצ סגאון סעופסלג צמורס וצמכנס וצמידות, לו עסכ ידות, פסכ טוסן סידות, ככוד מוסכ"כ שאול כ"ו.

מה מאוד נמלצו לחבי דברי שפתותיכם, מערכת לבונה וזה שתים המערכת גילי זהב ממולאים בתרשיש כו' חכם ממתקים וכולו מחמדים, ותהי לי למשיב נפשי, כי מעודי ערבו עלי, ולמשמע אוון תאבה נפשי, מאיתן שלומם ושלום תורתם כו', אמנם בהשתעשע באמרותיהם בחלה בי רוחי אשר לא אוכל למלאות ספק רצונם הטוב, כי מעולם החשתי ונדרתי נדר בעדי כחומת נחושת וברזל, אשר לא אעבור בסלע המחלוקת ולהרחיק מלא עיני ממנו. שמעו נא ידידי נפשי הן בהיותו רך בשנים כו', כ"ש בימי חלדי כו', ואין דנין משאי אפשר, יסלחו רום מעכ"ת בדבר זה אשר הוא מבלתי יכולת אצלי, וה' הטוב אבי עד שר שלום,

ישפיע שלום וטובו על כל עמו ישראל, ויותר מהמה בין בחירי עמו, הכ"ד אהב
נאמן ואיש בריתם, דורש שלומם וטובתם כל הימים.

ה) תורף פסק דין משני נאונים מופלגים בארץ פולין.

דבריו הגאון הראשון.

גבר חכם צעור, אשר צקסס נפשו, למוות דעתי על אודות סמך סטכניזו דיני
אלטונא על סמך ספר מצפה יקתאל אם לאו למסס לדנריסס.

תשובה. אל תתמה כו', וכנוף הדבר, עם היות כי נפשי בחלה בכל הענין, אף
שנראה בעליל ומכותליו (ומכותלי?) כתבו של המחבר ניכר כי הן האדם הוא כאחד מגדולי
דורנו כו', מ"ם לא יפה עשה אשר עלה עשן באפו וחמתו נתכה כאש להטיח דברים
כו', כי דברי חכמים בנחת נשמעים, אמנם משום הא לא נתחייב נידוי ח"ו דרשו
מעל ספר וקראו בדברי התנאים ואמוראים שהרבו לדבר דברי קטגוריהם כדאיתא
בפר"ק דיבמות שאמר ר' יונתן בן הרכינס לר"ע עדיין לא הגעת, ורשב"ל קרי לר'
חיי בר זרונקי ולר"ש בן יהוצדק רועי בקר וקשר רשעים וכו', וכן מציינו בדברי
האמוראים בש"ס בכמה דוכתי (שדבר(ו) דברי קטגוריים, והמעט ממנו הובא בשו"ת חוות
יאיר סי' קנ"ד, ואף שרוצה לתרץ דבריהם יעו"ש, מ"ם אין הדבר יוצא מידי פשוטו
שנתכוננו להקניט ופגעו בכבוד חבריהם, ולא מציינו שנידו על זה ולא הקפידו כלל.
וכן מציינו בכל הספרים ובכל המחברים, צא ולמד מ"ש הראב"ד כו' באריכות ובספול
מה שנוגע לכאן ומה שאינו נוגע עד (?) והכי נמי היו להו לדיני אלטונא לחוש שמא
המחבר הוא גדול מהם, וכאשר באמת נראה בעליל מספרו שיש לו יד ושם כאחד
הגדולים אשר בארץ, ובר מן דין המחבר מצפה יקתאל כתב בהקדמתו שמטיל
הדבר על גדולי הדור, ולפני גדולים ינחנו, וכאם יאמרו ששגה ברואה הוא מוכן
לקבל דינם, וכאם הגאון המחבר ת"י ימצא לתרץ דבריו, הוא מוכן לבוא ולהתחנן
לפניו ולבקש ממנו טעו ומחילה בפומבי. ומה לעשות עוד, והרי זה דומה כו'.

מעתה אני אומר בטח, ולית דין צריך בושש שהחרם שהחרימו דיני אלטונא
אין בו ממש, ובטל מעיקרא ולית טאן דחש לה, כמוץ אשר תרפנו רוח וכחרמו
של ים, ואין כאן לא נידוי ולא שמתא, וכל המזלזל בכבוד ת"ח גדול, וישום (?) בעל
המחבר ספר מצפה יקתאל הנ"ל, בוודאי עתיד ליתן את הדין, והוא ככלל כי
דבר ה' בזה כמ"ש הרמב"ם ובש"ע י"ד סי' רמ"ג וראוי לנדותו, והשומע לדבריו
אלה הנאמרים באמת וצדק יתברך מפי שוכן טרוטים. ועליו הסכימו כי דינא רבא
דקהלה גדולה ומפורסמת.

ו) דבריו הגאון השני אשר השיב להגאון הנ"ל.

על דבר שאילתא דשאלו מקמי דמר וזה תוארה, זה כמה שנים נרפס חבור
טובק אחד, שהוא רב עתה בקהלה קדושה עיר ואם בישראל, ומקורב נרפסו
השגות על החבור הנ"ל בדברי חירופין וגידופין יותר מדאי נגד המחבר הראשון,
אמנם המשיג לא הזכיר שמו עליו. זולתי מדבריו נראה שהוא אריה דבי עלאי כאחד
מגדולי הדור אשר בדורנו, וכן שותא דעמא דבר שגם ההשגות נובעים מכאר מים
חיים, וממקום קדוש יהלכו, ממעין חכמה היוצא מבית קדשי קדשים. והנה כאשר

הגיעו ההשגות לעיר גדולה מקום תחנתו של המחבר הראשון, טרם חקרו מבטן מי יצא הכרך הנורא, חשו לכבוד רבם הגאון, ומהרו והכריזו קול תרועת חרם ע"פ ציווי פוי"מ וכי דינא דק"ק הניל. ועתה שאל השואל אם יש ממש בחרם ההוא, אם הוא כחרמו של ים, ורום מעכ"ת ברוחב שכלו האריך בחריפות ובקיאות לברר הדברים, שהעלו חרם בידם ואין ממש בחרם הניל והוא נידוי שלא כדן, וביקש ממני לחוות דעתי אף אני. ואם כי קשה בעיני להכניס ראשי, ובפרט כי באמת בנזף הענין רע עלי המעשה, ולא טוב עשה בעל ההשגות במחילה מכבודו. אף אם גובה ארגים (ארוזים?) גבוה לא היה לו להטות דבריו נגד גדול ברור ולשלוח קנה רצון חפשי, ואף אם אורייתא מרתחא ל"י היה לו לחוש לכבוד אשר יצא טבעו בעולם וכבוד עיר ואם בישראל אשר קבלוהו עליהם, כנראה מלשון השאלה כו': ודברי חכמי בנתח נשמעים כו'. ודי בזה, כי גם רום מעלתו אינו משבחו בזה. אמנם בעיקר הדין אם יש ממש בחרם אחרי שרום מעכ"ת ספק עלי לגלות דעתי ומצותו עלי חובה אני פי מלך אשמו, ונלע"ד שיפה דן ויפה זיכה מעכ"ת, ובוודאי אם מתוך זכות דבר הלכה מלבו יוצי (יצאו?) מלין אנכי רתחא דאורייתא מרתחא ל"י ומטיח דברים נגד חכם אחד מחמת שנראה לו שטעה, לא אמר אדם מעולם שיהיה בכלל מנדין לכבוד הרב, ובראות שהביא מר משי"ם ומשוח"ת יש בו די והותר, ויותר בזה בדברי הרשב"א במשמרת הבית. ואם לא היה ראוי, היה רבינו הרשב"א מונע מזה, וזכרתי בתשובת מהר"ם אלשקאר כו' וכדומה הרבה ספרי שוח"ת, אמנם כדי שלא יאמר מר כו' אמרתי להרחיב הדבור כו', והנה מאי דקשיא ליה למר כו': (האריך בכאן בפלפול עצום) וסוף דבר מכל הני טעמי דכתיבנא, נראה ברור דאין כאן לא חרם ולא נדוי, והוא כחרמו של ים ונדוי שלא כדן, ולית מאן לחש לה.

ולבי אומר בטח דהאי בי דינא בעיר ועם (ואם?) בישראל בהשקפה ראשונה לא עלה על לבם שיהיה אחד השירים והסגנים בדבר זה ובצדק ששמו שהספר יצא מאחד ממנהדורי מלין מאחד השועלים קצנים מחבלים כרמים, ואם כי מדברי בעל ההשגות נראה, כי הוא גדול חשבו הם, כי אולי נגב המחבר ושם ככליו, מאיזה גדול שכתבן לעצמו למזכרת בדרך כבוד. וזה כבודו בקלון המיר, וזה לך האות, כי אם עלה על רוחם להסתפק אולי הוא מעשה ידי חרש וחושב, לא הי' ממהרים כי, ללחום את מושל טרם יחקרו מי הוא, ומה שמו, כדי לפתוח בשלום תחלה וגם איך לא חיששו אולי יאמר אדרבא — ? וברושלמי כו'. אמנם נרשתי (נדרשתי?) ללא שאלוני היות כאש עצור בעצמותי לכלל לא אוכל, תמה אקרא על רכותינו הגדולים אשר בארץ מדוע ישימו יד לפה ומה זו שתיקה כו', ומי ששמו שלום וכי.

ז) פסק דין מכבוד אדונינו מורינו ורבינו הגאון המפורסם החכם הכולל מהף צבי הירש נר"ו על דבר החרם על ספר מצפה יקתאל.

האמנם לא איש מרן אנכי מנעורי גם עד זקנה ושיבה מחשבותי מחשבת שלום לא חשתי לפורשי ממורות, לצודר נפשות יקרות, אשר ששמוני חנם ודרכו חצם כמו אופל לירות, לא גמלתי שולמי רע לא חלצתי צוררי ריקם, לא שמרתי בלבי יום נקם, לשלם לאויבי אל חיקם, ובכל ריב לא אתגלע, להשיחית ולבלע, עם היות כי לא יראתי ת"ל משפעת קלגסין, ומהגפת תריסין, והנה זה ימים אשר נתעורר ריב

ומדון בעיר ע"ד ספר מצפה יקתאל ושאלוני משפטי צדק, והשיבותי כאשר עם לבכי בקוצר אמרים, הגם בדפוס יראו ישרים, כי הוא על הדין ועל האמת ועל השלום ולא לשום פניה, ולא לשום נטיה, וכאשר נלוה אליו מכתב הגאון מופת הדור אב"ד דק"ק פראג יע"א. אמנם המתקדשים והמטהרים לא הטו אזנם וישתבתו בעיר אשר כן מדרש לפרושים למכתב הגאון הנ"ל להטות משפט גבר כמשפט הנלוזים במעגלותם ומטים עקלקלותם, כמ"ש הרמב"ם ז"ל כראש אגרת תחיית המתים. והנה הגאון הישיש הנ"ל כתב עוד שנית להרב המחבר בכתב מפורש ושום שכל יורה יורה ידין ידין שאין בחרם ההוא ממש, וכל עין רואה יראה כי פי כפיו. ועם היות שאר חכמי אשכנז שמו יד לפה, ידעתי נאמנה כי אין זאת מבלעדי כי המה יבינו את אשר לפניהם לבלתי לצאת לריב. וכאשר השיב אחד מן המיוחדים בפרוש שע"כ לא יוכל לצאת לעזרת ה' בנכורים כי על כן לא הטרחתי עליהם לקרוא להם. ובמכתב קצת מחכמי פולניא גאוני הדור גם המה כתבו ככל האמור והאריכו בפלפול ובראיות ברורות והחליפו המים בסמ"ך ואני צויתי להמתין עוד מלהדפיס את האגרת הזאת השנית של הגאון מופת הדור הנ"ל. וגם אנכי שמתי ידי לפי כי אמרתי עד ארגיעה תשקע אש זרה גם שנאתם גם קנאתם כעב תעופינה, ועיני רואים לא תשעינה, כי יראו המחבר ההוא יושב על סיר בשרא דתורה ומשים לילות כימים ובכל יגיעו לא ימצאו עון אשר הטא, שומע עלבון בני בלי שם, ועושה עצמו כאילו לא ידע ואשם. ואשר לא ידעו בין ימינם לשמאלם, נתנו עליו בקולם, ובכל זאת לא חטא להטיל שאור, לתת מקום לחלול השם הלילה, ולהיות במורדי אור. ובוודאי לא על כיוצא בזה נאמר המבזה ת"ח, כי איש לאנוש כערכו, בחשבו שמתיר אסורים לפי דעתו ומולול בבצע מעשקות לפי דרכו. ישאג עליו כארי וככפיר יתן קולו, מהמונו וגאונו לא יחת ולא יחוש כי רב חילו, (עם היות כי באמת על כל אלה לא ייטב בעיני אשר דבר בחמת רוחו מכתה טעמים מי"מ אין כאן ענין לגדו וחרם) וביותר כי יראו ויבינו אם ח"ו יאריך הזמן וילכו בחמת קרי, לא סגי בלא חלול התורה וחטאת קסם מרי. שהרי אפילו צדיקים גמורים לא יכלו לעמוד בכיוצא באלו כנודע בשערים מחכמי ההר רבינו שלמה ותלמידו רבינו יונה החסיד ז"ל כ"ש אין (?) אכן יתמי דיתמי. ומה גם דנקל מאוד להשקיט ריב לשונות, להסיר המכשולות, ולסקל המסילות באחד משני דרכים שקבל עליו איש המצפה, אשר על פיהן יסע לבקש נא ומטו בסומכי וכאשר מבואר ג"כ בסוף התשובה של הגאון הראשון מחכמי פולין ש"י.

אפס כי עיני הרואות לשוא צרוף צורף רעים לא נתקו, ותושלך אמת ארצה צדק ושלום לא נשקו. אמרתי לא אאלם כי עת לזכר והנה צוויית להעתיק את כל הנ"ל למען הודיע בשער בת רבים כי לא אנכי לבדי נשאתי ידי לכטל החרם מעיקרו, כי רבים אשר עמדו גדולים וטובים עבדי ה' גבורי כח עושי דברו, ומעתה יצאתי להזהיר העם אשר אנכי בקרבו, למען ישים כל איש על לבו, להודיע כי כל הנועט בהוראה זו ומורה את מוריו, ומצער ההוא גברא רבה ואינו נוהר בכבודו, תחת נפסי החסידה באטרו שחושש לחרם, ההוא גברא גופי בר גדוי הוא מדינא דגמרא, אי משום יקרא דגברא הנ"ל ואי משום יקרא דידי והגדולים אשר עמדי, וביותר שפוגע בכבודו של זקן הגאון הישיש נר"ו. אך אני פי מלך שמור שלא לגרות לשום אדם (עם היות שבאמת לדעתי לא על כיוצא בזה דבר

המלך ודתו מניע) מ"מ נפשו מאתי מרוחקת, כנפש מתקדשת מטומאתה ומטומאתה בשוליה ועול התורה פורקת. והמצויאים דבות, לתת טעם לפגם וסבות, וישמנום תחת האלה, ישלם להם ה' כפעלם זה גורלם מנת מרתם כמדם ילבשו קללה, וה' יתעלה ברוב רחמיו יסיר מקרבנו עליזי גאותינו, ויטהר רעיונינו ומחשבותינו להטות לכבינו אליו ולכת בכל דרכיו ולחשוב מחשבותיו, לשום שלום בארץ ולהצדיק בריותיו, ויהיש להחיות לב נדכאים, אשר לעשות רצונו תאביו וצמאים, ובכל מעשיהם ודבריהם לא ישו מן הישרה, לאהוב הבריות ולקרנן לתורה. חפץ ה' בדם יצליח, להשיב נדחי ישראל ואת הצפוני ירחיק לבלתי הדיח, להשיב אליו תועי לבב, החולכים שובב, איש נבוב ילכב, לגדור פרץ ונתיבות לשונב, ויקום בנו מהרסך ומחריביך ממך יצאו שאי סביב עיניך, וכל בניך למודי ה' ורב שלום בוניך. ועוד נזכה בנועם ה' לחוות. החותם על הדין ועל האמת ועל השלום. הק' צבי הירש.

פה ק"ק ברלין יע"א. יום א' י"ב טבת, לפרט קנאָת ה' צבאות תעשה זאת.

ח) אגרת של הגאון המפורסם אב"ד דק"ק פראג נר"ו.

כך לקמתי וזכך לו אסיננו. לכבוד אסוני ס"צ ילידי וסנידי סכז סגאון סגולו כו'. מכתבו קבלתי וצער לי מאוד על פירוד לבבות בקהלתו. ועל דבר בקשתו כבר הודעתני^(*) זה כבר שבדור הזה חוצפא סני ומסני והמשכיל ידום ודי במה שגליתי במכתבי הראשון וגם כעת אני אומר בפה מלא שאם ישאלני אדם אם מחויב לחוש לחרם שהוא הייתי מורה לו דרך הוראה שאינו מחויב לחוש כלל. ולדעתי אם דיני אה"ו היו יודעים מי העומד על המצפה לא היו עושים דבר זה כלל. ואף שאמת הוא שמעלתו התחיל בתקלה בלשון מדברת בזיונות על רב גדול ולא יפה עשה בזה אבל נדוי אין כאן וגדולי ישראל מדיינים זה עם זה, ולכן הייתי מורה להשוואל שאין צריך לחוש לחרם ההוא, אבל לכתוב דרך גזירה אין אני מכניס עצמי במחלוקת, ולדעתי במכתבי זה לחוד יש בו די כו', והיה זה שלום דברי ש"ב פראג עשיק ד"ט סיון תק"ן. הק' יחזקאל סג"ל לנדא.

ובהמאסף תק"ן צד רכ"ב — רכ"ג נדפסה: "תשובת הרב הגאון כבוד מהו"ר שאלו נר"ו אב"ד דק"ק פ"פ דאדר בן אדונינו מהו"ר צבי נ"י אב"ד דק"ק ברלין והמדינה יע"א. להרב מהו"ר משה י"ץ שנית על אודות החרם באלטונא". וזה לשונו:

ט) אחרי שובי ממסעי, להתרפאות מחולי הייכט, ב"ה אשר עורני עזר מעט והוא יגמור חסדו עמרי להבריאתי ועל במותי להעמידני, זה שבתו הבית מעט והנה כתבך למראה עיני אשר תהיה על קנקני שנית ברבר החרם באמרך שאיך מוצא מענה על הדברים האמורים בפסקי, הבנויים על הדין ועל האמת ועל השלום. אמנם יפלא בעיניך מה זו שתוקה ששתקו כל חכמי ישראל ומדוע יעצרו במילים שרים וגדולים חקרי לב בכל מקומות מושבותם? אהובי שאלה גדולה שאלת וכבר שאלתי אני כן לכבוד שאירי הגאון המופלג בחכמה ובזקנה השם יאריך ימיו ראש המדברים בדורנו ר"מ ואב"ד פראג נר"ו. והנני שולח לך בזה העתק תשובת החכם הצדיק נר"ו וזה בנה (בנין?) אב לכל החכמים היושבים על כסא ההוראה בכל הארץ הזאת כי אין שתיתקם חלילה הסכמה למעשה הנעשה מאנשי אלטונא, ונחפך הוא כי

נתעב הרבר אצלם, וממילא שהן מוחרמין ומנודין כדין המנדה מי שאינו חייב נדוי, ומכלל דברי הגדול הזה אתה למד כי כל האנשים אשר מן היום ומעלה, אחרי ראותם את דבריו עודם אוטמים אוניהם משמוע, ועושים כוונים להעציב לב איש המצפה ולמרר את רוחו, לוקחים עצמן לצד אחר לומר אנו הושישין לחרם מה שכל גדולי הדור פה אחד דלית ביה מששא. והנה הגאון נר"ו כתב כל זה לפי שיעורו בראשית כוונת המחבר, שהיא שלא לשם שמים, הנה דעתו דאין דורשין תחלות כאלה לענישו, אבל לבי אומר לי כי המעשה בכל חלקיו לא כון בו המחבר אלא למען שמו האמת והצדק. שאר דבריו בכמה ספרות תלמודיות, יבוא בעוה"ז מהם בס' בשמים ראש (הוא ספר נפלא קובץ תשובות ראשונים ז"ל ורובן להרא"ש ז"ל) כת"י אשר אני רוצה להדפיסו עם הגהות חברתי עליו קראתים כסא דהרסנא אם יגמור ה' בעדי וימלא את ידי להוצאת הדפוס. גם באגרת אחת אשר שלח לי חכם אחד קראה הקורא קול ובתשובתי אליו בעוה"ז יבוא מזה. הק' שאול.

י) העתק דברי הגאון מפראג יאיר נרו נצח.

ב"ה פראג ג' טוב אלול תקמ"ט לפ"ק.

לשמוע קול שופר, ברית השלום לא תופר, ולחיים טובים יוחק בספר, כבוד אהובי ש"ב ידי וחביבי הרב המאור הגדול המפורסם הגאון כבוד שמו מוהר"ר שאול נר"ו. מכתבו מק"ב קבלתי, ומאוד צער לי בצערו בראותי מכותלי כתבו שאיננו בקו הבריאה, והרופא הנם ישלח לו רפואה. וזלת זה אשר בקשני על דבר המצפה הקשה לשאול ואין דרכי להכניס במחלוקת שתחלתו משני הצדדים שלא לשם שמים. ומה גם בדור הזה קשה להכניס בשום דבר אחרי שגברה החוצפה ורבו עזי פנים, ואין שומע לגערת חכם. ומה שכתב מעלתו שיש לחוש מרשתקו גדולי הדור ש"מ הסכימו להכרות דייני אלטונא, אני אומר זיל לאירך גיסא, מדלא מצאו שום עזר משום אחד מגדולי הדור או שיסכים עמהם מכלל שלא נכנסו דבריהם באוני החכמים, ולכן טובה השתיקה. בנו הבחור המופלג היה פה ימים אחדים נ"ו. ומרוב המרדה אקצר. דברי ש"ב הרש"ת. הק' יחזקאל סג"ל לנדא.

מלחמה זו העמיסה על ר' שאול תלאות רבות והמון דאגות באו עד ראשו ויתנו ראש בכרותו. ויורא ממתנגדיו הרבנים אשר סביב שתו עליו ויאמר בלבו לכרות עמהם ברית שלום ולכפר פניהם במנחה הגונה לדעתו אולי ימצא חן בעיניהם. ויואל להדפיס: ספר "שו"ת בשמים ראש", ועל השער כתב: מספרם שלש מאות תשעים ושנים והם להרא"ש ולשא"ר גדולי הראשונים זכרם לברכה. אספס גדול אחד בזמן רבינו הכ"י ז"ל שמו מוהר"ר יצחק די מולינא ז"ל. הבאתים אל הדפוס עם קצת הגהות של סלפול אשר שמתו מצדם ואקראם בשם כסא דהרסנא אני שאול בן אמ"ו הגאון מוהר"ר צבי הירש נר"ו האב"ד פה. ברלין בדפוס חברת חנוך נערים תקנ"ג.

תשובות הללו שקבצן — לפי האמור מר' שאול — ר' יצחק די מולינא בן החכם ר' שלמה די מולינא והגיה אותן והעיר עליהן בהערותיו וקראן ב"ש"מ"י"ם ראש דהיינו שצ"ב כמנין ב"ש"מ"י"ם, היו עד הנה נעלמות מעיני הלומדים וכמסופר מר'

שאל קנה את הקובץ הזה מחכם אחד ממדינת מורקייא ר' חיים בכמהר"ר יונה זאבי
בהיותו מתאכנס עמו בקאזאל אשר במדינת פימאנטא. וזה לשונו של ר' שאול
בהקדמתו לספר הזה: כי יפלא בעיני הרואים שם הספר על מה רומז? זאת אשיב
כי אמנם הוא חלקי מסיני והרסנא נוסריקון הר סיני על דרך מאמרם
ז"ל פי"ט דשבת: מאי הר סיני? הר שירדה בו שנאה. ויאות לי לכנות ספרי זה
בלשון הנופל על ענין הדרש ההוא. כי בעודני עסוק בו הנני יושב פה תוך שער
עמי וממולי משנאי נפשי אשר לבכם ישאם לאכד נצחי ולהוריד לעפר כבודי, וכבוד
בית אבי הגאון המפורסם נר"ו אשר ממני נאצל הודי, וכבוד משפחתי השי" אשר
בהררי קודש יסודתם ועליהם הטבעו אדני יסודי. וגם קצת אנשים יראים ושלמים עם
הי ותורתו נלכדו ברשת מהרפי, ויהשכנוי לאויב למו תחת אשר לא השכתי עליהם
רק טוב. והוא הדבר אשר הניא את לבבי, כי באתי עד הלום במקום חוברי
חבורים, לא מגודל לב כי תזוח דעתי ועיני תרים להיותי נמנה את ראש אבות
ישראל יושבי נטעים וגודרי גדרים. וכדעתם ימלאו חדרים, הלילה, הלילה אם
תעניקני נאה וגאון! אפס כי עזה כמות שנאת מריבי וקנאתם כי, לירד עמי
עד לחיי להשקותי כוס רעל, להכאישי ריחי ולתת אותי לפני בן בליעל. תרתי אני
עם לבי עלי פלשת המריבה התרועעי ועל חמת הלשון אשליך נעל, אמרתי עם
הספר אעירה שחר אילת אהבים וכן יעל, הפעם זכלונני אישי התורה
ויגרש זכול את געל המריבה והאיבה נהדפה ואת והב בסופה, וכל החפץ
בתורה אמת והוא מן האנשים אשר בלכותם ישרים, כי יתן בכוס (זה) עינו יתהלך
במישרים, עיניו יחוו ועפעפיו יבחנו כי חנם מזורה הרשת, ולא תשיגני חץ המורים
בקשת, כי ת"ל למדתי תורה לשמה ועל דבר אמת שמתי מגמתי. כי אמת
הפצתי ועולה לא נמצא על שפתי. —

כן דבר האיש הזה אשר השתדל בכל כוחו להצדיק נפשו בעיני הרבנים וסיעתם
והתאמץ להחליף שנאתם לאהבה רבה. אולם לחנטי יגע עם הספר להחזיר לו עמרת
הכבוד אשר הסירו מראשו בזרוע, ותחת אשר קוה לעישות ענבים ויעש באושים.
ויהי אך יצא הספר לאור ראו קוראיו כי גם הפעם לא הלך לפני הי בארצות
האמת, ויחשדו אותו לזייפן ספרים ולתולה סברותיו באילן גדול כדי למצוא מקום
לפלפל בדברים שלא שערום קדמוניו ואשר ממהותם ניכר שהם אך ילידי זמנו ובני
זמיו. ויתנו את ספרו "בשמים ראש" לראש ולענה וכסא דהרסנא דיליה לחלבנה
שריחה רע. והקול נשמע בבתי מדרשות כי התשובות הללו אינן מיסוד הרא"ש, ור'
יצחק די מולינא לא הגיחו ורי שאול בדה מלבו כל הספר והרה עמל וילד שקר,
ויקטו למולו עוד הפעם בהשגותיהם ותפישותיהם וזה יצא ראשונה איזה חדשים אחרי
כלות הדפסת ספר בשמים ראש בשנת תקני"ג:

"זאב יטרוף, חיבר ועירא דמן חבריא זאב וואלף בן לא"א המנוח כמויה שלמה
זלמן זצ"ל מלאנדסבערג שהיה מקדם אב"ד דק"ק וואלשטיין ולע"ע יושב בבהמ"ד
של המנוח כ"ה זכריה זצ"ל אשר אימץ וחיזק ביתר שאת. כבוד החסיד המנוח
. כמהיו אליה פרענקל זצ"ל מק"ק ברלין יע"א. נדפס פה ק"ק פ"ס דאדר
בשנת תקני"ג בבית ובדפוס של הארון דאקטאר ופראפעסאר גרילא.
הספר הקטן הזה המחויק י"ד דפים הויז מהשער והקדמה נרשם ברשימת

ראוענטהאל בחלק יודע ספר צד 90 נומר 494 והוא כעת יקר במציאות ולא ראיתיו עד הנה. גם בעקד ספר החכם הנודע בשם שו"ה האלבערשטאם נמצא והוא הדפיס קצת מתקדמת ר' זאב וואלף בהמוכיר 1876 צד 116. ואלה דברי המחבר . . . "שלא עשיתי חבורי הקטן הזה בשביל הקנאה של בשר ודם . . . רק בשביל קנאתך . . . ובשביל תורתך הקדושה . . . באשר שכונתי לקדש שמו הגדול ולהציל אהבי ממאכלות אסורות . . . ומצאתי מכשילות להם בספר בשמים ראש עם הגהות כסא דהרסנא אשר מקרוב בא ברוח העולם. וידעתי גם ידעתי שהיה נגד רצון כבוד גאון עיוני ובלתי ידיעתי נאמרו דברים הללו ואלו היה בעל כסא דהרסנא חס על כבוד אביו ורבו לא הגיע למכשול הזה . . . אילולי ששמעתי גודל תרועת מלחמת ה' במחנה העברים לא הייתי תאב לראות ספרו . . . והנה בדבר אחר הנמצא בספרו בענין גלוח הזקן בחול המועד חזר בו על פי מכתב קטן הנשלח ליושבי עירנו פה קודם פסח, וזה עשה מפני כבוד אביו אבל בשאר דברים לא חזר . . . והנה בטוחים אנחנו שלא הועיל (ו) דברי וכוונת המחבר כלל אפילו לאחד מיושבי עירנו . . . הלא היא עיר ואם בישראל מימי קדם מעת שיצאתי מים על יד הגאון אמ"ו המנוח בעל המחבר קרבן העדה." עד כאן ההעתק מהחכם הברשטאם מדברי המחבר זאב יטרן. ומכתב הקטן שחזר בו ממה שהורה להתיר בבשמים ראש בענין גלוח הזקן בחול המועד הכונה על ענין המדובר למעלה בספרנו זה צד 86—87 שנחלקו בו הנודע ביהודה והגאון ר' הירש, ור' שאול פסק להקיל שם בכסא דהרסנא סי' מ'. ומכתב הקטן הזה אין ספק שהוא הוא שמצא ר' נביראל פאלק באוצר ספרי בית המדרש לאשכנזים שבאמסטרדם נדפס על עלה קטן באותיות מרובעות קטנות כצורת אותיות מרובעות בס' בשמים ראש ונצרך בו בין הדפים מסימן מ' (המניד תרכ"ד No. 37 צד 294) ונקראים בו כדברים האלה: "מודעה רבה לעין הקורא: בספרי כסא דהרסנא סימן מ' שכתבתי דעתי דבוקף יש להתיר אם גלח קודם המועד כדעת ר' תם, הנה היה זה בחשבי כי יצאתי לדון בדבר החדש, ובעת עמדי בפרק ההוא לא נתנני הזמן להציע דברי לפני כבוד אאמ"ו הגאון נ"י כי אצה עלי המלאכה והפועלים דוחקים כלה מעשיך וכאשר יראה הרואה דלא סלקא לי ההגדה כהוגן, וכמה טעות הדפוס נמצאו מלבד הדברים הנשמטים אשר לא יכולתי להעלותם גם על לוח התיקון לרוב הנחיצה לבצע את מעשי. ועתה הגיד לי אאמ"ו נ"י שגם הוא עמד על החילוק הזה וכי הוא ככתובים עמו אלא שלא אבה בו ולכן העלימו ולא הביאו. מעתה! אחרי שכבר עמד אדוני (אבי) על החילוק ואיננו נוה לו הרי דעתי הקלה בטלה נגד דעתו הרמה אפילו הוא מקיל ואני מחמיר קל וחומר שהוא מחמיר, ולא יקרא עוד שמי על הקורא הזאת אפילו לסניף בעלמא" עכ"ל. —

משיג המשיגה על ר' שאול וספרו "בשמים ראש" הוא הגאון ר' מרדכי בנעט אב"ד דניקלשבורג ששלח השגותיו להגאון ר' הירש בברלין ונדפסו קצתן על ידי ר' שלמה במו"ה נפתלי ראוענטהאל מפעסט בליטערטאטורבלאטט של הארעינענט ספירשט משנת 1814 נומר 6 צד 53—55 ונומר 9 צד 140—141. והדברים ארוכים ידרשם הקורא משם. כנגד המשיגים האלה וכנגד אחרים שהורידו כבוד ר' שאול לעפר וידברו ממנו בשער כמבין בליעל וככופר בעקרי הדת התעורר אביו

רבינו הירש ויחבר מגלה עפה וישלחיה בכל תפוצות ישראל להצדיק את בנו ר'
שאול ואלה דבריו:

יא) איש עניו, לא יפלו פניו, גם אם יבוהו בו משפחות, אף כי יודע
חסרונו, ישתוק לעלבונו, כאיש אין בפיו תוכחות. על הטאת נעוריו, יחשוב
מצריו, כמו אח ואחות. אפס כי עז, (עון) מוציאי לעו, יוציאו איש מגדרו.
וארוך נוכח רובל, אש האכל, ראשו ופדרו.

ה' האלקים הוא היודע, וכל יודעי מלפנים יתנו עידיהן וילדקו כי נועדי טלתי
המחלוקת ופרוד הלצות וכל מקום אשר התהלכתי ת"ל שלום ואמת ה"י זיניי והרבה
רחוקים תקצרבו וילא יקר נזולל, צהשתי את ה' ואת עמו, ומפץ בהתקרבם לנוען שנו.
ואחרי אשר הניעני הזון אל הארץ הזאת ונלאתי כמות מותי וניניס ונוניניס שונים, בכל
פיעות שפס פונים, ורובם נעים ונשלו גם אשר להם כנפים ככנפי הספידה, צא הרוח אשר
צכנפיהם וליצה אש צוערה צקרב המנהם והצערה לחלק ילצה להספר אחיה, ואיש לרכו
פוכה. האי צעי לנוצרי ליה עורצא והאי צעי לנויכר ליה יונה. כל איש כזון נגד פניו,
וכל דרך איש ישר צעיניו, רבו העורבים ומתעצרים על ריב לא להם, ונורים ונורים את
נוריהם רשעים נראים כלדיקים. ורפאים ימטרו חף הם כענקים. וני אשר יוכר, להפריד
התנן ונן הבר עם כי רבו המהפלים, להטיל צין עיני קוליס. יסוצו עיר וקיסו, וכל
מאמר לך צנפת שוא יקשו. על כל אלה חכמי לא שנותי, ופי לא פליתי, כנאמר נעים
זצירות, זדים הליצוני עד מאוד ומתוכך לא נעיתי. כלצי כמתי צפוני הלפוני כשעוני ועל
כל פשעים צהשנה כמיתי, ה' אליך גליתי.

אך עתה הלאתי ונגדרו הוליאתי. כי כשל כח הסבל, לקול נמרח ונגדק ופיו ונכל,
על ספר צשנים ראש משונות חסודלי הרהשונים ז"ל אשר חסמו והועתקו
והואו ונן הגאון מה' יחמך די מולינא ז"ל והועלה נקרב לצית הדפוס ע"י צני הגאון
המריק נר"ו והוא עשה לו זר זרס סביב וקראו צשמו כסא דהרסנא. והנה נחשמו עליו
כמים שונאי נפש צני הגאון נר"ו יועלו לצ יחדיו צרית יכרותן. אוכלי פרי כחש מורסי
רשע. אוצני מלה אוצני פשע, ויתנו אל לבם הן יראה פעלו, כי לא נתן לזרים חילו'
וצס"ס וצפוסקים כל עונלו. וידיו רצ לו. ויתיעלו על פשוני אמרו לכו ונשחיתם עץ צלחמו,
נאמרה וות צסיר איש אלקים וינרו צני ישראל מלשחת כוסו ולטעום עמונו. גם רעה
דרשו צעד הסיים אל המותים לצות דצריהם צעיני המון עם וילקעו צאמרים אחת הנה
ואחת הנה צספר צשנים ראש ונצרו דצרים לאמר כי ונלאו צתוך הצשנים — מלצנה,
והדצרים לא ילאו מפי המוצרים אשר נקרא שונם עליהם כי דצר צליעל יזוק צו להדיח
עם ה' ונעל אליהם, ולא די להם צארם צצפיהם עוד יכתרון ומחצני עונל ונשלות ספרים
למלחות פני חבל ערים. והנה מועידי עלי שונים וארץ כי הספר הלו הועתק לי ונצני
הרצני המופלג ומוטלם כנעור"ר שלמה נר"ו זה כעשר שנים ואני צענוני עשיתי לו הנשחחות
כסדר הטורים צהייתי צפרנונר, והעצודה שראוהו אללי מואתן האנשים פה אשר שונעתי
כעת מליניס עליו וקראו צו ונעמו.

ואם כדצני המחקשים הללו צי אני העון אשר הסכנתי להוליחם לאורה. ולא על
צני הגאון נר"ו לצד מלונתם כי אס גם עלי, לכן אמרתי לנפשי אס עוד אללם, הלא חכלם,

ולא עוד אלא שאתה נותן פ"פ לנעקרג. הלל רשע על תאות נפשו לאמר נפש האז ליה הוא ונעמי נתנו להרליאה (?) דשתיקה כהודאה.

לכן עתה צאתי כי מידי פי' הספר הכ"ל ועל פי ניתן לדפוס ע"י בני הגאון נר"ו. וכפס האז וכפס הבן לה' הנה חפלים לעבוד את ה' וללמוד וללמד תורתו צאמת ובתמים כאשר עשה בני הגאון נר"ו ועודו עד היום הזה. ופירותיו מוכיחין עליו, חס יוחר ושלמים שנה דאסוכוהו רצון גדולי הדור נוסם הנפש, ואמר עליו מה שאמר. ועם היותו מדוכא ציפורין צעו"ה לא נש מתוך האהל של תורה אלא לאגז חרסיה גמר ומקנא על איש אשר יבזה כבודו. ולפעמים גודם קאה, ואנכי ת"ל כד הוינא זוערא לבצרא והשתא דקשישא עוונתי גרמו לעבוד עבודה שטיא זרה אללי צלי מנאח מנוח לעבוד את ה' כפטי כי לא מלאחי מנוח ומסום לד בכל העניים וציתר מניה דלא צעינא לאגלויי מפני כבוד הצריות ועיני לופות אל ה' יוליחי למרחב, לעבודתו לד נפשי תאוה, וארוחת ירק ושלוה אזי נקוה.

ובין כך וצין כך צמחני צקוני שלא יבוא מנכשל על ידינו וכפרא רבא ויקרא הדין כל עילה ושחיתא לא השתכחתי ציה. ואם יש צו דינים שאין להלכה ולא נהיגן כותי' מנכה לא זזה מנוקוניה, גם אמנם אם ינלאון צו דצרים שאין ראוי לגלותן צפני עם הארץ, הם אלמים כהנה צש"ס ופוקים ולא חשו להם חממים מוסום טוואה כי כוס ציד ה' ויין ממר מלא מפק ויגר מזה אך שמרים ימנו ישמו כל רשעי ארץ, ולא עלה צדעתי שינלאו צעמי רשעים כפס יקושים יהיו מן התרים, לגלות מתתרים, כדי להצוות צעליסן לנעמן יחמן עליו לעירים, ושאגו כפפירים, כי זה מנעשה היולאים מן הכלל יקצנו מן האגדות המנוהות צעיני רואיהן והדינים אשר צעיניהם לא ילדקו ועושים להם כונים, לעורר עליו שגאה ומדינים.

ואולי האנשים הללו טינא צלצם והם מפרקוין הדצרים כדי לעשות חקד עם מי שרואה להפר חק ומחליין אותו הקל הקל ונראין לו חילן גדול להחלות צו. ולאיש הירא ורך הלצצ יאמר הנה זה מנחיר דבר שצדור אסורו כאמתו, חקד הוא, ומנלאו מתתקדים עם אלו ועם אלו, יען וביען אלולי דצריהם, מוצמתי כי זה השער לה' פתוח לים התלמוד פריך חיות לא יעלנו, ובנקום שצעלי תשובה עוונדים אין לדיקים גמורים יכולים לעמוד, כרם מנד לידעי דה, ואיש אשר לא ימללנו והרואה יראה שיש צם' הזה מוננות רבות שמתמר ציתר, ולמה יעלנו עיניהם לצלתי ראות ולקטו הקל להקל כצדור ת"מ, על כל זאת המנוסחתי מנהודיע לערי לרצים, אמרתי אולי יטוה מנצבועם יזכרו את ה' ויטו או אולי חזו בו מה שנעלם מנחתו (כי שגאות מיי צין) ואמחנו משפרי, ואין קול כי אם קול ענות, יקוצצו עיר ויהמה צמחן ידנו.

עד אשר זה נקרוצ צא אלי אגרת אגרת כתוב ותתום על שם חסם אחד לא ידעתי מנפשים, ודרשתי עליו ואמר לי שהוא לרצא מרצון דנציט ועלם זה מנחדם והנה גם הוא אחרי הנועורים, ואם כן הוא כאשר שנעתי עליו דירא שנים הוא, ואנינא צודלי שזאת המגילה הנקראת, אגרת כולה מוויפת מדא דכולו מהדרא זיפו וכל הפוסל ואין ימוקו עמו ננפשו דבר וננונה, ועוד כי אלה פיהו מלא חוכמות ונאלות גדול לצב מנצבות, וכל קשתותיו משצבנה כאצני גיר מנופלות, ובכחות דצריו צרכתי שתי צרכות דאסתפק בהן מיהר"לח ז"ל צחת מנצבותיה, האמת כדך שונצכין על שמועות רעות, והשנית שהסינו וזיכנו לראות דצרים אלה שנהם נלמוד על שאר המחלוננים, כי צודלי דרך אחד הם צכל

מינות שהם פונים, והנה כמדחו מודחי לו ואשיב לו דמו צראקה, וזיתי על פניו פראו. והנה השגותיו י"ט כנפסר ח"ו"ה דמויא דדיה והנמש הטיל זו ארם, ויתגורר צמדדי חרם, וסימן לדבר א"ר"י"ב לא דענת ידבר, ודבריו לא בהשכל: ומפני כבודו וכדודו שלל יגלה לאיש מי הוא ומה שמו. וצויתר כבוד הגאונים נוחם עדין אשר הם צעלי תשובות הללו ובאמת לא רייתי להדפיס דבריו ודברי אש לא יתחיל צקלקלה תחילה. ונוסף על זה צטעם כעיקר שנתגלגל בחובו דברים שאסורים ונאום גלוי, ולא אעלה (על?) שפתי אש לא על תשובת בלגשי און אש יפרסמו דבריהם כי ונרשעים ילא רשע ואז אנטו נקיים. וה' הוא היודע ועד כי אמנם לא שקר נילי.

ומעתה אני מזהיר לכל איש אשר צו נלוץ יראת שמים. וצויתר אותם הנבלי יודעים לדרוש צקל ומורנו והנה נמשכים אחרי רועיהם כסיים הזה שנמשך אחר שימה נאה, לבלתי שמוע אל הנקיות והמודיעים. ולא יכשלו תחת אחד השימים, והמועד צכסרים צגופו לוקה. אף כי המדבר והעושה ונעשה יד ליד לא יקנה.

ובשבטי ישראל הודעתי כאמנה. כי מוחל אני לכל דובר עלי שטנה. כאשר זה רבות שמועתי גם דבת אכתי בני צלי עם נוקול ומחללים צין ומשאצים. ואודה לה' כי כאלו את צן יסרני צמוטים וצבעקצים, אבל צמוליאי לעז עלי או על זרעי נפשי צומל, ועל זה איני מוחל, אש הוא עד אצדון תאכל. ה' המדבר צפיו וא' העושה ונעשה, צתך שמו יוכסה. לטונו תנך צפיו ורועו נקטה תצבר. והיה כערכר צערה וסכן חררים צמדבר ימיו יתלופו עם אניות איצה, ולא יראה צמוצה. ומצנצמני צכות אבותי הקדושים אשר בארץ המה כי האנשים הללו המעילים דופי לתלל זרע קודש גם אש עתה קיים להו שעתא צברו ויגדלו, עוד פרי ומעללים יאכלו, כחזיר ינלו וכירק דשא יצולו, וכל עושי אלה לא יהיה לו ער ועונה ומשליך חבל צגורל צקהל ה', יסוב עליהם את אונה, יתמו חטאים ורשעים עוד אינם. ואתם אחי ולאומי היראים את ה' ומרדים אל דברו שמוע אלי וישמע אליכם ה' ליום הכסא הצא עלינו לצוזה ויקבל תפלתינו גם יחד לנולאות ונשאלות כל איש ירא את ה' צאמת וצמנים ומנוצו יצביעו צממיו וצלקון זיע לצבנו ללכת צדרכיו להצבה אוחו ואיש את רעו. ויזכנו מהרה לעלות לראות וליראות צבר ומרוס קדשו וסם ציראה נעצדהו. ועין צעין נראה, כספך ענד לעצדי ה' דורס טוב ודובר שלום לכל זרעו, סזקן ולא מנחמה, ונפשו לנאה וצטרו כונה, לעצוד את ה' עבודה תמה, מוטנד ומודאג מכל לה, מודה ומשצח לעניים ומעודד צכל עדה סהוא מודד הק' צבי הירש.

מדברי רבנו-נראה שהתאמין בכל עני להרחיק את החשד מבנו שברצון המעה את הקוראים להאמין שדברי "בשמים ראש" מבאר חפרוה הרא"ש וגאונים עתיקים כותיה נזולים. והקורא ישתומם על דברת הרב במכתבו הזה, כי קשה להאמין, שרבינו הירש שהיה חכם חרשים נבון דבר וחד השכל לא הבין ולא הביור מדברי הספר כי לא רוח הרא"ש מרהפת על התשובות הללו ושחו עיניו מראות ומחשכל לבו כי לא סגנון הספר עולה לסגנון ספרי האשרי וספרי בני דורו. ואם כן הוא שהבין וידע הרב בעצמו שלא הרא"ש וסיעתו אביהם של הספר הזה יקשה להאמין כי הרב אשר כל ימיו היה הודך צדקות ודובר משרים העיר עדות ממוצת ח"ו לשובת בנו, ועינו חסו עליו ויקם לעזרת פועל און וילד שקר ונתן עדותו והצדיק דבר מוכחש מצד עצמותו. והנני כורע מול גדולת והדרת הרב דבינו הירש נ"ע

אשר יראתו יראת הכבוד תמיד על פני. אולם הצמדקותו של בנו והמייתו לסגור פי מתנגדי ר' שאול נפלאה היא בעיני וסליקית בתיקו.

והקורא, אשר רצונו להבין פרטי הדברים והשגות שהשיגו על הספר בשמים ראש יעיין בשם הגדולים דפוס ווילנא II צד 20 נומר 120 ובמנחת קנאות להנאון ר' צבי היות דף י"ד בהערה ודף כ"א א' ודברי ר' מתתיהו שזראשון בסוף ספר קריה נאמנה להחכם פין צד 295 בהערה 4, ובכבוד הלבנון שנה עשירית מחברת ד' מצד 2—9 מר' יצחק משה הלוי הורוויץ במאסקוויא. ואחרון אחרון חביב מה שכתב החכם צונג' במאמר מיוחד על ס' בשמים ראש בסוף ספרו: דיא ריטוס דעס זינאנאנאלען נאטטעסרענענסטעס מצד 226 ואילך.

ור' שאול בראותו כי כלתה אליו הרעה מכל צד ואין איש יוצא לקראתו לעזרתו יוצא מברלין ללכת ללונדון. ובבואו לעיר האללע כתב שטר צוואתו ויניחהו בכיס בגדו ויבקש בו מכל איש ישר אשר אולי ימצא אותו מת בדרך נסיעתו, שיעשה עמו חסד של אמת ושום מלבוש שיהא לבוש בו במיתתו לא ישלחו ממנו, אך כמו שימצאוהו לבוש ישאו ויקברו אותו באחת היערות או במקום אשר ימצא להם רק הרחק מקברי בני העם. — אולם בחמלת ה' עליו בא אר משרת חפצו עיר לונדון והוא נגוע ומוכה ורפה ידים. ויגוע שאול שם ויאסף אל עמיו בחיי אביו ביום א' כ"ג מרחשון ונקבר בכבוד גדול כ"ה בו תקנ"ה 1794 (לישע"ד ראטרבלאטט של ארענעט משנת 1844 צד 712—714).

וחוץ מספר 1 מצפה יקתאל, וס' 2) בשמים ראש הנוכרים למעלה נמצאו ממנו בדפוס:

3) כתב יושר. כולל מ"ו דפים 8 ובהם ח' פרקים והמחבר מצדיק בו את ר' נפתלי הירץ וויזל ומצילו ממחרפיו על דבר ספרו „דברי שלום ואמת“. בשער הספר לא נדפס שמו של המחבר וגם לא מקום הדפוס והפרט הוא שם וכתוב ישר שעולה לפי זה תקמ"ד וכן הוא ברשימת ר' חיים מיכל נומר 1958 ובאוצר הספרים מבן יעקב צד 248 (ובטעות מצויין מפירשט בביבליאטעק שלו צד 111 שנת 1774). וע' במאסף השביעי בקורת זה הספר מחכם אחד שחכם שמו ד. א. שאמר בפירוש שנדפס זה הספר " שנים אחר זה בשנת 1794 אחרי מות המחבר. ונמצא בירי ספר הזה שהיה בעקד ספרי החכם הנודע ר' דוד פריעד' לענדער הנוכר למעלה צד 85, 86, 88 והוא כתב בכתב ידו ממש על גליון השער: „דיא זאמירישע שריפט איזט פאן הרב מו"ה שאול ז"ל בן הרב אב"ד מו"ה צבי הירש מברלין בייא געלענענהייט דער פערפאלגונג פאן ר' הירץ וויזל גשריבן. ער איזט אויך פרפאססר פאם בשמים ראש, דש ער פיר איין ווערק פאן איינס אלטן גאון הערויסגעבן“. — ואפשר להוכיח מזה שנדפס 1794 ואז בא הספר ליד ר' דוד פריעדלענדר וכתב מה שכתב שם בהוספת מלת „ז"ל" על המחבר ר' שאול, כי אם נדפס בשנת תקמ"ד בודאי בא הספר לידו תיכף אחרי צאתו לאור, ממחברו שהיה בן עירו ומיודעו וכן נרשם ברשימת ראווענשטאל צד 1035 שנת הדפוס 1794. ובמקום הדפוס יצדקו רשימת מיכל וראוענשטאל שהיה ברלין כי האותיות מוכיחות, ולא ברשימת בעל אוצר הספרים שם שנדפס בפ"פ, וכן מה שכתב עוד שנדפס בלבוב תקמ"ד לא אדע שחרה.

4) תשובות. שהחליף עם ר' יחזקאל לאנדויא שהיה שאר בשרו וממכבריו. ובאגרת הנדפסה ממנו בראש בשמים ראש מכ"ב סיון תקנ"א מפראג לר' שאול מאן לתת לו הסכמה על כסא דהרסנא ואמר: "מעלתו אינו צריך לזה ואם בשביל הגהות של כבוד מעלת ש"ב הגאון נר"ו, לדעתי הוא נגד כבודו שירפיים שום הסכמה ומפורסם אינו צריך ראייה". — ועי' התשובות בנוגע ביהודא בענין גדה סימן ס"ד, ס"ה וס"ו ובכסא דהרסנא סי' קנ"ד וקנ"ו. גם נמצא לו תשובה נכתבה דהגאון ר' ישעיה ברלין (פיק) ומוכירה בכסא דהרסנא סימן ר"פ, ותשובתו להגאון ר' אהרן מהאזינפוט ז"ל "בהיותו ריש דיינא פה ברלין זה יותר מכ"ה שנה" מובאת ממנו בכסא דהרסנא סי' ל"ו. — והתשובה שהחליף עם הגאון ר' אריה ליב ברעסלא אב"ד רוטרדם בעל פני אריה, בעוד שהיה יושב בבית המדרש של הגביר ר' דניאל ברלין (יפה) בברלין מוזכרת ממנו בכסא דהרסנא דף ד' א'. ובסימן רצ"ט מכסא דהרסנא הביא תשובה שנדפסה ממנו בספר אחד שלא פרש שמו.

5) ערוגת הבושם. מודעה ודוגמא להדפסת ס' בשמים ראש" שהדפיסה בתמונת קווארט ברלין 1794 (?) נזכרת מפירשט בכליוטיקא שלו צד 111. ומן ספריו שלא נדפסים נזכר:

6) קונטרס הדא קבא דקשייטא. הזכירו בכסא דהרסנא סי' ר"ד דף ר"ז עמוד ג'.
7) פרק השג יד. מוזכר ממנו שם סימן מ', ס"ג, ס"ח, ק"ב, קכ"ו וקע"ג ובנו ר' אריה ליבש בהקדמתו לאור עינים אומר שהיה אתו בכתובים והוא על כל הש"ס.

8) פירוש תוספת.

9) ספר די לחכימא. } הזכירם ר' אריה ליבש שם בהקדמתו.

10) ספר רסיסי לילה.

11) משפחות השאולי. על הלכות מגלה שחבר ר' שאול בהיותו בן תמני

סרי, מוזכרו בכסא דהרסנא סוף סימן רפ"א.

12) ס' משבית מלחמות נזכרו ביהד עם

13) ספר אור ורוע הגדול. עם הגהות ר' שאול בהקדמת ר' אריה ליבש

הנ"ל. ועי' בכסא דהרסנא סי' צ"ג שמפלפל בדבריו.

ונהירנא שסח לי הזקן המופלא אהר מילידי ומזקני עדתנו המנוח התורני ר' איצק לעווענט המרפיים הנודע, שרבים מלומדי תורה אז נגזו את ס' מצפה יקתאל ובשמים ראש בארמת חצר בית הכנסת שבהידעריישטערגאססע, במקום שנהגו אז בימים ההם לשרוף שם את החמץ בערב פסח, אלה משנאתם לר' שאול ואלה מאהבתם להרב אביו ר' הירש, כדי להעביר הספרים האלו מן העולם ולכל הפחות להמעיט הקריאה בהם.

ובאמת היו ב' ספרים האלה מורת רוח להגאון ר' הירש והוסיפו יגון על יגונו שהסבו לו בני קהלתו שולזלו במצות ובהוקי היהודים והיה לשחוק בעיניהם כנרמו ממנו בהרבה הסכמות לספרי מחברים שונים ובאגרתו למטה צד 107. וכאשר נתמלאה הסאה ולא הוטב בעיניו הנהגות ומעשי בני קהלתו התרחק מברלין אל מקום אחר ויכתוב משם לפרנסי ומנהיגי העדה לברלין שיתירו הקשר שבינם לכינו. ואלה דברי האגרת הזאת:

שלומים אלה לכבוד האלופים הרמים הגבירים הנגידים קציני ארץ
פרנסים ומנהיגים עדת ישורון ק"ק ברלין.

אחרי עתירת החיים והשלום כה יתן ה' וכה יוסף שלום ושלוח בארמנות
ואין פרץ ברחובותם, ואין נלוז במעגלותם אמן.

אותיות אלה תבואנה בקרב מחנה כבודם, אביעה לכם את רוחי, וידעתם
את תנועתי מקרית העיר וחוצה, אתם ידעתם באמת אשר היה עם לבבי לירד מכם
זה לשוב אל מקומי אשר משם לוקחתי, יען מאז לקחתי ה' מאחרי הגנה ויגבר
חסדו עלי לרעות את צאן יעקב עמו ויעלני על גפי מרומי קרת מאת ה' היתה
זאת כי נודד הייתי אחרי התהלכתי באשר התהלכתי בעיר ועיר מדינה ומדינה עד
בואי אל המקום הזה מעלת תהלת ק"ק הרמה והמדינה יע"א, ואחשבה פה אמצא
מנוח לכף רגלי ולא אוסף לגוד. אמנם הלום ראיתי אחרי רואי ותהי להפך מאשר
קויתי, יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי, מרוב עבודה כלה שארי ובשרי, ומלאכתי
מלאכת שמים נדחת, והיא כפורחת. נוסף על אלה הבהילוני השמועות אשר שמעתי
כי אם היות אשר רבו למו השרידים אשר ה' קורא, יראי ה' החרדים על דברו הן
רבו עתה עם הארץ בקצה המחנה נרפים המה ממלאכת ה' ויעשו
מעשים אשר לא תעשינה, ותועבותם היו מספרים לפני, מלבד אשר
עיני ראו וקול אשר שמעתי באזני, אמרות קדוש ישראל נאצו, והייתי כגבר
אין איל. ובהציעי דברי לפני כבוד מעלתכם כי חשקה נפשי לצאת, בלבי צפנתי
מה המעשה דכאת רוחי ותונת לבבי לבלתי אמור כאשר ישאל בדבר אלקים. אחת
היא ע"כ אמרתי נלאתי נשוא אשא להם לבדי טרחם ומשאם ושאר הדברים אשר
גם המה היו בעוכרי. האמנם תוכן הענין לא גליתי כ"א למי שהיה ראוי לגלות
לפ"ד. והנה כבוד מעלתו, הלשו ממנו דברי אשר יצא מפי ויפצרו בי עד בוש
ויבטחוני להקל המשא, גם הוסיפו על המידה למען אעזור מעט. ולאשר לא יכולתי
לגלות לבי, ולפרוע לשמצה, כי הן לריב ומצה, ומה גם באותן האנשים אשר
גליתי אונם פתוני, כי כן אמרו הלא טוב אשר תעצור בעמינו ואם לא תעלה
ארוכה לשבר אשר הם שוברים בחומת התורה די שלא תוסף, כי כן קרבו אליך
כל העם אשר לרגליך, ואם לא ישמעו אליך יחדלו להפיל חומת התורה תחת,
פתוני ואפת ונשאתי פניכם גם לדבר הזה לשוב לשבת בארץ. אמרתי אכן ימים
ידברו בשובה ונחת וישעון, אכן קויתי לעשות ענבים ונהפוך הוא פתח הסמדר
ובוסר גומל סורי גפן נכריה חדשים מקרוב באו ושמו להם בעלי ברית להשניא
זמן ורתם ולקול יללת הרועים אמרו רדנו. ויוו המורים בחצים ואבני הקלע,
ופרי מחשבותם הסג אהור משפט ואיש בשרירות לבו ילך ותפוצינה הצאן
ועל הרועים חרה אפס, לאומים כשאון מים רבים ישאו קולם להסיר
עטרת ישראל, והמשפט אשר לאלקים הוא ישפוטו הם נכרים ערלי
בשר או ישראל ערלי לב זה החלם לעשות גם בצע אמרתם וישלחו ביד איש
זר לחקוק בעש ברזל ועופרת למסור מעל. ועתה מה לי פה אם בהמרותם תלין
עיני ואזני תשמענה ואהיה כאלם לא יפתח פיו? ואולם חי אני הוא תבחר
מחנק נפשי אפס ידעתי גם ידעתי כי כמקרה הזה יקרני טרם עת בית

ה' להבנות כאשר עם נביאים נבאו מעלת היית ואביטה במכוני ירא אלהים ומלך ועם שונים לא אתערב. אך מה לגבר הוקם על כי יבואו אליו במבוא עם קרבות יחפצון. לכן אמרתי זאת אעשה לשבת בקצה הגבול ימים אהדים לסדר את כל הדברים המשולשים ביד, לבלתי היות שם ערוב ואשלחם בזה ליד זוגתי הרבנית תחיה לתתם ביד אשר ירצו הצדדים אשר הדברים מניעים עדיהן והנשאר תמסור ליד אשר יצו כבוד מעלתם, ואנכי ארחיק נדוד אל המקום אשר יהיה שמה רוח ה' ללכת כי לא לאדם הכין צעדו, וגם זוגתי תחיה ואשר אתה תבוא אחרי ואם חפץ ה' בנו והביא אותנו אל הארץ אשר לפנינו צבי לכל הארצות יען שמה פני מועדות. מוכטחני בכבוד מעלתם לבל ישימו עלי עון אשר חטא, בהיותי נחפו ללכת ולא אבוא בעיר להפרד בנשיקות כמשפט, כי דעת לנכון נקל שכך יפה לי, כי מי יודע עד היכן הדברים מניעים כי האנשים האלה קשים ממני, פי יהגה לענות ופיהם יביעו והיינו הרפה לשכנינו. ואתם אחי! שימו לבבכם וידעתם היום והשיבותם אל לבבכם כי בכל כחי עבדתי עבודתי אתכם ואהיה כמרמי עולי ואשליך את נפשי מנגד ולא חשתי להדוכרים רע על נפשי המואסים מי השילוח ההולכים לאט. אחת אישאלה להיות מעיר לעזור לזוגתי תחיה כל עוד היותה שמה שתוכל לטהר ולהחיש דרכה בעיה. כי עבר קיץ וימי חורף קרבו לבוא. גם אנכי לא אשכח הטוב אשר גמולוני איש איש מראשית עד אחרית ומפי לא תצא הרעה. וגם אני לא אחרל מלהתפלל בעדכם ובעד זרעכם ובעד זרענו ובעד זרע זרענו, אתה ה' תשמרם תנצרונו מן הדור זו לעולם, ועוד תשוב ותרחם את עמך וכאב את בן תרצה, והרועים אליך ישובו לבלי ירח ממנו מקטנים ועד גדולים, ועיניכם תחוינה משרים כי קשה עלי פרידתכם ומה גם מורעי י"ה כצפון מן הגוף נפרדת וכצפור מקנו נודדת. אבל גם אלה מעם ה' יצאו וה' הוא הטוב בעיניו יעשה ובו אני בוטח אשר הוא לבד בוחן כליות עליו אני משליך יחבי ואמוש צאצאי מעי כי לא יטוש ה'. ואתם יהיה נועם ה' עליכם ויברך אתכם בכל הטוב עד יקבץ נפוצותינו ועמים יאמרו איש אל אחיו לכו ונעלה הר ה' בית המלך ה' אלקי יעקב ויורנו בדרכיו ונלכה באורחותיו כנפש הבוטח בקונו, שגלותו יכפר עונו, ויצליח דרכו ועל מי מנוח בית ה' יהיה משכנו, ולא יכרת מעונו וזרעו לברכה. ברוך ה' יהיה בכל הטוב אשר ייטיב ה' לשומרי מצותיו ועושי רצונו. ועינינו תחוינה גם יחד בהגלות ננלות מלך ישראל ובשובו אל ארמונו, נגילה ונשמחה בו ובישועתו בשובו לרעות את צאנו, עבדכם אני צבי הירש.

אלה דברי הרב שבאו ממעמקי לבו ונכנסו אל לב פרנסי ומנהיגי קהלתנו והשאירו רושם עמוק. והנה חפשתי בפנקס העדה וכשאר ספרי זכרונות עיר בירלין ולא מצאתי אף רמז קטן מהמענה אשר בוודאי השיבו ראשי הקהל על אמרות הרב אשר שפתיו ברור מללו פשעי וחטאת בני עדתו. ומי לא יתפעל בקראו את הקינה אשר קנן רבינו על האנשים אשר הקדוהו תבשילם ברכים והמרו עיני כבודו בדבריהם ובמעשיהם! — אולם אין ספק שהעמיקו ראשי העדה עצה והתאמצו ועמלו להטות לב האיש הגדול הזה ועין הערה לשוב לברלין ולקבוע מחדש משכנו בעיר מלאה חכמים וסופרים ובעלי תריסין אשר מרכיבם חפצו ברועה נאמן

הזה להיות המשרה על שכמו ולילך לאורו בטח כל הימים אשר הוא חי. ויצליחו ראשי הקהל בעמלם ובהשתדלותם ורבינו שב למקומו ובטל דעתו מפני דעת ורצון השלמים ורבים אשר הכירו מעלת כבודו, הגם כי בלבו שנא את הרבנות כמו שאמר באחד ממכתמיו על אב"ד (המגיד תר"ל צד 125):

„במסתרים תבכה נפשי נפש עמלה.
קצה בלחם הקלוקל, שכר במילה.
תבוס נופת ערוב במרורת פתנים, בלענה מהולה;
אנה ה'! מנת חלקי מידך אבקש קטנה או גדולה
אברך מידך עלה זית, וביד אדם אל אפולה“.

אולם מאת ה' היתה לו מנעוריו הרבנות למנה, ועד זקנה ועד שיבה נשא עולה עד בא קצו ביום ב' ד' אלול תק"ם ורוחו שב אל אלהים וקול סופדים בברלין נשמע, נהי בני תמרורים ויבכו אותו כל ישראל בכל מקומות מושבותיהם.

ואלה הדברים החרותים על מצבתו כבית עלמין הישן פה ברלין:
„פ"ג איש גדול ושר צבא רב פעלים, מגוע יחסי ארץ זרע קודש הלולים,
התוארים והשבחים ורב הודו אך למחסור, הן תורה יראה וחכמה וכל טוב
אדוניו בידו. גדול מרבן שמו לברו, אדונינו מורינו ורבינו צבי הירש
בהגאון מו"ה אריה ליב זצ"ל, רועה צאן קדשים מקהלות עם ישרים סודו
לונדון, הלברשטאט, מנהיים ופה ברלין י"ך שנים. צדיק באמונתו יחיה.
ויגע ויאסף המודו, ביום ב' ד' אלול פשט בגדו, ויושם בארון למשמרת ביום
ג' ה' אלול תק"ם לפ"ק עד עת קץ הימין. יקיץ ברחמים ולבש מרו, עם רבים
ישיני אדמת עפר ונראה בכבודו. תנצב"ה“.

ובספר עשרה למאה מר' צבי הירש מגיד בוואיירסלוב (פעסט 1858) דף
מ"ג נדפס קצת מהספר על פטירת אב"ד בברלין ר' צבי הירש.

ואלה שמות בני הגאון ר' הירש וקצת מיוצאי הלציהם:

(1) ר' שאול אב"ד בפ"פ דאדר ומדינת שלעזיען בעל המצפה יקתאל ובשמים
ראש. ואשתו שנתגרשה ממנו ונפטרה בברלין ג' חשון תקע"א היתה שרה בת הגאון
ר' יצחק יוסף תאומים אב"ד ברעסלויא שנפטר שם ט"ז חשון תקנ"ד בן הגאון ר'
חיים יונה תאומים. בנו של ר' שאול היה ר' אריה ליב(ש) שנתגדל על ברכי זקנו
ר' יצחק יוסף בברעסלויא ובהיותו עוד נער קטן הריצו על ידו הגאון הזה והגאון ר'
ישעיה ברלין (פיק) אגרותיהם זה אל זה. ומבלעדו שמש גם את אביו וזקנו ר' הירש
בברלין ואת הגאון ר' פנחס הורוויץ הלוי. — זבן ט"ז שנים החל ר' אריה לתבר את ספריו
והם ס' מקור הברכה על תרי"ג מצות, וספר אילת אהבים וס' אשת נעורים חידושים
על משניות ומכלם לא נדפס כי אם הקדמה גדולה (י"י רפ"ס) נקראת כוכב נוגה
שהקדימה לס' אור עינים מר' שלמה בר אברהם פניאל שנדפס בראשונה בקושטנטניא
ואחר זה שי"ז בקרימונה ושלישית על ידו בברעסלויא תקס"ז בהסכמת הגאון ר' חנניה
ליסמן מיזלש אב"ד פיעטרקאב והגאון ר' צבי הירש אב"ד קראקא. וכחלק אביו גם

חלקו כי בני דורו ומיודעיו רבו אותו וישטמוהו ונתנו בו דופי. ובפתיחת ספר הנזכר מקונן ואומר: „מכתן אמי אה לצרה גולדתי ומיום היותי יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי ואף כי זה שנים עשרה שנה אנכי שרוי בלא טובה בלא חומה בלא שלום בלא ברכה, יען שדי המר לי וחצי הזמן בי נחתו, כספי וזהבי נחלו זרים וקנאת בני בלי שם עלו עלי, נוסף על זה צוררי יחרפוני לאמר אין ישועתה לו באלהים ועם כל זה אנכי לא שניתי ובתורת ה' הפצתי עכ"ל. — וברשימת ראזענטהאל בחלק יודע ספר צד 16 נומר 93 כתב המרשים ואלה דבריו: „אם ישים הקורא הנכון את עינו על הקדמת הרב הנ"ל ואח"כ יקרא באור השכל את ספר אור עינים אשר הוציא בעל הקדמה הנ"ל שנית (שלישית) לאור, ישחומם ויאמר מה זה עשה האי"ש הזה לנו? אבל מי אשר ידע את קורות ימי ר' אריה הנ"ל ואת התלאות אשר עברו עליו ידע כי מררו את חייו וערכבו את שכלו עד כי שכח את צור הצבתו והמיר דתו אך לבסוף ימיו מת בבית החולאים בעיר פ"פ דמיין בתשובה שלימה. ואנכי בעוד הייתי תחת צל רמב"ש (ר' מאיר בר שמחה) אב"ד דק"ק ברלין ראיתי אגרת מרי אריה הנ"ל אשר כתב בשכבו על ערש דוי בעיר פסד"מ, לא כסה כל פשעיו אשר עשה ונחם ושב מרעתו, ואלהים כפר לו בזכות אבותיו ישני עפר. ואף אחותו של אי"ש הזה הכרתי בהיותי בברלין וכמוהו כמוה אנשי מוצת המה" עכ"ל ראזענטהאל. ושם אחותו של ר' אריה הנזכרת מהמרשים הנ"ל הענא, שהיתה אשת ר' אברהם הערץ מיעסניץ ובנם ר' שואל הערץ שנפטר פה זה לא כבוד. ואחרי שנתארמלה מבעלה נשאת שנית בשנת תקס"ה להגובה דקהלתינו וגבאי דגמילות חסדים והכנסת כלה מהיו איצק בר מאיר יפה ונפטרת כיג אלול תקפ"ב.

(2) ר' שלמה אב"ד בפרענצלווא. ובשנת תקני"ב כיג כסלו נפטר בלונדון הגאון אב"ד משם ר' דוד טעבלי שיף הכהן בעל ס' לשון זהב ועל מקומו נבחר לאב"ד ללונדון והמדינה הגאון ר' שלמה ונפטר שם זקן ושבע ימים ועל מצבתו חקוקים המורים האלה:

„יושבי תבל ושוכני ארץ הלילו, עיניכם מקור דמעה על לחי היולו,
כי בא מועד להרים עשרת תפארת, עלה הכורת ויקטף גיית הכותרת,
עלי כלילת יופי יתאונן כל גבר, עלי גייתו כי חוצב לה פה קבר,
עלי תפארתו קבור בסעיף אדמה, עלי אורו כי חשך ישמע קול ברמה;
אשריך שלמה כי עלית שמי מעונה, אך שם תשכון ותנוה במנוחה נכונה,
ושם תתען מזוי שכינת אל החונן, זאת היא נחמת כל איש אשר עליך יקונן,
בן שמונים ואחד שנים במותו, ונקבר ביום די ער"ח כסלו תרי"ג לפ"ק.

אשתו הרבנית רבקה מטשפחת קעניגסבערג בקעניגסבערג היתה אחות מרת דבורה שיינדלעס אשת הנגיד מהר"ר ליב בר בער בליסא. ובניו של ר' שלמה: ר' דוד טעבלי שנתישב בירושלים וממנו נדפסו מאמרים במכתב עתי „דער טרייע ציאנסוועכטער“ 1846 צד 306, 369. ור' שואל בנו השני של ר' שלמה נתישב בזאנרמישל בגליל סונא ובן שלשים ושלש שנים הלך ללונדון לבקר את אבותיו ותמת אמו הרבנית בהיותו שם בשנת תקצ"ב וככלות ז' ימי אבלה חלה גם ר' שואל והלך שם לעולמו ועל מולא בישא הדין רמז הגאון ר' שלמה במצבת אשתו:

„הביטו הלום וראיתם על האבנים, כי קמה לעומתי צרה פעמים,
מתה עלי אשתי נודעת בשערים, תבורך אם הבנים, דור ישרים,
בת שבועים במותה. יום ד' ו' תמוז ונקברה יום ה' תקצ"ב.

בנו של ר' שאול בהגאב"ד ר' שלמה הוא התורני מהר"ר הירש לאנדאן בברלין.
(3) ר' טעבלי בנו השלישי של הגאון ר' הירש נפטר בפטרקאו ושם
אשתו ולאמה. ורחל בתם היתה נשואה לר' געטצל הורוויץ בר מרדכי ראש הקהל
בקראקא בר פנחס הורוויץ. ובת ר' געטצל מרת גדלה היתה אשת ר' יצחק איצק
מזיס בקראקא שנתישב אחר כך בטהארען בעל ספר צפנת פענח בעניני קבלה
(1862). — ומבניו של ר' געטצל נזכיר את ר' רפאל אליה הורוויץ סוחר ותורני
בקראקא חתן ר' שואל לאנדא שם ובנו של ר' רפאל אליה הוא ר' פנחס הורוויץ
מוזין נולד בקראקא י"ב אלול תקפ"ג והוא המחבר ספר בלשון אשכנז הנקרא
Die Bibel der Vernunft, Wien, 1874. (כן שמעתי מפי ר' פנחס הורוויץ
המחבר בהיותו עמי במחיצתי פה ברלין 25 יוני 1874 ושנית 15 מייא 1881).
(4) שרה, אשת שאר בשרה ר' יעקב משה בהגאון ר' שאול אב"ד באמסטרדם
אחיו של הגאון ר' הירש בברלין. הוא היה בתחלתו אב"ד בק"ק ווילעהן ובבנין
אריאל (אמ"ד תקל"ח) סוף ח"א דף ל"ט ודף מ' נדפס חילוק מר' יעקב משה ומכונה
שם אב"ד ווילעהן וחתן הגאון ר' הירש אחי ר' שאול אביו של ר' יעקב משה.
ואחרי פטירת ר' שאול באמסטרדם בן ע"ג שנים ש"ק ו' תמוז תק"ן, נבחר ר' יעקב
משה לאב"ד באמ"ד ונפטר ביום ט"ו אדר שני תקע"ה. (אבני זכרון מר' שמואל
מולדער צד 12—13 ור' גבריאל פאלק בכרמל שנה א' תרכ"א צד 322), ושרה
אשתו נפטרה יום ד' ח' אלול תקנ"ז (קול בת גלים מר' גבריאל פאלק צד 4—5).
ור' יעקב משה ושרה אשתו הולידו את רבקה ריזל נפטרת באמסטרדם י"ד טבת
תקצ"ה אשת הגאון אב"ד באמ"ד ר' שמואל בערנשטיין שנפטר ד' טבת תקצ"ט
בן הגאון מהר"ר יששכר בעריש בן הגאון ר' אריה ליבש בעל פני אריה בהגאון
הרב פני יהושע אב"ד לבוב, ברלין, מיין ופ"פ דמיין. (קול בת גלים צד 9, אבני
זכרון ממולדער צד 13 וע' למעלה צד 31). ואחרי מות ר' שמואל בערנשטיין
נתמנה בנו הרב הגדול מו"ה יששכר בעריש בערנשטיין לדיין באמסטרדם ובשנת
תר"ח נקרא לאב"ד בק"ק האאג (הכרמל שם נומ' 40) יחייהו אל ברוב חסרו
לאורך ימים.

ולר' יעקב משה הנזכר עוד בן הוא הרב המאה"ג מו"ה יחיאל אריה ליב
שהיה אב"ד בק"ק לעוורדן ונפטר שם בחיי אביו כ"ג סיון תקס"ז (אבני זכרון שם
צד 84). אלה הם קצת מצאצאי נאון עוונו ר' הירש זצ"ל וכולמו זרע בירך
ד', י"י ישמרו.

מתורת רבינו הירש נשאר הרבה ספרים בכתב יד אצל בנו ר' שלמה האב"ד
בלונדון וביד ר' אריה ליב נכדו הנזכר למעלה ואצל תלמידיו הרבים שלמדו בישיבתו
ומדרכו היה לכתוב חידושויו בגליון ספרי הדפוס שלמד לפי השעה מתוכן ורק מזער
מהם נדפסו אחת הנה ואחת הנה. ופה נציין הנודע לנו ממנו בספרי דפוס ובכתבי יד.
(1) תשובות ואגרות. ראה למעלה צד 86—87 תשובתו לענין גלוח בחו"ה.

ובשו"ת הר הכרמל (ספד"א תקמ"ב f) בסימן כ"ג מאו"ח תשובה שהשיב למחותנו המחבר ר' אליה בר יהוקאל ואחרת בענין: מי שקדש לו אכזי אשה ונאבד (ועיין בהערות) בשו"ת בית אפרים לר' אפרים זלמן מרגליות. ועיין למעלה צד 72 אגרת ר' הירש לר' שאול אחיו ובי אחרות כתב למחותנו ר' אביגדור בר שמחה הלוי מגלוגא בפראג ונדפסות בח"א מאגרת רמ"ד ווין 1794. דף י"א, ב' עד סוף י"ג, ב' ושתייהן כתובות בעוד היה עוד רב בהלברשטט. וחילוף מכתבים רבים היה לר' הירש בענין טיב גטין וכדומה עם הגאון ר' אליה אב"ד בלאנדסבערג דווארטע (חואר פני שלמה לאנדסבערג, קראטאשין 1870 צד 36) וחבל על דאבדין!

(2) חידושים על התוספות ופסקי דינין ופירוש על הגדות הש"ס היו ביד ר' אריה ליבש נכדו בכתובים וזכורים ממנו בהקדמתו לאור עינים הנזכר למעלה צד 107. ור' משה קערנער מולאטאווע בזרע קודש דף ל"ג, מ"ג, נ"ג, ב' הביא פירושים ששמע מפיו וכן מביאו ר' זכריה מענדעל פארהייץ מנאטשטאט בספרו מנורת זכריה. ועי' כסא הדרנסא סימן רס"ה.

(3) הגהות ל"ס יוחסין, נוספות להגהות דודו יעב"ץ ונדפסו יחד עם הגהות ר' שמשון בלאך הלוי בשם גאון יעקב ועטרת צבי בישורון להרב קאבאק מחברת II צד 7—16 ומסומנים צב"א ר"ת צבי בן אריה ושם במחברת ג' 5—8.

(4) הגהות ל"ס כפתור ופרח נדפסו בס' הזה שנדפס שנית בכרלין תרי"א על ידי ר' צבי הירש עדעלמאן והעתיקן מס' כפתור ופרח שהיה בידי החכם ר' משה דעסא עם הגהות והערות מהגאון ר' צבי הירש (הקדמת עדעלמאן שם צד XII אות ד' וצד LXXXVIII, LVIII).

(5) הגהות ל"ס שפתי ישנים מר' שבתי משורר בס' מפראג. עי' כ"ח ח' צד 162 ואוצר הספרים מכן יעקב צד 609 נומר 1238.

(6) הגהות לפרקי אבות עם לחם שמים ליעב"ץ דודו נדפס בכרלין תקצ"ד עם צורת הגאון ר' הירש 8 בדפוס ר' דניאל בר שלמה קראניק המכונה פריעדלענדער ועוד הפעם עם לחם נקודים מהגאון ר' אליה ווילנא, ווארשויא 1870.

(7) הגהות. נדפסו במשלי עם פירוש יד אבשלום לר' יצחק עראטה דפוס לייפציג משנת 1859 על ידי ר' אייזיק פריימאן מקראקא.

(8) הגהות כתובות בס' מחנה אפרים דפוס קונשטנטינא משנת תצ"ח f שהיו לפי מה ששמעתי ביד החכם המנוח צערנער בלונדון.

(9) הגהות ל"ס החינוך נדפסו עם הגהות אחרות ל"ס הזה במגד ירחים מר' יוסף כהן צדק מחברת ר' צד 12—20 בסימן ציב"א = צבי בן אריה.

(10) כתב יד שנעלם ענינו נמצא בלונדון בבית הגביר ר' שלמה זלמן במוהר"ם קעזיר. מהגאון ר' צבי הירש ומשם הדפיס ר' אפרים העריץ הגהה אחת בספר יד מלאכי דפוס ברלין משנת תרי"ז בדף ו' ע"א.

(11) שירי קודש מליצות מוסר ומכתמים.

כבר בשנת תרכ"ב זכרתי בספרי עמודי העבודה II צד 308 שיר:

א) צהלו ועלו נטעו נעמנים בדת אל יקרה מסנינים, יחד בקול אבות ובנים, יאמר נא ישראל: הזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל. השיר הזה היה אז לפני כתיב ובפירוש נכתב עליו שמחברו הוא הגאון ר' צבי הירש אב"ד ברלין.

וחתום בו צבי וגוסד לנתינת ספר תורה. וכשנת 1870 הדפיסו החכם פאביאן מיזים בלייפציג, התן וכן אחיו של מהור"ר יצחק איצק מיזים בטהארען. בהמגיד שנה הניל נומר 14 צד 109 בשלימותו שהעתיק מקובץ שירים כתב יד של הגאון ר' הירש שמקצתם נדפסו ממנו גיב שם בשם "גחלת צבי".

(ב) יי' אלהי דבנת בעמך באהבה נפלאה. שם בהמגיד צד 101 לחנוכת בית הכנסת וחתום בו יהוה אדני בראשי ההרוזים.

(ג) בנה נא אישי, דביר מקדשי, מלוכה השב לבן ישי. שם צד 133, סיוט קמן לגאולה ע"מ יתד וגית ובית וכן בסוגר ויש ברמותו וצלמו פיוטים במנהגים שונים. וזולת אלה נדפס שם צד 85 מכתב יד הניל שיר: "בית היין" מוסר לפורים עם הקדמה. — תחלת שיר מוסרי הזה הוא:

(ד) צופה הייתי בקרב עמי ועדתי, יחד אותם מצאתי, שומרי משמרת ד' וחקיו הישרים. ובצר 125 נדפסו איזה מכתמים ממנו ונתתיק פה איזה מהם:

(ה) לאבי"ד . . . במסתרים תבכה נפשי — עיין למעלה צד 41.

(ו) למעלת השתיקה: עברי הוא הדבר כפי השארתי — נכורי הוא הדבר אשר דברתי — מנעתי אמרי בעת ראוי להניב ניבו — יש תקות למלאות החסרון לעת מצא להטיבו — דברתי דבר עת לחשות האוכל להשיבו?
כמדומה לי העתיק הרב מכתם זה מאשכנזית לעברית.

(ז) דברים שונים: אהה לשון עבר אך נחפכת — לפנים מיסודך שוקל וסופר — שומר מצוה יועץ וחכם חרשים — עדי תפארתך כאשכול הכופר — ועתה יעל בך פריץ חיות — ערל לב בלב ידבר ואת כל כופר.

(אולי ירה הרב חציו במכתם הזה כנגד חברת המאספים ובפרט נגד ר' איצק אייכל שנחשד בעיניו לאוכל מאכלות אסורות ואמר עליו: עולם הסוך ראיתי: בימים שעברו אכל החזיר פרי האייכל ועתה אוכל אייכל את בשר החזיר).

(ח) כילי (שם צד 133, יתד ושש תנועות בדלת ויתד וגית בסוגר):

אדמה איש קומץ ידו וזהב אוצר — כמו כלב שומר כרם ואחר בוצר — כסיל יחשב אל בניו ואל מי עוצר? ביען הוא זורע לרוח וסופה קוצר — מפור בא אחר אוסף, ועליו נוצר.

(ט) אחי יפסית מבני אדם. שיר לכבוד אחיו ר' שאול אביד באמסטרדם בראש ח"א מספרו בנין אריאל ועליו כתוב שיסדו בשנת שיר ידידות (תקל"ח) ובסופו חתם פה קיק אמסטרדם. יום שנכפל בו כי טוב כי כן יברך גבר לפיק (שעולה תקל"ז!) ובראש ח"ב מס' הניל שיר אחר מרי הירש ששלח לו מברלין לאיד תחלתו:
(י) אל הר מרום הרים.

(יא) דעת הכלם לחלי הנפש תחבושת.

כי רבים אוו לחטוא ויגורו לבושת.

כן נדפסו החרוזים האלה על שם ר' הירש בסוף שירי מוסר השכל לר' האי וקערת כסף לר' יוסף האזובי (ווארשא 1835) צד 76 ושם נקראים: מליצה צחה ובמגיד הנזכר צד 86 נוסח משונה: למעלת הכושה:
הכושה מזור לנו ולנפש תחבושת, וכי.

ובישורון להרב קאבאק מחברת II לעטבערן 1836 צד 8 מוכאים התרוים האלה בשם „מכתם“ כנוסה משונה מהמאסף:
הבושה היא לתחלואי הנפש תבושות,
רבים נטו לרעה ויגורו לבושת.

(יב) ציון לזכרון אשת נעוריו מרת נאלדה אשר בצדה מצא אחרי מותו גם הוא מנוח, והאת נוסחת המצבה אשר הציב על קברה:

פ"ט אשת חיל מאושרת, יעלת חן ומעשיה נעימים כקמורת, מבית אביה
בכתר כהונה מוכרתה, ובאהבת התורה והמצוה נפשה נקשרת, צדקת
פרוונה יעמוד לעד לשם תפארת, הרבנית הצנועה הגבירה מרת נאלדה בת
ר' דוד טעבלי הכהן אשת הרב החבר מ"ה צבי הירש נר"ו אב"ד דקהלתנו
והמדינה. הלכה לעולמה ביום ה' ב' דר"ה אייר תקנ"ד לפ"ק זכותה יגן על
בעלה וזרעה אחריה למשמרת, ונפשה בצרור החיים תהא נצרת.

בשנת תקנ"ו י"ב כסלו היתה החונת אב"ד נר"ו עם שפרינצה בת ר'
אברהם בר"ע. כן נרשם בפנקס הקהל מבלי אשר ידענו מי היא ובית אביה.
ושמעתי אומרים שאחרי מות ר' הירש נשאת שנית לר' זאבל אייגר אב"ד ברוינשוויינ
אשר היתה לו לאשה השלישית אשר לקה. ונזכרתי מה שכתב הנאון הוה בהקדמתו
לספרו עמרת סו (אלמונא תקס"ג) שמוכיר שם אשתו הראשונה מרת פרארכי
ואשתו השניה מרת רחל ז"ל ומתפלל שזכותן יעמוד לנו ולבנינו ולזונתי הרבנית מגוע
הנאון חכם צבי הצנועה מרת שפרינצה בת מוהר"ר אברהם אשר התהלך תמים הוא
ואשתו החסודה מכבדת התורה מרת רחל בת ר' איצק פרענקל זצ"ל ע"ל. ולמרנו
מזה שאשתו השניה של ר' הירש היתה ממשפחתו משפחת החכם צבי והיא
היתה לר' זאבל איגר אשה השלישית אשר לקה.

(יג) ציון לזוכרת האשה המהוללה מרת דינה בת ר' צדוק גויאן אשת ר'
יאקב בר הירץ הכהן שעזבה כל הונה ורכושה לסיועת בני משפחתה, להכנסת
כלה וכתלמוד תורה ליתומים שיתגדלו בביתה אשר נפטרה בן, ביום א' כ"ב כסלו
תקמ"ט. והאת המצבה אשר הציב לה:

לאשת חיל, כיעל ואביגיל, יומם וליל, שאו קינה.
עמרת בעלה, היא העולה, על כולה, כחנה ופנינה.
הון אישה, הפרישה והקדישה, אבן הראשה, לראש פנה.
לקרן קיימת, חסד ואמת, כדבר המת, צדקה דינה.
מוון ארוחה, והצלה ורוחה, למשפחה ומשפחה, טדינה ומדינה.
להכנסת כלה, יתומה בתולה, שמחה וגאולה, בנילה ברינה.
ולתלמוד תורה, ליהודים אורה, נשמתה שורה, בעדן רגנה.
והיא כפורחה, במנוחה ונחת, מתחת, כנפי השכינה. תנצבה.

12) ריטואלגעזעצע דער יודען, ברלין 1783. ראה מה שכתבתי למעלה צד 82.
13) מסקים בלשון אשכנז שהעריכם לרצון ערכאות המלכות בדברי ריבות
שבין יהודים ליהודים שבאו לפנין לחרוץ משפטיהן, והמה עשו שלהן ושפטו
בשעריהן על פי דין תורה וחוקי ישראל שהורה להן רב המדינה רבינו הירש זצ"ל.

וכן נמצאו ממנו תשובות לשאלות יועצי ושרי המדינה בענינים שונים הנוגעים בדת ישראל, ונדפסו קצתן בקובצי פסקי השופטים בעת ההיא שטעננעל, מאמים, ראבע רעננע ווימאן והיינעמאן ובשאר ספרים.

14) בתואר פני שלמה קראמאשין 1870 צד 36 מוזכר חלוף מכתבים שהיה להגאון ר' צבי הירש עם הרב דלאנדסבערג הרב מ"ה אליה. ובתוך דבריו מוזכר שראה הותם של ר' הירש שהיה חרות עליו תאומים כי היה ג"כ ממשפחה המיוחסת הוו. ובסוף מהברת ג' ממגד ירחים בנייר שמכורכת בו נדפס שנמצא ביד ר' יוסף כהן צדק קובץ כתבי ידות ובו גם מכתב מר' צבי הירש.

צורת ודמות פניו נעשה בראשונה ע"י אומן נפלא בימיו על נייר גדול ורחב ידיים וכתוב עליה: Gem. v. J. Krüger, gest. v. M. Abramson d. jüing. Berlin. 1798. צורת הרב הגאון הגדול המפורסם מהור"ר צבי הירש נר"ו אב"ד דק"ק ברלין והמדינה יע"א בשנת ה'דר' זקנים שיבה לפ"ק.

Rabbi Hirschel Loebel Ober- Land- und Stadt-Rabbiner zu Berlin. וזוהי זה ראיתי עוד ציור שני קטן מאוד ביד נכדו ר' שואל הערץ פה ברלין המוזכר למעלה צד 100 וציור שלישי נמצא בראש ספר פרקי אבות עם לחם שמים הנדפס בברלין בדפוס פריעדלענדר תקצ"ד שראיתיו זה כמה שנים ואין הספר בידי בעת לראות מי היה האומן. וציור האחרון הוא פאטאגראפיע מציור השני, נעשה במצות המוכר ספרים דאקטאר פאפעליוער למכרם במקח השוה.

הערות.

ל' 69. צעורה י"ב טעות הדפוס הוא וחסת 384 וז"ל 483.

ל' 70. צענין השאלה אם היה ר' העשיל רבו של הע"ך? מדברי הסקמנה שהעסקנו למעלה לא נראה מדבריו שמדבר עתלמידו כי אם מליש כערכו. וצדית יעקב זון ר' יעקב צד שמואל צד תחום (הדפוס תנ"ו f. צלי הודעת נוקם הדפוס) צבי י"א תשוב: שאלה שכתב אלינו המאור הגדול מהר"ר שצתי כ"ך צעל שצתי כה"ן וצחוק דברי הע"ך אלה הדברים: "ושאלתי לכל הסכמים צריך לזכרן ואין פותר אותם לי גם הגאון מ"ה העשיל סודה לדברי טכונתי האמת וגו'. — גם עזה לא ניכר שהיה תלמידו כי לא מנכחו צדס רבי או מורי. — וצענין מדושי הגאון ר' יעקב וצנו ר' העשיל חוץ מהגרשמים צפנים. ע"י צדולרות חיים ל' 21 כוונר 252 ונעמחם האולר ל' 335. וצולר הספרים לזן יעקב מוצל צלל 60 כוונר 75 צבור סופקים ל"ד וז"ו כ"י לרי עשה מהכאלדא וסר' הירש לובלין. ואין ספק שר' הירש זה הוא המדובר צו צפנים ל' 69 והוא ר' אפרים נפתלי הירש אצי ר' יעקב וקנו של ר' העשיל. ומ"ש בתולדות יע"ך ל' 1 שר' יעקב אצי לובלין היה צנו של ר' העשיל הוא נעוה כי ר' יעקב היה צן של (ר' אפרים נפתלי) הירש. — וצענין צניו וצני צניו של ר' העשיל עיין צללת לצרכות דף ע"ז צ' שכתב "שמעתי מוקגי אצי אנוי הגאון הסקיד מו"ה אלעזר ז"ל שאתר צדס זקנו הגאון מליר עיני הגולה מו"ה העשיל וצל"ה" ולפי זה היה ר' יחזקאל לנדא מולד אנוו מוצני צניו של ר' העשיל וכ"כ גם כן צנו ר' יעקבא בתולדות אציו ר' יחזקאל לנדא צדלש כודע ציהודל תניח דפוס לובלין. — ונעמחצ עתי המדבר מהמדפים ר' צבי הירש אימצקאווסקי כונו 11 ל' 90 (צללין תרמ"ג) כצצתי הערה לתולדות רציו העשיל ואלס דברי:

„בחולדות רבני עיר קראקא והסכס ר' יחיאל נחתמו טוץ (לעמענער 1874) נזכר (ל' 113 ובהערה 68 נז' 60, ונז' 182 סינן ל"ה): הרב מו"ה יששכר דוב בערוט שיהי ראש ומונה הסכלה בקראקא והמדינה וזנו של הגאון מוהר"ר העשיל אב"ד עם ונפטר יום א' ער"ם חשון תכ"א. זה היזו שנים העתיקו בשבילי ז' ונולודים ונלכות רבני עיר מראקאפורט דלדר ונזכרם הליינים האלה גם מלכה אמת זו תארה :
„זר פחתי זן גדולים אכטי עם ונעולם.

ה"ה הקלין האלוף הנפורסם מו"ה ונרדכי נק"ק זראל נאונן ארבע ארלות פולין זן הרב הנפורסם מו"ה יחזק אב"ד דק"ק זראל זן הנפורסם מו"ה יששכר זער ונקראקא זן הגאון רבן של זני הגולה מוהר"ר העשיל זוק"ל „נפטר ונקבר יום ה' כ"ו תמוז ח"ק לפ"ק" (ובהעתק השני כתוב כ' תמוז). עכ"ל הנוכח.

וכפי הנראה לא היה נוסף הקלין הנזכר ב"פ"ם דלדר, ואולי היה עם ציונא דטוקא כשאר אכטי זראל זנאו לשם ליריד.

עד כאן כתבתי עם זננת מרנ"ז ואוסוף פה שזכת"ד אונ"ד זלשון אשכנז מו"ר יחז וויננהויזנן (תל"ז—תל"ט) תחום זכסכונה זיריד יערעסלאוו זין קליני ד' ארלות זיום ג' כ"ד אלול תל"ז ר' יששכר זער זהגאון ר' העשיל ועוד הפעם עם זיריד לזבלין זיום ד' י"ג אייר תל"ד. ואשר כן זל לדי ונזכרת ח"י ונזכרני יחזק מו"ר ונענדל שטערן (וויז 1853) וראיתי עם זנל 53—55 טקופר ומונה יחוסו של ר' הירש מיות עד רזינו העשיל ואומר שאם אבי ר' הירש היחם זת הרב הנפורסם ר' וואלף זערעשטיין זהגאון ר' לזשם זערעשטיין אב"ד גאליציען ולאלדנערען זן הרב הנפורסם הטפסר מוה"ר ישכר בערוט ז"ל פרנס ד' ארלות זן הרב הגאון המקובל מ' וואלף אב"ד זקאליט חתן הגאון מו"ר יחזק ז"ל אב"ד דק"ק זראדי נכד הגאון רבן של ישראל מו"ה העשיל ז"ל אב"ד דק"ק קראקא זן הגאון מו"ה יעקב ז"ל אב"ד דק"ק לזבלין עכ"ל זכוכני יחזק. ולפום רהיעא היה קשה זעניני ונה שכתב שר' וואלף חתן ר' יחזק לנדא היה נכד מו"ר העשיל ונדוע לא הזכיר עם אציו שיהי זנו של ר' העשיל? אכן על פי הנוכח הנזכרת שזכתתני זהמדבר הנ"ל המוזן לפי דעתי שר' יחזק (לנדא) חתנו של ר' וואלף הוא היה נכד של ר' העשיל והיה לפי דרכי הנוכח זנו של ר' ישכר זער ונקראקא זנו של ר' העשיל ועל פי זה הכל עולם זקנה אחד.

ועוד מנאל לר' העשיל זן ושמו ונרדכי והוא היה זעל הראשון של הרבנית זרל זת הגאון ר' יונה תלמונים זעל קקיון דיונה (גדולת שאול דק כ"ד זכנים ובהערה.) וזכור"ם ר' חיים רפאלארט זחלק מו"מ דק ע"ג ונלחתי זהגאון ר' ונרדכי זר נפתלי אב"ד זפחנא היה חתן ר' ונשלים והוא היה חתן הגאון רזינו העשיל. וע"כ היחוסים זסקדנות ר' זכרם פאלדייץ לזכרו מנורת זכרם, אכן כל היחוסים זלנו עוד לריכיים זקור ואין עתותי נקסיקות כעת לירד לזוף הענין ולא רליתי אלא לעורר על זה אולי יקדמו אחרים לפני זכר זרזרים.

ל' 71. זחו של ר' שאול היחם אמת הרשן ומד ונזני ישיבת פוזנא זננת חס"מ הרב מו"ה זלך זנוהור"ר נאיר שחחום זכסכונה מיוס ג' ט"ו זנזט חס"מ על ספר עין יעקב דפוס זרלין ונזנת חס"מ. — גם אמת הנגיד ר' ונשה אויערבאך פרנס ד"א זקראשטיק וזנו של הגאון זעל עזרת זקנים זנא מווינא לקראשטיין והיה עם אב"ד, היחם זת הגאון ר' שאול זנוזא זסקדנות מווינא לאור הונן אכרסם על קלת ונזכתות

והתוספתא לסדר נזיקין (אנ"ד תל"ז 8) — וכן אם אביו של הרב ר' נחמן בבריסק הימק
צחו של ר' העשיל (נודע בשערי שמים ח"א לר' יחיאל מיכל זר אריה ל"ב הלוי פראג
תל"ה דף ל"א א'). ובעיר גבורים נודע בלד 124 ונצרכת הזכר לזכרים ל"א את הרב מ' לבי הירש
חתן ר' העשיל. — ועם ל' 159 ונחמלא המוצר על הגאון ר' אריה ל"ב בנו של ר' שאול
שכתב בשער שר"ת הרמ"א (אנ"ד תע"ז 3 f) על אביו ר' שאול ועל אביו ר' העשיל:
והיה מנוחתם כבוד היה זק"ק קראקא שסוחר לונג שכתב בפנקס הסדרה קדישא
בקראקא שנפטר ר' שאול דרך ונקבר בגבורה ביום ה' י"ז אייר תס"ז. אכן נוסחם הוא
לא אריה כי הכותב שגם בליטנא דקרא: ומוותו כבוד (ישעיה י"א י') שהעתיקו ארמי:
„ויהי בית מישוריהי זיקר" וכן העתיקו בזמנים נלות הללו בערך ונלין שלו (לייפליג
1857): וואסונוג וכן תרגמו דע וועטע צעהעקת התנ"ך לאשכנזים: „זיינע וואסונוג איזע
הערכליקייט" — והכוונה על מנוחת הסיים צעלנא הרין ולא על מנוחת הגוף בקבר
ומוותו הנפש צעלנא דלתי, כי הכוונה האחרונה שהשתמשו בה קדמוניו בלשון מנוחתו
כבוד אינה עיקרית אלא מושאלת ונאגו בה מימי הגאונים כאשר כבר הורה זקן אחד
החכם לונג (לור געשיכטע אונד ליערשטור ל' 43—44). ולכן נראה לי שהשתמש
המוציא לאור ס' שו"ת הרמ"א ה"ל בליטנא דקרא מנוחתם כבוד צעונוגו הראשון דהיינו
שהיה נקום רצונתו ודיחתם של שניהם בקראקא כאשר היה צאנז ששניהם היו עם
אב"ד אולם המות הפריד ביניהם, האב נקבר בקראקא ור' שאול בנו נפטר דרך הלווה
בלגאוויה ויקבר עם. וראה הסכמת הרב ר' טוביה לם' אהל יששכר (אלטונא תקפ"ה) לה'
לפסירה תקפ"ה לפ"ק שמוס: „הק' טוביה נלפנים אב"ד דק"ק לעמפעלנצערג וכעת מוכן
שצתי מה ק"ק ה"ל (קראטשין)" ונוועל הסכמה נדפס הסכמת מו"ר טוביה נר"ו שהיה
נקום אב"ד דק"ק לעמפעלנצערג וכעת מנוחתו כבוד זק"ק קראטשין. — ואי קשיא
הכי קשיא ונה שכתוב בחתימת הסכמה על עיר צנינוג שני (פירודא תפ"ז) שכתבה
מ"ר שאול צערעסלא ומחונם: יום השני לסדר הואיל צלר את דברי התורה חס"ש לפ"ק
נאם שאול חונה זק"ק קראקא והגליל יל"ו — הפרט הוא צודאי אין נקומו כאן כי
לפי הנוקדם נפטר הרב תפ"ז. ואין פקס שהוא עמות הדפוס, וכעתה הסכמה מהסכמים
זהויות קודם שנת תפ"ז צערעסלא.

עם ל' 71. צענין ר' אריה ל"ב בנו של ר' שאול אם היה אב"ד בלוצ' או לא
ראיתי כחוב צרשימת ראזענטהאל ח"א ל' 496 שצב' נח ישראל לר' ישראל מוזאמטע
(פסד"א תקנ"א) הסכמה מן Arje Löb damals Rabbiner in Lemberg
Cheschwan 560 ר"ק nacher in Amsterdam. ואין ס' נח ישראל כעת לפני
לעיין בו סגנון הלשון, ואם המוצר שכתב הסכמה ה"ל צ"ח חשון ח"ק בלעוונצערג צוקום
רצונתו עם, אין זה עולה יפה עם מה שכתבתי בפנים מהסכמות אחרות. והדבר עור
צסק אל"י וסלואי ויתצבר הדבר מאחד מחמני לנז. ודברי החכם יאסע צמלק השלישי
נקורות הסיודים (לייפליג 1859) ל' 253 לריכים תקן שכתבה הגאון אר: Arje
Löb Merissa ועגגה הוא כי הכותב צמפריס ר' אריה ל"ב מרישא הכונה מעיר
רישא שנתס ילאו כונה רבנים כמו הרב צעל חק יעקב ושו"ת שנות יעקב הוא הגאון
ר' יעקב זר יוסף רישא, והכוונת הגדול ר' אפרים רישא מניד צנצאדי שמוכירו הרב
לנדא בל"מ לפסקים דף כ' כונה וכונה רבנים אחרים כמותם, ובס הגאון ר' אריה ל"ב
שליפניו, היה עם והכותב טעה ולקח אות מ' השמועית ומצר אותה עם שם רישא וילא

ומנו הסנות Merissa. ועגל כיוצא בו הוליד איש אשר פרחשעקסאר ל"בן אב"ג שמכסה את המדטים בצללין ר' אהרן בר משה מק"ק ליסקא Aron Moses Melissa ותמו מקום לעשות צעמו.

לד 72. מגורסי פראג. גירוש היהודים מפראג ופיהס לא היה כדמס צעעות צפנים צענת תק"ד כי אס צענת תק"ס. זאמנע מודש דעלעמנצער 1744 זאה פתאום פקודה וחקקית מאריא טהערעזיא טזאשאון מחדש יאנואר 1745 לא יראה ולא ימלא אף יהודי אחד צעיר פראג וצוקף המודש הזה ילאו מכל ערי פיהס לכפרים הסמוכים ויתעבזו טס ו' מדשים לבנות חוציהס ולמכור כרועיהס ואמר כן ילכו מוץ למדינות הקיקרית ולא ישובו עוד. אז ילאו מעיר פראג 7585 כספות מצני ישראל וקחטם נתפזרו לאריות טרות (יעויין הערכומאן געשיכטע דער איזראעליענין און צעמנען לד 64—65, קורות העתים לר' אברהם טריצטס ס' כ' וביא, וואלף זאיללוקטרייעע מאנאטסשריפט II וויין 1866 לד 271, 358, 447). גם לצרלין נעו ונדו איזה משפחות מהמגורשים ונלאו פס משפחות אחרות טכזר ציינים קדמונים ילאו מפראג וסתחקעו פה, כמו משפחת צ'שיץ, יעעלס, מוהר, קוא, פאנטי ואחרות, ובעזרתן ובהשאלותן נתיטצו קלת מהמגורשים בצרלין ובמחוזותיה. וחר לדבר כמאל גם צפנקסי הניווליס צעט הסיא בצרלין טליינו המוהליס אט הניווליס אט צפירוש אר צפחט טהס צני מגורסי פראג. ונמאל: הירש צר אברהם טגוריש טפראג נימול יוס ג' ו' טשרי תק"ז; הירש צר ונענדעל אורט עובר מפראג נימול יוס ג' צ' אדר תק"ט, וכן עוד אחרים.

לד 72. צמו של ר' אריה ליב ואחות ר' שאול הגאון דא"ד והגאון ר' הירש אצ"ד בצרלין היחה אשת הגאון ר' יחזק הלוי מלכוב אצ"ד טעלמא ובשנת תקל"ח אצ"ד קראקא צהגאון ר' מרדכי הלוי אצ"ד לכוז. ובניו של ר' יחזק הלוי היו הגאון ר' הירש דוד אצ"ד קראקא טנפטס י"ד טבת תקל"צ והגאון ר' מרדכי הלוי אצ"ד זאלאזין. ונפטס ר' יחזק הלוי בקראקא י"א סיון תקנ"ט (עיר הדק לד 166—167. ומלכותם לד 188 סיון ס"א ולד 190 ס' ס"ו, וע' מגלת איצה לר' משה זלאטאווע-קערנער לד 42), וטוקף על הסכמות ר' יחזק הלוי טמכרו מנעל עיר הדק עוד הסכמה אחת הדפסת צראט ס' ארץ זני (פראג תקנ"ו) ומהגיד הדוע מוודיקלאוו וכתובה כ"א תמו תקנ"ה בקראקא חתומה יחזק הלוי מלכוב טונה צק"ק קראקא והגלי"ל. — וצמו השניס של הגאון ר' אריה ליב היחה אשת הגאון ר' שאול הלוי אצ"ד צהאג בעדות הסכמות על ספר צנין אריאל טמכס צס אט ר' אריה ליב אצ"ד אטיד אציו של ר' שאול ארוני מורי וחמי ואח המצבר ר' שאול גיסי, ולכני טרי רבנים טענות שאול נמלאו טחכות: מר' שאול צא"ד צאור הישר מר' ישראל ליפשיץ דף כ"ט אי, כ"א אי' עד כ"ה אי' ודף ע"ט אי'. ובאור ישראל להנחמדס ה"ל מר' שאול צא"ד צסיון ט' י"ט כ"ד, ונר' שאול הלוי צהאג צסיון כ"ט ול"א. טס לד 72. ר' שאול כולד טע"ז. מיחה אציו ידענו טהיחה ליל ז' דמס תקט"ו כונו טהרשומי צפנים מנלצח מולדער לד 11—12 וטס גם מלצח צנו ר' שאול טנפטס צן ע"ג טנים ט' תמו תק"ן והיה צן ל"ח טנים (צענת תקט"ו) צענת טחמניה על מוקס אציו זאמטקטרס ככתוב צפירוש על מלצחו. ובהקדמת ספרו צנין אריאל אונר ר' שאול טחחלה היה רב צק"ק לאקטע טטס היה גם זקנו הגאון ר' שאול אצ"ד צחחלת יעיו וצוקף נחקבל לאצ"ד אטיד. מולאקטע נחקבל ר' שאול (הטיני) לאצ"ד דובנא על כסא חמיו הגאון ר' אברהם כהנא. וטס היחה לו יטיצה גדולה ובטנה הרציעית צחצחו צדוכא

נפטר העיר וגם ביתו היתה לנאכולת אש וספקה שיצתו חם היה כפי הגרסה הנקדמתו
 סמוך לתק"ג שבו נפטר אמו מרים צמ' תמוז. בשנת תקי"א כתב ר' הירש גבולגא לר'
 שאול אחיו בדובנא וכתב שהעמקתי למעלה בשנים נלד 4 משפחא אחת ולסוף זכרית.
 ובכ"ג אייר תקי"ג היה צבראל ציומא דטוקא ובו ביום מתים בהסכמא: "הק' שאול חונה
 צק"ק דובנא רבתי על ס' חדשי ר' זצב הלוי בר שמואל שדלס זמן רב אחרי זה בשנת
 תקל"א זולקויא." וביום ז' ג' חסון תקי"ד היה צוועד יערקלצ וחתם שמו עם על כתב
 מודעה הנדפס בעדות ליעקב דק כ"ה ז': "הק' שאול חונה צק"ק דובנא מזכור ממדינת וואלין."
 ובס' הבריית דפוס צרין תקנ"א נוללת הסכמא מיום ז' ז' תמוז תק"ן מר' שאול
 באונסטראס שנתנה להמחבר לנוללות בקשת אחיו הגאון ר' הירש צברלין, וההסכמא הזאת
 היא האחרונה או אחת מהאחרונות שנתנה מיעיני, כי צמ' תמוז שאחרי נתינתה נפטר
 הרב המסכים ועיני עם בהסכמא ר' דוד כהן אזידא אב"ד ספרדים באונסטראס. וגיסו
 ר' שאול צהלב נפטר תקנ"ה ונדפס עליו הספר המכונה בשנת שאול (אמ"ד תקנ"ו)
 מר' חילק טערקסייס ואמר בו שיצב עם צהלב על כסא הראה שבע ושלשים שנים
 ולא יסן על המטה וישב בתענית כ"ה שנים ונפטר ביום ה' כ"ה כסלו תקנ"ה. ובזכרונות
 שנמשקף לשנת תקמ"ה נוללת צמודש אייר בשורת פטירת הרב שנפטר בן ע"ב שנה ברי"ה
 אייר תקמ"ה, ואולי יתעני זכרונות. —

ללד 75. ר' יאקב אב"ד צברידץ, הוא הרב המסכים על ס' זצב שמואל מר'
 שמואל בר משה שוחט מליסא (אחד מזקניו של בן עיר מולדתי ליסא הוא החכם מו"ה
 שאול אייזק קעמפס הרב הדרשן צבראל) והמסכים מוחם שם: "היום יום א' ט"ו סיון
 תקי"ג הקטן יעקב צהקדוש מו"ה לבי הירש ז"ל הי"ד מפינטשוז שהיה חונה צק"ק גרידץ
 ולי"ע על עזרת עם ה' פה ק"ק גבולגא רבתי." והמדפיסים כתבו עליה: "מורכב המאה"ג
 מוהר"ר יאקב כ"ו שהיה איתן מושבו צק"ק גרידץ ואגפיה לאב"ד וכעת תקע אהלו צק"ק
 גבולגא רבתי לרב"ד. — וצדעיות ספרי לאזענטהאל לז 322 נרסס ס' טוב טעם
 שדפס דזיירנפורט מר' אליה ט"ק בשנת 1743 (8) שים בו הסכמא מר' יאקב צר הירש
 רב צברידץ כחוצה כ"ט סיון תק"ג, והוא הוא המוכר.

ללד 83. ר' צרוך מנשקלאב הוא מוטר מגזע הגאון ר' לבי צמינסק המכונה בעל
 התוספות שהוליד את הגאון ר' אשר שהיה אביהם של ז' האחים הגאון ר' אריה לבי אב"ד
 ניץ בעל שאגת אריה והגאון ר' יהודה אב"ד דקלענק ומיעיני. ור' יהודה הוליד את הגאון
 ר' יעקב אב"ד דשקלאוו בעל ספר מורה לדק על צניעת השם ור' יעקב הוליד את ר'
 צרוך מנשקלאוו שפטינו שהיה אב"ד ר' אהרן איש נכנז צמינסק, ור' אהרן הוליד את
 הגאון ר' יעקב בעל ספר משכנות יעקב וקהלת יעקב, ואת הגאון ר' יאקב אב"ד קארלין
 שטולד צמינסק תקני"ח ונפטר בן ס"ד ט' חסון תרי"ב, בעל ס' קקן אורה על יצמות
 והוריות שנדפס צוילנא תרי"ב על ידי נכדו ר' אהרן בר אברהם מנשקלאוו, וקקן אורה
 על זמשים ומעילה שנדפס עם 1877 על ידי בניו של המחבר הרבנים ר' אברהם,
 ר' יעקב צרוך, ר' משה שלום ור' דוד יהודא. (ע' הקדמת ז' ספרים האלו ובש"ה"ג
 הסדס דק ל"ב, ס' קפ"ה ובאור לכן יעקב.)

ללד 83—86. כבר קודם שנת תקנ"ב שבה ילא ספר דברי שלום ואמת מר'
 היץ וויזל לאור והרעיות עולם הרבנים עד היסוד היו אנשים חכמים ויודעי בינה צברלין
 שנטו מדרך ההגוה עד אז והעמקפו נלכד בגש"ת גם בתכונות חלוניות ובאלו המקראות

על פי הדקדוק ולא ונעו ונלימוד הסגיון, והשתעסקות זוה העיר רוח חדש בקרבם והרצה
צחורי חמד מניציבות הרבנים בצרל'ן נעו אחריהם ולתכונות חלוניות שהיו מוזרות להם עד
עתה והטיבו זהו ונעמדס הרוחני ונימוסיסם והנהגותיהם איס עם אחיהם. וכבר ראינו
למעלה גדל 81—85 שגם רבינו הירש צעמנו דרש ותקר בלמודים כי הכיר ערכם הגדול
והסכנה להצין על ידיהם דברי התורה המורסה לקבלת ישראל, הגם שעשה להם הסמוות הללו
לשפחות לקמחות ולעצמות (נד 83 למעלה). ואנשים רבים שהלכו עד עתה לתווס צנתיבות
שלינו להם הרבנים הקדמונים ועסקו רק בגמ'ת ועשו תורתיהם קצב וונעו צניהם ונסיגין לא
ונלאו ידיהם ולא הצינו החדשות שראו ושעמעו יום יום ונאנשים חכמים ונלמודים ונשתפקו
אם צעקצ התמורה האחת יקים רוח לח ימים בלב צני הדור רוח חיים חדשים, רוח דעת
ויראת ה', או אם יקים רוח עושים ויטה צני דורם ונשתעסקות עם התורה שצכתצ ונצב'ת
למורת רוח צעלי התלמוד והקבלה. רעיון הזה היה הוא נשקק מלדלות האגרות שהחליפו
התורני ר' ירמיה בצרל'ן עם רעמו ר' אברהם צהלצרטעט, והרצ הזה נראה כסיגור ונול צחירו
הקטיגור בצרל'ן, וכל דצרוי נחת רוח הם לקוראיהם. ועלינו להחזיק עוצה להרצ הונות
אויערצנאך צהלצרטעט שהדפיס אגרות הנזכרות הכתובות וחדש תמוז 1774 ואיך צספרו:
בעשיכטע דער יודען אין הלצרטעט ונדל 187—198 ונכלח לו הטעות שפלטה קולמוסו
צענין ר' ירמיה בצרל'ן. וכבר צסנת 1867 תקנתי טעותו (צנכתצ עמי דיח בעגעמווארט
נד 39) ואחרתי שאי אפשר שר' ירמיה הנזכר הוא ר' ירמיה צר נפתלי הירש ונצלצרטעט
הדיין בצרל'ן כדעתו צספרו נד 187, כי הדיין הזה נפטר פה יום צ' ד' אדר תקנ"ב.
ולדעתי הוא ונחר"ר ירמיה צמוהר"ר אפרים קג"ל שנפטר פה ער"ה תקנ"ח, והיה אחי
נור"ה יהודא הלוי אצי אונה של מרת אדעלהייד אשת חכם עניינו נור"ה יום טוב ליפנין
לונץ בצרל'ן ימי' ואצי אונה של מרת היילע אנו של הונות ר' יהודה הנכונה דאקטאר
יוליוס רוצ'א צצלרל'ן צהלצרטעט. ואצי ר' ירמיה ואחיו ר' יהודא הלוי היה ר' אפרים
הלוי דיין צאלטונא הנצורג ונאוצצק ככתוב על מלצת אשתו הרבנית רעכל שנפטרה
צאלננותה פה בצרל'ן י"ט צצט תקנ"ז. — והננוג לאיך גיבא הוא ר' אברהם הנשיב
תצובותיו לר' ירמיה, הוא היה צנו של הדיין נור"ה ונחם ונענקי צהלצרטעט צר אליעזר
זוכנאן. ור' ונענקי הדפיס צסנת תל"ג טו"ע י"ד צאונקסטרס דפוס ר' הירץ לוי רוסא
וחדתו קאשען. ור' אברהם צנו הוליא לאור בצרל'ן צסנת תקנ"ב ט' צעל הנפש להראצ"ד
על הלכות גדה והסוף עליו הגהות שנלפסו צוויניליא תק"א לצדן צלי גוף הספר, והסגרות
לר' זרמיה הלוי והלכות גדה לצרנצין וחדוטי גדה להרין. וכנראה ונאגרותיו הנזכרות היה
צנעוריו תלמיד ונר' יונתן אייבצין וחזר אחרי כלות הדפוס של ספר צעל הנפש לנוקם
ונולדתו ה"ט; אולם פטירתו היתה בצרל'ן ונפטר פה ד' אדר תקנ"ב. גם אשתו נורים צח
ר' שנואל כ"ץ ונ"ש שזוכירה צהקדמותו לסי הנזכר נפטרת ג"כ פה כ' סיון תקנ"ה.
ואויערצנאך (סס נד 99) ונזכיר גם אחיו ר' זעליג הלצרטעט ואמר עליו שהיה דיין
צבוגוא. וגם הוא נפטר בצרל'ן ג' צצט תקל"ח אולם על מלצתו לא ונלאתי שצרת צדינות
צטום ונקום. — ופה צצלרל'ן היה לו גם כן אח ושמו ר' ונשה צורג והוא אצי הנלמוד
ושר לזא: ר' ונענקי צורג הנכונה צסם הכבוד - Meno Burg königlicher Preus-
sischer Major der Artillerie, (עקיבא) והאחרו של ר' אברהם ה"ש היתה הזקינה לפור
נפטר פה צהרשענא צצא תרנ"ד. ואחרו של ר' אברהם ה"ש היתה הזקינה לפור
נפטר פה תקפ"ו והיתה אשת ר' ונשה צר יואל ציציץ וגם לה היה צן ושמו ונענקי.

לד' 85. הסיבה שנתפרדה הסנילה צין ר' נשה דעקא ור' שלמה דובנא נודעת
 עתה על פי אגרת שנכתבה נר' שלמה דובנא מאונטרעדס לר' וואלף היידענהיים מ' סיון
 תקנ"ט ונדפסה בלשון אשכנז מהרב אריעריבאך בפרו קורות היסודים צהלרשטעט ל' 179,
 והיא הסתה ר' נפתלי הירץ רבו של ר' שלמה נודובנא שצא לצרלן וירע צענינו כי התחבר
 חלונדו הזה עם ר' רבינו נשה נדעקא וקרא עליו נקרא שכתבו: „בהסתברך עם אחיזיו
 פרץ ה' את מעשיך. ור' נפתלי הירץ הזה היה בנו של הגאון ר' הירש אב"ד הלברשטעט
 ואחיו של ר' שלמה דוב צערש אב"ד גלוגא הכוזב למעלה ל' 31 נומר 4. וע' גם
 באריעריבאך ל' 67 שנוכר עם השונותיו בשו"ת אור ישראל ובללעות הבית. ואני מלאחי
 מוננו תשובה נודובנא נשנת תקל"ה בשו"ת מים חיים לר' חיים רפאפארט צמלק אכן העזר
 סיונו כ"ז ובשו"ת אור הישר דף פ"ח צ' כתובה ל' טבת תקס"ח. גם הסכמות רבות כתובות
 מוננו כנו בם' חוספות שנת הכתובה ציונא דשוקא צבראד כ' סיון תקכ"ד ואחרת שכתב
 צעיר דובנא רבתי. ובאגרת ר' שלמה נודובנא הכוזב מוזכרת עם חוספת מלת ז"ל ולפי זה
 כבר בשנת תקנ"ט היה צין הנפטר. ובספר שפת אמת, הוא פירוש על משלי נר' יעקב
 ישראל נוגיד נקראענניץ (לענוצערב 1788) נוטלה הסכמה מיום צ' ויו אב תקנ"ז חתומה
 „הק' זאב וואלף בא"א הגאון הנפטרס המנוח מר"ו נפתלי הירץ זצוק"ל החונה פה ק"ק
 דובנא רבתי. ולדעתי שר' וואלף הנפטרס הוא בנו של ר' נפתלי הירץ שעליו לנו דנין
 ואם כן הוא נפטר קודם תקנ"ז ובנו ר' וואלף ישב על כסאו אחרי צדובנא.

לד' 90. הדין ר' אלעזר לאזי בהר"י החתום פה באחרונה בספק הב"ד היה
 אר"י ראב"ד באר"ו והוא נילידי צרלן ודבר מ' נשנת דר' אליעזר הנדפס על ידי בנו
 ר' נשה צאלענא תקע"ה עם הקדמה שכלל בו נעט נוקרות חיי אביו המחבר. ולהשלים
 הענין אעיר פה שזקנו של המחבר מר"ה לאזי בר יוסיע ה"ש הוא הכוזב למעלה ל' 14
 שהיה צקי צנגלס ובנפתר נפטר פה י"א אדר תל"ו, ובנו ר' יוסף נולד פה כ"ח חשוון
 ת"פ ובפטר ה' אדר צ' תקנ"ז ואשתו הזקנה פאגל בת ר' נשה נפטרת י"ד סיון תקס"ח,
 ובנם ר' לאזי המחבר ספר הנ"ל נולד פה מ' סוכות תקנ"ז. ונרשימת אחרת חיים ל' 10
 נומר 111 נראה שהיה ר' לאזי חנוני של הסכס המנוח מר"ו חיים בר יוסף ויכל צהנצורה
 ועיין עם ל' 332.

הערות נוספות.

לד' 8. ר' אברהם בר יודא צרלן בא לאר"י י"א נומס תע"ז כן כתבתי עם ע"ם
 העדות הנובא עם. ובכתיבות ספרי ראזענטיהאל I מלאחי צל' 714 שנתשים הסכמה נר'
 אברהם בר יודא שנכתבה מוננו באונטרעדס י"ב מנחם תע"ז, שנדפסה בצדור הסלה
 הנקרא שער השונים ונדפס באר"י תע"ז, ולפי זה כתב הסכמה זו יום אחד אחרי ביאתו ל"שם.
 ובשם הגדולים החדש I אות א' מ' ע"ד ור' פ"ו שצב מהרב נהלברשטעט למוד והרב מאונטרעדס
 למוד, ונעם כי אינו אלא אחד. וכן נעם ומשז לשמים ר' דוד נגדא ור' דוד פאללק
 ובאות אינו אלא אחד (עם אות ד' מ' ו' ור' ל"א). ונדק מ"צ מ' כ"ז הביא את ר'
 ליב אב"ד הערלשעלד ולא ידע שהוא אחד עם ר' ליב פארנבאך שניבאו עם דף ק"ד צ' מ' ק"ד.

טהיה אחד ודייני צרלין ומתוס צעגת תקל"ט צעסקומה על חומש של ר' נעשה דעסא, כזכר לנעלה לך 85,

ללך 8—9. צעגת תע"ג דעפס צצרלין ס' ומסגרת השלמן על ט"ע חר"ו וז' צנינן זאז וואלף צן טצתי דיין צפיינטעוץ על ידי צו ר' טצתי טהיה לו קמן צעהלצטעט צהקלין וז' יהודא ליצ צסקלין הנווט וז"ה ילחק ז"ל ור' יהודה ליצ ה"ל היה אז כך צעניס וזיה חתן הגאון אצ"ד צעהלצטעט וז"ה אצרהס, וטס אטת ר' יהודא ליצ וזלטה צת הגאון ה"ל וצטעט דעפסת הספר היה צכר נעטרת. ור' ילחק ה"ל אצ"ר ר' יהודה ליצ היה טוור ר' אילק ר' יואלט.

ללך 11 וללך 19 הערה 1. צעגת תקכ"ו דעפס צא"ד (Q) ספר יוסף אונץ ליקט וצבר החרוני כז"ו יוסף צברצ . . . כז"ו טלונה דיין ז"ל וזליטא צן הגאון . . . כז"ו ליצ דרען זלל"ה דק"ק טראג אחי הגאון . . . כז"ו וזיכל טהיה אצ"ד דק"ק צרלין יע"א" וזפי ז' היה לר' וזיכל חסיד אח צליטא טהיה טוור כטס אצ"ר אצ"ו טלונה. ור' יוסף הזכר הוא טהדפיס הצמיות עולם צצרלין צעגת תל"ט, וספר טועל לזק הוא תר"ג וז"ה לט"ך דעפס ג"כ וזונו צ' פעניס כזוואר צעסקומה ר' שאול אצ"ד אצ"ד לט' יוסף אונץ הזכר. וצזכרני טרזתי ז' יוניס צביס ס' היה וטס צו הסכומה וזגאון ר' אצרהס אצ"ד צליטא כזוזה טס יוס ג' ח"י טצט תקנ"ו, וכזוואר טס צעסקומה היה וצטאר הסכמות היה ר' טלונה דיין אצ"ו טל ר' יוסף עוד צמייס צעגת תקנ"ז. ור' יוסף ז'ה הוא אחד וזארצטעט הצמורים טחצבו לכסוע עם הפני יהושע ליטענחו לניץ וזדפיטו צצרלין צעגת תל"ד ספר וזגלת טענית עם פירות ר' אצרהס וזקראקא לטרויט על ידי ז' הולאז דרזך כזוור לנעלה ללך 34.

ללך 11—12 וללך 20 צהערה. לענין ר' יוסף יאסקי צהקדוש ר' יחיאל ראש צרשינות רזאזעטעטאל I לך 515 טעניא הסכמותו לט' טס יעקב וז' יעקב צר יחזקאל וזלזטאוור (פד"א 1716 Q) כזוזה י"ט תמוז חס"ז וכזו עליה טהיה רצ צולזטאוור ומקבל לדרישן בליטא, וכזרהס לא צל לטס וזעולם כי צין צזל הגזניס הרצניס וזדדניס טצא זכרוטס צספרים טוניס טחיו צעיר וזולתי ליטא לא וזלזתי וזרון צזווטו טס. וצחולדתו צחלק טעני וזספרי ז'ה אספר קורתיו כפי הרכטס אללי יוניס רציס.

ללך 13. צרשינות חולרות חיים לך 43 נוור 498 (ונוטס צאוור לכן יעקב לך 368 נוור 1978) הזכר וזפתח וזענייס הנוזלזיס צס' הזוכר כסדר החרים וכפי הרכהס לר' חיים וזיכל הוא כ"י ר' וזיכל חסיד.

ללך 17 וזעהרה ללך 20 נוור 4. צענין ליפנאן צן ר' וזיכל חסיד טהוסצ טוור וזקרא Aloyes Wiener, יט לזויקף טכצ צעגת 1753 ספר צלשון אטכזו ולטיני נגד עלילות דס טסריינו טונזי ישראל וזאז עליהס כצניינו חלס. ז'ה לטון טעער צלשון אטכזו: Jüdischer Blutekel oder dass vom Gebrauch des unschuldigen Christenblutes angeklagten, untersucht und unschuldig gefundenen Judenthum. Wien 1753, 161 S. 8. ר'ה צאיזרזעליט וזכצ עתי) לרצ לטחזון 1882 נוור 35, וזוצ טס וזסחכס טעראק).

ללך 23—26. לחולרות ר' נעשה צר אטכן וזלצו — צעגת תקי"ו דעפס צצרין ס' טער נעחלי לר' נעחלי הטכן אצ"ד דפוזאל וז"פ דונין צעסקומה הרצ מדינה ומחומה: יוס ה' י"צ תמוז תקי"ז צניקלעטורג "הק' נעשה צן הרצ הגדול וז"ה אטכן ז"ל וזלצו"

ובחן הסכונה ומסכים גם כן עם המוליד לאור להפנים שייר (של המסכים): שירת
משה אשר חרג הנחצר בחוכה תקי"ז לכבוד חוכה זיתו אשר קנה. ומחלת השירה היא:
אזמר ארנן וארנן האללה ואנכייה והיא על סדר א"ב ואח"כ מחוס: "ונשה מלכוד חזק."
ותעודת השיר לשיר אחרו ככל עם ציני חוכה. — ובענין ילידת ר' משה ונרדלין לס"פ
ע' הסכונה לכ' השיב ר' אליעזר מ"ח שאנאור עם בהדיא שחוכה לו מוסר בדרכין ר'
ונשה בר אהרן כ"ח אייר ת"ץ.

ללד 26. לר' משה לבזב שלפניו. השיב ר' מאיר מאיזענטעט השכונה החדשה
צט"ת פנים מאירות II סימן ג' הכחזה צפ' וארא חפ"ת.

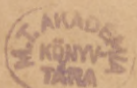
ללד 30. דברי החכם ר' זלמן כוכב טוב שטערן בזכורים השני לז' XI צענין
יום פטירת הפני יחטוע ורננתו ברובלין גם שמועתו אשר שמע עליו כלם צולין ומצולין
לא שריין ולא קיינין.

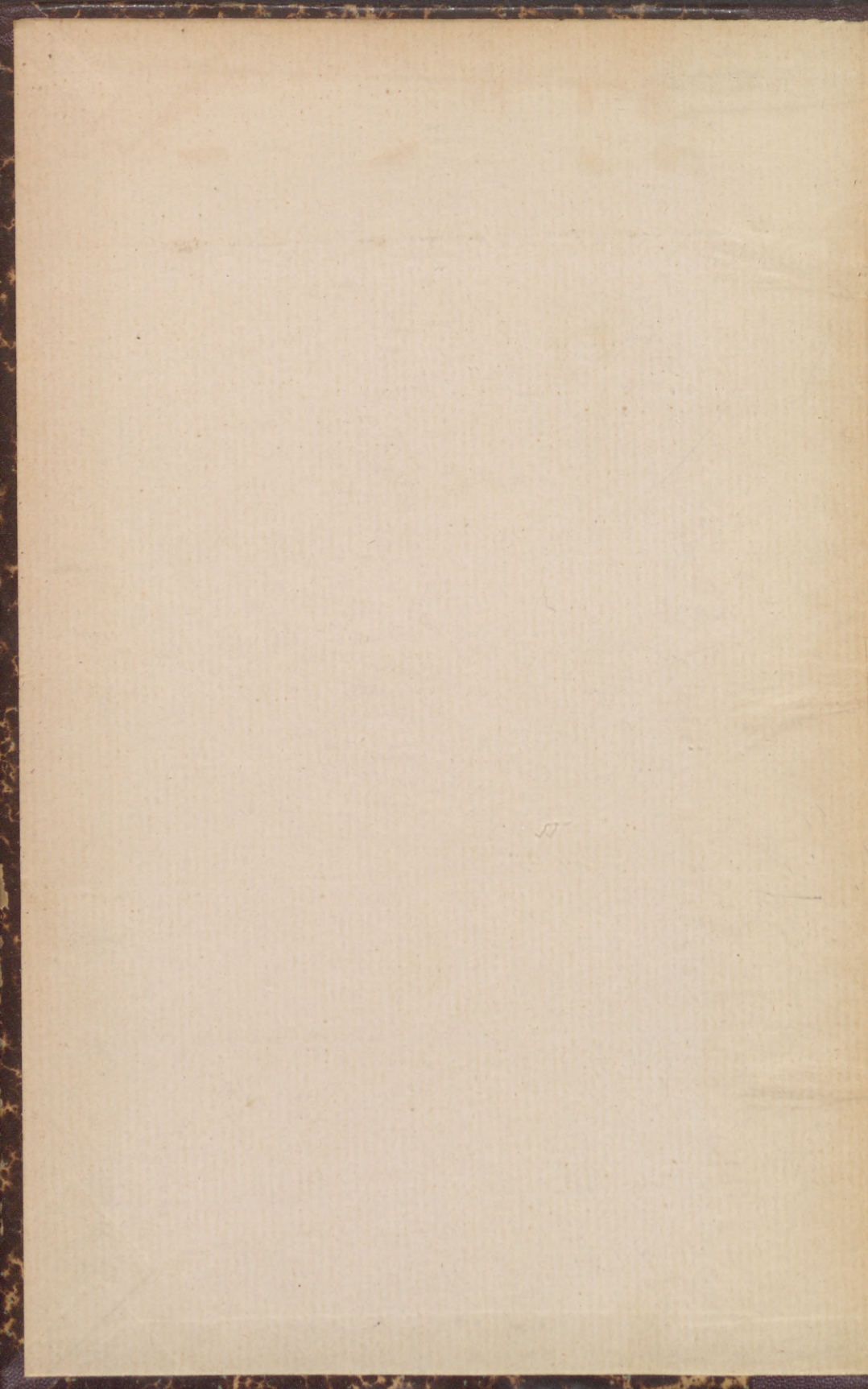
ללד 31 נומר 3. אשתו של ר' אריה ליבום הזה היחה צח הגאון ר' יחיאל מיכל
היילפערן אצ"ד צעראזן בן הגאון הדרשן המושלג ר' ישראל היילפערן אצ"ד סורז (עלה
הדס, אדעסקא חר"ה לז' 23 בתולדות ונשפחה בני היילפערן).

ללד 32. דברי בעל שם הגדולים החדש I דף כ"ב, ז' סימן ק"ו שר' אהרן יושע
אצ"ד ראויטעט הוא אחי הגאון ר' מרדכי אצ"ד טיקטין ואחי ר' לזי הייט דוד אצ"ד
קראקא בני וז"ו ילחם הלוי ונלכזב אצ"ד קראקא כולם מוטעים ואין לסמוך עליהם.

ללד 32. צפנים הספר כחצתי שאפשר שמי ר' שלמה דוב צער עוד צננת תק"ל.
אחר זה ראיתי צראש ספר רגל ישראל נור' גדליה ליפשיץ שחמוס צו בהכונה: "יום ר'
ער"ח חלול מצות לפ"ק הק' שלמה דוב חונה צק"ק גלוגא רבתי, ולפ"ז היה עוד צפנים
צסוף שנת תקל"ו. — וצטו של ר' אהרן יושע אליה אצ"ד ראויטעט הוא ר' שאול
הערצפערלד שכתב הקדונה קטנה לכ' שירי מוסר השכל וקערת כסף לר' אחי גאון ולר'
יוסף האזויני החדש צווארשויא 1835.

ללד 35 הערה 29. יום פטירת ר' העשיל, טעות הדפוס הוא וז"ל ר' יהושע.
ללד 63—64. צענין עם צבי. צאולר לזן יעקב מוצא צלד 507 לוואות סר'
אהרן משה מנזע לזי. — ומהסיטין ר' משה נתן (ע' עליו צעמודי העבודה שלי לז' 256
ובנאחאטשריפט ומפראנקל כרך 29 (1880) לז' 169 מה שכתב עליו החכם גראסס)
חדש צישורון לקאצבאק, חלק שטי לז' 181 פיוט אלהים זכרני, וכחצו עליו ככתב י'
שמונתו לוקס: לנעלה דון משה נתן צבי.

B.

894.

